

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 47

Litteratur på omvägar

Tre perspektiv på indirekta romanöversättningar
till svenska 2000–2015

(English Summary)

Anja Allwood

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: Literary Detours. Three Perspectives on Indirect Translation in Sweden 2000–2015

SWEDISH TITLE: Litteratur på omvägar. Tre perspektiv på indirekta romanöversättningar till svenska 2000–2015

LANGUAGE: Swedish (English Summary)

AUTHOR: Anja Allwood

Abstract

Indirect translation, translating from another translation, has been an important part of intercultural communication for millennia. Yet, the ways in which it functions are still not fully understood. This thesis sets out to explore indirect translation (ITr) in the context of present-day literary translation in Sweden.

The thesis is structured around three empirical studies. The first study establishes the original source languages and mediating languages of ITrs into Swedish 2000–2015. The second study is based on a questionnaire with the publishers of ITrs, where their views on ITr are investigated. The third study is a textual comparison between an original Afrikaans-language novel, its intermediate translation into English, and the indirect translation into Swedish.

The results show that while the number of indirect translations is modest, the variety of ultimate source languages and cultures contributes to the overall diversity of the Swedish literary market. The publishers are aware of the norm of direct translation and juggle carefully between different options, choosing ITr when relevant. The study also shows that it is possible for an indirect translation to follow the original quite closely, albeit with some toning down of specific features of the text. All in all, the thesis increases our understanding of indirect translation and the ways in which it functions in present-day Sweden, contributing thus to a wider global grasp of the phenomenon in question.

KEYWORDS: Indirect Translation (ITr), Descriptive Translation Studies (DTS), polysystem theory, norms, novels, publishers, Afrikaans, English, Swedish

© Anja Allwood, 2025

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi
Box 200
405 30 Göteborg

OMSLAGSBILD: Linn Allwood

PORTRÄTTBILD: Karin Wenzelberg

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-8115-051-3 (tryck)

ISBN: 978-91-8115-050-6 (online)

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/84613>

SÄTTNING: Jocke Wester

TRYCKNING: Stema Specialtryck AB, 2025

Tackord

Det finns så många personer som på olika sätt bidragit till denna avhandling och som alla förtjänar ett stort och varmt tack i detta förord. Först och främst vill jag tacka mina tre handledare: Hans Landqvist, Karin Helgesson och Outi Paloposki.

Hans, hur tackar man i avhandlingsförordet en handledare som har forskat om avhandlingsförord? När handledare tackas i 108 av 108 undersökta förord kan mycket riktigt konstateras att "[t]ack till en eller flera handledare är att betrakta som obligatoriskt i avhandlingsförord" (Landqvist 1998:161). Därför (inte bara därför!) kommer här mitt varmaste tack: Tack för att du delat med dig av din kunskap, ditt lugn, din skarpa blick och att du har ägnat min avhandling oändligt mycket mer tid än vad som någonsin rymts i en tjänstgöringsplan. Tack också för att du låtit mig göra mina egna val, eftersom jag är "myndig och stor nog att fatta mina egna beslut".

Karin, du var en av de första som konkret uppmärksammade mig på möjligheten att söka doktorandtjänst, som en fortsättning efter studierna. Stort tack för detta och för goda råd om vad man bör – och inte bör – göra i samband med slutfarbetet! Tack också för pepp och uppmuntrande kommentarer vid läsning av utkast!

Outi, tack för din generositet när det gäller att dela med dig av din kunskap om översättningsforskning, din förmåga att se helhet och detaljer, din entusiasm och din tro på mig och mitt projekt. Svansen upp!

Under min avhandlingstid har jag haft förmånen att erhålla ett flertal stipendier för resor i samband med sommarskolor och konferenser samt för färdigställandet av avhandlingen. För det vill jag rikta ett innerligt tack till Kungliga och Hvitfeldtska stiftelsen, Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, Adlerbertska Stipendiestiftelsen samt Stiftelsen Karl Langenskiölds minnesfond.

I samband med de olika delstudierna har ett stort antal personer varit mig behjälpliga med att svara på allehanda frågor. Först och främst vill jag tacka bibliotekarierna på Göteborgs universitets eget UB, där framför allt Anna

Svensson (1958–2021) och Anna Lindemark kommit med goda råd och tips, respektive varningar och uppmuntrande ord. Vidare vill jag tacka de tålmodiga bibliotekarierna vid Kungliga biblioteket. Ingvar Persson med kollegor hjälpte mig att ta fram en söksträng att arbeta med för materialinsamlingen till Delstudie 1 och svarade på mina hundratals (!) frågor om innehållet i Nationalbibliografin och Libris. Björn Unnar Valsson vid Reykjavíks stadsbibliotek hjälpte mig med en utredning om det intrikata bakomkulisserna-spelet som en bokutgivning kan innebära. Även bibliotekarierna vid British Library har hjälpt mig att lösa ett par kniviga problem. Dessutom vill jag tacka översättare och förlagspersonal för svar på utgivningsrelaterade frågor. Ett särskilt tack till förläggarna i Delstudie 2, som gav mig av sin tid och delade med sig av sina erfarenheter. Tack!

Tack institutionen för förtroendet att ge mig en doktorandtjänst! Tack för klokskap, intresse och givande samtal, på seminarier och i lunchrummet. Tack Linda Sjöström och Lotta Christiansson för hjälp i stort och smått! Och Karin Wenzelberg för all hjälp med avhandlingsproduktionen.

Tack till doktorandkollektivet, ingen nämnd och ingen glömd! Tack vare er har det känts roligare att gå till jobbet! Det har varit fint att veta att det alltid finns stöttning, eller distraktion, att få, och förutom (fredags)fika har skrivar-onsdagarna varit en tillgång på senare år. Doktorandlivet kan kännas ensamt, inte minst under en pandemi (den bör nämnas här, man glömmet så lätt), men vi blev alla duktiga på att använda Zoom. En fördel med det senare är att Kaffepausen kunnat leva kvar även efter att mötesrestriktionerna släppt. Ett alldeles särskilt tack måste ändå gå till min rumskompis Malin – jag kunde inte ha önskat mig en bättre introduktion till doktorandlivet.

Tack också till medlemmarna i SNÖ, min andra akademiska hemvist. Att träffa er online och i verkliga livet har alltid gett mig energi och en skjuts framåt i forskningen. Särskilt tack till Malin och Maria, det var kul att ordna nätverksträff med er – snart kanske det är dags igen?

Ett stort tack vill jag också rikta till min redaktör, Barbro Wallgren Hemlin, för svar på alla frågor och ditt noggranna arbete med avhandlingen! Tack Maia Andréasson, för figurhjälp. Tack till Magnus P. Ängsal, för din välvilliga och samtidigt knivskarpa läsning av delstudie 3. Det har varit fint att veta att det finns någon i korridorerna som delar mitt intresse för afrikaans! Stort tack vill jag också säga till min slutseminariegranskare, Birgitta Englund Dimitrova, för läsning, trevligt samtal och många kloka kommentarer, inte minst i fråga om avhandlingens struktur.

Thank you also to the IndirecTrans-network! It has been great to know that you are all out there, sharing my interest for indirect translation! And to the participants and professors at DOTTS, 2019: Thank you for interesting discussions, good advice, and generally a great time!

Ett varmt tack till mina vänner utanför akademien, för distraktion från doktorandtillvaron och för ert intresse för mitt projekt. Jag hoppas på mer tid för distraktioner framöver. Helena – jag vet inte om du faktiskt vet mest, men av Wordfeud att döma är jag beredd att hävda det. Du har också en unik förmåga att ställa frågor som ger mig energi och får mig att komma på nya idéer. Stort tack för din närvaro, ditt intresse och alla skratt!

Tack till mamma och pappa, för att ni alltid har uppmuntrat mig att utforska det som intresserat mig. (Lite skönt, kanske ändå, att jag inte blev glasblåsare?) Tack för alla föris-hämtningar och för ert engagemang på alla olika områden! Tack syster Linn, för den fina framsidan och för att du rent allmänt förstår vad jag menar, även när det är luddigt formulerat!

Tack till min familj, stora O och lilla o. Stora O, tack för att du har hållit igång hushållet under senare år och för att du alltid har trott att jag skulle bli klar i tid. Lilla o, glöm inte att du är *min* glädje – och du, nu är boken klar.

Göteborg i januari 2025
Anja Allwood

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	3
1.2 Positionering och perspektiv	5
1.3 Begrepp och termer	8
1.4 Etiska överväganden	12
1.5 Avhandlingens disposition	14
2. Översättningsrelaterade perspektiv	17
2.1 Nordistik och översättning	19
2.2 Deskriptiv översättningsvetenskap	21
2.3 Polysystemteori	26
2.4 Översättning, sociologi och världslitteratur	29
2.5 Normer	34
2.5.1 Normen om direktöversättning	39
2.5.2 Normen om översättningsriktning	41
2.6 Självöversättning	43
2.7 Indirekt översättning	45
2.7.1 Termer för indirekt översättning	46
2.7.2 Orsaker till indirekt översättning	49
2.7.3 Empiriska studier av litterär indirekt översättning	53
2.7.4 Teoretiska studier om indirekt översättning	59
3. Litteraturen och samhället	61
3.1 Förlag och förläggare	61
3.2 Bokmässor	64
3.3 Litteraturstöd	65
3.4 Priser, prestige och översättares konsekration	68
4. Delstudie 1: Indirekt översättning av romaner till svenska 2000–2015	73
4.1 Inledning och specificerade frågor	73
4.2 Material och metod	74
4.2.1 Biblioteksdatan Libris och Nationalbibliografen	75
4.2.2 Sammanställning och triangulering	76

4.2.3	Avgränsningar	80
4.2.4	Klassificering av bokförlagen	84
4.2.5	Översättares konsekraationsgrad	85
4.2.6	Yttre faktorer: Bokmässor och litteraturstöd	86
4.3	Analys och resultat	87
4.3.1	De ursprungliga källspråken	89
4.3.2	De medierande språken	94
4.3.3	Författarnas publiceringar och prestige	98
4.3.4	Översättarna till svenska	102
4.3.5	Bokförlagen	104
4.3.6	Bokmässor och litteraturstöd	108
4.3.6.1	Bokmässan i Göteborg	109
4.3.6.2	Litteraturstöd till översatt litteratur i Sverige	111
4.4	Sammanfattning och diskussion	113
4.4.1	Sammanfattning	113
4.4.2	Diskussion	116
5.	Delstudie 2: Förläggare av indirekta översättningar	121
5.1	Inledning och specificerade frågor	123
5.2	Material och metod	124
5.2.1	Identifiering av förläggarna	124
5.2.2	Enkätens utformning	125
5.2.3	Materialinsamling	126
5.2.4	Pseudonymisering och analys i NVivo	128
5.3	Analys och resultat	129
5.3.1	Enkät svar och svarsbortfall	130
5.3.2	Förläggarna, förlagen och initiativtagare	134
5.3.2.1	Förläggarna	134
5.3.2.2	Förlagen och indirekt översättning	138
5.3.2.3	Initiativtagare	144
5.3.3	Medierande språk, romanerna och författarna	150
5.3.3.1	Romanernas medierande texter	150
5.3.3.2	Förläggarna om självöversättande författare	152
5.3.3.3	Förläggarna om författares syn på översättning	154
5.4	Sammanfattning och diskussion	159
5.4.1	Sammanfattning	161
5.4.2	Diskussion	167
6.	Delstudie 3: Litterär flerspråkighet i (indirekt) översättning	173
6.1	Inledning och specificerade frågor	175
6.2	Litterär flerspråkighet i original och översättning	177
6.3	Teoretisk-metodiska utgångspunkter	179
6.3.1	En modell för analys av litterär flerspråkighet	180
6.3.2	Reaktioner på och vidareutvecklingar av modellen	185
6.3.3	Taxonomi för översättningslösningar	190
6.3.4	Kulturspecifika element	193
6.4	Afrikaans och andra språk i Sydafrika	195
6.5	Material och metod	199

6.5.1	Material: En romantriplet	200
6.5.2	Författaren, översättarna och kontexten	201
6.5.3	Metod	205
6.5.4	Avgränsningar	208
6.6	Analys och resultat	210
6.6.1	Flerspråkighetens funktioner i KT1	211
6.6.2	Latent flerspråkighet i romantripletten	221
6.6.2.1	Metaspråkliga kommentarer	222
6.6.2.2	Egennamn	224
6.6.2.3	Summering	234
6.6.3	Manifest flerspråkighet i romantripletten	235
6.6.3.1	Kontextuell funktion	236
6.6.3.2	Stilistisk funktion	243
6.6.3.3	Narrativ funktion	246
6.6.3.4	Tematisk funktion	250
6.6.3.5	Summering	252
6.6.4	Närvaron av afrikaans i MT1/KT2 och MT2	253
6.6.4.1	Metaspråkliga kommentarer	253
6.6.4.2	Manifest språkväxling	255
6.6.4.3	<i>Pars pro toto</i>	256
6.6.4.4	Artighetstitlar och släktskapsord	265
6.6.4.5	Summering	274
6.7	Sammanfattning och diskussion	275
6.7.1	Sammanfattning	276
6.7.2	Diskussion	280
7.	Slutsatser, avslutande diskussion och fortsatt forskning	291
	English Summary	309
	Referenser	323
	Referenser: Skönlitteratur	355
	Bilaga 1: De 70 indirekt översatta romanerna 2000–2015	359
	Bilaga 2: Enkät och foljebrev till förläggarna	365

Tabeller

TABELL 2.1	<i>Översättningsrelaterade avhandlingar framlagda vid institutioner för svenska eller nordiska språk efter 1980</i>	20
TABELL 4.1	<i>Romaner översatta till svenska enligt Libris, registrerade träffar samt differensen i absoluta tal och procent</i>	83
TABELL 4.2	<i>Ursprungliga källspråk för indirekt översatta romaner 2000–2015</i>	90
TABELL 4.3	<i>Indirekta och direkta översättningar från samma källspråk samt eventuell indirekt översättning efter en direkt översättning</i>	92
TABELL 4.4	<i>Ursprungligt källspråk per medierande språk för indirekt översatta romaner, efter romaner per medierande språk</i>	95
TABELL 4.5	<i>Författare med minst två indirekt översatta verk 2000–2015</i>	99
TABELL 4.6	<i>Orhan Pamuks verk i direkt och indirekt översättning till svenska</i>	100
TABELL 4.7	<i>Indirekta översättningar per översättare/översättarpar</i>	103
TABELL 4.8	<i>Förlag med indirekta översättningar 2000–2015: storlek, publiceringår, antal förlag samt antal indirekta översättningar</i>	105
TABELL 4.9	<i>Förlag som publicerat indirekt översatta romaner 2000–2015, alfabetiskt ordnade</i>	106
TABELL 4.10	<i>De medierande språken ordnade efter frekvens och förlagsstorlek, absoluta tal</i>	107
TABELL 4.11	<i>Bokmässans fokus 1995–2015 och ursprungligt källspråk för indirekta översättningar samma år</i>	110
TABELL 5.1	<i>Enkätens delar, frågornas nummer och delarnas tema</i>	126
TABELL 5.2	<i>De 20 förläggarnas pseudonymer i alfabetisk ordning</i>	128
TABELL 5.3	<i>Svar och svarsbortfall för romaner, förlag och förläggare, absoluta tal</i>	131
TABELL 5.4	<i>Orsaker till externt svarsbortfall gällande de 15 romanerna, absoluta tal</i>	132
TABELL 5.5	<i>Förlagsstorlek och externt svarsbortfall, absoluta tal</i>	134
TABELL 5.6	<i>Språket för första kontakt med romanen (Allwood 2024:37), absoluta tal</i>	148
TABELL 5.7	<i>Översättningarnas initiativtagare efter förlagsstorlek, absoluta tal (utifrån Allwood 2024:38)</i>	149
TABELL 6.1	<i>Fyra generella och sju specifika funktioner för flerspråkigheten i KT1</i>	212

TABELL 6.2	<i>Titlar på afrikaans och engelska i KT1, absoluta tal</i>	265
TABELL 6.3	<i>Översättningslösningar i MT1/KT2 och MT2 för artighetstitlarna på afrikaans i KT1, absoluta tal</i>	270
TABELL 6.4	<i>Sammanställning över översättningslösningarna för oom och tannie i MT1/KT2 och MT2, jämfört med KT1 samt MT2 jämfört med MT1/KT2</i>	273

Figurer

FIGUR 1.1	<i>Avhandlingens syfte, övergripande frågeställningar och delstudier</i>	4
FIGUR 1.2	<i>Förhållandet mellan KT1, MT1/KT2 och MT2</i>	10
FIGUR 2.1	<i>Översättningsnormer utifrån Toury (2012:79–92 [1995])</i>	36
FIGUR 3.1	<i>En översättares konsekurationsbana (utifrån Lindqvist 2021a)</i>	71
FIGUR 4.1	<i>Antal indirekta översättningar per år 2000–2015</i>	88
FIGUR 5.1	<i>Förläggarnas arbetspråk, absoluta tal</i>	136
FIGUR 5.2	<i>Förläggares val vid utgivning av översatta verk</i>	160
FIGUR 6.1	<i>Delstudiens analysmodell (Haapamäki & Eriksson 2017; Tidigs 2014)</i>	189

1. Inledning

Ämnet för denna doktorsavhandling i nordiska språk är indirekt översättning av romaner på 2000-talet. Med indirekt översättning avses att en text är översatt via en version på något annat språk än det språk som verket ursprungligen skrevs på. Indirekt översättning kan antas vara ett fenomen med begränsad utbredning och betydelse i det nutida svenska samhället. Men genom historien har indirekt översättning spelat en betydande roll, både internationellt och i Sverige, och indirekt översättning förekommer fortfarande idag.

Metoden att översätta via ett medierande språk har troligen använts så länge som det har funnits kontakt mellan kulturer med olika skrivna språk. Ett av de äldsta exemplen på indirekt översättning är olika översättningar av Bibeln (jfr t.ex. Dollerup 2000:6; Marin-Lacarta 2017:133). Enligt Lefevre (1992:114) är översättningen av Gamla testamentet från hebreiska till grekiska, *Septuaginta*, troligen den första västerländska översättningen och denna översättning till grekiska har sedan legat till grund för ett antal andra översättningar av Gamla testamentet till t.ex. latin, koptiska och georgiska. Dessa texter har alltså översatts indirekt med grekiska som medierande språk.

Inte bara skönlitteratur och religiösa texter har översatts via medierande språk. Detta gäller även vetenskapliga texter. Exempelvis beskriver Montgomery (2000:227) hur översättarna i Abbasidkalifatet, i nuvarande Nordafrika, under det första årtusendet e.Kr. betalades bra för sitt arbete med att översätta klassiska texter från grekiska och olika indiska språk till arabiska via syriska och i viss mån medelpersiska. Montgomery (2000:227–239) beskriver också hur det mellan 1770 och 1850 översattes stora mängder europeiska vetenskapliga texter till japanska via nederländska, bl.a. texter av Copernicus, Newton och von Linné. De nederländska texterna var i många fall översättningar från andra språk, i vissa fall t.o.m. i tredje led, men blev i Japan sedda som

ursprungliga källtexter, dvs. som om de skrivits på det språket från första början (se vidare avsnitt 1.3).¹

Indirekt översättning har alltså använts sedan länge, men har i synnerhet i samband med litterär översättning kommit att bli sedd som kontroversiell. Detta hänger samman med ett antal faktorer, bl.a. en allmänt negativ inställning till översättning i många västerländska kulturer. Denna inställning sägs botten i romantikens framhävande av modersmålet och det ensamma geniets unika skapande (jfr Hermans 1999:31; Meylaerts 2012:520, 523; Ringmar 2015:155). I vissa sammanhang har indirekt översättning därmed kommit att ses som en dålig kopia av en kopia. Det faktum att en översättning av en översättning ofta för med sig förlagans eventuella felaktigheter, så att precision och nyanser försvagas har av Landers (2001:131) kallats en ”Xerox effect”.

Merparten av all forskning om indirekt översättning har behandlat fenomenet under äldre tidsperioder (Ringmar 2015:166; Pięta 2017:200). Detta har resulterat i att många antaganden och påståenden om indirekt översättning baseras på förhållanden som var aktuella under 1800- och 1900-talet, eller tidigare. För att kunna föra en välgrundad diskussion om omständigheter i samband med indirekt översättning under samtida förhållanden behövs ytterligare forskning på nutida material. Denna avhandling bidrar med mer kunskap om indirekt översättning på 2000-talet.

Forskning om indirekt översättning kan dessutom bidra till att utmana den binära synen på översättning som enbart innehållande *en* källtext och *en* måltext (Assis Rosa m.fl. 2017:113), eftersom detta synsätt utesluter indirekt översättning. Sådan forskning kan också bidra till att belysa interkulturell kommunikation och hur olika medierande centrum har bidragit till tankeutväxlingen mellan periferier.

Utifrån ett nordistiskt perspektiv kan forskning om indirekt översättning bidra till att förklara t.ex. varför en del texter har ett visst innehåll eller är formulerade på ett visst sätt, vilka aktörer som varit involverade i de bakomliggande processerna och vilka de viktigaste övervägandena tycks ha varit, på både mikro- och makronivå. Eftersom forskning om översättning tenderar att vara tvärvetenskaplig (jfr Chesterman 2007:181) hämtas teorier och metoder från olika områden och forskningen kan ge bidrag till många forskningsområ-

1 I fråga om översättningen av facktexter är metoden att översätta via ett medierande språk fortfarande utbredd. Exempelvis började Europaparlamentet år 2004 använda indirekt översättning (Koehn 2005) för vissa av de 552 möjliga språkkombinationerna mellan EU:s 24 officiella språk (European Parliament 2025), i syfte att minska antalet språkkombinationer som översättarna måste kunna hantera.

den. Inte minst kan den förklara innehållsliga förändringar i texter och belysa texters historiska dimension (Schulte 1997).

För denna avhandling är intresseområdet indirekt översättning av skönlitteratur, närmare bestämt indirekt översättning av romaner till svenska under perioden 2000–2015. Avhandlingen behandlar området på tre nivåer. På makronivå behandlas i avhandlingen vilka språk som är aktuella som ursprungliga källspråk och medierande språk vid indirekt översättning. På mesonivå behandlas, främst utifrån ett förläggarperspektiv, aktörer involverade i romanöversättningar till svenska, både vad gäller vilka som tar initiativ till översättningen och i fråga om från vilket språk översättningen ska göras. På mikronivå undersöks tre texters stil och innehåll, bl.a. för att belysa sätt på vilka flerspråkighet kan framträda i (indirekt översatta) romaner och vad eventuella skillnader mellan texterna kan bero på.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det finns flera anledningar till att indirekt översättning är ett intressant fenomen att undersöka. En konkret anledning är att det finns olika, motstridiga tendenser som tyder på att översättningsmetoden skulle öka respektive minska i användning. Assis Rosa m.fl. (2017:114) beskriver hur tidigare forskning har visat att indirekt översättning främst sker mellan perifera kulturer (ur ett översättningssystem-perspektiv, se vidare avsnitt 2.2), som inte har så mycket kontakt, men att bruket av indirekt översättning kan minska om relationerna blir starkare. Assis Rosa m.fl. beskriver emellertid också forskning på nyare material som visar på globaliserande tendenser, vilka innebär att alltmer av det som översätts mellan perifera kulturer är avhängigt av vad som översätts från perifera kulturer till mer centrala kulturer (jfr Lindqvist 2011; Marin-Lacarta 2018). Detta tycks gälla oavsett om översättningen görs direkt eller indirekt. Dessutom har indirekt översättning varit, och är, kritiserat av översättare, läsare, kritiker och personer inom förlagsbranschen. Ändå används fortfarande metoden att översätta via ett medierande språk, vilket också är en viktig anledning att studera den.

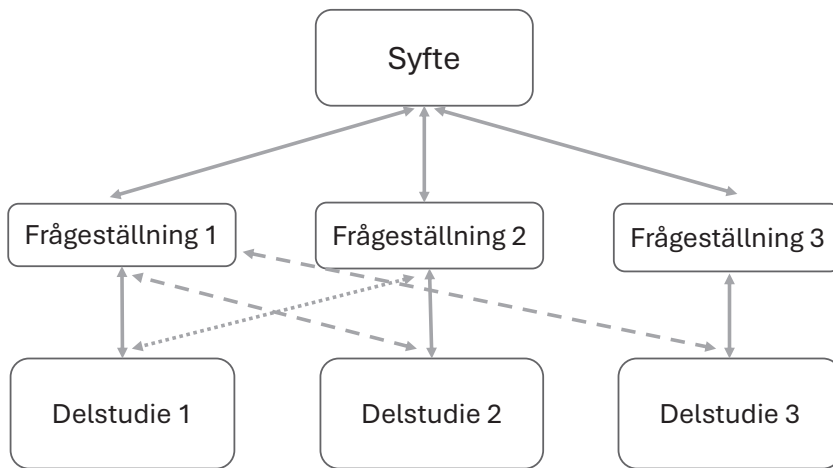
Syftet med denna avhandling är att klarlägga förekomsten av, möjliga orsaker till och resultat av indirekt översättning av romaner till svenska i Sverige under tidsperioden 2000–2015. Härigenom bidrar avhandlingen till att synliggöra ett fenomen som det inte talas så mycket om och dess påverkan på den litteratur som förmedlas i översättning till svenska i Sverige.

Mitt intresse gäller alltså romaner utgivna i Sverige och fall där översättningen görs från ett annat språk än det språk som verket ursprungligen skrevs på. Utifrån syftet har tre övergripande frågeställningar formulerats:

1. När och på vilket sätt används indirekt översättning vid översättning av romaner?
2. Vilka faktorer inverkar på förläggares val i samband med utgivningen av en indirekt översättning?
3. Vilka textuella uttryck kan indirekt översättning ta sig?

I den första frågan ska *när* förstås som att ordet innefattar både en tidsaspekt och andra omständigheter, dvs. när i tiden publiceras indirekta översättningar och under vilka betingelser? I den andra frågan ska *faktorer* förstås som att ordet omfattar både förläggarnas egna föreställningar och uppfattningar samt fenomen som är fristående från förläggaren i fråga. I den tredje frågan syftar *textuella uttryck* på översättningslösningar vilka kan iakttas i en översättning och vilka kan antas ha samband med den indirekta översättningsmetoden.

För att uppnå syftet och besvara de tre övergripande frågeställningarna genomför jag tre delstudier som belyser indirekt översättning ur olika perspektiv. Sambandet mellan syftet, de tre övergripande frågeställningarna och delstudierna visualiseras i figur 1.1.

FIGUR 1.1 *Avhandlingens syfte, övergripande frågeställningar och delstudier*

De pilar i figur 1.1 som består av heldragna linjer symboliserar de starkaste kopplingarna mellan syfte, respektive frågeställning och respektive delstudie. Den prickade linjen symboliserar en viss, men svagare, koppling mellan delstudie och frågeställning. De streckade linjerna, slutligen, symboliserar att det finns en koppling, men att den inte är primär. Linjerna har ett pilhuvud i varje ände, eftersom det finns en växelverkan mellan syfte, frågeställningar och delstudier.

I det följande beskriver jag delstudierna och deras koppling till frågeställningarna helt kort, för att förtydliga delstudiernas position i figur 1.1. Delstudie 1 omfattar samtliga romaner som översatts indirekt till svenska 2000–2015 och är huvudsakligen en kvantitativ totalundersökning, dvs. avsikten är att undersöka tidsperiodens alla romaner översatta indirekt till svenska i Sverige. Materialsammanställningen tar sin utgångspunkt i den nationella söktjänsten, tillika de svenska bibliotekens gemensamma katalog, sökdata-basen Libris (Libris 1976), och studien har som mål att bidra till att besvara den första övergripande frågeställningen. Delstudien bidrar även i viss mån till att besvara den andra övergripande frågeställningen.

Delstudie 2 är likaså en totalstudie utifrån en enkätundersökning med de förläggare som publicerat indirekta översättningar under tidsperioden i fråga. Den kan sägas vara både kvantitativ och kvalitativ och har som mål att besvara den andra övergripande frågeställningen. Delstudie 2 bidrar även till att besvara den första övergripande frågeställningen.

Delstudie 3 är en huvudsakligen kvalitativ undersökning av en *romantriplett*, dvs. en roman i tre språkversioner, där den svenska texten är en indirekt översättning från engelska av den ursprungliga texten skriven på afrikaans.² Målet med Delstudie 3 är att besvara den tredje övergripande frågeställningen.

I nästa avsnitt tar jag upp hur avhandlingen kan placeras inom översättningsrelaterad forskning och vilka perspektiv jag anlägger i avhandlingen.

1.2 Positionering och perspektiv

Ämnet för denna avhandling hör hemma både inom nordistiken och det relativt nya och tvärvetenskapliga forskningsområdet översättningsvetenskap. Perspektiv och teoretiska utgångspunkter har hämtats från språkvetenskap, översättningsvetenskap och litteraturvetenskap. Dessutom har olika sociologiska perspektiv beaktats.³ I slutändan handlar emellertid avhandlingen om språk i Sverige. Exempelvis kan man diskutera vilka språk som översätts, och bör kunna översättas från, (och till) i Sverige, och på vilket språk svenska läsare kan komma i kontakt med litteratur som är skriven på andra språk än svenska. Ska detta bara kunna ske på originalspråk eller även i översättning?

2 Utifrån Toury (2012:26–28 [1995]) skulle den svenska texten kunna kallas en ”assumed indirect translation”, dvs. det är en text som framställs som översatt indirekt (det anges på bokens upphovsrättssida) och som fungerar så i målspråkssamhället.

3 För en koncis och lättillgänglig sammanfattning av hur de här perspektiven kan sägas hänga ihop, se Axelsson (2017).

Om läsarna ska få tillgång till översättningar är dessa då direktöversättningar eller översättningar som medierats via ett tredjespråk? Vilka blir de eventuella konsekvenserna av medierade översättningar? Dessa frågor kan rymmas inom nordistiken och studiet av det svenska språket (se Svensson 2017:20–21, 25, 34; jfr Henrikson & Nilsson 2017:215). För att utforska frågor om indirekt översättning ser jag alltså utforskandet av svenska språket som min utgångspunkt.

I sin inflytelserika artikel om det som kommit att betecknas översättningsvetenskap beskriver Holmes (2012 [presenterad första gången 1972], populariserad i Toury 1995) hur översättningsforskare inom den deskriptiva inriktningen av översättningsvetenskap kan ägna sig åt studiet av fenomenet översättning på ett av tre sätt: som *produkt* (eng. *product*), *process* (eng. *process*) eller *funktion* (eng. *function*), av vilken den sista bör tolkas som ”a study of contexts rather than texts” (Holmes 2012:185).⁴ I senare tolkningar av översättningsvetenskapens forskningsområden har aspekten *funktion* ibland delats upp i två aspekter: *kontexten* och *aktörerna* (se t.ex. Hartama-Heinonen 2016). I Hartama-Heinonens tolkning har översättningsvetenskapen därmed fyra möjliga forskningsobjekt: *produkter*, *processer*, *kontexter* och *aktörer*.

Produkterna handlar om de faktiska översättningarna och hur det semantiska och stilistiska innehållet i texten uttrycks. Hit hör också komparativa undersökningar och undersökningar med utgångspunkt i ekvivalensbegreppet, dvs. de olika sätt en översättning kan motsvara sin källtext på.

Processerna handlar främst om att forskaren försöker ta reda på hur översättaren går till väga vid en översättning. Intresset gäller alltså främst det som så att säga sker ”in ‘the little black box’ of the translator’s ‘mind’” (Holmes 2012:185). Om man däremot ser på översättning ur ett större perspektiv finns det en överlappning mellan *processerna* och de två följande forskningsområdena. Överlappningen gäller de fall där forskaren undersöker *hela* processen med att ge ut en översättning, från beslut om att förvärva översättningsrättigheterna för ett visst verk, via att få texten översatt, till att den faktiska produkten finns tillgänglig för potentiella läsare, vilka också kan reagera på texten.

Funktionerna beskriver Holmes (2012:185) som att de främst handlar om att forskaren ska undersöka vad som översätts och när, för att på så sätt kunna

4 Holmes artikel ”The Name and Nature of Translation Studies” har, som beskrivs i t.ex. Toury (2012:1–2 [1995]), en lång historia. Innehållet presenterades först som ett föredrag på konferensen *Third International Congress of Applied Linguistics* i Köpenhamn 1972. Efter det levde artikeln (i form av en *pre-print*) länge ett liv i periferin. Den har emellertid publicerats ett antal gånger sedan dess. Riktigt spridda blev dock Holmes tankar först när Toury sammanfattade dem i en figur i sin nu klassiska bok *Descriptive Translation Studies – and beyond* (1995). Jag använder mig av den version av Holmes artikel som återges i Venuti (2012).

säga något om det samhälle som texten översätts till. Här är det alltså fråga om ett inledande försök till översättningssociologiska frågor. Dessa frågor utvecklas vidare i forskningsområdena *kontext* och *aktörer*. I den senare uppdelningen, där alltså *kontext* och *aktörer* ses som olika undersökningbara aspekter, anses forskning om *kontexten* ägnas åt det som Holmes menar ingår under aspekten *funktion*, men den kan även ägnas åt frågor om t.ex. mottagandet av texten och potentiella läsare. Undersökningar av *aktörerna* har som möjligt forskningsobjekt alla som är involverade i översättningsprocessen: olika sorters introduktörer, översättare, redaktörer, korrekturläsare, förläggare, litterära agenter m.fl.

För denna avhandlings vidkommande kan Delstudie 1 sägas huvudsakligen fokusera på produkten, men på ett övergripande plan även på kontexten och processen. Delstudie 2 fokuserar huvudsakligen på kontexten, men berör även processen och aktörsfrågor. Delstudie 3, slutligen, fokuserar återigen på produkten, men i viss mån behandlas även kontext- och aktörsfrågor.

Heilbron (2010) anger att det traditionellt funnits två sätt att studera översättning(ar). Å ena sidan finns det forskare som studerar måltexter och jämför dem mot källtexterna för att uppmärksamma kreativa lösningar eller lösningsmönster, inte sällan i kombination med studier av, och jämförelser mellan, de två uppfattade kulturerna. Å andra sidan finns det forskare som väljer att enbart fokusera på översättningarna och den kultur där de produceras och fyller sin primära funktion. Heilbron vill emellertid föra fram ett tredje perspektiv. Detta är ett systemperspektiv där översättningar och översättande studeras utifrån deras plats i det övergripande världssystemet av översättningar.

Enligt Heilbrons uppfattning är det första sättet att studera översättning vanligare bland översättare och inom översättarutbildningar. Det andra sättet skulle vara vanligare bland litteraturvetare och kulturhistoriker. I denna avhandling kombinerar jag de tre sätten att studera översättningar, dvs. i Delstudie 1 studerar jag översättningar och översättande utifrån deras plats i det övergripande världssystemet av översättningar; i Delstudie 2 fokuserar jag på översättningarna och den kultur där de produceras och fyller sin primära funktion och i Delstudie 3, slutligen, studerar jag måltexter och jämför mot källtexterna. Detta gör jag för att kunna ge en så heltäckande beskrivning av fenomenet indirekt översättning i Sverige 2000–2015 som möjligt.

Teoretiskt sett befinner sig min avhandling inom den deskriptiva översättningsvetenskapen (se avsnitt 2.2). Inte minst stödjer den sig på Tourys forskning om normer i samband med översättning (se avsnitt 2.5). Den hämtar också perspektiv från polysystemteori (se avsnitt 2.3) och dess vidareutveckling i enlighet med Heilbrons översättningssociologi (se avsnitt 2.4) samt textnära teorier om översättning (se avsnitt 6.3).

Att jag kombinerar de av Heilbron identifierade tre sätten att studera översättning gör det möjligt att ge en bredare bild av fenomenet indirekt över-

sättning. Dessutom bidrar det till att jag i avhandlingen undviker ett av de problem som polysystemteori kritiserats för, nämligen att vara alltför abstrakt och distanserad (eng. *depersonalised*). Vidare är det främst inom den deskriptiva översättningsvetenskapen och systemteori som forskare tidigare intresserat sig för frågor om indirekt översättning, vilket gör att det här finns en god grund att bygga vidare på.

Att forskare kombinerar olika metoder och/eller material i syfte att kunna undersöka fler aspekter av ett visst fenomen och därigenom ge en rikare helhetsbild, har på senare tid ibland kommit att beskrivas som ett tillvägagångssätt med *mixed-methods* (se t.ex. Svahn 2020; Ivaska 2020a). Johnson m.fl. (2007:112) hävdar att *mixed-methods* generellt börjar bli ”recognized as the third major research approach” i tillägg till den traditionella metoduppdelningen i kvantitativ och kvalitativ metod. De påpekar också att *mixed research* kanske är en mer rättvisande term för detta begrepp eftersom begreppet enligt många forskare omfattar användningen av olika materialtyper, inte bara olika metoder i forskningen (Johnson m.fl. 2007:118). Som konstaterats i avsnitt 1.1 är Delstudie 1 i stort en kvantitativ undersökning. Delstudie 2 är främst kvalitativ men med kvantitativa inslag. Delstudie 3 är huvudsakligen kvalitativ. Materialet för respektive delstudie är också av skilda slag (jfr avsnitt 4.2, 5.2 och 6.5). Avhandlingen som helhet kan därför sägas bygga på *mixed-methods*, i bred betydelse, och syftet är att öka kunskapen om fenomenet indirekt översättning till svenska under perioden 2000–2015.

1.3 Begrepp och termer

I en avhandling om översättning av skönlitteratur måste ett antal mer eller mindre etablerade översättningsrelaterade begrepp med tillhörande termer användas. Dessa är främst hämtade från den deskriptiva översättningsvetenskapen (se avsnitt 2.2). Nedan förklarar och avgränsar jag de termer som är mest centrala för avhandlingen. Även några termer som främst förekommer inom litteraturvetenskap är relevanta för att beskriva och diskutera bok- och litteraturrelaterade fenomen. Dessa presenteras också nedan.

På grund av ämnets tvärvetenskapliga karaktär kan det hända att en del termer eller begrepp förklaras trots att de inte brukar anses behöva någon förklaring för den ena eller andra gruppen intresserade läsare.

En *källtext* är den text som utgör startpunkt för en översättning. Med *källspråk* avses det språk på vilket den text en översättare använder som utgångspunkt för sin översättning är skriven. Det är alltså det språk översättaren översätter *från*. I de allra flesta fall är detta samma språk som det språk författaren ursprungligen skrev det aktuella verket på. Det rör sig då om *direktöversättning*

från källspråket till *målspråket*, vilket alltså är det språk översättaren översätter till.⁵ Romaner som översatts på detta sätt refererar jag i avhandlingen till som *direktöversatta*. Om det i avhandlingen behöver förtydligas att *källspråk* syftar på det språk som verket ursprungligen skrevs på, används termen *ursprungligt källspråk* och den text som skrivits på detta språk kallar jag *ursprunglig källtext* eller *KT1*.

Den text en översättare producerar kallas för *måltext* (MT). När det gäller en indirekt översättning kallar jag den *MT2*, eftersom det är den andra måltexten sett från den ursprungliga källtexten. Den *medierande*, eller mellanliggande, texten för en indirekt översättning fungerar alltså först som måltext och senare som källtext (för en ny översättning). Vid behov kallar jag texten på det medierande språket för den *medierande texten* eller *MT1/KT2*. Det medierande språket har i andra sammanhang på svenska kallats bl.a. *medierande språk* (Adler 2016), *mellanspråk* (Leden 2021), *ett annat språk* (Lindqvist 2002; Nordman 2009; Stålhammar 2015) och *relä* eller *stafettpinne* (Stålhammar 2015:18).

Termerna *adekvansinriktad* och *acceptansinriktad* kommer att diskuteras närmare i avsnitt 2.5 men redan här är det nödvändigt att ge en kort förklaring. Förenklat kan man säga att en *adekvansinriktad* översättning är en översättning som ligger nära källtexten på ett eller annat sätt, utan att för den delen bli ogrammatisk på målspråket. I en *acceptansinriktad* översättning däremot, anpassar översättaren texten mer efter vad hen tror att de tänkta läsarna är bekanta med och förväntar sig, på olika innehållsliga och strukturella nivåer.

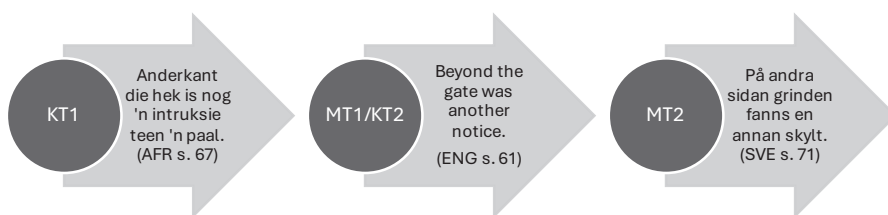
När det gäller termen *indirekt översättning* ansluter jag mig till en ofta använd definition av Kittel och Frank (1991:3). Denna slår fast att en indirekt översättning är en "translation based on a source (or sources) which is itself a translation into a language other than the language of the original, or the target language".⁶ Kittels och Franks definition är inte den enda definitionen av det här undersökta begreppet. Inte heller är *indirekt översättning* den enda använda termen för detta begrepp (se vidare avsnitt 2.7.1). Kittels och Franks definition har emellertid två fördelar jämfört med andra definitioner. För det

5 St. André (2003:78) anger att han undviker motsvarande engelska term, *target language*, därför att den för honom är alltför "loaded with various significations, including agency of the original, lack of choice of the receiving culture, and rather crude sexual innuendo implying an (en)gendering of the translation process". Motsvarande kritik skulle kunna riktas mot den svenska termen *målspråk*, men jag anser att det i sammanhanget är viktigare att göra sig förstådd och använda etablerad terminologi än att försöka undvika termen i fråga, eller skapa en ny.

6 Studier som baserar sig på Kittels och Franks definition av indirekt översättning är t.ex. Ringmar (2007:3), Marin-Lacarta (2017:135) och Assis Rosa m.fl. (2017:119).

första gör den det möjligt att betrakta även längre översättningskedjor än sådana som bara omfattar texter på tre språk som indirekt översättning. För det andra gör definitionen det möjligt att också till indirekt översättning klassificera sådana översättningar där en översättare i något steg har använt sig av mer än en källtext samtidigt, dvs. en så kallad *kompilationsöversättning* (eng. *compilative translation*).⁷

För att kunna benämna de tre texter som primärt är sammankopplade vid en indirekt översättning förkortar jag dem alltså ofta enligt följande. *KT1* är den ursprungliga källtexten (i Delstudie 3 skriven på afrikaans). *MT1/KT2* är direktöversättningen från *KT1*, vilken också är den medierande texten, dvs. *KT2* för översättningen till svenska (i Delstudie 3 skriven på engelska). *MT2* är den svenska översättningen som baserats på *KT2*.⁸ De tre språkversionerna tillsammans betecknar jag fortsättningsvis som *romantrioletten*. I figur 1.2 visas översättningsprocessen vid indirekt översättning, förkortningarna som används i avhandlingen och ett textfragment från den undersökta romantrioletten.

FIGUR 1.2 Förhållandet mellan *KT1*, *MT1/KT2* och *MT2*

Förkortningarna AFR, ENG och SVE i figur 1.2 är språkbeteckningar och står för *afrikaans*, *engelska* och *svenska*.

I denna avhandling används två termer lånade från textkritik för att skilja på litterära alster som idé och som något konkret i form av skrifttecken på en

7 Popovič (1975:20) definierar *compilative translation* som "a translation realized upon the basis of several translations", medan Toury (2012:100 [1995]) beskriver fenomenet som "a translation which makes use of a number of source texts". Tourys definition möjliggör att en av dessa källor skulle kunna vara källspråkstexten. Därför förefaller hans definition i de flesta fall vara att föredra, eftersom den inte utesluter översättningar där den ursprungliga källtexten *kan* ha fungerat som en av källtexterna.

8 Dessa förkortningar har tidigare använts i t.ex. Adler (2016). Jag bedömer att de är lämpliga eftersom de kan användas för att beskriva hela kedjan av texter, även om kedjan råkar utökas så att *MT2* blir *KT3/MT2* osv.

sida. En roman som en mer eller mindre abstrakt litterär enhet benämns *verk* (eng. *work*) oavsett vilket språk den har realiserats på, *som om* en översättning vore en kopia av den ursprungliga källtexten, men på ett annat språk (jfr Emmerich 2017:28; Ivaska & Huuhtanen 2020). Det bör dock understrykas att de flesta översättningsforskare idag anser att en översättning aldrig kan bli en exakt kopia av *originalen*. I många fall kanske det inte ens finns ett enda sammanhängande original att tala om eftersom textinnehåll oavsiktligt eller avsiktligt kan ha lagts till, dragits ifrån eller ändrats. Det kan också vara så att flera olika texter tjänat som förlaga för (olika delar av) en översättning (jfr Emmerich 2017; Ivaska 2021), dvs. översättningen är en kompilationsöversättning.

Termen *text* (eng. *text*) används för att benämna ett verks representation. Texter kan vara på olika språk. Ivaska och Huuhtanen (2020:317) sammanfattar relationen mellan text och verk på följande sätt: ”a text is one form of a work – or, the other way round, texts are different representations of a work”.

Peritexter syftar på texter i direkt anslutning till ett verk. I romansammanhang är det då främst fotnoter, texter på bokens framsida, baksida, upphovsrättssida och eventuella för- eller efterord som avses. *Epitexter* däremot syftar på texter som också är kopplade till verket i fråga men inte nödvändigtvis är fysiskt närvarande på samma sätt, t.ex. recensioner av ett litterärt verk. *Paratext* är den term som brukar användas som hyperonym för peritext och epitext tillsammans, dvs. olika texter med en eller annan koppling till den egentliga texten, eller verket (se Genette 1997; jfr Pleijel & Podlevskikh Carlström 2022).

Kanonisering (eng. *canonisation*) och *konsekration* (eng. *consecration*) är två närliggande termer som båda handlar om att uppvärdera ett kulturellt fenomen, framför allt litterära verk. Forskare som intresserar sig för *kanoniseringen* av ett litterärt verk intresserar sig, enligt Steiner (2019:261), för ”den långsiktiga inkluderingen av verk och författare i kanon, det vill säga bland de texter och författare som anses vara de viktigaste”. Här bör påpekas att *kanoniserad* i sammanhanget inte är ett värderande uttryck. Det innebär helt enkelt att ett litterärt verk har tillmätts sådant värde av sin samtid att samtiden önskar bevara verket för kommande generationer (Ben-Ari 2012a:144; Even-Zohar 1990b:15). Verket har så att säga blivit upphöjt från *litterärt verk* till *viktigt litterärt verk*.

Forskare som intresserar sig för *konsekrationen* av ett litterärt verk eller en person, ägnar sig åt att undersöka ”erkännandet” av ett verks eller en persons kulturella värde. Som exempel på handlingar som bidrar till att konsekra ett verk anger Steiner (2019:80) allt ifrån författarens första beslut om att skicka texten till ett förlag, via förläggarens beslut om att publicera verket, till marknadsföring, recensioner och litterära utmärkelser. Verket har alltså

blivit erkänt som *litterärt verk*, inte bara en text vilken som helst. I fråga om översättning påpekar Casanova (2021:408; jfr Lindqvist 2018a:91) att just översättning är ett av de främsta sätten att konsekvrera ett verk på.

Termerna *konsekration* och *kanonisering* förknippas ofta med den franske sociologen Bourdieu. Även om inte Bourdieu intar någon central roll för den här avhandlingen har han kommit att spela en betydande roll inom litteratursociologin (Svedjedal 1994:25) och i förlängningen även inom vissa delar av översättningsvetenskapen (Hermans 1999:131). Hur Bourdieus forskning kan förstås i relation till polysystemteorin diskuteras i avsnitt 2.4.

En utförligare diskussion om termer för begreppet *indirekt översättning* förs i avsnitt 2.7.1. Övriga termer och begrepp behandlas i löptext där de används första gången i avhandlingen.

1.4 Etiska överväganden

I detta avsnitt redovisar jag hur jag har resonerat när det gäller avhandlingens delstudier i förhållande till forskningsetik. I slutet tar jag också kort upp avhandlingens förhållande till tidigare publiceringar och öppen tillgång (*open access*). Avhandlingens fokus ligger på produkter och processer, men som konstaterades i avsnitt 1.2, behandlas även kontexten och aktörsfrågor.

Delstudie 1 innehåller i princip enbart information som finns allmänt tillgänglig på internet, tillgänglig från Kulturrådet eller, i några fall, information som personer har delat med sig av till mig på förfrågan. De personer som namnges i studien gör detta i sina yrkesroller och de namnges för att jag ska kunna tillhandahålla faktauppgifter. Studien antas inte vålla uppgiftslämnarna någon personlig skada eller något obehag.

I Delstudie 2 uppmärksammas förläggarna av indirekta översättningar, men då i deras yrkesroll, inte som privatpersoner. De förläggare som förekommer i Delstudie 2 har godkänt sin medverkan genom att besvara frågorna i enkätstudien (se Bilaga 2). I följebrevet till enkäten fick förläggarna förhandsinformation om undersökningen i enlighet med utgångspunkterna i Vetenskapsrådet (2024:62–63). Jag förklarar bl.a. vilken sorts konfidentialitet (Vetenskapsrådet 2017:40) som jag kan erbjuda för formulärets fyra olika delar.

Enkätens första del, med bakgrundsinformation om förläggarnas utbildning och yrkesliv, behandlas konfidentiellt och svaren redovisas främst på gruppnivå. Den andra och tredje delen, som rör förlagens arbetsrutiner och syn på (indirekt) översättning, respektive de specifika romaner som översatts indirekt behandlas och redovisas i vissa fall mer detaljerat, eftersom romanerna i fråga har så olika språkkombinationer och tillkomsthistorier. Därför kan jag som forskare inte garantera någon konfidentialitet när det gäller vilket

förlag som har gett ut en specifik bok, och denna information redovisas också öppet i Bilaga 1. I bilagan anges också översättaren till svenska för respektive roman. Detta anser jag vara nödvändigt för att visa på redlighet i forskningen. Översättaren av den medierande texten anges däremot i allmänhet inte. Detta beror främst på att intresset för dessa uppgifter bland svenskspråkiga läsare bedöms vara tämligen svagt.

Förläggare nämns i allmänhet inte explicit på upphovsrättssidan i en roman, och det är därför svårare att ta reda på vem som varit förläggare för ett specifikt verk. Därför nämner jag inte heller det i avhandlingen eller i Bilaga 1, utan förläggarna pseudonymiseras och refereras vid behov till med *hen*.

Den fjärde delen av enkäten omfattar enbart avslutande frågor, såsom ”får jag kontakta dig igen vid behov?”. Svaren från enkätens fjärde del analyseras inte vidare inom ramen för avhandlingen.

I formulärets inledning betonar jag vidare att de svarande kan framhålla att något specifikt svar inte ska citeras på ett sådant sätt att den svarande eller förlaget kan identifieras och att de har rätt att dra sig ur studien under undersökningsperioden utan att behöva ge någon förklaring. Det framgår också att resultaten av enkätstudien kommer att publiceras i en doktorsavhandling och att resultaten även kan komma att publiceras i vetenskapliga och populärvetenskapliga tidskrifter eller presenteras på relevanta konferenser. Slutligen uppmanas de svarande att kontakta mig om de har några frågor om enkäten eller avhandlingen. Denna möjlighet har dock inte utnyttjats.

Delstudie 3 bygger på material som är publicerat och därmed fritt tillgängligt för allmänheten att ta del av. Jag undersöker förvisso produkten av enskilda individers arbete, men studien syftar inte till att utvärdera kvaliteten på texterna eller översättarnas kapacitet, utan till att belysa och ge exempel på hur *litterär flerspråkighet*, dvs. flerspråkighet i skönlitteratur (Landqvist 2012:142), kan se ut i en originaltext och i översättningar.

För de flesta skönlitterära översättare innebär yrket att deras namn och goda rykte är de främsta sätten att få nya uppdrag. Ingen av delstudierna syftar dock till att utvärdera översättares arbetsprestationer, utan avsikten med delstudierna är att undersöka och beskriva förutsättningar och status för ett fenomen som finns i det nutida svenska samhället. Trots detta skulle vissa översättare kunna känna obehag över att ha varit med i en undersökning de inte kände till i förväg. Därför undviker jag i stor utsträckning att nämna specifika översättare, även om det inte kan undvikas helt. Här får helt enkelt en avvägning göras mellan skyddsintresset, forskningsintresset och öppenhetsintresset (jfr Vetenskapsrådet 2024:12–13). Förhoppningen är dock att översättarkåren som helhet snarare ska gagnas av avhandlingen i och med att det viktiga arbete som de bidrar med till samhället, inte minst i form av kulturöverföring och vidgade perspektiv, i någon mån lyfts fram.

Vissa resultat i fråga om samtliga tre delstudier har tidigare presenterats i vetenskapliga konferensföredrag och/eller i populärvetenskapliga sammanhang. Dessutom återges vissa resultat i följande tre artiklar.

1. "(Semi)peripheries in contact – Indirect translation of novels into Swedish 2000–2015" (Allwood 2021) återger vissa resultat från Delstudie 1.
2. "Popular or prestigious? – A study of hierarchies and what is translated, directly and indirectly, into Swedish 2000–2015" (Allwood 2022) reproducerar vissa resultat från både Delstudie 1 och 2.
3. "Praktiska överväganden och normuppfattningar – Om utgivning av indirekt översatta romaner 2000–2015" (Allwood 2024) presenterar vissa resultat från Delstudie 2.

Resultat som tidigare presenteras i artikelformat markeras på relevanta ställen i avhandlingen. Samtliga tre artiklar är publicerade med öppen tillgång. Detta är viktigt för att forskare och studenter enkelt ska kunna få tillgång till resultaten. Öppen tillgång bör användas, när så är möjligt, eftersom forskning som utförts med hjälp av offentliga medel bör vara öppet tillgänglig för alla intresserade (Vetenskapsrådet 2017:54; jfr Vetenskapsrådet 2024:85).

1.5 Avhandlingens disposition

Denna avhandling är disponerad på följande sätt. I kapitel 2 uppmärksammas först tidigare, översättningsrelaterade avhandlingar inom nordistik. Därefter presenteras avhandlingens teoretiska utgångspunkter. Sedan ges några perspektiv på författare som själva översätter sina texter till andra språk. Kapitlet avslutas med en genomgång av tidigare forskning om indirekt översättning, främst gällande skönlitteratur.

I Kapitel 3 redogörs för ett antal aspekter med koppling till förlag, förläggare och omständigheter som påverkar litteraturens villkor i samhället. Kapitel 4 innehåller Delstudie 1, i vilken indirekta översättningar av romaner till svenska 2000–2015 undersöks kvantitativt. Kapitel 5 utgörs av Delstudie 2, vilken är en undersökning utifrån förläggarna av de indirekta översättningarna som identifierats i Delstudie 1. I kapitel 6 återfinns Delstudie 3, som är en textfokuserad jämförelse av en romantriplett där den svenska översättningen är en indirekt översättning av en text ursprungligen skriven på afrikaans och medierad genom en engelsk översättning.

Material- och metodfrågor redovisas inom respektive delstudie. I kapitel 7 ges en sammanfattning och diskussion av avhandlingens resultat. Efter detta kapitel följer en sammanfattning av avhandlingen på engelska (*English Summary*).

2. Översättningsrelaterade perspektiv

Chesterman (2007:173–176) beskriver schematiskt utvecklingen för översättningsforskningen sedan 1950-talet i form av fyra olika inriktningar (eng. *turns*, jfr Snell-Hornby 2006). Det är lite oklart hur kraftfull en *turn* kan sägas vara. De har beskrivits som allt mellan intresseinriktningar och paradigmskiften (se t.ex. Jiménez-Crespo 2020:315). Trots att termen *turn* har använts inom översättningsvetenskapen ett halvt sekel tycks ännu inte någon motsvarande svensk term ha etablerats. Här väljer jag att kalla de skiftande forskningsintressena för *inriktningar*, eftersom jag anser att *paradigmskifte* för mycket antyder ett brott med tidigare forskning.

Den första inriktningen var den *lingvistiska*. Fokus låg på relationer mellan texter och studierna var huvudsakligen komparativa. Forskarna jämförde källtexter med måltexter, men senare också översatta texter med originaltexter på samma språk.

Den andra inriktningen var den *kulturella*, vilken framträdde på 1980-talet. Inom denna inriktning intresserade sig forskare för idéöverföring mellan olika litterära, eller kulturella, system, repertoarer etc. De tog sig också an frågor om översättning i relation till t.ex. etik, makt och kulturell identitet.

Den tredje inriktningen var den *kognitiva*. Den växte fram på 1990-talet. Forskare inom den kognitiva inriktningen intresserade sig för översättares beslutsfattande, men även för översättares, och i mindre utsträckning andra aktörers, känslor och attityder i samband med översättning som process.

Den fjärde inriktningen kallar Chesterman den *sociala* eller den *sociologiska*. Den uppstod runt år 2000 (jfr Heilbron 1999). Inom denna inriktning intresserar sig forskare för översättningssociologiska frågor som rör t.ex. översättningsmarknaden, förlagsindustrin och översättares sociala status. Huvudintresset ligger därmed på människor och iakttagbara handlingar (Chesterman 2007:173–174).

De fyra inriktningar som beskrivs i Chestermans schematiska utveckling av översättningsvetenskapen följer ungefärligt kronologiskt på varandra, men det finns naturligtvis överlappningar inom vissa områden. Nu för tiden finns

också möjlighet att kombinera de fyra inriktningarna på de sätt som forskaren finner lämpligt. I tillägg till dessa fyra inriktningar framförs ibland påståenden om att översättningsvetenskapen genomgått fler olika *turns*. Exempelvis argumenterar bl.a. Jiménez-Crespo (2020) för att översättningsvetenskapen genomgått en ”technological turn”.

Ända sedan översättning etablerades som forskningsområde har detta område varit gränsöverskridande och bedrivits vid olika institutioner och fakulteter.⁹ Eftersom översättningsvetenskap i Sverige inte inrättades som forskarutbildningsämne förrän på 2010-talet har översättningsforskningen här främst bedrivits inom specifika språkämnen och i viss utsträckning litteraturvetenskap (jfr Kleberg 2008). Undersökningarna har ofta tagit utgångspunkt i ett målspråksperspektiv, mer sällan ett källspråksperspektiv.

Nedan ges några exempel på svenska doktorsavhandlingar om översättning från olika forskningsfält. Inom teologin har man t.ex. undersökt översättningen av religiösa texter, inte minst Bibeln (se t.ex. Pleijel 2018). Bland andra har (språk)historiker, filologer, filosofer och arkeologer intresserat sig för äldre texter och översättningen av dessa ur diakrona och synkrona perspektiv (se t.ex. Eliasson 2022). Litteraturvetare har forskat om översättningar ur olika aspekter, inte minst om utgivningen av desamma och spridningen av dem (se t.ex. Rüegg 2023). Språkteknologer har ägnat sig åt bl.a. utvecklandet av s.k. CAT-verktyg (*Computer Aided Translation*), dvs. hjälpmedel för översättare i deras arbete, maskinöversättning och möjligheter att få datorer att identifiera och särskilja olika språk (se t.ex. Hardmeier 2014). Inom utbildningsvetenskap har man bl.a. fokuserat på översättning som ett sätt att träna och förvärva nya språkkunskaper (se t.ex. Fredholm 2021). Inom de olika sarspråksämnena

9 Här kan särskilt noteras att Sverige länge betraktades som ett tämligen enspråkigt samhälle och att detta rimligen bidragit till den, jämfört med vissa andra europeiska länder, långsamma utvecklingen av särskilda institutioner för översättningsvetenskaplig forskning. Exempelvis var det först år 1986 som Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) grundades, då som en särskild inrättning vid Stockholms universitet. Sedan år 2013 är TÖI en del av institutionen för svenska och flerspråkighet (Sundberg 2013). Sverige fick sin första professor inom ämnesområdet *tolkning och översättning*, Birgitta Englund Dimitrova, år 2006. Fem år senare, 2011, inrättades forskarutbildningen i översättningsvetenskap (Englund Dimitrova 2021). De första doktoranderna i forskningsutbildningsämnet översättningsvetenskap antogs 2013 (Tolk- och översättarinstitutet 2020). Hittills har fyra doktorander disputerat vid TÖI: Elin Svahn (2020) som undersöker översättarskap för översättarstudenter och praktiserande översättare, Elisabeth Geiger Poignant (2020) som studerar tolkmedierade litterära författarsamtal, Raphael Sannholm (2021) som fördjupar sig i socio-kognitiva aspekter av gemensamt översättande och problemlösning på en översättningsbyrå samt Aleksandra Adler (2023) som undersöker kognitiv belastning i dialogtolkning. För en översikt över svensk forskning om översättning och tolkning 1986–2015, se Englund Dimitrova (2021).

har man också intresserat sig för ett flertal olika aspekter av översättning och översättningsvetenskap, bl.a. översättning och intertextualitet (se t.ex. Podlevskikh Carlström 2020).

I återstoden av detta kapitel presenterar jag bl.a. de teoretiska utgångspunkter som avhandlingen baseras på. För att visa hur min avhandling placerar sig inom ämnet nordiska språk redovisar jag emellertid först i avsnitt 2.1 en översikt över drygt fyrtio års forskning i form av doktorsavhandlingar, vilka har lagts fram vid institutioner för svenska, nordiska språk eller liknande i Sverige.¹⁰ Därefter presenteras i avsnitt 2.2 den deskriptiva översättningsvetenskapen som forskningsområde. I avsnitt 2.3 diskuteras polysystemteori och i avsnitt 2.4 redovisas några sociologiska förhållningssätt till forskning om översättningar. I avsnitt 2.5 introduceras normteori, och normer relaterade till översättning mer specifikt. Sedan följer avsnitt 2.6, som närmare presenterar fenomenet *självöversättare*, dvs., författare som översätter sig själva från ett språk till ett annat. Dessa har nämligen visat sig ha relevans i samband med indirekta översättningar. Kapitlet avslutas med avsnitt 2.7 som fokuserar på olika aspekter av tidigare forskning om indirekt översättning. Bland annat redogörs för termer i samband med indirekt översättning, tidigare identifierade orsaker till användningen av indirekt översättning samt några framträdande studier om indirekt översättning, av relevans för denna avhandling.

2.1 Nordistik och översättning

Under det senaste halvsekle har ett antal doktorsavhandlingar relaterade till översättning lagts fram vid institutioner för svenska eller nordiska språk såväl i Sverige som utomlands. Här ges en översikt över avhandlingar som är skrivna av nordister vid svenska universitet och vilka behandlar översättning ur olika perspektiv.

Redovisningen är inriktad på översättning i betydelsen överföring av innehåll i skrivet medium på ett språk till skrivet medium på ett annat språk. Avhandlingar inriktade på t.ex. tolkning eller audiovisuell översättning beaktas inte, eftersom omständigheterna i samband med dessa två verksamheter på väsentliga punkter skiljer sig från översättning av skriftliga texter. Tabell 2.1 visar i kronologisk ordning översättningsrelaterade doktorsavhandlingar från institutioner för svenska eller nordiska språk i Sverige från 1981 och framåt.

10 Att även referera all översättningsrelaterad forskning från systerinstitutioner i andra länder skulle bli ett alltför stort projekt och passar bättre i något annat sammanhang.

TABELL 2.1 Översättningsrelaterade avhandlingar framlagda vid institutioner för svenska eller nordiska språk efter 1980

Namn	År	Tema för avhandlingen	Lärosäte
Lars Wollin	(1981)	Latinöversättning till svenska vid Vadstena kloster ¹¹	Lunds universitet
Mats Larsson	(1992)	Översättning av talspråk i skönlitteratur från tjeckiska till svenska	Stockholms universitet
Hans Landqvist	(2000)	Författningssvenska i Sverige och Finland ¹²	Göteborgs universitet
Yvonne Lindqvist	(2002)	Översättning av hög- respektive låg-prestigelitteratur till svenska	Stockholms universitet
Kristina Jämtelid	(2002)	Parallellskrivande på flera språk vid ett internationellt företag i Sverige	Stockholms universitet
Jonatan Pettersson	(2009)	Översättningskulturen i 1200-talets Västnorden	Stockholms universitet
Sara Van Meerbergen	(2010)	Nederländska bilderböcker i översättning till svenska ¹³	Stockholms universitet
Saga Bendegard	(2014)	Klarspråksarbetet inom EU:s översättningsavdelningar	Uppsala universitet
Marcus Axelsson	(2016)	Nordiska översättares översättning av kulturspecifika element från två språk	Uppsala universitet

Här kan noteras att de tjugo åren 1981–2000 såg tre nordistiska avhandlingar med fokus på skriven text och översättning. De sexton åren 2001–2016 såg sex sådana avhandlingar. Inga doktorsavhandlingar relaterade till översättningsvetenskapliga frågor har, enligt min erfarenhet, avlagts vid institutioner för svenska eller nordiska språk 2016–2024.

Av ovan nämnda avhandlingar med inriktning mot översättning har Lindqvist (2002) och Axelsson (2016) störst relevans för min avhandling. Lind-

11 Wollin följde upp avhandlingen *Svensk latinöversättning 1. Processen* (1981) med boken *Svensk latinöversättning 2. Förlagan och produkten*. (1983).

12 Landqvist (2000:3) poängterar specifikt att han inte har som syfte att bidra till ”översättningsvetenskapen generellt eller till forskning som ägnas översättning av juridiska facktexter”. Likväl spelar forskning om översättning en roll i avhandlingen och översättning är en av faktorerna i den förklaringsmodell som används i avhandlingen.

13 Van Meerbergen disputerade vid avdelningen för nederländska, som vid inledningen av hennes doktorandtid var en del av Institutionen för nordiska språk. Avdelningen flyttade senare till det som kom att bli Institutionen för slaviska och baltiska språk, finska, nederländska och tyska.

qvist undersöker sju översättares översättarpraktik och sätter den i relation till den större litterära kontexten. På så sätt visar hon att högprestigeöversättare och lågprestigeöversättare översätter på delvis olika sätt.¹⁴ De förra översätter i högre grad adekvansinriktat och de senare översätter acceptansinriktat (se avsnitt 1.3). Lindqvist (2002:103) noterar också att högprestigeöversättare ofta bl.a. framhåller sin goda kontakt med författaren som ett sätt att öka sitt kulturella kapital. Lindqvists avhandling (2002) är på många sätt banbrytande. I den kombineras för första gången på svenska, och för svenska förhållanden, den deskriptiva översättningsvetenskapens tankar om normer och systemteori med Bourdieus litteratursociologiska begrepp *doxa*, *fält* och *habitus* (se avsnitt 2.2–2.4).

I Axelssons avhandling (2016) undersöks tre skandinaviska högprestigeöversättares hantering av kulturspecifika element i översättning från engelska och franska till danska, norska och svenska. Liksom Lindqvist (2002) tar Axelsson sin utgångspunkt i den deskriptiva översättningsvetenskapen och tankarna om normer i kombination med Bourdieus litteratursociologiska begrepp, främst *fält*, *habitus* och *kapital*. Axelsson kommer fram till att de tre översättarna huvudsakligen översätter adekvansinriktat men att lösningarna varierar beroende på typ av kulturspecifikt element. I viss mån korrelerar variationen i resultat också med översättarnas position på det litterära fältet. Översättningsstrategierna tycks däremot inte variera beroende på om översättarna översätter från engelska eller franska. Axelsson (2016:249), som använder sig av Pedersens taxonomi för översättningslösningar (2011, se avsnitt 6.3.3) i tillägg till de fyra analyskategorierna *faktamässig*, *språklig* och *stilistisk närhet till källtexten* och *grad av läsaranpassning*, konstaterar att en text t.ex. kan vara ”adekvansinriktad stilistiskt, men acceptansinriktad vad gäller språkligt avstånd till källtexten”.

Som framgår av tabell 2.1 har de översättningsinriktade avhandlingarna främst fokuserat på texter och förhållanden på senmedeltiden eller tidigare, respektive på 1900-talet eller senare. Denna avhandling, med sitt fokus på 2000-talet, hör till den senare kategorin. I nästa avsnitt presenteras deskriptiv översättningsvetenskap, vilket utgör avhandlingens teoretiska ram.

2.2 Deskriptiv översättningsvetenskap

Den historisk-deskriptiva inriktningen – eller Chestermans (2007:173) *cultural turn* – uppstod på 1970-talet och början av 1980-talet. Det beskrivs av

14 Begreppen *högprestige-* och *lågprestigelitteratur* hämtar Lindqvist (2002:57) från litteratursociologen Escarpits kretsloppsmodell, vilken beskriver det franska litterära fältet på 1950-talet.

Hermans (2004:200–201) som från början bestående av två grupperingar av forskare: dels det friare nätverket som ibland kallas The Manipulation Group, med bl.a. Toury, som var drivande för termen *deskriptiv översättningsvetenskap* (*Descriptive Translation Studies* – DTS), dels den grupp forskare som var verksam vid det översättningslitterära forskningscentret vid Georg-August universitetet i tyska Göttingen.¹⁵

Den historisk-deskriptiva inriktningen uppstod som en reaktion på de forskningsideal som rådde vid tiden för inriktningens konsolidering i slutet av 1970-talet.¹⁶ Då var forskning om översättning ofta preskriptiv och slog fast hur en översättning *borde* vara och hur översättare *borde* göra (Ben-Ari 2012b:151; jfr Hermans 1999).

Båda grupperna insåg att det för översättningsrelaterad forskning inte längre räckte att utgå från källtexten och källtextkulturen utan att man måste ta mer hänsyn till den kultur där översättningen skulle läsas. Förutom denna överensstämmelse mellan de båda grupperingarna fanns det också skillnader mellan dem. Som Hermans (2004:201) påpekar var vissa av medlemmarna i Göttingengruppen skeptiska till nyttan av att betrakta översättning som system i historisk forskning (se avsnitt 2.3). Dessutom var The Manipulation Group uttalat målkulturorienterade, medan Göttingengruppen beskrev sig som *transfer*-orienterade, dvs. forskarna var intresserade av förhållandet mellan de texter som var involverade i översättningssituationen. De senare eftersträvade ett förhållningssätt som var ”squarely based on the literary, linguistic, and cultural differences between source and target sides that need to be mediated by an act of translational transfer” (Frank & Bödeker, citerade i Schulte 1997:3).

Av de två grupperna fick The Manipulation Group flest efterföljare. Detta kan ha berott på att gruppen bestod av forskare från flera olika länder, som dels arbetade vidare på egen hand, dels i olika former av samarbeten. Götting-

15 Den tyska forskargruppen, Die literarische Übersetzung, eller Göttingengruppen, instiftades som ett forskningscentrum vid universitetet i Göttingen år 1985. Gruppen begränsade sitt forskningsområde till att omfatta översättningar till tyska under 1700-, 1800- och 1900-talen. I synnerhet under gruppens första år (1985–1987) fokuserade den på texter som översatts indirekt till tyska, främst från engelska med franska som medierande språk. Hermans (1999:14, 152–153) karakteriserar Göttingengruppens arbete som den största koncentrade forskningsinsats som någonsin genomförts i fråga om översättningshistoria. Gruppen involverade över femtio forskare och producerade över femtio böcker 1986–1997. Se vidare Ringmar (2015:154) om Göttingengruppens verksamhet.

16 Hermans (1999:11) redogör för hur inriktningen började formas under 1960-talet när den amerikanske översättaren och översättningsteoretikern Holmes kom i kontakt med en grupp strukturalistiskt orienterade litteraturteoretiker i dåvarande Tjeckoslovakien, bl.a. Popovič.

engruppen publicerade sig mestadels på tyska och utvecklade, enligt Hermans (1999:152), inte något gemensamt sammanhängande teoretiskt-metodiskt ramverk.

Hermans (1999:8) påpekar att DTS inte kan reduceras till en eller två personer, eftersom det inte är en enhetlig inriktning. Av praktiska skäl och i en strävan efter att vara koncis fokuserar jag dock på Tourys tankar i förhållande till DTS. Det är också Tourys teori om översättningsnormer (se avsnitt 2.5) som, i kombination med systemteori (se avsnitt 2.3 och avsnitt 2.4), utgör denna avhandlingens övergripande teoretiska ramverk.

DTS är inte tänkt att stå i översättarnas eller kritikernas tjänst, så som forskning om översättning tidigare förutsatts fungera (Hermans 1999:35). Dessutom är DTS inte enbart beskrivande utan snarast "analytical, based on relational thinking that compels one to consider not the products but the relations between them" (Ben-Ari 2012b:151).

DTS definieras av Toury (2012:31 [1995]) – och många andra – som mål-orienterad, eftersom det är där observationerna tar sin utgångspunkt. Att en forskare utgår ifrån målkulturen innebär däremot inte att hen också slutar där. Toury hävdar t.o.m. att forskare inom DTS inte behöver vara mindre intresserade av *överföring* (eng. *transfer*) än t.ex. Göttingengruppen, men att utgångspunkten är målkulturen och dess *restriktioner* (eng. *constraints*).

Toury (2012:XII [1995]) anger att översättningsvetenskap är en empirisk vetenskap som ägnar sig åt "facts of real life" och att dess övergripande mål är att beskriva, förklara och förutsäga sådana fenomen som hänför sig till disciplinen. För enskilda studier kan det räcka att målet är att beskriva och förklara olika översättningsrelaterade fenomen, men på lång sikt anger Toury att målet är att beskriva *lagar* (eng. *laws*) för översättning och att dessa hela tiden ska förfinas, så att träffsäkerheten stärks. Detta senare mål ligger egentligen utanför DTS och är det som Toury avser med "and beyond" i titeln på sin mest inflytelserika bok, *Descriptive Translation Studies – and beyond* (2012 [1995]). Även Toury själv inser emellertid att sådana *lagar* aldrig kommer att kunna ses som huggna i sten. I stället menar han att de är tänkta att visa vad som troligen kommer hända i en översättningssituation under vissa givna förutsättningar. Innan några lagar kan formuleras hävdar Toury dock att många enskilda studier inom DTS behöver utföras, för att forskarna på så sätt ska kunna visa på *reglbundenheter* inom det undersökta området (Toury 2012:9–10 [1995]).

Att målet för DTS i förlängningen skulle vara att formulera *lagar* för hur översättning brukar gå till har kritiserats av bl.a. Hermans som påpekar att man mycket väl kan bedriva översättningsforskning inom DTS utan att ha som slutgiltigt mål att kunna formulera några lagar om översättning. Dessutom påpekar Hermans (1999:36) att inga av de andra ledande forskarna inom DTS har följt Toury i denna strävan. Dessa forskare nöjer sig med att försöka

öka förståelsen för översättningars historiska relevans och påverkan i samhället (jfr dock t.ex. Assis Rosa 2022:15, 33).

Toury anger att DTS är inriktat på målkulturen, eftersom han ser översättningar som helt tillhörande målkulturen. Ett av Tourys kanske mest citerade, men också på senare tid ifrågasatta, uttalanden gäller att översättningar skulle vara (enbart) ”facts of the target culture” (Toury 2012:23 [1995]). Påståendet har kritiserats och modifierats ett flertal gånger (se t.ex. Hermans 1999:40; Vimr 2020:50–51).

Att Toury tar målkulturen som utgångspunkt för att studera översättningar får betydelse för hur han arbetar med begreppet översättning. Toury väljer genomgående att inte ge någon tydlig definition av vad som utgör en översättning. Han motiverar detta med att vad som ses, och accepteras, som en översättning är tidsbundet och varierar mellan kulturer. I stället för en koncis definition arbetar Toury med tre *postulat* (eng. *postulate*), eller grundprinciper, i fråga om en *förmodad översättning* (eng. *assumed translation*): 1. *The Source-Text Postulate*, 2. *The Transfer Postulate* och 3. *The Relationship Postulate*.

Tourys idé går i korthet ut på att översättningsforskaren behöver ställa tre övergripande frågor till sitt material för att identifiera en översättning. Det första postulatet handlar om att forskaren måste utgå ifrån att det i samband med en *förmodad översättning* finns en annan text på ett annat språk som logiskt och kronologiskt föregår den förmodade översättningen. Här rör det sig i de flesta fall alltså om någon sorts traditionell översättning. I detta sammanhang påpekar emellertid Toury (2012:29 [1995]) att även andra texter är legitima undersökningsobjekt inom DTS. Som exempel nämner han pseudoöversättningar, dvs. texter som påstås vara översättningar, men som egentligen är originalverk, och texter som visar sig vara indirekta översättningar. Dessa sorters texter kan undersökas inom DTS eftersom båda fenomenen i målspråkskulturen har fungerat som översättningar från en annan kultur.

Det andra postulatet handlar om att någonting har överförts från den första texten till den andra. Det tredje postulatet fastslår att de två texterna genom överföringen av detta något står i relation till varandra. Det är inte helt tydligt vad det tredje postulatet bidrar med som inte kan tänkas rymmas i det andra, men jag tolkar Toury som att postulat 2 och 3 på något sätt ingår i det första postulatet om källtexten. Forskaren får alltså anta att något har överförts från källtexten till måltexten och att detta något nu delas av de två texterna, så att de står i någon slags relation till varandra.

Det kan skilja sig mellan kulturer vilken sorts relation de två texterna måste kunna uppvisa för att den kronologiskt sett senare texten i målkulturen ska kunna betraktas som en översättning av den kronologiskt sett tidigare texten i källkulturen, men någon sorts relation måste finnas. Toury (2012:31 [1995])

sammanfattar sin syn på en förmodad översättning med hjälp av de tre postulat på följande sätt:

any target-culture text for which there are reasons to tentatively posit the existence of another text, in another culture/language, from which it was presumably derived by transfer operations and to which it is now tied by a set of relationships based on shared features, some of which may be regarded – within the culture in question – as necessary and/or sufficient.

I fråga om indirekta översättningar tycks dessa ha störst betydelse för Toury i samband med de preliminära normerna (se avsnitt 2.5). Toury (2012:161 [1995]) framhåller dock att ur ett DTS-perspektiv är inte indirekt översättning något avvikande eller onormalt, ”some kind of an aberration”.¹⁷ Fenomenet är snarare något som forskare behöver undersöka vidare, i syfte att öka förståelsen för denna praktik, i stället för att enbart avvisa den. Vidare hävdar Toury (2012:21 [1995]), som en följd av hans starka målkulturfokus, att den medierande texten vid indirekt översättning alltid väljs i målkulturen.

Som Hermans (1999:102) påpekar måste inte forskare kombinera deskriptiva eller empiriska översättningsperspektiv med systemteori. Det går utmärkt att använda deskriptiva perspektiv utan att tillämpa systemteori (se avsnitt 2.3), t.ex. med hjälp av Vermeer (1978) s.k. skoposteori, och det går lika bra att studera system utan att överhuvudtaget ägna sig åt översättningsforskning. Att de två perspektiven kom att förknippas så tydligt med varandra berodde snarast på att de utvecklades under samma tid, av forskare som stod i nära kontakt med varandra. Exempelvis var Even-Zohar, utvecklaren av polysystemteori (se avsnitt 2.3), handledare för Toury under dennes forskarutbildning, och Toury befann sig alltså i en miljö där det rådde stort intresse för systemteori. Dessutom fanns det i polysystemteori en uppenbar plats för översättning i en tid då översättningar vanligtvis möttes med tystnad av litteraturvetenskaplig forskning (Hermans 1999:102–103).¹⁸ DTS och polysystemteori förenas också av intresset för normer. I nästa avsnitt redogör jag för polysystemteori och hur denna teori förhåller sig till översättning och normer.

17 De forskare som betraktar indirekt översättning på detta sätt blandar enligt Toury ihop teoretiska antaganden med den för tillfället rådande norm som tillskriver den ursprungliga originaltexten det högsta värdet (2012:161 [1995]).

18 Lite tillspetsats beskriver Hermans (1999:102) kopplingen mellan DTS och polysystemteori som ”a matter of historical accident and conceptual convenience”.

2.3 Polysystemteori

Systemteoretiska infallsvinklar finns inom en rad olika forskningsområden, bl.a. statsvetenskap, ekonomi och sociologi. När det gäller översättning, och litteratur mer övergripande, har många av dessa tankar sitt ursprung i den ryska formalismen på 1920-talet (Even-Zohar 1990a:1; Lefevere 1992:11). Teorierna har emellertid framför allt fått spridning i den form som de formuleras av Even-Zohar på 1970-talet och i en rad inflytelserika artiklar 1990 i tidskriften *Poetics Today*.

För att särskilja sin egen systemteori från tidigare varianter kallar Even-Zohar den förra för *polysystemteori*.¹⁹ Teorin går i korthet ut på att litteraturen är ett av de många system som kulturen består av. Översatt litteratur blir därmed ett undersystem till det övergripande litteratursystemet. Ytterligare underordnade system kan vara t.ex. översatt litteratur från ett visst språkområde eller inom en viss genre. De olika systemen är dynamiska och påverkar varandra.

Huruvida ett litterärt system är öppet eller slutet antas få konsekvenser för vilka normer som råder i samhället i fråga om översättning och för hur översättarna arbetar. När ett litterärt system är slutet, tillämpar översättaren normer som finns i målspråkskulturen på översättningen och förlitar sig på befintliga modeller från den mottagande kulturen för att utforma sin översättning (Even-Zohar 1990d:51). Översättarna förväntas alltså översätta *acceptansinriktat* i ett slutet litterärt system. Översättningarna i ett slutet system bidrar därmed, enligt polysystemteorin, inte till att förnya litteraturen utan snarast till att upprätthålla redan accepterade normer och konventioner. Översättningarna får därmed närmast en konserverande, eller bevarande, roll. Enligt Even-Zohar (1990d:51) kan det därför bli en tämligen stor skillnad mellan en källtext och dess översättning i ett slutet litterärt system. I sammanhanget är det emellertid viktigt att komma ihåg att olika normer för hur översättningar bör utföras kan existera samtidigt i ett samhälle, inom olika genrer eller vid översättning från olika språkområden (se vidare avsnitt 2.5 om normer).

När ett litterärt system däremot är öppet, anses den översatta litteraturen vara drivande vad gäller nya stilar, vad litteratur kan, och får, uttrycka och på vilket sätt texten kan formuleras. Den översatta litteraturen sätter normerna och berikar det lokala polysystemet med nya modeller för litteratur (Ben-Ari 2012a:146).

19 Denna term har kritiserats av bl.a. Hermans (1999:106). Han noterar att om termen *polysystem* ska framhäva att ett system är heterogent och dynamiskt behövs inte förledet *poly*, eftersom alla litteratur- och kultursystem kan sägas vara heterogena och dynamiska.

I ett öppet system är översättarna mer benägna att gå emot rådande litterära normer i målkulturen och de bidrar därmed till att förnya det litterära systemet. Översättarna antas översätta *adekvansinriktat*, dvs. källspråksnära (Even-Zohar 1990d:50), se vidare avsnitt 2.5.

Ett system kan, enligt Even-Zohar (1990d:47–48), vara öppet under tre olika betingelser. För det första kan systemet vara öppet när det är fråga om en ung litteratur, t.ex. i de fall där ett standardiserat skriftspråk just har utvecklats för ett visst språk. För det andra kan ett system vara öppet om den inhemska litteraturen är perifer eller svag, i jämförelse med en grupp av relaterade litteraturer. I västvärlden är perifera litteraturer enligt Even-Zohar ofta liktydiga med nationer med litet befolkningsantal. För det tredje kan ett system vara öppet om litteraturen har råkat ut för någon slags kris eller om det har uppstått ett *tomrum* (eng. *vacuum*). Ett sådant tomrum kan uppstå även i slutna system om de befintliga normerna och repertoarerna av olika skäl inte längre anses användbara.

En *repertoar* (eng. *repertoire*), i Even-Zohars betydelse, är de sammantagna regler och material, t.ex. (mentalt) lexikon och tidigare texter, som styr både produktion och användning av en given litterär produkt (Even-Zohar 1990c:39). För att någon ska kunna producera t.ex. en litterär text som någon annan senare tar del av krävs det att de åtminstone i någon mån delar repertoar. Men det finns också särskilda repertoarer för författare, läsare osv. (Even-Zohar 1990c:41). Enligt Even-Zohar (1990c:41) kan man analysera en repertoar på tre olika nivåer:

1. *Nivån för de enskilda elementen*, t.ex. i form av morfem eller lexem.
2. *Syntagmnivå*, dvs. mer eller mindre fasta element upp till meningsnivå.
3. *Modellnivå*, dvs. alla möjliga delar av en hel produkt.

Begreppet *repertoar* är inte framträdande i denna avhandling. En distinktion som däremot har större vikt är uppdelningen av språk i (hyper)centrala och (semi)perifera för att beskriva språks ställning inom det översättningsrelaterade polysystemet. Inom den deskriptiva översättningsvetenskapen är denna uppdelning inte värdeladdad (se Even-Zohar 1990d:48).

Att ett system är perifert eller svagt innebär att detta system har mindre resurser att utveckla en mer komplett uppsättning litterära aktiviteter och genrer, vilka finns i närliggande, mer centrala litteraturer. På grund av detta kan det utvecklas ett beroendeförhållande där personer med koppling till den perifera litteraturen upplever att översättning från den mer centrala litteraturen är en nödvändig förutsättning för deras egna kulturella aktiviteter,

eller för att fylla ett tomrum i deras egen litterära repertoar (Even-Zohar 1990d:47–48).

Olika litterära system kan alltså vara olika öppna eller slutna när det gäller hur och i vad mån de tar in, och accepterar, översättningar från andra språk.²⁰ Den översatta litteraturens position kan därmed variera mellan olika geografiska områden och tidsperioder. Normaltillståndet tycks, enligt Even-Zohar (1990d:50), emellertid vara att ett system är mer eller mindre slutet, eftersom det inte kan vara i obalans – svagt, i kris eller vid en vändpunkt – under alltför lång tid utan att gå under.

Enligt Ben-Ari (2012a:146) är en av de viktigaste fördelarna med polysystemteorin att den inte är textspecifik utan ska kunna tillämpas på alla olika genrer.²¹ Dessutom bygger teorin på att en text inte kan analyseras fristående från sin kulturella kontext.

Polysystemteorin har emellertid också fått utstå en del kritik. Enligt Chesterman (2007:176) har polysystemteorins höga abstraktionsnivå lett till att den kritiserats för att inte vara en effektiv förklaringsmodell, eftersom den inte handlar om faktiska orsaker. På teoretisk nivå kan emellertid polysystemteorins begrepp fungera som kvasi-kausala förklaringsmodeller. Kvasi-kausala förklaringar kan, enligt Chesterman (2007:176), förklara varför en viss händelse var möjlig och de kan göra det enklare att förstå varför en händelse (eller t.ex. en viss förekomst av något i en text) uppstod. Dessa förklaringar kan därmed minska vår förvåning inför fenomenet och få något att verka följdriktigt eller logiskt.

Nedan tar jag utgångspunkt i den kritik som framförts av Hermans (1999) mot polysystemteorin. Detta kan sägas vara kritik som framförs från en närliggande ståndpunkt, eftersom Hermans själv ingick i *The Manipulation Group* (se avsnitt 2.2). I avsnitt 2.4 presenteras vidare några kritiska synpunkter som framförts mot polysystemteorin från sociologiskt håll.

Hermans (1999:118) menar att polysystemteorin lätt kan verka abstrakt och cyklisk, eftersom den helt utgår från ett textperspektiv och inte uppmärksammar några mänskliga aktörer. Vidare påpekar Hermans (1999:118) att polysystemteorins fokus på binära uppdelningar kan bidra till att forskare inte uppmärksammar alla tillfällen då studieobjekt överlappar varandra, då de är hybrida eller instabila eller då de på något annat sätt inte passar in i de upp-

20 I Even-Zohars (1990d:46) terminologi intar den översatta litteraturen en *central* eller *perifer position* inom det litterära systemet vilket leder till att repertoarerna blir *primary*, dvs. nyskapande, eller *secondary*, dvs. konservativa.

21 Noteras kan att polysystemteori och DTS överlag, främst har tillämpats på skönlitteratur, medan andra teorier, t.ex. *skoposteorin*, främst har tillämpats på översättningen av facktexter ("pragmatic texts" i Nord 2010).

ställda kategorierna.²² Dessutom kritiserar Hermans (1999:109, 118–119) Even-Zohar bl.a. för oklarheten kring vems synvinkel det är som gäller när en litteratur karakteriseras som *ung*, *svag* eller *i kris* osv. eller som att den har ett *tomrum* i sig. Hermans efterlyser kriterier för hur dessa bedömningar görs. Han hävdar också att de kan ses som värdeladdade bedömningar om de kommer från forskaren men att de kan vara mer användbara om de får utgå från upplevelser från personer inom kulturen.

Enligt min bedömning är Hermans kritik delvis berättigad. Kritiken att systemteori skulle verka opersonlig och inte beaktar mänskliga individer i tillräckligt hög grad är inte heller något som bara har riktats mot just polysystemteorin utan flera sorters systemteori. Det finns emellertid sätt att åtminstone i någon grad undanröja några av teorins kritiserade aspekter. För att motverka polysystemteorins tendens att framställa förlopp som automatiska är det t.ex. relevant att komplettera teorin med fallstudier som tar in ett mänskligt perspektiv. Dessutom har kriterier för när ett visst språkområde ska ses som centralt eller perifert etc. utvecklats och konkretiserats i senare forskning (se avsnitt 2.4). Dessa senare kriterier använder jag mig av där detta är relevant.

Viktiga aspekter av polysystemteorin för den här avhandlingen är bland annat betoningen på att översättningar måste studeras i sin kontext, hur normer tänks påverka översättningars tillblivelse och utformning samt hur översättare antas arbeta inom öppna respektive slutna litterära system. I nästa avsnitt diskuterar jag kort hur några utvalda (kultur)sociologiska studier förhållit sig till polysystemteorin och hur förståelsen av indirekt översatt litteratur kan berikas av forskning om s.k. världslitteratur.

2.4 Översättning, sociologi och världslitteratur

I det här avsnittet uppmärksammas först Heilbrons utveckling av polysystemteorin till ett övergripande internationellt system. Sedan tas kortfattat upp hur Bourdieus tankar kan kombineras med översättningsstudier och systemteori. Därefter diskuteras Casanova och några av hennes begrepp med betydelse för deskriptiv översättningsvetenskap. Redan här kan emellertid konstateras att Heilbron och Casanova lyfter upp de litterära system/fält som Even-Zohar och Bourdieu vill beskriva på nationell nivå till internationell nivå. Syftet är

22 Dessa binära uppdelningar omfattar bl.a. klassificeringen av en översättning som antingen *acceptans-* eller *adekvansinriktad*; repertoarer som antingen *primära* eller *sekundära* och system som antingen *öppna* eller *slutna*.

att visa hur dessa system – eller *strukturer*, med Casanovas terminologi – interverkar på varandra (Casanova 2021:408).

En av de kultursociologer som fått betydelse inom översättningsvetenskapen på 2000-talet är Heilbron. Heilbron (1999:430) vill, som konstaterats i avsnitt 1.2, åstadkomma en “sociological approach of translations”. Enligt min uppfattning innebär Heilbrons teori en positiv vidareutveckling av Even-Zohars polysystemteori, i och med att Heilbron utvidgar de tankar som Even-Zohar anger gälla inom ett (nationellt) system till att omfatta hela det internationella systemet. Med detta avses att där Even-Zohar intresserar sig för vad som händer *inom* ett öppet eller slutet system intresserar sig Heilbron främst för vad som händer *mellan* olika system.

Heilbron (2000:12) introducerar termen *översättningsvärldssystemet* (eng. *world system of translation*) och betonar att de verkliga förklaringarna till hur och varför en viss översättning kommer in i en viss målspråkskultur inte främst finns att finna i det (nationella) litterära systemet utan inom översättningsvärldssystemet. Detta översättningsvärldssystem har inte exakt samma uppbyggnad som andra världssystem, t.ex. det ekonomiska (Heilbron 2000:12). Översättningsvärldssystemet utgår i stället från antalet översättningar från ett visst språkområde till övriga språkområden i världen. De språk som det översätts mest från befinner sig i kärnan, eller centrum, för översättningsvärldssystemet medan de språk som det översätts minst från, internationellt sett, befinner sig i periferin.

Som Heilbron (2010:2) konstaterar är översättningsvärldssystemet oerhört ojämnt. Baserat på antalet översättningar *från* ett visst språk delar han in världens språk i *centrala* (eng. *central*), *semiperifera* (eng. *semi-peripheral*) och *perifera* (eng. *peripheral*) språk. Heilbron (2000:14) förklarar *centrala* språk enligt följande: ”the more central in the world system of translation a language is, the larger its share in the total number of translated books worldwide.”

Ett språk, nämligen engelska, dominerar stort i översättningsvärldssystemet idag och har gjort så i dryga hundra år, längre inom vissa områden. Engelskan kan till och med kallas *hypercentral* (eng. *hypercentral*), eftersom en så stor del av världens översättningar görs från just engelska.²³ Heilbron (2010:2)

23 Heilbron skriver om böcker i allmänhet, dvs. tryckta verk med både fakta-innehåll och fiktion. Han utgår bl.a. från statistik hämtad från Index Translationum (2024), Unescos internationella sammanställning över översättningar. Indexet har dock en hel del svagheter. Exempelvis bygger Index Translationum på de medverkade ländernas självrapporterade statistik och det kan därför skilja en del i fråga om t.ex. vad som definieras som en bok i ett visst land och hur pålitlig statistiken kan sägas vara. Osäkerheten i fråga om statistik hämtad från Index Translationum har påpekats av flera forskare (se t.ex. Heilbron 1999:433; 2000:13; Ringmar 2015:156–157; Marin-Lacarta 2017:136; Paloposki 2018:16–17).

anger att 55–60 procent av all boköversättning sker från detta språk. I fallande skala återfinns sedan språken franska och tyska som är källspråk för cirka 10 procent vardera av världens översättningar. Dessa innehar enligt Heilbron en central position. Därefter följer, enligt Heilbrons klassificering, 7–8 språk med en semiperifer position. Dessa står för 1–3 procentandelar vardera av världens översättningar. Hit hör bl.a. danska, italienska, ryska, spanska och svenska.²⁴ Alla språk som utgör källspråk för mindre än en procentandel av världens översättningar definierar Heilbron (2000:14) som perifera i det internationella översättningssystemet.

Heilbron (2000:20) kritiserar Even-Zohars påstående om att det normala för ett litterärt system är att vara slutet i fråga om översättning. I stället hävdar han att ju mer centralt ett språkområdes position är ”the more it serves as a model to others, and the less it is concerned with the cultural production of other countries”. Detta innebär att de länder vars kulturer det översätts mycket ifrån tenderar att ha den minsta andelen översättningar gjorda till sitt språk. Heilbrons slutsats blir att översättningens roll inom ett visst litterärt system främst beror på hur centralt det systemet är i det internationella översättningssystemet.

För svenskans del kan Heilbrons och Even-Zohars resonemang sägas innebära följande. Svenskan är källspråk för ungefär två procent av all världens översättningar (Lindqvist 2015:81). Den är därmed att betrakta som ett semiperiferit språk i översättningsvärldssystemet. De (semi)perifera språken antas vara mer eller mindre *öppna* system, som tar in en stor andel översättningar.²⁵ I öppna system förväntas den översatta litteraturen inta en primär roll och översättarna förväntas översätta adekvansinriktat.

Som sägs i avsnitt 1.3 ska jag också i detta avsnitt kort diskutera om och hur Bourdieus litteratursociologiska tankar om det litterära fältet kan kombineras med Even-Zohars polysystemteori. Even-Zohar (1990a:3) uttrycker beundran för Bourdieus arbete, men han hävdar samtidigt att deras respektive teoribildningar inte har influerats av varandra:

24 I Heilbron (2010:2) kallas denna grupp för ”semi-central”, men det vanligare är att den beskrivs som ”semi-perifer” (jfr Heilbron 2000:14). Svenska termer för Heilbrons begrepp förekommer troligen för första gången i Lindqvist (2011). Systemteoretiska verk har dock utgivits på svenska sedan slutet av 1960-talet (Libris 1976).

25 Att det svenska litterära systemet har en hög kvot översättningar bekräftas av t.ex. Lindqvist (2015:74), som rapporterar att medelvärdet för kvoten översättningar av all publicerad litteratur i Sverige 2002–2011 var 21 procent. Dessutom har denna kvot varit betydligt högre tidigare. Lindqvist (2015:75) refererar Kulturrådet och anger att medelvärdet under 1990-talet ”uppgick till minst 36 procent”.

But a far more convincing and striking case is the fascinating work of Pierre Bourdieu and several of his collaborators, who, without any real connection to Dynamic Structuralism (Functionalism) or Formalism, have arrived at many similar conclusions, in some areas superior, to my mind, to both the Russian Formalism and later developments (including my own).²⁶

Bourdieu var emellertid inte systemteoretiker och han ansåg inte att hans arbete var kompatibelt med systemteori, vilken han hävdade var grundad på en alltför ”totalizing philosophy” (Hermans 1999:131). Bourdieu poängterar också att det främsta kännetecknet för (det litterära) fältet är *kampen* (eng. *the struggle*), vilket han ansåg inte kom fram tillräckligt mycket inom systemteori (Bourdieu 1983:316).

Hermans (1999:131) menar att det fortfarande är omtvistat ifall det faktiskt går att kombinera polysystemteori med Bourdieus kultursociologi, men som visats tidigare kan det vara ett fruktbart tillvägagångssätt.²⁷ Som exempel på svenska undersökningar vilka kombinerar polysystemteori och Bourdieus tankar om kultursociologi, kan nämnas Lindqvist (2002), Axelsson (2016) och Liljegren (2018).

När det gäller normer förklarar Lindqvist (2002:46) att ”[i] praktiken kan översättarens beslut att följa vissa normer vara resultatet av en tillägnad vana, vilket inom Bourdieu (Bourdieu 1986:291–300) kultursociologi beskrivs med termen *habitus*” (kursiv i originalet). Axelsson (2016:46) å sin sida konstaterar att man ”skulle kunna påstå att Bourdieus teorier har fyllt systemen med agenter”. Det senare citatet visar på nyttan av att kombinera polysystemteorin – och kan tilläggas, Heilbrons teori om översättningsvärldssystemet – med Bourdieus mer empirinära teorier, eftersom polysystemteorin ibland kritiseras för att framstå som deterministisk och opersonlig (se avsnitt 2.3).

Både Lindqvist och Axelsson placerar alltså det litterära fältet inom det litterära systemet (Axelsson 2016:46). Detta tolkar jag som att de ser det litterära fältet som tämligen fristående från övriga samhället medan det litterära systemet är en mer omfattande enhet, med starkare kopplingar till övriga samhället.

Det finns ett visst överlapp i intresseområdena mellan deskriptiv översättningsvetenskap, vissa litteratursociologer och den forskningsinriktning som

26 Termerna *Dynamic Structuralism* och *Dynamic Functionalism* är skapade av Even-Zohar för att beskriva en del av den ryska funktionalismen och hans egen vidareutveckling av densamma i form av polysystemteorin (Codde 2003:92; jfr Even-Zohar 1990a:6).

27 Codde (2003:107) nämner de Geest (1996), Lambert (1997) och Sheffy (1997) som exempel på undersökningar med intresse för både polysystemteori och Bourdieus tankegångar. För referenser till de tre senare forskarna, se Codde (2003:107).

fokuserar på *världslitteratur*, bl.a. eftersom de alla har systemteoretiska tankar som en grundläggande utgångspunkt (jfr Moretti 2012:300; Assis Rosa 2010:95).²⁸ Medan systemteoretiskt inriktade forskare såsom t.ex. Franco Moretti har valt att tala om centrala och (semi)perifera litteraturer, väljer emellertid Casanova att, i Bourdieus efterföljd, analysera de kulturella maktförhållandena i den litterära världen utifrån begreppspar *dominerande* (eng. *dominating*) och *dominerade* (eng. *dominated*) litteraturer. Casanova hävdar att detta är ett viktigt ställningstagande just för att hon vill lyfta fram det våldsamma i dessa maktrelationer, vilket hon anser riskerar att annars hamna i skymundan (Casanova 2005:80 fotnot 14; jfr 2021:409). Lindqvist (2011:150) förklarar begreppet *dominerande litteratur* enligt följande:

De dominerande litteraturerna och språken bygger sin position på historiskt hög tillgång till litterärt kapital och grad av relativ självständighet visavi andra nationella litteraturer och språk. Med hög tillgång till litterärt kapital menas bl.a. att kulturen i fråga i förhållande till andra kulturer har en mycket väl utvecklad litterär institution och en litterär repertoar som inte i sin kärna behöver översätta texter för att utveckla sig och hävda sig i förhållande till andra kulturers repertoarer.

Av ovanstående citat följer att motsatsen, *dominerade litteraturer*, har lägre relativ självständighet, mindre utvecklade litterära institutioner och därmed också mindre litterärt kapital, jämfört med de dominerande litteraturerna.

Ovanstående begreppspar behövs för att kunna förstå Casanovas andra begreppspar, av större vikt för denna avhandling, nämligen *ackumulationsöversättning* och *konsekrationsöversättning*.²⁹ *Akkumulationsöversättning* innebär att ett dominerat litterärt fält importerar litterärt kapital, genom översättning, för att öka sin egen prestige. *Konsekrationsöversättning* å andra sidan, innebär att ett dominerande litterärt fält importerar en text från ett dominerat litterärt fält, för att den anses vara en bra text, samtidigt som den på något sätt passar in i det dominerande litterära fältets estetik.

Att ett verk från en dominerad litteratur översätts till en dominerande litteratur antas omedelbart öka både det specifika verkets konsekration och författarens konsekration – på hemmaplan och internationellt. Exakt hur mycket översättningen av ett verk bidrar till dess konsekration beror dock, enligt

28 Olika forskare definierar *världslitteratur* på olika sätt. Vissa ser det som summan av all kanoniserad litteratur på olika språk, medan andra ser det som kanoniserad litteratur som genom översättning funnit sin väg till de centrala språken i världen (Hölter 2024:14).

29 De svenska termerna *ackumulationsöversättning* och *konsekrationsöversättning* hämtar jag från Lindqvist (2011:150). I Casanova (2021:410–411), översatt från franska av Siobhan Brownlie, används de engelska termerna *translation-accumulation* och *translation-consecration*.

Casanova (2021:410, 417), på tre faktorer: 1. Vilket språk som är källspråk respektive målspråk och dessa språks internationella prestige som litteraturspråk, 2. Författarens status på det nationella fältet (och i förlängningen beroende på detta nationella fälts status internationellt) och 3. Översättarens prestige.

I nästa avsnitt diskuteras kort normer i allmänhet och mer specifikt det normsystem som Toury utarbetat inom ramen för DTS.

2.5 Normer

Ända sedan den deskriptiva översättningsvetenskapens början har begreppet *norm* spelat en framträdande roll (Hermans 1999:75). Framst aktualiseras det genom Tourys tillämpning av Even-Zohars arbete med polysystemteorin. Även andra forskningsområden, såsom sociologi (Chesterman 2007:178), har emellertid influerat den översättningsvetenskapliga forskningen om normer. Därför behandlas normer i ett eget avsnitt i avhandlingen och inte under avsnittet om deskriptiv översättningsvetenskap. Normer spelar en viktig roll när det gäller att förklara avhandlingens resultat, inte minst i Delstudie 2.

I detta avsnitt redogörs först kortfattat för normer generellt. Därefter går jag in mer specifikt på normer med koppling till översättningsforskning, och då framför allt forskning om normer med koppling till indirekt översättning. I slutet av avsnittet återfinns två underavsnitt. I dessa underavsnitt diskuteras jag två normer, vilka förutsätts vara verksamma i det svenska samhället på 2000-talet och vilka är av särskild vikt för den här avhandlingen. I avsnitt 2.5.1 behandlas normen om att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket. I det följande avsnittet, 2.5.2, beskrivs och diskuteras det som skulle kunna kallas normen om direktionalitet, eller översättningsriktning, dvs. i vilken språkriktning en översättare i sin yrkesroll förväntas översätta; ska hen översätta till eller från det som bedöms vara hens modersmål eller starkaste språk?

Nordman (2009:105, som stödjer sig på Bartsch 1987), förklarar normer som "beteendestruktioner som den enskilda individen tillägnar sig i socialiseringsprocessen". Normer finns i alla samhällen och på alla nivåer. Normer bidrar starkt till att mänskliga interaktioner för det mesta fungerar relativt friktionsfritt.

Normer kan iaktas som regelbundenheter i en grupp beteenden, vilka baseras på icke-slumpartade val. I typfallet har normer också det gemensamt att brott mot dem leder till någon form av sanktion (Nordman 2009:105; Toury 2012:64 [1995]). Bartsch (1982:63) exemplifierar sanktioner mot språkliga normbrott inom en viss gemenskap med att normbrottet kan resultera i dåli-

ga skolbetyg, nonchalering, åtlöje eller uteslutning ur gemenskapen. Normer används alltså ofta som en måttstock för att utvärdera socialt beteende (Toury 2012:64 [1995]).

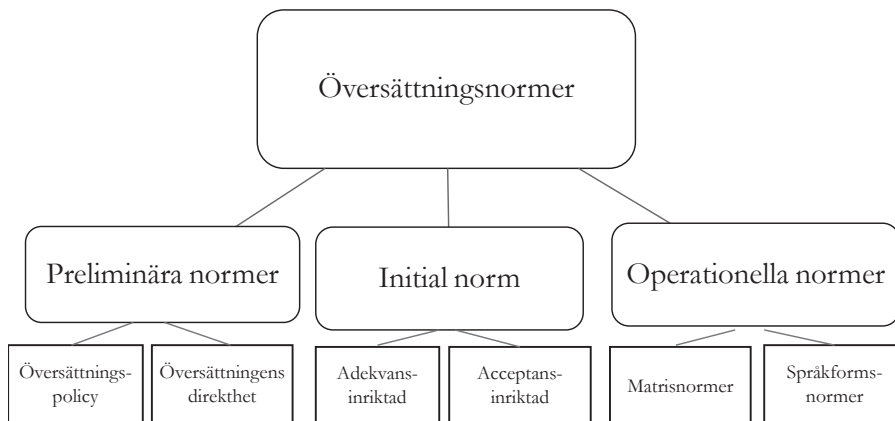
Olika normer är förhärskande under olika tidsperioder och normernas styrka varierar också över tid (jfr Hermans 1999:74–75). Därför är det inom normforskning avgörande att kontextualisera forskningsobjektet och att ta hänsyn till historiska och geografiska omständigheter.

För en översättares del skulle sanktioner mot någon typ av normbrott kunna innebära extra arbete efter det att någon utomstående har läst texten, t.ex. en redaktör, kritik från läsare och recensenter, eller i värsta fall, att hen får färre eller inga översättningsuppdrag i framtiden. Sanktioner mot en förläggare som bryter mot normerna inom utgivningen av skönlitteratur skulle kunna tänkas omfatta t.ex. kritik från läsare och recensenter, minskad försäljning och statusförlust bland jämlingar.

I fråga om översättningsvetenskaplig forskning om normer är Toury en av de forskare som först började arbeta med en modell över översättningsnormer (Chesterman 2016:61).³⁰ Enligt Toury (2012:79–92 [1995]) finns det tre övergripande uppsättningar normer att utforska inom DTS. Dessa är de *preliminära* normerna (eng. *the preliminary norms*), den *initiala* normen (eng. *the initial norm*) och de *operationella* normerna (eng. *the operational norms*). En viktig sak att hålla i minnet är, som Toury påpekar (2012:65 [1995]), att det inte är själva normerna som kan iakttas, utan bara resultaten av normstyrt beteende. Tourys modell över översättningsnormer visualiseras i figur 2.1. De svenska termerna för Tourys normer är till största delen hämtade från Lindqvist (2002).³¹

30 Toury själv (2012:61 [1995]) framhåller emellertid särskilt Levý, Holmes och Even-Zohar som föregångare inom forskning om normer för skönlitterär översättning. Även om Tourys arbete med normer fått stor spridning har också andra forskare ägnat sig åt normer relaterade till översättning, exempelvis har Chesterman (1993; jfr 2016:62–68) utarbetat en egen modell över översättningsrelaterade normer.

31 Lindqvist (2002) har översatt Tourys normrelaterade termer till svenska. Eftersom hennes termval har fått spridning bland svenskspråkiga översättningsforskare, jfr Nordman (2009), Axelsson (2016) och Leden (2021), påpekas här att jag, i enlighet med Lindqvist (2002), använder termerna *acceptansinriktad* och *adekvansinriktad* översättning för principerna om *acceptability* och *adequacy*, vilka hör hemma inom den initiala normen. Jag använder också termerna *matrisnorm* (eng. *matricial norms*) och *språkformsnormer* (eng. *textual-linguistic norms*), vilka hör hemma inom de operationella normerna. Däremot använder jag inte termen *urvalsnormer* för *preliminary norms*. Där föredrar jag i stället att tala om *preliminära normer*, eftersom *urvalsnormer* tycks mig för snävt i sammanhanget.

FIGUR 2.1 Översättningsnormer utifrån Toury (2012:79–92 [1995])

De *preliminära normerna* är normer som spelar sin huvudsakliga roll innan själva översättningen har påbörjats och de styr vad som kan komma i fråga för översättning i en viss kultur och om indirekt översättning tolereras eller ej. Dessa normer är alltså främst av betydelse innan (och medan) en översättare anlitas för att göra en översättning. Det är dessa normer som är av primärt intresse för denna avhandling, i synnerhet vad gäller Delstudie 1 och 2. I Delstudie 3 spelar däremot den initiala normen en mer framträdande roll.

Toury (2012:82 [1995]) delar in de preliminära normerna i två undergrupper: *översättningspolicy* (eng. *translation policy*) och *översättningsdirekthet* (eng. *directness of translation*). Den första gruppen preliminära normer, dvs. *översättningspolicy*, gäller frågor om vad som översätts till ett visst språk eller en viss kultur. Normerna gäller vilka genrer och vilka språk som översätts under en viss period. Svaren på dessa frågor kan vara olika för olika textgenrer, tider och kulturer. Olika aktörer som arbetar inom områden där texter översätts kan också ha olika policyer. Noteras bör att det inte behöver finnas muntliga eller skriftliga instruktioner för att något ska klassificeras som en policy i denna bemärkelse. En policy bedöms föreligga om de bakomliggande valen befinns vara icke-slumpartade (Toury 2012:82 [1995]).

Den andra gruppen preliminära normer rör *översättningsdirekthet*, dvs. om översättningen måste göras direkt från det ursprungliga källspråket, eller om det går bra – det kanske till och med är önskvärt – att översätta från ett annat, medierande språk. Om medierade, dvs. indirekta, översättningar accepteras är frågan vilka språk som tillåts fungera som medierande språk och inom vilka genrer. Följdfrågor gäller t.ex. huruvida eventuella indirekta över-

sättningar anges som sådana eller om deras indirekthet på något sätt döljs, och om de anges, ifall det även anges vilket som är det medierande språket. Den här gruppen av normer inkluderar också frågor om översättarna, som huruvida en eller båda – eller ingen – av översättarna nämns i peritexterna.

Eftersom de preliminära normerna är kopplade till de aktörer som väljer ut texter att översätta är de beroende av synen på översättning och översättningspolicyn i samhället i stort (Zlatnar Moe m.fl. 2019:74).

De preliminära normerna har undersökts jämförelsevis lite inom översättningsvetenskap (se dock Alvstad 2003; 2017 och t.ex. Lindqvist 2015). Exempelvis säger Chesterman i *Memes of Translation* (2016:61) explicit att de inte hör till huvudtemat i hans bok:

[T]hese [norms] have to do with translation policy in a given culture, concerning for instance what works of literature are deemed by publishers and others to be worth translating, and whether or not these can be translated through an intermediate language (“secondary translation”, also known as indirect translation). These are questions of social, cultural and economic policy, perhaps also political policy, and fall outside the main focus of this book.

Den *initiala normen* inverkar på om översättaren väljer att översätta acceptansinriktad eller adekvansinriktad. Som nämnts ovan återger en adekvansinriktad översättning en källtext så troget det går på målspråket utan att bryta mot någon av målspråkets interna normer. En acceptansinriktad översättning, å andra sidan, återger innehållet på ett sätt som kan förväntas vara mer bekant för målspråkläsaren. Toury själv är tämligen knapphändig i fråga om hur man särskiljer de två inriktningarna. För att definiera en adekvansinriktad översättning citerar Toury (2012:79 [1995]) Even-Zohar:³²

An adequate translation is a translation which realizes in the target language the textual relationships of a source text with no breach of its own [basic] linguistic system.

En adekvansinriktad översättning ska alltså ligga nära källtexten samtidigt som den inte bryter mot målspråkets strukturella system. Situationen kompliceras emellertid av att Toury (2012:79 [1995]) samtidigt hävdar att en strävan efter en adekvat översättning ”is likely to result in certain incompatibilities with normal target culture practices”. Möjligen ligger förklaringen av detta i

32 Både Even-Zohar och Toury skrev och publicerades på både engelska och hebreiska. Citatet är alltså Tourys översättning av Even-Zohars textsegment på hebreiska.

att Toury kallar de två översättningsinriktningarna, acceptans- och adekvansinriktning, för ”two extreme orientations” (2012:79–81 [1995]) och betonar att de flesta översättningar uppvisar både acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningslösningar. Toury betonar också att den initiala normen främst är tänkt som ett verktyg för att förklara skillnader i en översättning jämfört med dess källtext och att även om det inte går att urskilja någon genomgående och övergripande acceptans- eller adekvansinriktad strategi kan det ändå vara användbart att försöka urskilja dylika översättningslösningar på lägre nivåer. Vice versa är det inte säkert att översättarens alla beslut på mikro-nivå är i enlighet med en eventuell övergripande acceptans- eller adekvansinriktad strategi (Toury 2012:80–81 [1995]).

Toury har fått kritik för sina termer *adequacy* och *acceptability* av t.ex. Hermans (1999:76), som menar att problemen med dessa är både konceptuella och terminologiska. Hermans anser att dessa termer är förvirrande eftersom de även uppträder som ord i allmänspråket. Dessutom är det för Hermans (1999:77) meningslöst att analysera översättningar längs en enda axel, om man accepterar översättning som en normstyrd socio-kulturell aktivitet, eftersom det finns många andra parametrar som också kan påverka en översättarens översättningslösningar.

De operationella normerna styr den faktiska översättningsprocessen och kan delas in i *matrisnormer* och *språkformsnormer*. *Matrisnormerna* styr utformningen på kapitel- och avsnittsnivå i form av segmentering m.m. Längre tillägg, uteslutningar och omflyttningar i texten hör också hit. *Språkformsnormerna* påverkar hur den text som ersätter källtexten utformas. *Språkformsnormerna* för översättningar kan i högre eller lägre grad överensstämma med de normer som gäller för originaltexter skrivna på samma språk.

När det gäller forskning om normer kopplade till översättning har Toury (2012:87–92 [1995]) lyft fram att det finns två sorters källor där forskaren kan ta fram material. Dessa är dels faktiska texter (dvs. översättningar), där forskaren kan ta iakttaga regelbundenheter som utgångspunkt, dels extratextuella källor i form av uttalanden från t.ex. översättare, redaktörer och förläggare. Toury själv (2012:88 [1995]) är tveksam till den senare sortens normutsagor och menar att sådana måste behandlas med stor försiktighet eftersom de härrör från personer som är partiska i sammanhanget.

Andra forskare är emellertid mer positiva till normutsagor än vad Toury är. Exempelvis tycks Chesterman (2016:83) närmast se problemet ur motsatt synvinkel. Han påpekar att även om forskaren lyckas påvisa vissa regelbundenheter i en text så betyder inte det automatiskt att det finns en underliggande norm om att det är så en översättare bör översätta i det aktuella fallen. Den identifierade regelbundenheten skulle i stället kunna bero på helt andra

saker, såsom en översättares bristfälliga kunskaper eller andra bristande förutsättningar kopplade till den specifika uppgiften.

Chesterman (2016:83) föreslår ett antal sätt på vilka forskaren kan undersöka om en identifierad regelbundenhet faktiskt beror på någon underliggande norm. Exempelvis anger han att forskaren kan testa sin normhypotes, t.ex. genom att medvetet bryta mot den antagna normen och analysera hur folk reagerar. Andra möjligheter är enligt Chesterman att forskaren ställer upp scenarier och frågar berörda personer hur de hade handlat i den aktuella situationen, eller att forskaren ber relevanta normauktoriteter, såsom myndigheter eller förlag, om explicita uttalanden.

Normer kan stå i konflikt med varandra (Bartsch 1982), men som Toury (2012:84 [1995]) anger är det också troligt att normer förekommer tillsammans, så att t.ex. en norm som förespråkar direktöversättning troligen är aktiv samtidigt med normen som förespråkar ett adekvansinriktat översättningsätt. I nästa avsnitt går jag specifikt in på normen om direktöversättning.

2.5.1 Normen om direktöversättning

Den här avhandlingen bygger på antagandet att normen att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket är aktuell i dagens Europa, inklusive i det svenska samhället (Ringmar 2010; jfr Marin-Lacarta 2012a). Tecken på normens existens kan skönjas på alla nivåer i samhället i form av negativa yttranden i fråga om indirekt översättning. Denna negativa attityd återfinns hos vanliga läsare, bloggare, litteraturrecensenter, översättare och förläggare, men även hos enskilda forskare samt myndigheter och institutioner (jfr Alvestad 2017:150–152). Exempelvis avslutar en recensent i Göteborgs-Posten sin delvis kritiska recension av en indirekt översättning med "[e]ftersom jag å andra sidan inte läst [romanen på det ursprungliga källspråket] är det givetvis omöjligt att uttala sig om troheten till originalet. Kvarstår att det aldrig är riktigt lyckat med översättningar av översättningar" (Sandmark 2003). Ett exempel från en svensk forskare är Stålhammar (2015:150), som i sin populärvetenskapliga bok om översättning hävdar att "reläöversättningar [kan] bli en form av 'viskelen', där det ursprungliga meddelandet förvrängs i varje led".

Internationellt har exempelvis UNESCO (1976), i *Nairobi rekommendationen*, tagit avstånd från den indirekta översättningsmetoden, som där kallas för *retranslation*. Organisationen slår fast att "as a general rule, a translation should be made from the original work, recourse being had to retranslation only where absolutely necessary".

Europeiska kommissionen är en organisation som regelbundet använder sig av relätolkning, dvs. tolkning via ett tredje språk. Trots detta är kommissionen

(Europeiska kommissionen 2022:62) en av de institutioner som tycks mest negativa till användningen av medierande texter när det gäller skönlitterär översättning:

Man skulle till och med kunna hävda att denna praxis [dvs. indirekt översättning] är oetisk i båda ändarna av bokkedjan: Författaren översätts inte korrekt, och läsaren får inte en översättning som ligger tillräckligt nära originalet.

Motståndet mot indirekt översättning finns inte bara i Sverige och Europa utan även i USA och stora delar av Asien. Washbourne (2013:609) lyfter dessutom fram att denna negativa inställning även finns i forskarsamhället: "the aversion to translations of translations in literature, even the denial of their possibility, runs through Translation Studies, most famously in Walter Benjamin's writings." Som specifikt exempel på en internationell forskares negativa inställning kan Jianzhong (2003:196) citeras när han kallar indirekt översättning för "a world problem".³³

Dollerup (2000:23) hävdar att med indirekt översättning kan troheten och lojaliteten med författaren försvagas, "not out of ill will, but for practical reasons – the translator will not always be in a position to have the author elucidate obscure points". Det är dock oklart hur Dollerup menar att detta skulle skilja sig mot situationen för direktöversättare när dessa t.ex. översätter avlidna författare eller texter där författaren är okänd. Vidare framgår det av Axelsson (2016:109, jfr s. 106, 241) att skandinaviska översättare inte heller alltid har kontakt med sina författare, även när dessa finns tillgängliga och har visat sig villiga att ha kontakt med sina översättare.

Dollerup (2000) är skeptisk till forskning om indirekt översättning överlag, även om han i senare texter tonar ned t.ex. uttalandet om att indirekt översättning alltid innebär fler avvikelser från den ursprungliga källtexten än vad direktöversättning gör (jfr Dollerup 2008; 2014). Ändå hävdar han (Dollerup 2014:10) att "[i]t is not worthwhile making relay the object of major scholarly studies. [...] [I]t is unlikely that studies of 'relay' are relevant except in the broadest terms (like this article) to Translation Studies in general."

Dollerups uppfattning har kritiserats av exempelvis Pięta m.fl. (2022b:7). De menar att Dollerups och andras negativa uppfattning om indirekt över-

33 Som konstaterats i Toury (2012:35 [1995]) används ordet *problem* på engelska frekvent inom översättningsforskning utan att det alltid specificeras huruvida det som avses är "questions to be solved or decided" eller "issues which pose special difficulties". Även i denna avhandling används ordet *problem* på båda sätten, eftersom det behövs för framställningen och jag tror att det framgår av kontexten vilken av betydelseerna det är som avses. I citatet från Jianzhong (2003) är det t.ex. med största sannolikhet betydelsen att något är *extra besvärligt* som avses.

sättning skulle kunna bero på olika missförstånd. Några sådana missförstånd skulle kunna vara att indirekt översättning inte längre används, att det bara används för skönlitteratur och religiösa texter, eller att forskning om indirekt översättning bara är relevant för (semi)perifera språkområden, eftersom det är dessa språkområden som främst utgör ursprungligt källspråk och målspråk.

Med utgångspunkt i texter skrivna av litteraturrecensenter, internationella institutioner och översättningsforskare har jag i det här avsnittet försökt visa olika sätt på vilka normen om direktöversättning yttrar sig. Att normen förutsätts vara aktiv i dagens samhälle är enligt mig en viktig omständighet för att förstå publiceringsmönster och uttalanden om indirekt översättning i Sverige på 2000-talet. Detsamma gäller för normen om översättningsriktning, vilken diskuteras i nästa avsnitt.

2.5.2 Normen om översättningsriktning

Bland forskare inom översättningsvetenskapens område har det, i Sverige liksom i stora delar av Västeuropa, länge rått stor enighet om att översättare bara bör översätta till sitt modersmål.³⁴ Washbourne (2013:608; jfr Gambier 2003:52–53) beskriver situationen som att översättning till ett språk som inte är översättarens modersmål ”is maligned in some codes of practice as substandard”. Enligt mig visar denna uppfattning att det existerar en stark norm om översättningsriktning, eller direktionalitet (eng. *directionality*): en översättare bör alltid översätta *från* det främmande språket *till* sitt modersmål.

I denna anda framhåller t.ex. Nida (1964:149) vikten av att översätta till modersmålet, även om han inser att detta i många fall är ett ouppnåeligt ideal, i synnerhet när det gäller bibelöversättningar, t.ex. till olika inhemska minoritetsfolks språk med få talare, vilket får sägas ha varit det huvudsakliga intresset för hans översättningsforskning.

Ingo (2007:308) refererar beskrivningen av en bra översättare enligt Europeiska kommissionens *Översättarprofil*, där översättaren ”vanligen till sitt huvudspråk (modersmålet) förväntas översätta texter av politisk eller juridisk

34 Notera att denna uppfattning inte tycks gälla för t.ex. alla tolksituationer. Enligt Beeby Lonsdale (2011:84 [1998]) gäller uppfattningen inte heller bland gemene man, eftersom en vanlig uppfattning är att översättare har symmetrisk kompetens mellan sina olika språk och att det därmed inte är någon skillnad mellan översättning $A \rightarrow B$ och $B \rightarrow A$. Med detta menar Beeby Lonsdale att den allmänna uppfattningen är att översättning från översättarens starkaste språk, eller modersmål, till ett språk som hen behärskar mindre väl inte skulle ge något annorlunda resultat än översättning från det svagare språket till modersmålet, eller det starkaste språket.

natur”.³⁵ Därtill fastställer UNESCO, i *Nairobirekommendationen* (1976), att i syfte att förbättra översättningars kvalitet bör man alltid i stadgar och andra överenskommelser mellan översättare och användare explicit ange att ”a translator should, as far as possible, translate into his own mother tongue or into a language of which he or she has a mastery equal to that of his or her mother tongue”. Stålhammar (2015:58) uttrycker en liknande uppfattning om översättningsriktning men modifierar den lite och hävdar att ”regeln att översätta till sitt ’modersmål’ eller ’förstaspråk’ inte [är] självklar – i stället ska man alltid översätta till sitt ’bästa språk’, det språk man i flest avseenden och inom flest områden kan bäst”.

En av de forskare som på allvar har ifrågasatt normen om översättningsriktning är Pokorn (2005). Enligt henne härstammar tankarna om att en översättare enbart kan/ska översätta till sitt modersmål främst från Luther. Dessa tankar stärktes sedan och fördes vidare via romantiken. Hon visar att dessa tankar lever kvar än idag inom t.ex. översättningsforskningen (Pokorn 2005:25–32).

Toury nämner inte frågan om översättningsriktning som en av de preliminära normerna i samband med översättning. Däremot föreslår Hermans (1999:75–76) att frågan om översättningsriktning ska fogas till de normfrågor som kan behandlas under översättningspolicy, dvs. under Tourys första preliminära norm. Jag ansluter mig här till Hermans, både i fråga om huruvida frågan om översättningsriktning är att analysera som en norm och om var den normen i så fall hör hemma i Tourys normsystem. Eftersom jag ser frågan om översättningsriktning som en *preliminär norm* har den också en plats inom denna avhandling. Den är särskilt relevant i fråga om förläggarnas val av språk att låta översätta ett verk ifrån och förläggarnas val av översättare.

En annan fråga, som kan sägas ligga nära frågan om översättningsriktning, är frågan om hur man ska betrakta författare som översätter sig själva från ett, oftast perifert, språk till ett annat, oftast mer centralt, språk. Dessa s.k. självöversättare diskuteras i nästa avsnitt.

35 Den av Ingo (2007:308) angivna internetsidan finns inte kvar 2024.

2.6 Självöversättning

Termen *självöversättning* definieras av Popovič (1975:19) som ”the translation of an original work into another language by the author himself”.³⁶ Popovič poängterar att man inte kan se en självöversättning som en *variant* av originaltexten utan att det är som en vanlig översättning. Jag ansluter mig till Popovičs syn på självöversättningar som mer eller mindre vanliga översättningar, även om det naturligtvis kan finnas olika tillvägagångssätt och strategier bland författare som översätter sina egna verk till ett annat språk.³⁷ När jag i det följande skriver om självöversättare och självöversättande författare avser jag alltså författare som har skrivit ett verk på ett visst språk och som sedan själva översätter detta verk till ett annat språk.

Toury (2012:100 [1995]) har en delvis annorlunda inställning till självöversättningar än Popovič. Han anser t.ex. att det inte kan klassificeras som indirekt översättning om en översättning till ett nytt språk sker från en översättning som författaren själv har gjort. Toury (2012:100 [1995]) hävdar alltså explicit att en medierande text är gjord av någon annan än författaren.³⁸

Mig veterligen har inga forskare efter Toury (2012 [1995]) diskuterat hur många aktörer som behöver vara inblandade för att en text ska ses som översatt indirekt. Räcker det med två: den självöversättande originalförfattaren och översättaren till det tredje språket? Eller måste det vara tre: en författare och (minst) två olika översättare? I Kittels och Franks (1991) definition av indirekt översättning (avsnitt 1.3) berörs inte den här frågan. Inte heller Assis Rosa m.fl. (2017) diskuterar hur många aktörer som ska ha varit involverade för att en text ska ses som en indirekt översättning. Washbourne (2013:612) förtecknar däremot översättningar baserade på en författares självöversättning

36 Popovič (1975:19) benämner självöversättning *authorized translation/autotranslation*, men det bruket följs inte här eftersom det skulle kunna orsaka förvirring i samband med Delstudie 2, dels i förhållande till förläggarnas resonemang kring *auktoriserade översättningar*, dels i förhållande till den mer specialiserade betydelsen av *auktoriserad översättning*, som är en översättning gjord av en auktoriserad translator (se avsnitt 5.3.3.3).

37 En författare som sydafrikanske André P. Brink använde t.o.m. olika översättningsstrategier för sina olika romaner (Geldenhuis 2019).

38 Det framgår inte tydligt varför Toury anser att den medierande texten måste vara gjord av någon annan än författaren. Hans syn på vad som utgör självöversättande författares ursprungliga verk kan emellertid spela in. Toury (2012:100 [1995]) uppger att det har hävdats att den ursprungliga källtexten i fråga om självöversättares verk borde vara tvåspråkiga verk som satts samman av författarens parallella enspråkiga texter på olika språk. Han kommenterar inte huruvida han ansluter sig till denna ståndpunkt, men eftersom han inte avsäger sig den kan man utgå ifrån det. Det är möjligt att sådana parallellspråkiga verk kan resultera i intressanta iakttagelser i sin egen rätt, men de torde inte underlätta utforskandet av indirekta översättningar.

som en variant bland andra av indirekt översättning. Washbourne kan därmed sägas utgöra ett undantag i detta sammanhang.

På liknande sätt som forskarsamfundet inte tycks helt överens om ifall en översättning från en självöversättning resulterar i en indirekt översättning eller ej tycks forskarsamfundet tämligen oense om huruvida självöversättande författare huvudsakligen betar sig som *externa* översättare eller som självsvåldiga författare. Flera forskare delar Popovičs syn på självöversättningar som tämligen lika översättningar gjorda av en annan person än författaren (se t.ex. Ehrlich 2009:245; Grutman 2018:27). Andra forskare anser däremot, likt Toury, att en självöversättning bör betraktas som någon slags ursprunglig källtext (se t.ex. Koller, 1992 [1979], översatt och citerad i Montini 2010:306; jfr Santana 2009:222).

Hur väl en självöversättning förväntas stämma överens med originaltexten avstår jag i detta sammanhang från att definiera, eftersom det spelar mindre roll i avhandlingssammanhanget.³⁹ Dessutom är det, oavsett hur självöversättare faktiskt betar sig när de översätter, väsentligt att det *fria val* som flerspråkiga författare sägs ha, i allmänhet inte är så fritt som det kan verka vid första anblick och att val av språk kan föra med sig implikationer för den skrivande och översättande personen. Det är viktigt i sammanhanget att inte glömma det potentiellt politiska i språkval. Många självöversättare hade kunnat skriva på det större, eller mer gångbara, språket redan från början, men de *valde* att inte göra det, alternativt förändrades deras livssituation vid någon tidpunkt så att de fick möjlighet att översätta sig själva till ett annat språk och *valde* att göra det.

Motiven för den enskilda författaren att skriva på ett visst språk kan t.ex. handla om att vilja använda sitt modersmål, eller att inte vilja använda sitt modersmål, att vilja synliggöra ett minoritetsspråk eller att undvika att utsättas för politisk censur (Geldenuys 2019:151–153; Landa 2009:72; Mamo 2020). Det kan också handla om att skriva på ett visst språk för att man kan göra det, eller för att det ger en känsla av frihet (se t.ex. Arregi Diaz de

39 Det går emellertid inte att förneka att det i fråga om förändringar i ett verks innehåll, disposition och stil har framkommit att vissa självöversättare ibland gör större ingrepp i sin text än vad externa översättare troligen skulle ha tillåtit göra. Ett exempel är Isaac Bashevis Singer som ofta ”bearbetade texten” vid översättningsarbetet från jiddisch till engelska (Michelson 1997:103). Vidare visar García de la Puente (2015) att Nabokov förhåller sig olika till sina tänkta ryska läsare jämfört med de tänkta engelskspråkiga läsarna bl.a. genom att vissa ryska företeelser utesluts ur de engelska texterna och att mängden franska ord och meningar är betydligt mindre i de ryska texterna än i de engelska, trots att de ryska läsarna troligen skulle ha lättare att ta till sig de franska delarna av texten. Det senare antas bero på att Nabokov kände ett behov av att visa att han fortfarande behärskade ryska på ett adekvat sätt genom att skriva *ren* ryska utan utländska inslag.

Heredia 2009:47). Meylaerts (2012:524) beskriver spänningarna i språkvalet ur ett institutionellt perspektiv och menar att den som skriver på, eller självöversätter till, ett dominerande språk kan få uppmärksamhet och litterär prestige från majoritetssamhället samtidigt som individerna i minoritetssamhället/-kulturen kan uppfatta det som att författaren har övergett, eller svikit, dem. På motsatt sätt kan en författare som skriver på ett minoritetsspråk av majoritetssamhället ses som en person som angriper majoritetskulturen och ifrågasätter dess dominans.

När sedan en författare väljer att själv *översätta* ett verk från det ursprungliga källspråket till ett annat språk, beror det ibland på att författaren har svårt att komma ut på den globala bokmarknaden med hjälp av det ursprungliga språket (Olaziregi 2009). Det kan emellertid finnas flera skäl till att författare väljer att själva översätta sina böcker. Det kan vara en kreativ övning, eller som en del av det *litterära projektet* som för t.ex. Samuel Beckett eller Nancy Huston (Almeida m.fl. 2017). För andra författare kan det vara ett sätt att fortsätta ha kontroll över texten, som ett sätt att öka försäljningen, eller som ett sätt att göra boken mer lockande för potentiella förlag i utlandet. Ytterligare anledningar kan vara att det är ett sätt för författare att sprida sina tankar utanför de närmaste omgivningarna, eller ett sätt att göra verket mer anpassat för en internationell publik (jfr Geldenhuys 2019:151). Det är inte heller ovanligt att författare som byter geografisk hemvist översätter sig själva till, eller från, det nya språket när de har lärt sig att behärska det tillräckligt väl. Kontentan av ovanstående resonemang är att självöversättningar inte kan uteslutas ur en studie om indirekt översättning baserat på att den medierande texten kanske skiljer sig från originalverket mer än en vanlig översättning.

För denna avhandling är det väsentliga främst att det genom självöversättningen finns minst två språkversioner för de svenska förlagen att välja mellan och att de – i förekommande fall – har valt att använda sig av den senare, översatta versionen. Det är också viktigt att ta hänsyn till självöversättningar när man undersöker indirekta översättningar eftersom det faktum att den medierande texten är översatt av författaren själv, kan spela in när ett förlag bestämmer sig för vilken språkversion av en roman de ska ta som utgångspunkt för sin översättning. Som Santana hävdar (2009:223) ses troligen i många fall en minoritetsspråkförfattares självöversättning till ett mer tillgängligt språk som en legitim utgångspunkt för ytterligare översättningar.

2.7 Indirekt översättning

Pięta (2017:200) uppger att merparten av all forskning om indirekt översättning har skett på 2000-talet. De senaste åren har det också skett en kraftig ök-

ning av sådan forskning, om än från låga nivåer. Pięta m.fl. (2023) presenterar en litteraturoversikt över forskning med koppling till indirekt översättning, inklusive inom området för audiovisuell översättning. De kommer fram till att det 1963–2010 publicerades totalt 32 studier om indirekt översättning. De sex åren 2011–2016 publicerades det mer än det dubbla, 68 studier. De sex därpå följande åren, 2017–2022, publicerades det 106 studier om indirekt översättning.⁴⁰

Forskning om indirekt översättning bedrivs till stora delar i semiperifera och perifera språkområden (se avsnitt 2.3–2.4) och även om en stor mängd forskningsartiklar skrivs på engelska riskerar ändå språkliga och geografiska faktorer att försvåra spridningen av kunskap mellan forskare.⁴¹ Exempelvis har det under 2000-talet skrivits minst fyra avhandlingar om indirekt översättning av skönlitteratur i Europa. Två av dessa har skrivits på portugisiska och en på spanska.⁴² I sammanhanget utgör därmed Ivaskas avhandling (2020a) på engelska ett viktigt undantag (se vidare avsnitt 2.7.3).

Återstoden av det här avsnittet ägnas tidigare forskning om indirekt översättning vilken bedöms vara av särskild vikt för denna avhandling. Till att börja med diskuterar jag i avsnitt 2.7.1 olika termer för att beskriva begreppet indirekt översättning. Därefter sammanställer jag i avsnitt 2.7.2 de orsaker till indirekt översättning som framkommit i tidigare forskning. I avsnitt 2.7.3 presenterar jag ett urval av 2000-talets empiriskt inriktade studier av indirekt översättning med relevans för denna avhandling. Slutligen sammanfattar jag i avsnitt 2.7.4 några av 2000-talets viktigaste forskningsöversikter om indirekt översättning och ett par studier av teoretisk karaktär.

2.7.1 Termer för indirekt översättning

I detta avsnitt diskuterar jag termer för det begrepp jag valt att kalla *indirekt översättning*. För att knyta an till den internationella forskningen börjar jag med en kort översikt över termer som använts och används på engelska. Därefter sammanfattar jag de svenska termer som jag har identifierat.

40 Artiklarna som inkluderas i undersökningen är skrivna på något av följande tio språk: engelska, finska, franska, grekiska, italienska, polska, portugisiska, spanska, svenska och tyska (Pięta m.fl. 2023:841).

41 Se t.ex. Berni m.fl. (2022), en antologi huvudsakligen skriven på italienska.

42 Dessa avhandlingar är Piętas (2013) om portugisisk översättning av polsk skönlitteratur, Marin-Lacartas (2012b) om översättning av kinesisk skönlitteratur till spanska, med en fallstudie fokuserad på spansköversättningen av Mo Yans romaner samt Guanyus (2021) om indirekt översättning av skönlitteratur från kinesiska till portugisiska via engelska, med undersökningen av två romaner av Mo Yan som fallstudie.

Den terminologiska röra (Pym 2011:80) som råder när det gäller termer för indirekt översättning har konstaterats många gånger tidigare. Ringmar (2007:2; 2015:156) sammanställer inte mindre än tio alternativa engelska termer som forskare använt för att beskriva fenomenet indirekt översättning: *double translation*, *indirect translation*, *intermediary translation*, *intermediate translation*, *mediated translation*, *pivot translation*, *relay translation*, *retranslation*, *secondary translation* och *second-hand translation*. Till dessa termer fogar Assis Rosa m.fl. (2017:115) ytterligare fyra termer, som de har stött på för begreppet i fråga: *compilative translation*, *eclectic translation*, *relayed translation* och *T2*.

Termen *indirect translation* är alltså långt ifrån den enda som har använts för begreppet i fråga. Men, som konstateras av Assis Rosa m.fl. (2017:117), tycks just *indirect translation* vara den term som vinner terräng när det gäller forskning presenterad på engelska.⁴³ Som påpekats tidigare (Ringmar 2015:156; Assis Rosa m.fl. 2017:116) är det också den term som Toury (2012 [1995]) använder, vilket troligen har haft ett stort inflytande på senare forskares termval, med tanke på Tourys stora betydelse för forskningen om bl.a. indirekt översättning.⁴⁴

Som två fördelar med termen *indirect translation* framför andra, alternativa termer, nämner Ringmar (2007:3) följande. För det första tycks termen överförbar till en rad olika språk och för det andra har den en självklar motsats i termen *direct translation*.⁴⁵ I tillägg till detta påpekar Assis Rosa m.fl. (2017:155) att termen *indirekt översättning* beskriver arbetet för den översättare som arbetar med en annan översättning som källtext, medan t.ex. termerna *pivot translation* och *relay translation* (sve. *pivåöversättning* och *reläöversättning*) egentligen beskriver funktionen för den första översättningen.⁴⁶ I Assis

43 Termen *reläöversättning* (eng. *relay translation*) används emellertid fortfarande ofta i forskning som behandlar kinesiska eller japanska som ursprungligt käll- eller målspråk samt i forskning som behandlar översättning och tolkning tillsammans (Assis Rosa m.fl. 2017:117).

44 Även om termen *indirect translation* är den som används mest i Toury (2012 [1995]) är det inte den enda. Han kommenterar själv att han kallar denna sorts översättning ”*mediated, intermediate, second-hand or indirect, interchangeably*” (Toury 2012:161), kursiv i originalet.

45 Motsvarande motsatspar på svenska är *indirekt översättning/direktöversättning*.

46 Termen *reläöversättning* (eng. *relay translation*), som förespråkats av t.ex. Dollerup (2000) har, som jag ser det, emellertid en fördel i att den på ett tydligt sätt kopplar översättningspraktiken till den motsvarande termen inom tolkningsområdet: *relätolkning*, dvs. när en tolk tolkar från det ursprungliga källspråket till ett större språk för att andra tolkar ska kunna tolka det sagda vidare till ytterligare språk, utifrån det som den första tolken säger. Emellertid är kännedomen om fenomenet relätolkning nog inte tillräckligt spridd för att bidra till, eller underlätta, förståelsen av termen *reläöversättning*. Dessutom menar Dollerup (2000:18–19) att termen *indirekt översättning* borde vara reserverad för texter som inte är avsedda att läsas av en större målgrupp *slutläsare* utan vars syfte är att bara användas av en översättare för vidareöversättning till ett tredje språk. Denna användning av termen *indirekt översättning* tycks dock inte ha fått vidare spridning.

Rosa m.fl. (2017:118) nämns några tidigare betydelser för termen *indirect translation*, men dessa tycks huvudsakligen ha fallit ur bruk och borde därmed inte bidra till någon förvirring i fråga om termval.

Termer för begreppet *indirekt översättning* har inte diskuterats i forskning på svenska i någon större utsträckning. De få gånger fenomenet indirekt översättning omnämns tycks termvalet huvudsakligen baseras på direkta översättningar av engelska termer. Tendensen tycks vara att forskare som skriver på svenska, likt dem som skriver på engelska, allt oftare använder *indirekt översättning* för att beteckna fenomenet i fråga (se t.ex. Ringmar 2008:747; 2012:165–166; 2013; Van Meerbergen 2010:55; Lindqvist 2015:72; Axelson 2016:41; Leden 2021:26; Rüegg 2021:31). I sammanhanget bör dock noteras att termen ofta bara används just i samband med en beskrivning av Tourys preliminära normer, och då kan ju som konstaterats ovan, detta termval antas ligga extra nära till hands, eftersom Toury huvudsakligen använder termen *indirect translation*.

Jag har endast stött på ett fåtal andra, alternativa termer för fenomenet indirekt översättning. Exempelvis används *sekundäröversättning* av Håkanson (2012:24) och Rüegg (2023:288) medan Lindqvist (2002:43) använder *sekundär översättning*. Bendegard (2014:52) använder *reläöversättning*, vilket kanske inte är så förvånande eftersom hon undersöker översättning inom EU, där också *relätolkning* är frekvent förekommande.

I ett senare, populärvetenskapligt sammanhang, väljer Håkanson (2021:263, 272) däremot att kalla fenomenet för *indirekt översättning* och översättningar gjorda *via förmedlande språk*. I läroboken *Konsten att översätta* kallar Ingo (2007) indirekt översättning för både *kedje-* och *reläöversättning*. I Nationalbibliografin i Libris används ofta formuleringen *intermediär eller överliggande översättning*.

De fördelar som konstaterats ovan i fråga om den engelska termen *indirect translation* i jämförelse med andra termer kan sägas gälla även för den svenska termen *indirekt översättning*. Ytterligare fördelar är att termen för det motsatta fenomenet, *direktöversättning*, tillåter användning av de i sammanhanget användbara termerna *direktöversättare* och *indirekt översättare*. Med dessa termer avser jag en översättare som har översatt ett verk direkt från det ursprungliga källspråket, respektive en översättare som har använt sig av en medierande text som källtext under översättningsprocessen.

I vissa studier skiljer också forskaren mellan *öppna* (eng. *overt*) och *dolda* (eng. *covert*) indirekta översättningar. Med detta avses att de kallar en indirekt översättning *öppen* om det öppet anges på upphovsrättssidan och i bibliografiska databaser att översättningen är gjord via ett annat språk än det ursprungliga källspråket. På motsvarande sätt kallar de en indirekt översättning *dold* om informationen på upphovsrättssidan, eller i bibliografiska databaser,

kan få verket att framstå som en direktöversättning. Detta är emellertid inte en distinktion som jag använder mig av i någon större utsträckning i avhandlingen.

2.7.2 Orsaker till indirekt översättning

Det finns ett antal tidigare sammanställningar över varför indirekt översättning har använts genom historien (se t.ex. Gambier 2003; Ringmar 2007; Washbourne 2013; Pięta 2019; Pięta m.fl. 2023). Sammanställningarna varierar emellertid i fråga om hur detaljerade de är. De fjorton orsaker som jag har identifierat utifrån tidigare studier presenteras samlat och exemplifieras nedan. Jag grupperar de fjorton orsakerna i tre övergripande grupper: A. Förlagsinterna orsaker, B. Målspråkskulturella orsaker och C. Avsändarberoende orsaker:

A. Förlagsinterna orsaker

1. Det finns en total, eller tillfällig, brist på översättare från det ursprungliga källspråket.
2. Den ursprungliga källtexten går inte att få tag på.
3. Det finns redan ett tilltalande, oftast kortare, format av texten i den medierande kulturen.
4. Det kan gå snabbare att få ut översättningen.
5. Det är ekonomiskt fördelaktigt att översätta från ett mer centralt språk än ett (semi)perifert.
6. Det är generellt mindre risker involverade vid indirekt översättning.

B. Målspråkskulturella orsaker

7. Personer i den mottagande kulturen önskar frigöra sig från en annan, dominerade kultur.
8. Personer i den mottagande kulturen vill kontrollera textens innehåll.
9. Det medierande språket har hög prestige i målspråkskulturen.
10. Den specifika medierande texten har hög prestige i målspråkskulturen.
11. Det anses *för svårt* att översätta direkt från ett visst språk till målspråket.

12. Det råder en otydlig gräns mellan originalskrivande och översättning i målpråkskulturen.

C. Avsändarberoende orsaker

13. Den ursprungliga författaren föredrar att bli (vidare)översatt från det mer centrala språket.
14. Den litterära agenten, eller ett förlag som köpt de internationella översättningsrättigheterna, föredrar indirekt översättning som ett sätt att behålla kontrollen över innehållet i verket.

Nedan exemplifierar jag de fjorton orsakerna. De flesta orsaker har beskrivits av fler än en forskare, men för överskådlighetens skull ger jag i brödtexten bara en eller två referenser per orsak.⁴⁷ Bland de orsaker jag valt att kalla *förlagsinterna* nämns ofta att det inte finns någon översättare alls, eller i varje fall ingen tillgänglig, som kan översätta från det ursprungliga källspråket. Detta var t.ex. fallet vid översättningen till svenska av de flesta av böckerna i litteraturserien *Indiska biblioteket*, med texter ursprungligen skrivna på bl.a. hindi och urdu (Alvstad 2017).

Särskilt i äldre tider kunde det hända att den ursprungliga källtexten hade försvunnit eller av andra skäl inte gick att få tag på och att detta resulterade i indirekta översättningar. Detta gäller t.ex., som nämnts i avsnitt 1.1, Bibeln.

När det gäller t.ex. barnlitteratur, eller folksagor, används ibland indirekt

47 Den första orsaken till användning av indirekt översättning är den oftast angivna orsaken, se t.ex. Washbourne (2013), Pięta (2014:22; 2019:27), Alvstad (2017), Assis Rosa (2022:31). Orsak 2 var nog vanligare innan det teknologiska genombrottet, jfr Gambier (2003:58), Washbourne (2013), Pięta (2014:22; 2019:27), Alvstad (2017), Assis Rosa (2022:31). Orsak 3 är troligen lika relevant nu som tidigare, jfr Ringmar (2013), Dollerup (2000:22). Den fjärde orsaken, att indirekt översättning skulle gå snabbare än direktöversättning är rimligen främst en sentida orsak, jfr Ringmar (2007:6), Washbourne (2013:612), Pięta (2014:22; 2019:27), Assis Rosa (2022:31). Även den femte orsaken, att det kan vara ekonomiskt fördelaktigt att låta göra en översättning indirekt är nog främst en sentida orsak, jfr Ringmar (2007:6), Washbourne (2013:612), Pięta (2014:22; 2019:27), Assis Rosa (2022:31). Detsamma gäller för orsak 6, jfr Ringmar (2007:6), Pięta (2014:22; 2019:27). De målpråkskulturella orsakerna överlappar ibland, men fördelas ofta på likartat sätt av de flesta forskare. För orsak 7, se Ringmar (2013), jfr Marin-Lacarta (2017). För orsak 8, se Ringmar (2007:7), Washbourne (2013:612), Pięta (2014:22; 2019:27). För orsak 9, se Ringmar (2007:6; 2015:165), Washbourne (2013:612), Pięta (2014:23; 2019:27). För orsak 10, se Washbourne (2013:612). För orsak 11, se Washbourne (2013:611), Assis Rosa (2022:31). För orsak 12, se Washbourne (2013:612). De avsändarberoende orsakerna är främst att betrakta som moderna orsaker. För orsak 13 och 14, se Washbourne (2013:612), Pięta (2014:22; 2019:27).

översättning därför att någon annan, i den medierande kulturen, redan har skapat ett mer tilltalande, oftast kortare, format (jfr Ringmar 2013).

I forskning om samtida indirekta översättningar har det framförts att det kan gå snabbare att få ut en översättning på marknaden om den görs via ett medierande språk i stället för direkt från det ursprungliga källspråket (Marin-Lacarta 2017:144). Detta skulle bero på att översättare från ett centralt språk har större möjligheter att ha översättning som heltidssysselsättning. Översättare från mer perifera språk kanske även måste arbeta inom andra områden för att försörja sig, eftersom det helt enkelt inte finns tillräckligt stor efterfrågan på deras språkkombination.

Ibland kan det vara billigare att översätta från ett centralt språk än ett (semi)perifert. Detta beror på att konkurrensen översättare emellan är högre vid översättning från centrala språk, vilket gör att ordpriset, eller priset per sida, ofta är lägre vid översättning från centrala språk än vid översättning från (semi)perifera språk (jfr Ringmar 2007).

Indirekt översättning kan också vara ett sätt att minska riskerna förknippade med översättning och utgivning generellt. Exempelvis kan personer på förlag se det som tryggare att anlita en beprövad (indirekt) översättare som de vet kan leverera en bra måltext inom den avtalade tidsfristen än att anlita en oprövad direktöversättare (jfr Pięta 2014:22; Adler 2016:25). Förlaget slipper på så sätt eventuella ytterligare utgifter i form av extra språkbearbetning eller förseningar.

Bland de orsaker jag valt att kalla *målspråkskulturella* återfinns det faktum att någon, eller några, individer i den mottagande kulturen ibland önskat frigöra sig från en annan, dominerade kultur. Detta var, enligt Göttingengruppen (se avsnitt 2.2), en av anledningarna till att man i Tyskland under 1700-talet började ta in översättningar av engelska texter som hade medierats via franska (Ringmar 2013; jfr Marin-Lacarta 2017:139). Personer i Tyskland ville frigöra sig från det franska inflytandet, men folket ansågs inte redo att läsa översättningar av engelska texter om dessa inte först hade *filtrerats* genom franskan.

Det har också hänt att indirekt översättning har använts därför att någon, eller någon instans, i den mottagande kulturen vill kontrollera och censurera textens innehåll. Detta var fallet i forna Sovjetunionen där västerländska texter, i den mån de översattes till andra språk än ryska, förmedlades via en medierande rysk text (Witt 2017).

Ibland har indirekt översättning använts därför att det språk som översätts från i stället för det ursprungliga källspråket, dvs. det medierande språket, har hög prestige i målspråkskulturen. Detta var ofta fallet med franskan i Europa under 1600- och 1700-talet (Ringmar 2007:6; Heilbron 2000:16).

Det kan också vara så att en text i en viss översatt version har hög prestige i målspråkskulturen. Som exempel nämner Washbourne (2013:612) att po-

eten Schillers dikter översatts till ukrainska från ryska i stället för direkt från originalspråket, eftersom medborgare i de forna Sovjetrepublikerna redan var bekanta med de ryska översättningarna.

Det har också hänt att det har ansetts *för svårt* att översätta direkt från språk A till språk B därför att språken eller kulturerna skiljer sig mycket åt. St. André (2003) beskriver hur man under 1800- och början av 1900-talet i Europa översatte kinesisk litteratur indirekt därför att det i princip sågs som olika aktiviteter att översätta från kinesiska till ett europeiskt språk jämfört med att översätta mellan två europeiska språk. St. André (2003) illustrerar detta med den engelska undertiteln på en indirekt översatt kinesisk kärleksroman från 1926: "translated from the Chinese by Charles George Soulié de Morant and done into English by Henry Bedford-Jones." St. André hävdar att de två verben *translated* och *done* visar att översättning från kinesiska och inomeuropeisk översättning sågs som väsensskilt olika text- och tolkningsaktiviteter.

Som påpekas i Washbourne (2013:612; jfr Toury 2012:164–165 [1995]) kan det också under vissa omständigheter vara så att det i en kultur saknas en tydlig gräns mellan originalskrivande och översättning, vilket kan resultera i en ökning av antalet indirekta översättningar (se avsnitt 2.7.3).

De orsaker jag kallar *avsändarberoende* hör samman med individer eller institutioner utanför den aktuella målkulturen. Det kan t.ex. hända att författaren själv föredrar att få sitt verk (vidare)översatt från ett annat språk än det som hen ursprungligen skrev verket på. Denna anledning förekommer sällan i sammanställningar över orsaker till indirekt översättning, troligen därför att det är ett tämligen nutida fenomen att författare har möjlighet att framföra en åsikt om översättningen av deras verk. Det kräver ju bl.a. möjligheten att kommunicera fort över stora geografiska avstånd.

I intervjuer och texter om specifika författare förekommer det emellertid ibland att de ger uttryck för en åsikt om hur de vill bli översatta. Till exempel skriver Bellos (2005) att Ismail Kadaré (f. 1936) föredrar att översättas indirekt från franska, i stället för direkt från albanska. Kadarés önskemål har sin grund i två omständigheter. För det första har Kadaré gått igenom de franska översättningarna och sagt sig vara nöjd med dessa, medan han inte kände sig säker på att alla språkområden hade kompetenta översättare från albanska. För det andra undertecknade hans födelseland, Albanien, inte Bernkonventionen förrän 1994. Fram till dess fanns det alltså inte några möjligheter för utländska förlag att köpa översättningsrättigheterna för Kadarés albanska

verk.⁴⁸ Utländska förlag kunde däremot köpa översättningsrättigheterna för att få översätta från de franska texterna, vilket därmed berättigade författaren viss (upphovsrättslig) kontroll över verket (jfr Pięta m.fl. 2022a:10). Det är i förlängningen också tryggare för de förlag som köper översättningsrättigheterna att göra det från ett förlag i ett land som följer etablerade, internationellt erkända upphovsrättsbestämmelser.

En av de nyaste orsakerna till indirekt översättning kan nog sägas vara att författarens litterära agent, eller ett förlag som köpt de ursprungliga översättningsrättigheterna och flyttat över dem till ett annat språk, föredrar indirekt översättning, som ett sätt att behålla kontrollen över innehållet i verket (jfr Pięta 2014:22).

Av ovanstående framgår att anledningen till att ett verk översätts indirekt inte alltid är helt enkel att fastställa, men också att det kan finnas flera samtidiga orsaker till att ett verk översätts indirekt. I de båda närmast följande avsnitten (2.7.3 och 2.7.4) uppmärksammar jag några tidigare studier av indirekt översättning, vilka är relevanta för denna avhandling.

2.7.3 Empiriska studier av litterär indirekt översättning

Toury var en av de första forskare som kom att ägna sig åt indirekt översättning mer än enbart i förbifarten. Hans betydelse för detta forskningsområde behandlas i avsnitt 2.2. Trots detta ska hans viktigaste studie av indirekt översättning uppmärksammas här, eftersom den visar hur de teorier som presenteras i avsnitt 2.2 och 2.3 kan appliceras i praktiken.

Toury (2012:161 [1995]) påpekar att enskilda översättares användning av indirekt översättning kanske inte säger så mycket om kulturen i stort. Däremot kan återkommande mönster som forskaren noterar i fråga om indirekt översättning säga något om det större kulturella systemet och om en generell uppfattning av begreppet *översättning*. Detta illustrerar Toury (2012:161–178 [1995]) i sin undersökning av hur indirekt översättning har använts vid översättning till hebreiska de senaste drygt 250 åren. Han visar hur indirekt översättning användes som ett sätt att utveckla hebreiskans egen litteratur och som ett sätt att komma i kapp *moderniteten*, först i Tyskland och senare i Ryssland och den engelskspråkiga världen. Dessutom visar han hur de tyskspråkiga och engelskspråkiga kulturerna efter andra världskriget byter plats gällande deras betydelse för den hebreiska litteraturen.

48 Det jag i avhandlingen kallar *översättningsrättigheter* kallas också i vissa sammanhang (*internationella utgivningsrättigheter*).

Den hebreiska upplysningsrörelsen hävdade genomgående att hebreiska lämpade sig synnerligen bra för litterär översättning och genom dessa ständiga påpekanden skapade man ett klimat som var öppet för översättningar (Tourey 2012:162 [1995]). Även om översättningar i början utgjorde en primär reper-toar (se avsnitt 2.3) i fråga om genrer, tema och komposition behövde översättningarna vara acceptansinriktade på de flesta andra nivåer, dvs. i fråga om språkformsnormer och längre formuleringar (Tourey 2012:163 [1995]). Sättet att översätta gjorde att gränsen mellan översättningar och originalskrivande blev otydlig. Oftast angavs inte heller översättningarna som översättningar, och om de angavs som översättningar kunde det hända att enbart översättarens namn skrevs ut och inte den ursprungliga författarens (Tourey 2012:164 [1995]).

Den tyska kulturen ansågs ha högst prestige. Detta resulterade bl.a. i att vid de (få) tillfällen då engelska texter valdes ut för översättning baserades valet på texternas status i det tyska samhället, inte på texternas status i deras ursprungskultur. Därmed blev det också oproblemiskt i den hebreiska kulturen att texterna medierades via tyska – även i de fall där översättaren uppenbarligen behärskade engelska (Tourey 2012:168–169 [1995]).

Även när ryskan började ta över som förebild för den hebreiska kulturen, från cirka 1860, accepterades fortsatt indirekt översättning som översättningsmetod. En skillnad blev dock att det snarare var hebreiska originaltexter som började likna översättningar än att översättningar till hebreiska framställdes som original, t.ex. infördes ibland vissa ryska element i texterna. Tyskan behöll också sin privilegierade status som källspråk och översattes inte indirekt via ryska, även om de tyska texterna nu allt oftare kom att väljas ut baserat på deras status i den ryska kulturen (Tourey 2012:173–174 [1995]).

Enligt Tourey (2012:174 [1995]) var det först när ”Hebrew cultural activity” förbjöds i dåvarande Sovjetunionen som antalet direktöversättningar från engelska började öka. Från slutet av 1920-talet fick engelskspråkig litteratur ett stort inflytande över den hebreiska kulturen. Engelskspråkig litteratur kunde då fylla tomrum i den hebreiska litteraturen bl.a. inom populärlitteratur.

Tourey (2012:175 [1995]) anger några viktiga bidragande faktorer till att engelskan fick allt större inflytande och började direktöversättas i högre grad. Bland annat berodde detta på att Palestina var ett brittiskt mandatområde 1917–1948 och att engelska under denna tid var första främmande språk i skolan. Det var även så att uppfattningarna om översättning började ändras så att normen skiftade mot mer adekvansinriktade översättningar, vilket ledde till att direktöversättningar började föredras. Därmed minskade också toleransen i fråga om indirekta översättningar.

I och med andra världskriget upphörde i princip all översättning av tyska texter till hebreiska. Andra världskriget ledde också till att engelskan i princip

blev det enda medierande språket. Toury (2012:176 [1995]) beskriver hur det genom dessa två skeenden uppstod en omkastning av de tysk- och engelskspråkiga litteraturernas status i den hebreiska kulturen. Från 1960-talet och framåt kunde tyska texter visserligen börja översättas till hebreiska igen, men bara om dessa texter först konsekurerats i den angloamerikanska kulturen.

I återstoden av detta avsnitt presenteras några empiriska studier av indirekt översättning, vilka publicerats på 2000-talet och som är av betydelse för denna avhandling. Presentationen görs i kronologisk ordning.

Pięta (2012) undersöker 104 *bok-långa* översättningar från polska till portugisiska, utgivna 1855–2010.⁴⁹ Utifrån en triangulering av peritextanalyser, epitextanalyser och viss komparativ analys av olika kombinationer av aktuella käll- och måltexter konstaterar Pięta att det under 150-årsperioden getts ut 24 direktöversättningar och 80 indirekta översättningar. Även om Pięta (2012:317) hävdar att indirekt översättning var vanligt under hela perioden noterar hon också en minskning av indirekta översättningar efter 1990. Denna förskjutning mot direktöversättning kopplar hon till omständigheter utanför det litterära systemet, främst kollapsen av Portugals para-fascistiska regim 1974 och Polens frigörelse från Sovjetunionen 1989. Dessa två händelser ställde de två länderna på mer vänskaplig fot. Ökningen av direktöversättningar tros också ha främjats av införandet av polska språkkurser i Portugal 1980 och polskt statligt stöd till översatt litteratur (Pięta 2012:318).

I Piętas material har direktöversättarna i genomsnitt översatt 2,4 verk per översättare från polska till portugisiska under perioden, jämfört med översättarna av de indirekta översättningarna från polska till portugisiska, vilka översatt 1,2 verk per översättare (Pięta 2012:319), dvs. bara hälften så många.

De 80 indirekta översättningarna i Piętas (2012:322) material har sex olika medierande språk. Pięta hävdar att engelska, franska, tyska och ryska kan sägas vara förväntade som medierande språk, eftersom de är centrala i det övergripande världssystemet för översättningar.⁵⁰ Att spanska fungerat som medierande språk mellan polska och portugisiska förklarar Pięta (2012:322) med språkets geografiska, kulturella och lingvistiska närhet till portugisiskan. I fråga om italienska som medierande språk konstaterar hon samtidigt att alla

49 Pięta (2012:313) kallar sitt material "book-length translations". Eventuellt hade det dock gett en tydligare beskrivning av materialet att bara kalla det *boköversättning*. I följande stycke specificerar hon nämligen att antalet sidor är oviktigt: "Furthermore, a book is taken to be any non-periodical printed publication made available to the general public and subject to the legal deposit requirements, regardless of the number of pages."

50 Ryska var ett centralt språk i världssystemet för översättningar fram till Sovjetunionens fall (jfr Heilbron 2010:3).

texter som medierats via italienska är av religiös natur, och att det gemensamma för polskan, italienskan och portugisiskan i dessa fall alltså tycks vara katolicismen.

Utifrån de oberoende variablerna *direkt* och *indirekt översättning* analyserar Pięta också fyra beroende variabler: författarprofil, översättarprofil, förlagsprofil och målspråktexternas litterära genre. De två mest intressanta resultaten av denna analys i förhållande till min undersökning får sägas vara de följande. Pięta visar att det finns en korrelation mellan språket för en indirekt översättnings medierande text och den polska författarens bostadsort när den ursprungliga källtexten publicerades (Pięta 2012:324). Hon konstaterar också att fyra av de 24 direktöversättningarna tillhör poesigenren, medan antalet poesiböcker bland de indirekta översättningarna är 5 av 80. Detta senare resultat tolkar Pięta som att toleransen för indirekt översättning är lägre inom poesiöversättning än inom andra angränsande litterära genrer såsom prosa- eller dramaöversättning (2012:321).

Samtidigt framgår av Hekkanen (2014) att indirekt översättning inte nödvändigtvis medför större avvikelser från KT1 än vad en direktöversättning gör, om både översättaren av MT1/KT2 och översättaren av MT2 arbetar adekvansinriktat. Utifrån jämförelser mellan direkt och indirekt översatt skönlitteratur från finska till engelska och deras respektive ursprungliga källtexter visar Hekkanen (2014:59) att hypotesen om att indirekta översättningar alltid ligger längre bort från den ursprungliga källtexten än vad direktöversättningar gör, inte alltid stämmer. Hekkanen undersöker tre faktorer, nämligen i vilken mån översättningarna behåller KT1:s grafiska meningsgränser, KT1:s subjekt i huvudsatser och KT1:s fundament i fråga om ordföljd. Det är enbart gällande meningsgränser som de indirekta översättningarna skiljer sig mer från KT1 än vad direktöversättningarna gör. Hekkanen (2014:59) konstaterar att hypotesen ”is falsified for the second and more or less falsified in the third case”. Av detta drar Hekkanen (2014:59) slutsatsen att hennes kvantitativa analys av 14 romaner inte ger anledning att hävda att indirekt översättning automatiskt skiljer sig mer från den ursprungliga källtexten än vad en direktöversättning gör.

Adler (2016) undersöker indirekt översättning av skönlitteratur från hebreiska till svenska, dels kvantitativt 1991–2015, dels kvalitativt genom att analysera s.k. *coupled pairs*, excerperade ur en roman av högprestigeförfattaren Amos Oz. I den kvantitativa delstudien visar hon att utgivningen av direktöversättningar från hebreiska har sjunkit under perioden medan utgivningen av indirekta översättningar har ökat succesivt mellan varje femårsperiod. Detta menar Adler (2016:24) visar på en acceptans i det svenska samhället för indirekt översättning av hebreisk litteratur till svenska. I den kvalitativa delstudien ställer Adler (2016) hypotesen om att högprestigeöversättare översätter

adekvansinriktat mot hypotesen om att en indirekt översättningsmetod gör att översättaren översätter acceptansinriktat. Resultatet av studien motsäger hypotesen om att en indirekt översättningsmetod nödvändigtvis resulterar i en acceptansinriktad översättning. Adler visar därmed att även indirekta översättningar kan ligga nära den ursprungliga källtexten om både MT1/KT2 och MT2 görs av högprestigeöversättare som översätter adekvansinriktat.

Solberg (2016) undersöker *shifts* mellan de tre första skandinaviska översättningarna av Simone de Beauvoir's *Le deuxième sexe* (sve. *Det andra könet*), i syfte att undersöka överensstämmelser översättningarna emellan, och på så sätt fastställa om någon översättning fungerat som *stödttext* (eng. *support translation*) för någon av de andra översättningarna.⁵¹ Hon kommer fram till att den norska översättaren använt den danska översättningen som stödtext och att den svenska översättningen visar spår av både den danska och den norska översättningen.

En annan artikel av intresse för denna avhandling är Alvstad (2017). Utifrån ett svenskt perspektiv analyseras normen om direktöversättning med utgångspunkt i presentationen och receptionen av översättningarna i bokserien *Indiska biblioteket*. Närmare bestämt undersöker Alvstad hur redaktörer och översättare motiverar att böckerna i serien har översatts indirekt från en rad indiska språk såsom bengali, hindi, malayalam, tamil och urdu till svenska, och hur verken har tagits emot av kritiker. Hon konstaterar vidare en diskrepans mellan hur personer i Sverige och personer i Indien skriver om projektet. De förra betonar projektets betydelse när det gäller att öka (svenska) läsares förståelse för det indiska samhället, medan de senare tenderar att i högre grad betona projektets estetiska värden. Dessutom noterar Alvstad en diskrepans mellan den negativa inställning till indirekt översättning som Kulturrådet ger uttryck för (se avsnitt 3.3), jämfört med hur recensenter av de olika verken ställer sig till de indirekta översättningarna.

Språkparet kinesiska–spanska undersöks i en studie av Marin-Lacarta (2018). I fråga om översättning av skönlitteratur (romaner, noveller, poesi m.m.) konstaterar Marin-Lacarta att direkta och indirekta översättningsmetoder har använts parallellt i Spanien, åtminstone sedan 1949. Marin-Lacartas resultat stödjer alltså inte den ibland framförda hypotesen om att användningen av indirekt översättning skulle minska till fördel för direktöversättning när två kulturer väl upprättat stadigt kontakt och den initiala normen ändras mot

51 De ändringar som uppstår, eller kan uppstå, vid översättning brukar kallas *shifts* (Bakker m.fl. 2009). Catford (1965:73) anses vara den som först använde termen. Han definierade begreppet som ”departures from formal correspondence in the process of going from the SL to the TL”.

att förespråka adekvansinriktade översättningar (Marin-Lacarta 2018:310; jfr Toury 2012:165 [1995]). Hypotesen tycks i alla fall inte vara applicerbar på språkkombinationen kinesiska–spanska under andra halvan av 1900-talet.

I stället konstaterar Marin-Lacarta (2012a:312) att den ökande intoleransen mot indirekta översättningar, som föreslagits av Toury (1995), i Spanien inte har lett till färre indirekta översättningar utan till fler *dolda* indirekta översättningar. Dessutom konstaterar hon att även de direkta översättningarna ofta är medierade i den betydelsen att förläggarna hämtar sina förslag och idéer gällande litteratur att låta översätta, från anglosaxiska och franska översättningar av kinesiska verk och inte direkt från den ursprungliga källspråskulturen.

Ivaska (2020a) studerar indirekt översättning av skönlitteratur med fokus på finska översättningar av (ny)grekiska texter. I den första av avhandlingens fyra artiklar visar Ivaska (2020a) bl.a. att det inte finns något enkelt sätt att söka fram indirekta översättningar i den finska biblioteksdatan Fennica. Detta faktum gäller trots att Fennica, likt svenska Libris, borde vara tämligen heltäckande i fråga om översatt litteratur. Att det inte enkelt går att söka fram indirekta översättningar beror på att det saknas ett särskilt fält för denna sorts information i databasen.

I en av de andra artiklarna använder sig Ivaska (2021) av arkivundersökningar i kombination med metoder från textkritik för att fastställa källtext(er) för en viss finsk översättning av en grekisk roman. Resultaten visar att översättningen är en s.k. kompilationsöversättning med en fransk översättning som *bästa-text* (eng. *best text*) och den ursprungliga grekiska källtexten och en engelsk översättning som stöd-texter.

I en tredje artikel visar Ivaska (2019) att det med hjälp av maskininlärning går att särskilja finska originaltexter från översättningar till finska gjorda från en handfull europeiska språk. Med hjälp av klusteranalys kan forskaren också visa på likheter mellan texter som översatts från samma språk. I fråga om användning av klusteranalys för att urskilja ursprungligt källspråk för indirekta översättningar var emellertid resultaten inte lika tydliga. Detta lyckades i mindre än hälften av de undersökta fallen.

I den fjärde (kronologiskt sett den första) artikeln kombinerar Ivaska och Paloposki (2018) ett sociohistoriskt perspektiv med ett individperspektiv. Med hjälp av arkivstudier kan de därmed visa hur Kyllikki Villa, en finsk översättare och litteraturkritiker, ger uttryck för olika perspektiv på indirekt och kompilativ översättning beroende på om hon uttalar sig i rollen som översättare eller litteraturkritiker.

I nästa avsnitt redogör jag för några forskningsöversikter och några teoretiska studier av indirekt översättning, vilka har publicerats efter år 2000 och är relevanta för avhandlingen.

2.7.4 Teoretiska studier om indirekt översättning

På 2000-talet har det publicerats flera översikter över fenomenet indirekt översättning och forskning om detsamma, ur olika perspektiv. Här tar jag bara upp dem som huvudsakligen är inriktade på översättningen av skönlitteratur.

Efter Tourys studier av indirekt översättning är Ringmar (2007) ett av de bidrag till ämnet som har fått störst spridning. Artikeln ger en god översikt över terminologiska, metodologiska och teoretiska omständigheter samtidigt som den ventilerar ett antal intressanta hypoteser om indirekt översättning. Vissa av dessa hypoteser har motbevisats av senare forskning, medan andra ännu inte vederlagts eller bekräftats. Ringmar (2007:6) föreslår att indirekt översättning skulle sammanfalla med en "low book-per-translator ratio", en hypotes som Pięta (2012:324), menar att hennes forskning stödjer. Dessutom visar Ringmar att vi kan förvänta oss indirekta översättningar när normen i ett visst samhälle är att översättningar ska vara acceptansinriktade (Ringmar 2007:5).

En annan systematisk genomgång av kunskapsläget i fråga om indirekt översättning är Washbourne (2013). Washbourne sammanfattar den allmänt negativa synen på indirekt översättning som länge har rått i västvärlden. Han beskriver också detaljerat vad det finns för olika slags indirekt översättning och varför denna översättningsmetod har använts, ur ett historiskt perspektiv (se avsnitt 2.7.2).

Även Pięta (2014) ger en god överblick över det då samlade kunskapsläget i fråga om indirekt översättning. I artikeln ger hon först en bakgrund för forskningen om indirekt översättning och fokuserar sedan på frågorna vad indirekt översättning *är* och *kan vara* samt när, hur och varför översättningsmetoden används och vilka effekterna av användningen kan bli. Exempelvis noterar Pięta (2014:20) att det är "commonly held that [indirect translation] occurs between (geographically/linguistically) distant languages of weak diffusion [...] or (semi) peripheral (Heilbron 1999) languages". Med hänvisning till Bueno Maias (2012) doktorsavhandling på spanska konstaterar Pięta dock att detta senare antagande redan har motbevisats exempelvis i fråga om översättning mellan spanska och portugisiska. De två språken är varken geografiskt eller lingvistiskt avlägsna varandra, ändå skedde kontakten dem emellan ända fram till slutet av 1800-talet främst via indirekt översättning, med franska som medierande språk.

År 2017 kom ett temanummer om indirekt översättning i tidskriften *Translation Studies*. Här är Piętas (2017) artikel av särskild betydelse eftersom hon ger en kritisk översikt över forskning om indirekt översättning 1963–2016, i fråga om teoretiska, metodologiska och terminologiska frågor. Även de tre artiklar som presenteras nedan publicerades i samma temanummer.

I artikeln av Assis Rosa m.fl. (2017) diskuteras utförligt de olika termer som har använts för fenomenet indirekt översättning samt deras eventuella för- och nackdelar. Författarna redogör också för likheter och skillnader mellan olika definitioner av indirekt översättning.

Marin-Lacartas artikel (2017) är värdefull, eftersom den på ett detaljerat sätt visar hur man (manuellt) kan identifiera och undersöka indirekta översättningar.

Hadley (2017) för fram en hypotes om indirekta översättningar som han kallar *the concatenation effect hypothesis* (ungefär 'kedjeeffekt-hypotesen'). Denna hypotes bygger på tidigare forskning om det *diskursiva identitetsspektret* (eng. *the discursive identity spectrum*). Hypotesen går i korthet ut på att en översättare kan inta en av fyra *hållningar* (eng. *stand*), i förhållande till sin översättning: *the defective stand*, *the trans-discursive stand*, *the defensive stand* och *the imperialistic stand*.

Om översättarens hållning är *defective* är översättaren öppen med att texten är en översättning och hen överför utländska element i översättningen. Hållningen kan innebära uppfattningen att det egna språket behöver berikas av det andra språket. Är översättarens hållning i stället *trans-discursive* bevarar hen främmande element i översättningen, utan att för den delen betona att dessa element, eller översättningen som helhet, är något främmande. Intar översättaren en *defensive* hållning erkänner hen öppet att texten är en översättning, men utesluter textens främmande element i översättningen. En översättarhållning som är *imperialistic* är motsatsen till en *defective* hållning. Då behåller översättaren inga av textens främmande element och tillkännager inte heller att texten är en översättning.

Hadley (2017:195) betonar att de fyra hållningarna inte är skarpt avgränsade från varandra, att de kan överlappa och att det kan finnas betydligt fler hållningar än dessa fyra. Poängen är att när de olika hållningarna möts i form av den hållning som översättaren av MT1/KT2 intar i kombination med den hållning som översättaren av MT2 intar blir de flesta indirekta översättningar troligen imperialistiska, även om detta är ett förhållningssätt som ingen av de två översättarna själva skulle identifiera sig med. Noteras bör här att Hadleys exempel alla är hämtade från litteratur som översattes på 1800-talet. Därför vore det intressant att pröva hypotesen genom att undersöka ett nyare material. I det här sammanhanget ska det också nämnas att Hadley i en senare artikel (2020) visar att en översättarens hållning inte alltid framträder så tydligt som de ovan beskrivna fyra hållningarna låter påskina.

3. Litteraturen och samhället

Som en bakgrund till de tre empiriska delstudierna redogörs i det här kapitlet för några aspekter med koppling till produktion och förmedling av litterära verk. Med vissa undantag ligger fokus på förhållanden i Sverige. Kapitlet inleds med avsnitt 3.1, som först diskuterar bokförlag, dvs. aktörer på litteraturmarknaden, och ger en kortfattad historisk översikt över bokförlagens framväxt i Sverige och hur nutidens bokmarknad är beskaffad. Därefter uppmärksammas den internationella utvecklingen i fråga om vilken litteratur som ges ut och var. I avsnitt 3.2 beskrivs betydelsen av bokmässor i samband med litteraturförmedling, dvs. arenor på litteraturmarknaden. Sedan behandlas i avsnitt 3.3 statligt stöd till utgivningen av litteratur, dvs. den offentliga sektorns stöd till litteraturmarknadens aktörer och arenor. Kapitlet avslutas med avsnitt 3.4 som ger en kortfattad redogörelse för forskning om priser och utmärkelser till litterära verk. I detta avslutande avsnitt presenteras också översiktligt den modell för analys av översättares konsekration som används i Delstudie 1.

3.1 Förlag och förläggare⁵²

Peterson (1998) ger en historisk bakgrund i fråga om bokförlagens och förläggarrollens utveckling genom tiderna fram till 1980-talet. Han anger att det i Sverige var först i början på 1800-talet som det specificerade förläggaryrket började utvecklas och särskiljas från andra uppdrag såsom tryckare, bokbinda-

52 Rubriken på detta avsnitt hade också kunnat vara *Bokhistoria* eller *Förlagskunskap*. Exempelvis Svedjedal (2012:8) hävdar att ett sådant forskningsfält faller under litteratursociologin men, som framgår av t.ex. Björkman (1998:66), kan det också betraktas som ett tvärvetenskapligt ämne, som olika forskare har försökt placera in under t.ex. en mer övergripande kultursociologi och biblioteksvetenskap. Jag väljer att kalla det Förlag och förläggare, eftersom det är vad jag främst fokuserar på.

re, boklädeägare, författare e.d. Förläggaren blev en man, för det var antagligen alltid en man, som ”väljer och säljer” (Peterson 1998:159).

Peterson (1998:160) delar in förläggarna i två tydliga grupper: *förläggare med boktryckarbakgrund* och *förläggare med bokhandlarbakgrund* (jfr även Widingren Hammarskiöld 2001:28). En sådan uppdelning torde inte ha någon större relevans för dagens förläggare, men den gamla spänningen mellan *börs och katedral*, dvs. huruvida förläggaren huvudsakligen ser sig som affärsman eller idealist, har fortfarande en viss relevans, även om en framgångsrik förläggare naturligtvis behöver egenskaper inom båda dessa områden.⁵³

Angående 1800-talsförläggarna skriver Peterson (1998:163): ”Förläggarens syn på sin uppgift och sin verksamhet påverkade säkert hans utgivningslista, liksom vår självbild påverkar våra handlingar.” Coser (1975:17) lyfter fram liknande tankegångar men fokuserar mer på hur förläggares självbild formas utifrån den referensgrupp de använder sig av. Han påpekar också att det finns en koppling mellan storleken på det förlag där förläggaren är verksam och vilken sorts överväganden som troligen har störst inflytande på förläggarens beslut (Coser 1975:17; jfr Hale 2009). Exempelvis kanske vissa förläggare, vid större förlag, lägger stor vikt vid hur det går för deras förlag(sgrupp) på börsen, medan det för andra förläggare, främst vid mindre förlag, är viktigare att få böckerna recenserade i kvalitativa kulturtidskrifter eller att bli uppskattade i sociala sammanhang. Denna koppling kan antas vara giltig också idag. Därför är det än idag viktigt att belysa de enskilda förläggarna och deras betydelse för utgivningen av t.ex. översatt litteratur. En sak som emellertid har förändrats är att det fram till 1990-talet endast ansågs vara förlagsägaren som kunde kalla sig förläggare. Idag benämns alla som ansvarar för utgivningsbeslut på ett förlag i Sverige *förläggare* (Pettersson 2011:17). I den engelskspråkiga världen skiljer man på *publisher* (’förläggare’/’förlag’ och *editor* (’redaktör’, ibland med inköpsansvar).

Steiner (2018) beskriver den svenska förläggarvärlden och förlagen mellan 1943 och 2016 ur ett övergripande perspektiv. I huvudsak fokuserar hon på förlagen, relationerna dem emellan och på de försvårande eller underlättande omständigheter som förelegat under olika perioder. När det gäller kunskapen om nutida förhållanden för förläggare i Sverige menar Steiner (2018:109–110) att skildringar av enskilda förläggare och förlag ofta lider av ”glorifiering och en ganska problematisk nostalgisk ton”. Detta beror på praktiska omständigheter, såsom att skildringarna är ämnade att högtidlighålla olika jubileer, eller att de är skrivna *inifrån* förlagen. Det finns emellertid undantag

53 Liknande resonemang förs av andra (jfr t.ex. Coser 1975:17). Enligt Steiner (2019:91) kommer uttrycket ”börs och katedral” ursprungligen från Thomas Carlyle (1795–1881).

värda att nämna, t.ex. Statens offentliga utredningar (SOU:er) som utkommer med oregelbundna mellanrum och fokuserar på olika aspekter av litteraturen i Sverige.⁵⁴

På samma tema, men på mikronivå, presenterar Pettersson (2018:191, 339, 396, 570, 653, 709) ett antal intervjuer med olika förläggare som haft betydelse för den svenska bokutgivningen. Beskrivningen av dessa (arbets)livsöden ger en inblick i hur det har sett ut på de stora förlagen genom tiderna, men man bör komma ihåg att intervjuerna är personporträtt och inte ger någon samlad bild av förlagsbranschen. Det som framkommer är emellertid vikten av personliga kontakter. Förläggarna tycks anmärkningsvärt ofta handplockas till de olika förlagen. Dessutom tar förläggare, både när de flyttar till ett annat förlag och när de väljer att starta eget förlag, i hög grad med sig sitt nätverk och sina kontakter.

Betydelsen av (personliga) kontakter gäller även i stor utsträckning författarna. Det svåraste för författarna tycks vara att överhuvudtaget upprätta kontakt med ett förlag och få in en fot i branschen. Furuland (2012:37) skriver att om författaren är ”etablerad på ett förlag och har en rad böcker bakom sig blir antagningsproceduren ofta en formalitet”. I samma anda påpekar Pettersson (2011:25) att de flesta böcker ett förlag ger ut i allmänhet är skrivna av en författare som redan finns utgiven på förlaget i fråga.

Här kan också konstateras att det är svårt att med säkerhet fastställa det bestämda antalet förlag i Sverige vid någon tidpunkt under de senaste årtiondena. Till exempel anger Sundin (2012:260), som refererar en artikel i branschtidningen *Svensk Bokhandel*, att det år 2012 fanns cirka tusen förlag i Sverige, varav ungefär 400 drevs som aktiebolag och de resterande var enskilda firmor eller handelsbolag, ofta med mycket liten omsättning. Steiner (2019:107), som också tycks basera sig på statistik från år 2012, menar att det finns 250–300 förlag som kan beskrivas som *professionella* förlag med regelbunden utgivning ämnad för allmänheten.

Avslutningsvis vill jag även uppmärksamma ett fenomen som inom litteratursociologin allt oftare kallas *isomorfa förlag*. Denna term syftar på tendensen att framför allt stora och mellanstora förlag fattar liknande utgivningsbeslut som sådana förlag i andra länder som de identifierar sig med och ofta har kontakt med. Idén om transnationell isomorfism kommer från nyinstitutionalismen och hänförs när det gäller utgivningen av översatt litteratur ofta till Franssen och Kuipers (2013; se också Sapiro 2016).

54 Se t.ex. *Bokutredningen* (SOU 1952:23), *En bok om böcker* (SOU 1972:80), *Läs mera! Slutbetänkande* (SOU 1984:30), *Boken i tiden* (SOU 1997:141), *Läsandets kultur* (SOU 2012:65) och Carlsson och Johannisson (2012).

Franssen och Kuipers analyserar beslutsfattande hos nederländska *förvärvsredaktörer* (eng. *acquisition editors*), dvs. de personer på nederländska förlag som arbetar med att hitta nya intressanta bokprojekt och att köpa in översättningsrättigheterna för desamma, i de fall det rör sig om utländska böcker. Franssen och Kuipers (2013:50–51) betonar den stora osäkerhet som är förknippad med detta arbete och att osäkerheten i dylika fall, enligt nyinstitutionalismen, kan minskas genom att imitera beteendet hos andra aktörer med likartad profil inom fältet. Likformigheten blir alltså ett sätt för förlagen att minska både överflödet av litterära verk att ta ställning till och den ekonomiska osäkerhet som bokutgivning många gånger innebär.

Utvecklingen mot alltmer isomorfa förlag innebär enligt Franssen och Kuipers (2013:69) att inte bara de bästsäljande böckerna blir mer lika över nationsgränserna utan även att olika positioner som förlag kan inta på respektive nationell marknad blir alltmer likartad. Detta beror på att bokkatalogerna blir mer likriktade, eftersom förläggarna i allt högre grad förlitar sig på sitt nätverk av liknande förlag i andra länder och deras uppfattningar om vilka böcker som bör ges ut. Inom nationsgränserna råder kamp och konkurrens mellan olika förlag inom samma nisch, men mellan förlag i olika länder utvecklas däremot alltmer samarbete (Franssen och Kuipers 2013:71).

I nästa avsnitt redogörs för en av de specifika arenor där delar av denna konkurrens, eller detta samarbete, utspelar sig, nämligen bokmässorna.

3.2 Bokmässor

Bokmässornas roll för förläggares arbete och förmedlingen av utländsk litteratur har beskrivits mer eller mindre utförligt av olika forskare. Peterson (1998:150–151) konstaterar att bokmässan i Leipzig var ”en institution” redan på 1400-talet och att det under många århundranden var på just de stora bokmässorna som (fysiska) böcker och kunskap utväxlades mellan branschens intressenter.

När det gäller mer nutida förhållanden framhåller Pettersson (2011:28) att den stora bokmässan i Frankfurt kanske var som viktigast för svenska förläggare på 1980-talet, när det fortfarande var översatt litteratur som var den bäst säljande typen av litteratur i Sverige. Han lyfter emellertid fram att förlagen fortfarande åker till ”bokmässorna i Frankfurt och London och till barnboksmässan i Bologna, fast numera är det inte bara för att hitta nästa års internationella storsäljare utan också för att sälja rättigheter till de egna böckerna”. Pettersson (2011:29) kallar Frankfurtsmässan för ”hjärtat i den internationella rättighetshandeln”.

För trots att merparten av kontakterna sköts löpande via nätet eller telefonen så är det ovärderligt att få träffa förläggarkollegor och litterära agenter personligen, att tillsammans med dem gå igenom rättighetslistor och komma fram till vilka böcker man bör läsa och värdera för utgivning.

När det gäller utgivning av bilderböcker konstaterar Van Meerbergen (2010:98) rentav att bokmässor är det främsta sättet för förläggare att komma i kontakt med böcker som kan vara aktuella för dem att ge ut.

Det är inte bara för svenska förläggare som bokmässorna och de litterära agenterna spelar en framträdande roll när det gäller utgivningen av nya böcker. Exempelvis anger Hale (2009:219) att ”there is an increasing tendency for English and American editors to rely, at least in the first instance, on agents and events such as the annual Frankfurt Book Fair rather than on the advice of translators”. Detsamma har konstaterats gälla för spanska förhållanden av bl.a. Marin-Lacarta (2018:312). Spanska förläggare av både direkt och indirekt översatt kinesisk skönlitteratur 2001–2010 kommer i de flesta fall först i kontakt med verken på bokmässor (och/eller via litterära agenter alternativt förlag från framför allt Frankrike eller England).

Bokmässornas stora betydelse för vilka böcker som köps in för översättning vid stora och mellanstora förlag världen över kan sägas främja utvecklingen av isomorfa förlag (se avsnitt 3.1). Exempelvis har bokmässan i Frankfurt ett program som aktivt sammanför unga förläggare, *förvärvsredaktörer* och litterära agenter från hela världen för att dessa ska kunna nätverka och lära känna varandra (Franssen och Kuipers 2013:68).

Dagens bokmässor har mer eller mindre olika inriktningar, och handlar inte uteslutande om att sprida kunskap och förflytta fysiska böcker. Det finns bokmässor som riktar sig till pressen och allmänheten, men också sådana som huvudsakligen är ”rena rättighetsmässor” (Steiner 2019:144–45). Det finns också sådana som kombinerar olika inriktningar, t.ex. Bokmässan i Göteborg.

Vad gäller bokmässornas betydelse för förläggares verksamhet kommer just Bokmässan i Göteborg att ägnas särskild uppmärksamhet i denna avhandling, i dess egenskap av ”norra Europas största bokmässa” (Lenemark 2017:28). Lenemark anger nämligen att ”bokförlagen i hög grad planerar sin utgivning utifrån den” (2017:28).

3.3 Litteraturstöd

I det här avsnittet refereras först en europeisk studie av Vimr (2022b). Därefter fokuserar jag specifikt på svenska förhållandena och redogör för Kulturrådets stöd till översatt litteratur.

Vimr (2022b) undersöker förlag i fem mindre, europeiska länder (Nederländerna, Norge, Slovenien, Sverige och Tjeckien) och deras förhållningssätt till bidrag och subventioner. Studien är baserad på intervjuer med mellan åtta och tio förläggare per land. Vimr (2022b:833) klassificerar förlagen i fem olika förlagsprofiler utifrån vad de fokuserar på för slags utgivning och vilka aktiviteter förlagen engagerar sina författare i.⁵⁵

Eftersom statliga bidrag i flera av de undersökta länderna inte beviljas för översättning från engelska eller för översättning av genre-litteratur, varierar betydelsen av statliga bidrag mellan de olika förlagskategorierna (Vimr 2022b:836–839). Alla förlag utom de i kategorin *genre och kommersiellt* (GaC) använde sig emellertid regelbundet av åtminstone någon sorts bidrag. Trots detta sågs inte offentliga bidrag som en nödvändig förutsättning för de flesta bokpubliceringar utan mer som en trevlig bonus. Litterära priser, recensioner och antalet sålda översättningsrättigheter ansågs viktigare eftersom dessa bidrar till en boks (och därmed förlagets) symboliska kapital. För publicering av verk från små och, för förlaget, tidigare outforskade litteraturer angavs emellertid bidragen vara avgörande (Vimr 2022b:839).⁵⁶

Återstoden av detta avsnitt ägnas åt Statens kulturråd, nedan ofta kallat Kulturrådet, i syfte att ge en fördjupad beskrivning av den översatta litteraturens villkor i samhället. Kulturrådet är en statlig myndighet som lyder under kulturdepartementet. Kulturrådet ska verka för en ”konstnärligt och kulturpolitiskt värdefull utveckling” inom bl.a. litteraturområdet (SFS 2012:515, 2 §).

Varje år delar Kulturrådet ut statligt litteraturstöd till *professionella utgivare* av framför allt litteratur skriven på svenska, respektive samiska språk, samt litteratur översatt till svenska, inom en mängd olika genrer. Som professionella utgivare klassificeras de vars verk finns tillgängliga för allmänheten på t.ex. bibliotek och i bokhandlar. Verket i fråga ska vara redaktionellt genomarbetat och hålla hög teknisk kvalitet. Enligt myndighetens interna dokument, *Kulturrådets riktlinjer för statsbidrag till litteratur* (Kulturrådet 2020:3), ska det också finnas avtal upprättade mellan författaren och förläggaren. Verk som erhållit annat statligt stöd kan endast beviljas litteraturstöd om särskilda skäl föreligger (SFS 2010:1058, 9 §).

55 Vimr (2022b:833) benämner förlagsprofilerna *genre and commercial* (GaC), *literary fiction* (LitFic), *living literature* (LivLit), *special focus* (SpecF) och *general* (General).

56 I fråga om indirekt översättning är det intressant att notera att de flesta av Vimrs intervjuade representanter för förlag i kategorin med fokus på levande författare (LitFic) hävdar att de vägrar använda sig av indirekt översättning, även om det ofta är mycket svårt för dem att hitta skickliga översättare från små språkområden (Vimr 2022b:839). Huruvida de då väljer att anlita en mindre erfaren direktöversättare eller väljer att inte alls ge ut boken framgår emellertid inte.

År 2020 var högsta möjliga bidrag per verk 70 000 kr, och bidraget kan sökas av förlaget senast sex månader efter det att verket har publicerats. För översatt litteratur får förstaupplagan inte överstiga 8 000 exemplar.⁵⁷ Vidare anges i de interna riktlinjerna att litteraturstödet ”ska främja mångfald, kvalitet och fördjupning i utgivningen av litteratur” (Kulturrådet 2020:4). Det betonas också att översättningar ”ska vara av god kvalitet och *i första hand utgå från originalspråket*” (Kulturrådet 2020:5, min kursivering).

Inom Kulturrådet finns det fyra olika arbetsgrupper som bedömer ansökningar om litteraturstöd. Arbetsgruppen för stöd till skönlitteratur uppmanas i riktlinjerna (Kulturrådet 2020:6) att ta hänsyn till följande i sin bedömning:

- Intensitet och språklig gestaltning.
- Originalitet, förnyelse och verkets personliga karaktär.
- Komplexitet och självständighet i litterära tekniker och gestaltade erfarenheter och idéer.
- Konstnärligt genomförda idéer och konstnärligt medveten gestaltning.
- Medvetet förhållningssätt till litterära traditioner och tekniker.

Av ovanstående framgår att det tycks vara tämligen högt ställda kvalitetsmässiga och litterära krav på de verk som beviljas litteraturstöd. Dessa krav visar sig också i att bara 40 procent av alla ansökningar om litterärt stöd för utgivning av skönlitteratur beviljades år 2017 (Kulturrådet 2019:13). År 2018 var beviljandegraden enligt samma dokument 37 procent.⁵⁸ Det är alltså inte självklart att ett förlag får bidrag för en bok bara för att förlaget ansöker om stöd.

Tar man den allmänt negativa inställningen till kvaliteten på indirekta översättningar i beaktande, torde denna sorts översättningar inte ha särskilt stor chans att få stödet. Detta har konstaterats tidigare av t.ex. Lindqvist (2002:63) och Alvstad (2017:151). Statens kulturråd är inte heller ensamt i sitt officiella avståndstagande från användningen av indirekt översättning. Alvstad (2017:151) anger att liknande förhållningssätt råder i Danmark och Norge. I tillägg kan nämnas att finländska Center för litteraturexport – en del av Finska litteratursällskapet – helt utesluter bidrag till indirekt översättning av finländsk litteratur till andra språk (Hekkanen 2014:53), precis som Kulturrådet gör för indirekt översättning av svenska verk till andra språk.

57 I juni 2024 sänktes det tillåtna antalet böcker i förstaupplagan till 5 000. Högsta möjliga bidrag per verk var emellertid fortfarande 70 000 kr (Kulturrådet 2024).

58 Dessa uppgifter gäller för ansökningar som arbetsgruppen behandlat. Om de formella kraven inte uppfylls så returneras ansökningen innan den når arbetsgruppen.

3.4 Priser, prestige och översättares konsekration

Detta avsnitt kontextualiserar synen på pristilldelning och prestige i förhållande till författare som har översatts indirekt till svenska och deras svenska översättare, vilket undersöks närmare i avsnitt 4.3.3 och 4.3.4 (se också avsnitt 5.3.2.1).

Forskare som skriver om priser och prestige på 2000-talet förhåller sig ofta till English (2002; 2005), som var en av dem som först började undersöka kulturella priser mer ingående.⁵⁹ English (2002:110) beskriver kulturella priser i bourdieuska termer som ”a piece of objectified symbolic capital” (jfr avsnitt 2.4). Dessutom noterar han (2002:109) att i den engelskspråkiga världen tycks marknaden för litterära priser tämligen mättad. Utifrån svenskt perspektiv tycks en sådan mättnad ha uppstått något senare (jfr Määttä 2010; Bladh 2011:40). Määttä sammanfattar den betydelse priser kan sägas ha i Sverige i början av 2000-talet på följande sätt:

De kulturella priserna utgör alltså, genom sin besynnerliga logik, ett mycket framgångsrikt sätt att växla exempelvis pengar mot både anseende och uppmärksamhet (som i sin tur kan växlas in i pengar, anseende och/eller uppmärksamhet, osv.), och det samtidigt som alla parter tycks vinna på transaktionen. De litterära och kulturella priserna kan helt enkelt sägas ha hittat, eller åtminstone utnyttja, ett kryphål i den romantisk-modernistiska kulturella logiken, där pengar, prestige och publicitet sällan har gått hand i hand.

Pettersson (2011:40) anser att en del av de litterära prisernas ökade betydelse kan ha att göra med att litteraturrecensioner spelar en allt mindre roll i samhället. Prisernas betydelse för det litterära fältet tycks inte ha ändrats nämnvärt under 2000-talet. År 2019 hävdar Steiner (2019:79) att stipendier och priser fortfarande har ”stor betydelse för den prestige en författare åtnjuter”. Hon nämner även att de litterära priserna ”har stor ekonomisk betydelse för författare och förlag” (Steiner 2019:81).

Lindqvist (2011; 2012; 2018b) har noterat att inhemska priser ofta är en förutsättning för att ett litterärt verk ska komma i fråga för översättning till större språkområden och att det i fråga om översättning från små språkområden till andra små språkområden tycks krävas en *dubbel konsekration*. Denna innebär att t.ex. franskaribisk litteratur belönas med priser, vilket bidrar till konsekrationen, i både det franska litterära centrumet och det/de engelskspråkiga. Som konstaterats av t.ex. Bladh (2011:141) är det emellertid troligen bara de mest prestigefyllda priserna, såsom franska Goncourtpriset eller

59 Se Määttä (2010) för en sammanfattning på svenska av English tankar.

Nobelpriset i litteratur, som kan ha verklig betydelse för en boks vidare spridning i form av översättning till andra språk. I fråga om Nobelpriset i litteratur uttrycker Casanova (2005:74) en liknande bedömning. Hon hävdar att "The Nobel Prize is today one of the few truly international literary consecrations, a unique laboratory for the designation and definition of what is universal in literature".

När det gäller svenska översättar- och översättningspriser specifikt, har dessa studerats av Svahn (2021). Hennes syfte är bl.a. att i en svensk kontext kontrastera dessa priser mot de litteraturpriser som tilldelas författare för deras livsgärning eller enskilda verk. Svahn (2021:249) konstaterar samma tendens till ett ökande antal översättningsrelaterade priser som har konstaterats för andra kulturella priser: 6 av de 17 aktiva översättarpriserna som Svahn studerar instiftades under den tioårsperiod som föregick hennes studie. Även inom området för översättningsrelaterade priser i Sverige kan man alltså skönja en ökande tendens till att priser används som ett sätt att generera prestige och publicitet (och i förlängningen förhoppningsvis ekonomiskt kapital).

Svahn (2021) noterar en intressant skillnad mellan översättningsrelaterade priser och litteraturpriser, vilken gäller avsaknaden av kommersiella aktörer i fråga om de prisutdelande instanserna för översättningsrelaterade priser. Detta tolkar Svahn (2021:249) som att de översättningsrelaterade priserna huvudsakligen handlar om kulturellt kapital och prestige och att dessa priser också kan öka de utdelande instansernas egna kulturella kapital och prestige. I mindre grad handlar dessa priser om ekonomiskt kapital. Den största skillnaden mellan översättningsrelaterade priser och priser relaterade till författare och deras verk är nog emellertid bristen på medialt kapital, dvs. uppmärksamhet i medierna, för den förra kategorin (Svahn 2021:262). Svahn ser också en eventuell koppling mellan bristen på medialt genomslag och frånvaron av prisceremonier i fråga om översättningsrelaterade priser.

Att Statens kulturråd explicit förordar direktöversättning slogs fast i föregående avsnitt. Huruvida indirekta översättningar kan erhålla priser och utmärkelser varierar dock mellan de olika prisutdelande instanserna. Det finns prisutdelare som uttryckligen utesluter pris till indirekta översättningar, prisutdelare som inte lägger någon vikt vid översättningsmetoden och prisutdelare som inte har reflekterat över frågan. För många översättningsrelaterade priser är troligen frågan emellertid inte i fokus eftersom priset går till en översättare för hela hans översättargärning.⁶⁰ Här exemplifieras de tre olika ståndpunk-

60 Av de 17 översättningsrelaterade priser som undersöks av Svahn (2021:251–252) tilldelas 11 priser översättaren, 3 priser tilldelas översättaren för ett specifikt verk och 2 priser tilldelas det enskilda verket i svensk översättning, snarare än översättaren.

terna med utgångspunkt i priserna Årets översättning, Översättarpriset från Samfundet De Nio och Svenska Deckarakademiens pris till bästa till svenska översatta kriminalroman.

Pristagaren av priset Årets översättning utses sedan 2019 av stiftelsen Natur & Kultur och medlemmar i Sveriges Författarförbund.⁶¹ Priset ska gå till *årets bäst översatta bok*. Syftet med priset är att ”rikta ljuset mot översättandets konst och att premiera översättningar som på ett särskilt berömvärt sätt förenar djärvhet och precision, lyskraft och följsamhet”. Prissumman är 100 000 kronor och översättningen ska vara gjord från originalspråket – indirekta översättningar kan alltså inte komma i fråga för priset (Översättarsektionen 2024).

Samfundet De Nio delar sedan 2014 ut ett pris specifikt till översättare av utländsk litteratur. Prissumman är 100 000 kronor. Bedömningsgrunden utgår enligt Samfundet De Nios sekreterare från att översättningen har ”utmärkt konstnärlig form”, som det heter i stadgarna (§ 2). I det sammanhanget är det sekundärt om översättningen har gjorts direkt från källspråket, eller via något transitspråk” (Svedjedal, personlig kommunikation den 9 augusti 2019).

Svenska Deckarakademin har sedan 1971 årligen utsett Årets bästa till svenska översatta kriminalroman. Priset är ett diplom och en staty i form av en gyllene kofot. Deckarakademin saknar nedskrivna bedömningsgrunder för översättarpriset och anger att de troligen aldrig har diskuterat om ”översättningarna måste vara gjorda direkt från originalspråket” (Wopenka, personlig kommunikation den 15 augusti 2019).

Återstoden av det här avsnittet ägnas översättare och deras konsekration, eller prestige. Som påpekas i Lindqvist (2005:62–63) är det många faktorer som påverkar slutresultatet av en översättning, bl.a. översättarens leveranstid, arvoden, vilka instruktioner översättaren har fått från förlaget, normer inom branschen och naturligtvis översättarens egen kompetens.

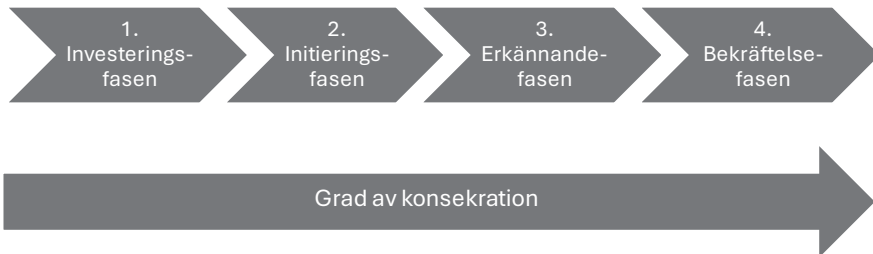
Eftersom skönlitterära översättare i Sverige oftast är frilansare är deras sociala ställning och kontaktnät mycket viktigt för att de ska få uppdrag. Kontaktnätet bör helst omfatta redaktörer på stora förlag (Lindqvist 2005:63) och andra förlagsarbetare.

För att bedöma översättarens ställning och grad av konsekration på det skönlitterära översättningsfältet har Lindqvist (2006:68–71) utarbetat en förenklad generell modell av Bourdieus konsekrationmekanismer inom det kultu-

61 Priset delades ut första gången 2011 (Översättarsektionen 2024).

rella fältet.⁶² Modellen är anpassad för litterära översättare och visar de fyra faser en individ som vill bli erkänd som översättare måste gå igenom för att uppnå en framgångsrik karriär, dvs. för att få vara med och påverka hur det litterära översättningsfältet ska se ut och vad som ska anses utgöra en god översättning.⁶³ Tillämpningar av Lindqvists modell görs av bl.a. Axelsson (2016) och Lindqvist (2021a; 2021b), jfr Svahn (2020).

De fyra faserna är *investeringsfasen*, *initieringsfasen*, *erkännandefasen* och slutligen *bekräftelsefasen*. För en illustration av en översättares bana från nybörjare till etablerad översättare som har nått den högsta graden av konsekration, se figur 3.1.

FIGUR 3.1 *En översättares konsekrationens bana (utifrån Lindqvist 2021a)*

I investeringsfasen måste översättaraspiranten utbilda sig och sträva efter att förbättra sina färdigheter och kunskaper för att förhoppningsvis få ett översättningskontrakt med ett etablerat förlag och på så sätt inträda i den följande fasen: initieringsfasen. I initieringsfasen fortsätter översättaren att arbeta för etablerade förlag och kan då bli medlem i olika intresseorganisationer och fackföreningar för översättare. Förhoppningsvis recenseras också de publice-

62 De svenska termerna är hämtade från Lindqvist (2021a). Uppdelningen i Lindqvist (2006) är inte exakt densamma som i Lindqvist (2021a) eftersom hon i operationaliseringen i den senare artikeln flyttar upp erhållna priser och utmärkelser från erkännandefasen till en ny fas som hon kallar *prisbelönta översättare*. Vidare har fokus för bekräftelsefasen förskjutits en aning, så att huvudfrågan är huruvida översättaren har tilldelats (statligt) understöd eller ej. Lindqvist (2021a) fokuserar inte på om översättarna även är ledamöter av någon stipendie- eller priskommitté. Detta kan bero på att frågan är metodologiskt besvärlig att undersöka, i synnerhet om det rör sig om förhållanden längre tillbaka i tiden. På grund av svårigheterna med att få fram sådan information undersöker inte heller jag detta i denna studie.

63 För att ett område ska räknas som ett autonomt fält enligt Bourdieus teorier måste det finnas experter, etablerade institutioner och allmänt accepterade värdehierarkier. Det som är kärnfrågan på det skönlitterära fältet är hur översättarna ackumulerar översättningskapital, och i förlängningen vem eller vilka som får vara med och fatta de avgörande, *officiella* besluten om litterära översättningskulturella värde (Lindqvist 2021b:138).

rade översättningarna: först i dagspressen och efter hand även i mer specialiserade tidskrifter.

I nästa fas, erkännandefasen, börjar översättaren erhålla priser, andra utmärkelser samt rese- och vistelsestipendier. I denna fas kan översättaren t.ex. få skriva prologer eller epiloger till sina översättningar. Detta visar att översättarens praktik i denna fas bedöms som ”mycket värdefull av andra centralt placerade agenter på fältet – rent av som ett föredöme” (Lindqvist 2021a:13). Den sista av de fyra faserna, bekräftelsefasen, inleds när översättaren blir inbjuden att delta i arbetet i olika nämnder, styrelser och kommittéer, vilka har som uppgift att förvalta och dela ut stipendier, priser och andra erkännanden. Översättaren kan också erhålla stöd i form av statsunderstödda 1–10-åriga arbetsstipendier, bidrag eller premier.

Modellen över översättarens konsekutionsbana används i Delstudie 1, vilken presenteras i nästa kapitel. Fokus för delstudien ligger på vilka romaner som har översatts indirekt till svenska i Sverige 2000–2015, vilka de ursprungliga källspråken är samt vilka språk som använts som medierande språk.

4. Delstudie 1: Indirekt översättning av romaner till svenska 2000–2015

Även om intresset för, och forskningen om, indirekta översättningar ökat de senaste 20 åren återstår fortfarande många obesvarade frågor. Frågorna gäller bl.a. vad som händer med enskilda texter när de översätts indirekt, i vilken utsträckning indirekt översättning faktiskt används som översättningsmetod under 2000-talet och vilka de involverade ursprungliga källspråken och de medierande språken är. Betydelsefulla undantag gäller studier av utgivningen av indirekta översättningar inom specifika språkpar, se t.ex. Pięta (2012) för översättningen från polska till portugisiska och Špirk (2015) för översättning från tjeckiska till portugisiska under 1900-talet.

En bidragande anledning till de kvarstående frågorna är att det är svårt och tidsödande att få fram pålitlig statistik över utgivningen av indirekt översatt skönlitteratur (Pięta m.fl. 2022a:13). Som Ringmar (2015:156) konstaterar är det t.ex. i de flesta internetbaserade biblioteksdatabaser omöjligt att göra generella sökningar efter indirekta översättningar. Inte heller är själva böckernas upphovsrättssidor alltid tydliga i fråga om vilket språk som varit översättningens källspråk.

För att vi faktiskt ska veta vad vi talar om när vi talar om indirekt översättning av samtida litteratur behövs det konkret kunskap om bl.a. verk, förlag och involverade språk. Syftet med den här delstudien är att bidra med denna sorts kunskap gällande översättningar av romaner till svenska mellan år 2000 och 2015.

4.1 Inledning och specificerade frågor

För att kunna besvara den första övergripande frågeställningen om när och på vilket sätt indirekt översättning används vid översättning av romaner formulerar jag fyra specificerade frågor:

1. Hur många indirekt översatta romaner publicerades på svenska i Sverige perioden 2000–2015?
2. Vilka källspråk har översatts indirekt till svenska 2000–2015?
3. Vilka är de medierande språken vid indirekt översättning under perioden?
4. Vilka likheter finns det mellan indirekta översättningar till svenska under perioden 2000–2015?

I nästa avsnitt presenterar jag denna delstudies material och hur jag har gått till väga för att sammanställa det.

4.2 Material och metod

Materialet för Delstudie 1 består av bibliografiska uppgifter för alla första-utgåvor av direkt och indirekt översatta romaner som publicerats på svenska i Sverige mellan år 2000 och 2015. För att identifiera de indirekt översatta romanerna har jag granskat samtliga första-utgåvor av översatta romaner i Nationalbibliografin i den nationella biblioteksdatan Libris, vilka har registrerats under perioden i fråga. De granskade översättningarna har jag sammanställt i en databas i referenshanteringssystemet EndNote, där de kan sorteras utifrån t.ex. författare, översättare, källspråk eller titel. De identifierade indirekta översättningarna förs även till en separat databas i EndNote. De romaner som har identifierats som översatta direkt från det ursprungliga källspråket till svenska fungerar som jämförelsematerial till de indirekta översättningarna.

I följande underavsnitt presenterar jag först biblioteksdatan Libris och Nationalbibliografin (avsnitt 4.2.1). Sedan redogör jag för sammanställningen av materialet och hur jag har jämfört olika material mot varandra (avsnitt 4.2.2). Därefter beskriver jag vilka avgränsningar jag har gjort vid material-sammanställningen (avsnitt 4.2.3). Efter det beskrivs hur jag har resonerat vid klassificeringen av bokförlagen (avsnitt 4.2.4). Avslutningsvis beskriver jag hur jag har arbetat med tre ytterligare faktorer, vilka kan tänkas inverka på hur och när indirekta översättningar publiceras på svenska. Först beskriver jag metoden för att undersöka översättarens grad av konsekration på det litterära översättningsfältet/-systemet (avsnitt 4.2.5). Sedan förklarar jag hur jag har arbetat för att undersöka den eventuella kopplingen mellan indirekt översättning och bokmässor. Avslutningsvis redogör jag för hur jag har undersökt statens litteraturstöd i relation till indirekt översatt litteratur (avsnitt 4.2.6).

4.2.1 Biblioteksdatan Libris och Nationalbibliografin

Nationalbibliografin är en databas inom den nationella biblioteksdatan Libris, vilken administreras av Kungliga biblioteket (KB). I Nationalbibliografin registreras bl.a. alla böcker, tidskrifter, kartor och dagstidningar som ges ut i Sverige (Kungliga biblioteket 2024). Detta material är digitalt sökbart åtminstone från år 1976 och framåt, även om katalogiseringspraxis har varierat något mellan åren. Alla bibliotek som är anslutna till Libris-samarbetet kan lägga in poster och registrera böcker. Detta kan i någon mån bidra till varierande katalogiseringspraxis.

Tidigare fanns Nationalbibliografin även i tryckt form, men de senaste årtiondena har den enbart funnits tillgänglig i elektronisk form och den uppdateras löpande. Som påpekas i Warnqvist (2007:28) kan detta medföra att resultaten kan skilja sig åt mellan olika sökningar. Detta skulle eventuellt kunna ses som ett problem, men den ständiga möjligheten till uppdatering får ändå främst ses som en fördel, eftersom den möjliggör att katalogen ger en alltmer rättvisande bild av den svenska utgivningen när gamla felaktigheter rättas till och eventuella saknade verk registreras.⁶⁴

I Sverige råder s.k. leveransplikt för bl.a. tryckerier och utgivare.⁶⁵ Det innebär att alla verk som framställs ska skickas till Kungliga biblioteket och universitetsbiblioteken i Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala för registrering och framtida förvaring. Tack vare pliktleveranserna får Libris i teorin in alla böcker som publiceras i Sverige och en del utländska böcker med relevans för Sverige. Warnqvist (2007:27) anser att bortsett från ”de problem som eftersläpning och skiftande urval kan föra med sig, är bibliografin i princip heltäckande”.

Nationalbibliografin har använts som forskningsmaterial i ett antal tidigare undersökningar, bl.a. i Carlsson och Johannisson (2012), SOU 2012:65 samt i Warnqvist (2007), som undersöker den svenska poesiutgivningen 1976–1995, Van Meerbergen (2010), som undersöker nederländska bilderböcker i svensk översättning och Rüegg (2023), som undersöker svenska översättningar från franska, tyska och spanska 1970–2016.

64 Som noteras i Paloposki (2018) hjälper det emellertid inte alltid hur noggranna en bibliografis katalogiserare än är, eftersom fel och saknad information ofta härstammar från informationen i verkens paratexter. Detta gäller naturligtvis även för verken i Libris även om detta troligen är ett större problem när man arbetar med äldre material än med material från 2000-talet.

65 Liknande plikt att leverera publicerat material till nationella bibliotek gäller även i en del andra länder, t.ex. Finland (Ivaska 2020b:76) och Belgien (Linn 2006, citerad i Paloposki 2018:18).

Warnqvist (2007:48) konstaterar att Libris är det material som finns att tillgå för forskare med intresse för att undersöka större delar av den svenska bokutgivningen:

Som vi har sett är det enda alternativet för den med intresse att studera hela bokutgivningen inom en viss litteraturkategori att genomföra en egen studie, vilket flera forskare har gjort. För att siffrorna ska bli korrekta krävs då ett omsorgsfullt arbete med ett fullständigt material som analyseras utifrån en precis terminologi gällande upplagetyper. Det enda alternativet i valet av källa är att utgå ifrån nationalbibliografin [...] varefter materialet analyseras och gallras med hjälp av andra bibliografier samt studier av böckerna.

När det gäller Delstudie 1 har gallrandet inte främst rört upplagetyper eftersom jag enbart intresserat mig för förstaupplagor. Däremot har viss möda ägnats författare och översättares språkkunskaper samt genreklassificering av råmaterialet. Hur detta gick till diskuteras utförligt i nästa avsnitt.

4.2.2 Sammanställning och triangulering

Som utgångspunkt för materialsammanställningen användes den digitalt tillgängliga Nationalbibliografin i Libris, dvs. den nationella databas över material på svenska bibliotek, vilken administreras av Kungliga biblioteket. I samråd med bibliotekarierna på Kungliga biblioteket tog jag fram en boolesk sökformel att använda i Libris för att på så sätt få fram alla förstautgåvor av romaner som översatts till svenska. Sökformeln applicerades individuellt på vart och ett av de år som undersökningen behandlar. För år 2000, det första året i undersökningen, är formeln: *STIL:f "Första svenska uppl* 2000" år:(2000) språk:swe*. I de följande styckena förklarar jag formelns olika delar och hur den används.

STIL är koden för att ange litterär genre i monografier. Bokstaven *f* begränsar sökningen till romaner, eftersom bokstaven *f* används för att ange romaner i MARC-formatets 008-fält.⁶⁶ *"Första svenska uppl* 2000"* anger vilket år den första svenska upplagan kom ut och fyller ytterligare två funktioner. För det första är det praxis för de katalogiserande bibliotekarierna att på detta sätt markera att texten är en översättning, och frasen blir därmed ett sätt att sälla bort irrelevanta resultat. För det andra säkerställer sökfrasen att den tidigare

66 MARC står för engelskans *MAchine Readable Cataloging* och är ett system för registrering av biblioteksposter världen över. Se Kungliga bibliotekets webbplats för mer information om MARC-systemet.

förekomsten – första upplagan – av boken på svenska är den som tas med och att böckerna därmed verkligen tillhör avsedd tidsperiod. Asterisken efter *uppl* krävs för att få med både år där katalogiseraren skrivit just *uppl* och år där hela ordet *upplaga* har skrivits ut.

Följande del av söksträngen, *år:(2000)*, förhindrar att senare upplagor och utgåvor kommer med i sökningen. Detta årtal uppdaterades inför sökningen för varje nytt år. Att nya upplagor från samma år kom med gick dessvärre inte att förhindra. Dessa sorterades i stället bort manuellt. Slutligen säkerställer *språk:swe* att enbart texter på svenska kommer med bland resultaten.

Den använda söksträngen är tänkt att endast generera träffar för verk publicerade i tryckt format. Därmed kommer inga romaner som bara har publicerats i digitalt format att finnas med i undersökningen. Detta beslut har fattats dels av praktiska skäl, dels därför att det fortfarande tycks vara tämligen få förlag som ägnar sig åt att alls ge ut översatta romaner i enbart digitalt format. Enligt Steiner (2019:159) ger etablerade svenska förlag endast ut e-böcker som redan finns i tryckt format, eller som publiceras samtidigt i tryckt och digitalt format.

Efter att ha sammanställt allt material för ett specifikt år bytte jag ut årtalet (t.ex. *2000* mot *2001*) på de två ställen i formeln där årtal förekommer, för att generera råmaterialet för vart och ett av de undersökta åren. De uppgifter som sammanställdes från Libris sparades i referenshanteringssystemet EndNote. Uppgifterna omfattade i förekommande fall: titel, författare, översättare, årtal för första svenska upplaga, förlag, förlagsort, ISBN-nummer, angivet källspråk och, där relevant, huruvida det var en indirekt översättning och vilket det medierande språket var.

Parallellt med sammanställningen från Libris upprättade jag två förteckningar i Excelfiler. Den första innehöll författarnas namn, nationalitet och/eller språk jag kunde bekräfta att de brukade skriva på. Denna information hämtades främst från författarwebbsidor och förlagspresentationer, men även från vetenskapliga artiklar och uppslagsverk. Den andra förteckningen innehöll de aktuella översättarnas namn, dokumenterade källspråk, information om var dessa upplysningar huvudsakligen inhämtats samt underlag för bedömning av översättarens grad av konsekration. För översättarnas del innebar detta information från olika källor, bl.a. från boken *Litterära översättare: översättare inom Sveriges författarförbund och Översättarcentrum* (Sveriges Författarförbund 2001), personliga webbsidor, små och stora företagswebbsidor, branschorganisationer såsom Översättarcentrum, Sveriges facköversättarförning (hädanefter SFÖ), och Översättarsektionen i Sveriges Författarförbund, intervjuer i branschtidskrifter, nyhetsartiklar och digitala uppslagsverk som

t.ex. Alex författarlexikon (Alex Författarlexikon 2019).⁶⁷ Samtidigt kontrollerades vid behov upphovsrättssida, baksidestexter och eventuella förord i romanerna, antingen i den tryckta versionen tillgänglig på Göteborgs universitets universitetsbibliotek eller via onlinetjänster som Provläs (Provläs böcker 2020). Eftersom Göteborgs universitets bibliotek är ett s.k. pliktleveransbibliotek, eller arkivbibliotek, finns i princip alla böcker fysiskt tillgängliga där (se avsnitt 4.2.1).

Vid ett flertal tillfällen saknades emellertid den sökta informationen fortfarande efter ovan beskrivna steg. Då kontaktade jag översättaren eller det förlag som gett ut boken med frågor om den saknade informationen, såsom källspråk, översättarnamn m.m. Vidare hjälpte bibliotekarierna på Kungliga biblioteket till och kontrollerade Librisposter och svarade på specifika frågor om klassificeringarna av över 150 olika litterära verk.

Den beskrivna metoden har dock inte tillämpats utan undantag eller utan att ett antal olika gråzoner i bedömningsprocessen har identifierats. För de romaner där källspråket enligt Libris var engelska, norska eller danska och språket i fråga överensstämde med mina efterforskningar av författarens arbetspråk, gjordes inte några ytterligare försök att kartlägga översättarens källspråk vid de tillfällen då denna uppgift inte var tillgänglig via den beskrivna metoden. Ur ett rimlighetsperspektiv får det anses osannolikt att ett förlag eller en översättare skulle ha skäl att använda sig av en medierande översättning i dessa fall.

Ytterligare ett specialfall gäller när två översättare som båda översätter till svenska har samarbetat om en översättning och bara den enas språkkunskaper har kunnat anses styrka. Så länge kunskaper i det ursprungliga källspråket har kunnat styrkas för någon av översättarna har detta setts som tillräcklig bekräftelse på att verket inte är översatt indirekt. Som exempel kan nämnas *En annans ansikte* av Kōbō Abe (2004), där Lars Vargö har kunnat bekräftas som översättare från japanska till svenska via Översättarcentrum (2024), medan Leif Janzons kunskaper i japanska inte har kunnat styrkas. I detta fall har romanen alltså registrerats som direktöversatt.

Databasen i EndNote jämfördes och uppdaterades således löpande med information från de två förteckningarna i Excel för att jag på så sätt skulle kunna triangulera uppgifterna och uppnå största möjliga korrekthet, samt öka sanno-

67 År 2023 gick de två föreningarna Sveriges facköversättarförening och Sveriges auktoriserade tolkar samman i den förening som tills vidare kallas SFÖ-SAT (Sveriges facköversättare och auktoriserade tolkar 2025). Eftersom detta nya namn anges vara tillfälligt och samtliga referenser i denna avhandling gäller Sveriges facköversättarförening innan sammanslagningen kommer den gamla förkortningen att användas fortsättningsvis.

likheten att fånga upp eventuella, dolda, indirekta översättningar.⁶⁸ Felaktig information rättades till, ofullständiga poster fylldes ut och ovidkommande träffar rensades bort. Metoden som beskrivits ovan ger stöd åt Marin-Lacartas (2017:135) påpekande om att källorna utgör en extra svårighet i forskning om indirekt översättning, eftersom informationen om en översättnings direkthet, eller indirekthet, ofta är dold eller saknas, och att ett trianguleringsförfarande därför är extra viktigt i dessa fall (se Ivaska m.fl. 2023:777, för en genomgång av metoder för att identifiera indirekta översättningar).⁶⁹

I samarbete med bibliotekarierna på Kungliga biblioteket utarbetades även en sökformel för att ta fram endast de romaner som registrerats som indirekta översättningar: *STIL:f "Första svenska uppl* 2000" "Övers* från den" år:(2000) språk:swe*. Bibliotekarierna varnade emellertid för att denna sökformel skulle kunna generera en del *brus* i sökningen. Efter att ha testat sökformeln beslutade jag att inte använda den som utgångspunkt för undersökningen. Beslutet berodde på att antalet relevanta träffar i fråga om indirekta översättningar inte kunde jämföras med de manuella sökningarna. Som exempel kan nämnas att den senare sökformeln, vilken var avsedd att bara generera indirekta översättningar, för år 2002 genererade åtta föregivet indirekta översättningar. En granskning visade emellertid att endast fyra av titlarna var översatta indirekt. Av dessa var två nya utgåvor (som alltså inte var relevanta för det undersökta året) och en titel var felaktigt klassificerad som indirekt översättning. Sökningen med hjälp av den senare sökformeln resulterade alltså i en enda indirekt översatt roman, jämfört med de fyra som hittades med hjälp av den mer arbetskrävande *manuella klassificeringen* av indirekta översättningar med utgångspunkt i den förra sökformeln, avsedd att generera alla översättningar av romaner i Libris.

Den vanligaste orsaken till att verk som borde ha kommit med i träfflistan inte fanns där, eller att verk som inte borde ha kommit med ändå gjorde det, tycks ha varit att verken i Libris saknade kategoriseringen *f* (*romaner*) i MARC-fältet 008, respektive att verken hade fått ett sådant *f* när de egentligen borde ha fått någon annan bokstav, såsom *j* för noveller eller *p* för poesi. Att använda *I* (för *skönlitteratur*) i stället för *f* vid sökningarna – så som föreslagits av Kungliga biblioteket för att komma runt detta problem – var emellertid

68 Olika forskare använder termen *triangulering* med lite olika betydelse (Litosseliti 2010:34–36). Här används termen för att ange att forskaren belyser ett och samma fenomen ur olika perspektiv för att på så sätt uppnå en mer komplett, och förhoppningsvis rättvisande, bild av verkligheten, i enlighet med användningen i Williams och Chesterman (2007:63): "triangulation: [...] uses three different sources of evidence, which can all shed light on each other" (jfr Pym 2011; Svahn 2020:12).

69 Även Toury (2012:166 [1995]) föreslår ett tillvägagångssätt för att identifiera indirekta översättningar vilket kan beskrivas som ett slags ad hoc-triangulering.

inte ett alternativ eftersom det hade genererat träffar på *all* skönlitteratur från serieböcker till dramer och essäsamlingar, för både vuxna och barn. När ett saknat verk upptäcktes, t.ex. därför att den elektroniska resursen eller en ny utgåva av samma verk kom med, söktes den korrekta posten upp och lades in i EndNote.

4.2.3 Avgränsningar

Vid beslut om att inkludera en viss Librispost i mitt material har två frågor varit vägledande: 1. Är verket en roman? För att avgöra det har jag använt mig av följande följdfrågor: Rör det sig om en enda sammanhängande längre text med åtminstone delvis fiktiva inslag? Är den publicerad i tryckt format och avsedd för, i första hand, vuxna läsare? 2. Går det att dokumentera att romanen ursprungligen skrevs på ett annat språk än svenska och att den därmed kan ses som en översättning?

I och med användningen av den booleska sökformeln (se avsnitt 4.2.2) har bedömningen av vilka verk som uppfyller dessa kriterier huvudsakligen överlåtits åt bibliotekarierna som registrerar böcker i Libris. Bibliotekarierna i sin tur har fattat besluten baserat på hur materialet presenteras i bokens peritexter (se avsnitt 1.3) eller av förlaget och inte utifrån att t.ex. romaner ska innehålla ett minsta antal sidor (Persson, personlig kommunikation 2019). Vid de tillfällena då klassificeringen i Libris verkat osannolik har bibliotekarierna konsulterats, och en ny bedömning har gjorts i samarbete med dessa.

Trots den arbetsgång som beskrivits ovan i detta avsnitt, och i avsnitt 4.2.2, har materialsammanställningen inkluderat otaliga ytterligare beslut på olika nivåer, angående om en sökträff ska inkluderas i materialet eller inte. I det följande diskuterar jag hur jag har resonerat angående sex olika kategorier. Fyra av kategorierna har inkluderats i materialet, medan två har uteslutits.

Den första kategorin som behandlas här är nya utgåvor av äldre romaner. Dessa har inkluderats enbart då översättningarna är s.k. nyöversättningar, dvs. de är gjorda av en ny översättare (se Tegelberg 2011; Albachten & Tahir Gürçağlar 2019; se också Alvstad & Assis Rosa 2015). Så är fallet med t.ex. Cervantes *Den snillrike riddaren Don Quijote av la Mancha* i översättning av Jens Nordenhök (2001).⁷⁰ Detta är en nyöversättning där förlaget alltså har

70 Tidigare översättningar av samma verk är enligt sökningar i Libris t.ex. *Den tappre och snillrike riddaren don Quixotes af Mancha lefverne och bedrifter* (1818–1819) i översättning av Jonas Magnus Stjernstolpe, *Don Quixote af la Mancha* (1857) i översättning av A. L. [Axel Hellsten] och *Den sinnrike junkern don Quijote af la Mancha* (1891–1892) i översättning av Edvard Lidfors.

valt att ge en ny översättare uppdraget att översätta ett utländskt verk som redan fanns utgivet på svenska. Förlaget hade då potentiellt kunnat välja att låta göra en indirekt översättning i stället för en direkt. Översättningen tas därför med i referensmaterialet. Kategorin nyöversättningar utgörs inte av mer än några få verk i mitt material. Nya utgåvor som bara är bearbetningar av äldre översättningar har inte inkluderats, eftersom förlaget då valt att arbeta med en redan befintlig svensk text.

Den andra kategorin som har inkluderats gäller romaner som av Kungliga biblioteket, eller i lokala biblioteks klassifikationer, har fått anmärkningen *lättläst för vuxna*. Dessa verk har inkluderats vid de tillfällen de inte haft någon *vanlig*, omarkerad, översättningsmotsvarighet eller när de har olika översättare för de två versionerna. Det senare är fallet med en roman av Joyce Carol Oates, *Rape* (2003). På svenska finns två versioner: *Väld: En historia om kärlek* (2005) och lättlästversionen *Väldtagen: En kärlekshistoria* (2005). Liksom den första kategorin omfattar också denna kategori enbart ett fåtal verk.

För den tredje kategorin som har inkluderats var frågan inte främst om den alls skulle inkluderas utan hur den skulle klassificeras. Detta gäller de romaner där det medierande verket varit en s.k. självöversättning (se avsnitt 2.6). Dessa romaner har jag valt att klassificera som indirekta översättningar, eftersom de omfattar användningen av tre olika språk och de svenska förlagen, i alla fall hypotetiskt, hade kunnat välja att översätta romanerna direkt från det ursprungliga källspråket.

I de fall en roman på det ursprungliga källspråket och en självöversättning publicerats samma år klassificerades översättningen till svenska från självöversättningen som en indirekt översättning enbart i de fall där det gick att bekräfta genom paratexter vilken av författarens texter som skrivits först. Det faktum att den ursprungliga källtexten skrivits först innebar inte alltid att det faktiskt var den som publicerades först. Inte heller har jag klassificerat översättningar som indirekta vid de tillfällen då det inte på ett rimligt sätt gått att fastställa att inte författaren arbetat parallellt med båda språkversionerna (se t.ex. Brink 2003:218–220 för en beskrivning av ett sådant arbets-sätt).

Den fjärde kategorin är träffar som var omöjliga att systematiskt utesluta ur den booleska sökformeln trots att de i de flesta fall inte utgör poster som står för faktiska romaner. Det rör sig om kategorin *huvudposter för flerbandsverk*. Dessa poster uppträder regelbundet under undersökningsperiodens första år. De är bibliotekens noteringar om att det finns flera böcker som hör till en och samma bokserie och är alltså främst tänkta som en intern sökhjälp för bibliotekarierna, inte för biblioteksbesökare. Dessa poster har manuellt uteslutits ur materialet, eftersom de inte representerar en enskild, publicerad roman, utan en uppsättning romaner. På liknande sätt har fall av s.k. parallellregistrering

behandlats, dvs. när varje romandel har fått en egen post och det även har upprättats en gemensam post för alla ingående delar.⁷¹

Den femte kategorin utgör den enskilt största kategorin uteslutna träffar i sökningarna. Denna kategori gäller romaner utgivna av förlaget Harlequin.⁷² Beslutet att utesluta Harlequinromaner motiveras av att förlaget före 2015 på svenska bara hade gett ut översättningar av verk skrivna på engelska av personer från anglosaxiska länder och att det alltså inte ingick i förlagets affärsmodell att översätta från något annat språk än engelska.⁷³

I materialsammanställningens inledande skede togs översatta Harlequinromaner med i materialet. För år 2000–2004 konstaterades det då att ungefär en tredjedel av alla romaner som översatts från engelska var utgivna av Harlequin. Att inkludera alla dessa romaner med engelska som originalspråk hade gjort sammanställningsarbetet betydligt mer arbetskrävande. De skulle däremot inte ha bidragit till några fler fastställda indirekta översättningar. Nuvarande upplägg får emellertid konsekvenser för andelen indirekt översatta romaner *i relation till andelen* direktöversatta romaner. I och med att romaner från förlaget Harlequin inte inkluderas i undersökningen blir förteckningen över svenska översättningar av romaner med engelska som originalspråk inte komplett. Dessutom påverkas möjligheterna för eventuella framtida jämförelser med andra material. Inte heller kan man använda materialet i framtiden för att undersöka utgivningen av bl.a. specifika engelskspråkiga författare som t.ex. Nora Roberts, som regelbundet publiceras av både Harlequin och allmänutgivande förlag som Bonniers.

Den sjätte kategorin som diskuteras här har jag inte medvetet uteslutit, men det kan hända att vissa sådana publicerade romaner inte registrerats i Libris. Det handlar om romaner från något av de förlag som Steiner (2018:170) kallar ”kristna bokförlag”, t.ex. Libris, Verbum och Semnos. Enligt Steiner är

71 För en mer ingående beskrivning av katalogiseringspraxis i Libris hänvisas till Kungliga biblioteket. Fram till år 2019 fanns informationen tillgänglig via den nu arkiverade webbsidan *Katalogisatörens verktygslåda*.

72 Harlequin köptes 2014 av HarperCollins Publishers LLC. År 2015 blev Harlequin och HarperCollins Nordic två varumärken hos HarperCollins Nordic AB som är ett helägt dotterbolag till HarperCollins Publishers LLC (HarperCollins Nordic 2015). Sju direktöversatta romaner från HarperCollins Nordic har inkluderats i materialet för 2015.

73 År 2015 gav Harlequin ut en bok översatt från norska, men denna är en biografi och därmed inte aktuell för undersökningen. Inget annat förlag i studien kommer i närheten av Harlequin när det gäller nischad massproduktion av (översättning av) en och samma genre från ett enda språk. Det närmaste andra förlaget kan sägas vara Schibsted som publicerat drygt 250 romaner översatta från norska till svenska den undersökta perioden. Det är ungefär samma antal verk som Harlequin låter översätta till svenska under ett enda år. Schibsted har behandlats som övriga förlag i studien.

dessa förlag dåligt representerade i biblioteksdatan Libris. Av de kristna bokförlagen är det emellertid bara bokförlaget Libris som säljer sina böcker till bokhandelskedjorna, medan de andra förlagen främst distribuerar sina böcker inom olika kristna institutioner (Steiner 2018:173). Det är troligt att de böcker som inte når Nationalbibliografin och Libris främst hör till andra genrer än romanens. Vid ett stickprov i den sammanställda referensdatan fanns det romaner från bl.a. följande kristna förlag: Marcus, Libris, Semnos, Bornelings, Argument och Livets ords förlag.

Det stora antalet Harlequinromaner och det emellanåt stora antalet nya upplagor bland sökträffarna innebär att det faktiskt sammanställda materialet bara utgör drygt hälften av alla sökträffar som den booleska sökningen genererade för de analyserade åren. Som exempel ges i tabell 4.1 resultaten för fyra år i slutet av den undersökta perioden. Av tabell 4.1 framgår att åren 2011–2014 tycks proportionerna mellan antalet träffar i Libris och antalet registrerade verk i min databas tämligen konstanta.

TABELL 4.1 *Romaner översatta till svenska enligt Libris, registrerade träffar samt differensen i absoluta tal och procent*

År	Träffar i Libris	Registrerade träffar	Differens (% registrerade verk)
2011	599	307	292 (51 %)
2012	649	359	290 (55 %)
2013	658	334	324 (51 %)
2014	619	333	286 (54 %)

Tabell 4.1 kan ses som ett exempel på att man inte kan dra några slutsatser i fråga om kvantitativa resultat enbart utifrån en obearbetad sökning i Libris. Även om fullständigheten i fråga om publicerade verk i Sverige är god kan det, särskilt vad gäller nya upplagor, genereras felaktiga träffar ibland.

En sista kategori romaner som ska diskuteras här är s.k. självöversättningar. Dessa har diskuterats relativt utförligt i avsnitt 2.6 och i de fall en översättning till svenska är baserad på en av författaren gjord självöversättning ser jag den svenska texten som en indirekt översättning. Det finns emellertid också författare som inte först skriver hela verket på ett visst språk för att därefter översätta verket till ett annat språk. I stället skriver och publicerar de sina verk på två språk samtidigt. Detta gäller i vissa fall t.ex. Samuel Beckett (Almeida & Veras 2017:104) och André P. Brink (Peñalver 2015:149). I dylika fall kan det ibland inte längre sägas vara tal om översättning mellan språken och det är svårt, för att inte säga omöjligt, att avgöra vilket av de två språken som är det ursprungliga. I dylika fall, där det inte har varit möjligt att utesluta att förfat-

taren ägnat sig åt simultanskrivning, har romanöversättningen till svenska inte inkluderats bland de indirekt översatta romanerna.

4.2.4 Klassificering av bokförlagen

De förlag som har gett ut indirekt översatta romaner under den undersökta perioden har delats in i tre grupper baserat på antal utgivna böcker (alla kategorier) per år – eller antal utgivna böcker totalt, för de förlag som har en mycket liten utgivning. Grupperna kallas helt enkelt för Litet förlag, Mellanstort förlag och Stort förlag (se tabell 4.8). Förlagen i gruppen Litet förlag har gett ut 0–20 böcker per år. Förlagen i gruppen Mellanstort förlag har gett ut 21–99 böcker per år. Förlagen i gruppen Stort förlag har gett ut fler än 100 böcker per år de senaste åren. Uppgifterna om antal utgivna böcker per år baseras på åren 2017–2019. I de fall förlaget inte var verksamt 2017–2019 baseras uppgifterna på de år förlaget var verksamt från år 2000 räknat. Uppgifterna har hämtats från förlagens webbsidor eller deras presentationer på medlemssidan hos den största branschorganisationen för svenska bokförlag, Svenska Förläggareföreningen (Svenska Förläggareföreningen 2020). I fråga om mycket små bokförlag gjordes i stället sökningar i Libris för att hitta förlagets totala antal publicerade verk.

För att kunna klassificera förlagen och klarlägga vilken sorts förlag som ger ut indirekt översatta romaner har förlagen registrerats utifrån det namn som har angivits i Libris, utan hänsyn till diverse förlagskoncerner och sammanslagningar. Detta tillvägagångssätt bedöms vara det rimligaste med hänsyn till att ägarförhållandena i förlagsbranschen regelbundet ändras. Det är också så olika förlagsnamn brukar hanteras (jfr Rüegg 2021:32–33). Vidare är det inte heller alltid tydligt hur autonomt ett förlag, imprint, eller varumärke är jämfört med sitt moderförlag.⁷⁴ Detta medför att förlag som t.ex. Wahlström & Widstrand, Forum och Bonnier Carlsen klassificeras som separata förlag även om de alla (år 2020) tillhör Bonnierkoncernen.⁷⁵ Uppdelningen mel-

74 Ett *imprint* definieras i Rüegg (2021:31) som ett ”förlag inom förlaget, eller åtminstone ett varumärke inom förlaget”.

75 Bonniers har varit ensam ägare till Wahlström & Widstrand sedan 1985 (Bonnierförlagen 2024), men enligt Sundin (2012:264–265) har Bonnierfamiljen varit delägare sedan åtminstone 1938. Vidare var Bonnierkoncernens olika förlag länge relativt självständiga med egna ledningar och redaktioner, även om vissa ekonomi- och personalfrågor sköttes gemensamt. År 2008 centraliserade Bonniers en rad funktioner i sina förlag och då fick Albert Bonniers Förlag, Wahlström & Widstrand, Forum och Bonnier Carlsen t.ex. en gemensam vd (Sundin 2012:265).

lan förlag, imprint och andra organisatoriska lösningar tycks inte heller alltid upprätthållas inom förlagen själva. Till exempel beskrivs Wahlström & Widstrand från och med 2017 som ”ett imprint, en prioriterad utgivningslinje”, på Bonnierförlagens webbsida om deras historia (Bonnierförlagen 2024).

För att få en indikation på i vilken utsträckning de undersökta förlagen är aktiva och integrerar med andra förlag och övriga samhället har de aktuella förlagen jämförts mot medlemsförlagen i Svenska Förläggareföreningen 2000–2015 (Larsson, personlig kommunikation den 5 februari 2024). Svenska Förläggareföreningen är öppen för allmänutgivande förlag med regelbunden utgivning, men traditionellt har föreningen främst haft stora eller mellanstora förlag som medlemmar medan de små förlagen samlats i NOFF, Nordiska Oberoende Förlags Förening.⁷⁶

För att bli medlem i Svenska Förläggareföreningen krävs alltså inget i förväg fastställt antal publicerade verk. I stället ska ett förlag som önskar bli medlem skicka in en presentation av förlaget med uppgifter om antal anställda, omsättning, beskrivning av utgivning och verksamhet samt registreringsbevis från Bolagsverket. Dotterbolag respektive moderbolag med mer än 50 procent ägande kan inte vara medlem i föreningen utan att det andra bolaget också är det.

4.2.5 Översättares konsekurationsgrad

För att bedöma hur väl etablerade, och *konsekrerade* (se avsnitt 1.3 och 3.4), översättarna av de indirekta översättningarna som ingår i materialet för Delstudie 1 är använder jag mig av Lindqvists (2006:68–71) förenklade generella modell av Bourdieus konsekurationsmekanismer inom det kulturella fältet, se avsnitt 3.4.

Översättarna i mitt material jämförs bl.a. mot förteckningen över översättarpriser i Svenskt översättarlexikon (Svenskt översättarlexikon 2024). Likt Svahn (2021) gör jag en generös tolkning av översättarpriser och inkluderar priser som går till en översättare dels för ett specifikt verk, dels för en hel livsgärning. Men jag inkluderar också priser som inte egentligen går till översättaren utan avser det översatta verket.

För de översättare som inte hade erhållit några av de undersökta priserna utreddes huruvida deras översättningar recenserats i dagspressen. Sökningar

76 Av denna orsak hade det varit lämpligt att även undersöka medlemskap i NOFF för de förlag som publicerat indirekta översättningar. NOFF har emellertid inte svarat på mina kontaktförsök år 2022 eller 2024.

gjordes också på översättarnas namn i Libris och Översättarcentrums webbplats, för att klarlägga hur många publicerade böcker översättarna hade bidragit till. De översättare som hade översatt femton böcker eller fler placerade jag i erkännandefasen även om de inte hade erhållit några av de undersökta priserna.⁷⁷ Detta gjorde jag eftersom det blir missvisande att klassificera en översättare som översatt ett stort antal verk i *initieringsfasen*. De är ju uppenbarligen tillräckligt erfarna och har ett tillräckligt stort förtroende från förlagen för att fortsätta få uppdrag, även om de inte får några priser eller utmärkelser.

4.2.6 Yttre faktorer: Bokmässor och litteraturstöd

Det finns allmängiltigt internationella och kulturella aspekter som antagits kunna inverka på beslut i fråga om indirekt översättning, såsom ett språks centralitet i det litterära översättningssystemet, eller olika kulturers grad av kontakt. Därutöver finns det också specifika företeelser i det svenska samhället vilka antagits kunna inverka på (svenska) förläggares beslut om att låta översätta en text indirekt. Två av dessa är Bokmässan i Göteborg samt Kulturrådets litteraturstöd till översatt litteratur i Sverige (se avsnitt 3.2–3.3). För att ytterligare belysa omständigheterna i samband med indirekt översättning uppmärksammar jag därför här Bokmässans årligt skiftande fokusländer, eller fokusspråk, de undersökta åren. Dessutom utreder jag i vilken mån indirekta översättningar faktiskt beviljas litteraturstöd från Kulturrådet.

Bokmässan i Göteborg är norra Europas största bokmessa. Bokförlagen sägs i hög grad planera sin utgivning utifrån den (se avsnitt 3.2). Därför är det relevant att undersöka om det finns någon koppling mellan Bokmässan och förläggares val att ge ut indirekta översättningar.

Varje år har Bokmässan ett eller flera särskilda teman som det läggs särskilt fokus på. Oftast är åtminstone ett av dessa särskilda teman ett språk eller land. Det kan tänkas att det aktuella temat skulle kunna sporra förläggare att ge ut litteratur översatt från ett visst språk eller från ett visst land, i samband med att språket eller landet står i fokus för Bokmässan. Detta skulle, hypotetiskt, kunna leda till en tillfällig brist på översättare från ett visst språk och i förlängningen till indirekta översättningar.

För att klarlägga huruvida det går att se någon koppling mellan Bokmässans årligt skiftande fokus eller tema och de ursprungliga källspråken vid in-

77 Anledningen till att jag drog gränsen vid 15 romaner var att jag noterade ett kluster med översättare som översatt 9–11 romaner och sedan ett *glapp* upp till nästa kluster med översättare som översatt +15 romaner.

direkt översättning har jag jämfört de ursprungliga källspråken för de indirekt översatta romanerna i mitt material med Bokmässans fokusspråk/fokusland 1995–2015. Med utgångspunkt i det år som ett visst språk eller land var i fokus för Bokmässan har jag jämfört uppgifter om ursprungligt källspråk för varje indirekt översatt roman, fem år före och fem år efter det år som romanen i fråga publicerades på svenska.

I fråga om stöd till utgivning av litteratur konstaterar Heilbron och Sapiro (2007:8) att litteratur i det begränsade kretsloppet, i motsats till massmarknadslitteratur, ”most often relies on a system of subsidy in publishing and translation” och att dessa texter bygger på ”criteria of literary or intellectual value rather than on chances of success with the public-at-large”. Detta innebär att i de fall litteratur har erhållit statligt stöd kan detta tas som ett tecken på att denna litteratur troligen tillhör det begränsade kretsloppet (jfr Allwood 2022).

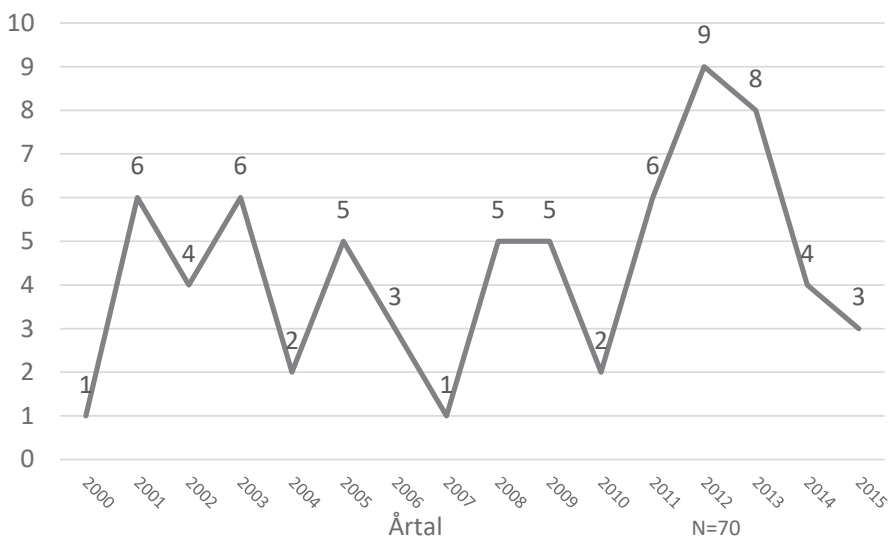
Som konstaterats i avsnitt 3.3 tycks det vara svårt för indirekt översatta romaner att erhålla ekonomiskt stöd från Kulturrådet. Denna uppfattning har emellertid, mig veterligen, inte undersökts empiriskt. Som ett sätt att fastställa svårigheten för förläggare av indirekta översättningar att erhålla litteraturstöd vill jag därför fastställa procentuellt hur många indirekta översättningar som beviljas litteraturstöd jämfört med direktöversättningar. För att kunna göra det begärde jag ut dokumentation i form av Excelfiler från Kulturrådet. Dessa filer kompletterades med efterforskningar som Kulturrådets arkivariater gjorde åt mig för åren 2000–2004.⁷⁸ Även ett tiotal av de enskilda ansökningarna begärdes ut och granskades. Dessa ansökningar kan konstateras ha ytterst få obligatoriska informationsfält och förlagen behöver inte bifoga någon motivering till varför verket skulle beviljas stöd. Resultatet av denna granskning samt delstudiens övriga undersökningar presenteras i nästa avsnitt.

4.3 Analys och resultat

Totalt sammanställdes information om 5 259 förstautgåvor av romaner översatta till svenska mellan år 2000 och 2015. Av dessa visade sig 70 stycken vara översatta indirekt. De 70 indirekt översatta romanerna återges med fullständig bibliografisk information i Bilaga 1. Hade dessa indirekt översatta romaner fördelats jämnt över de 16 undersökta åren, hade detta inneburit att 4,4 ro-

78 Information om dessa år fanns endast i pappersformat på Kulturrådet i Stockholm och denna del av arbetet med avhandlingen skedde under covid-19-pandemin, vilket starkt begränsade möjligheterna till resor.

maner översatts indirekt per år. Så jämn var emellertid inte utgivningen, vilket framgår av figur 4.1.

FIGUR 4.1 *Antal indirekta översättningar per år 2000–2015*

Som framgår av figur 4.1 varierar antalet publicerade indirekta översättningar mellan en och nio per undersökt år. Något tydligt mönster i antalet utgivningar över tid tycks inte finnas den undersökta perioden. Utgivningen ligger på en tämligen jämn, men låg, nivå under hela perioden.

År 2012 innebar en toppnotering för publiceringen av indirekta översättningar. Då gavs det ut sammanlagt nio sådana översättningar i Sverige. Detta år publicerade hela sex olika förlag indirekt översatta romaner. Även året efter, 2013, var antalet publicerande förlag sex stycken. 2013 är året med näst flest indirekta översättningar, nämligen åtta.

Som konstaterats ovan publicerades år 2000–2015 i Sverige 5 189 romaner som översatts direkt från det ursprungliga källspråket till svenska och 70 romaner som översattes indirekt via ett medierande språk. Detta ger resultatet att under aktuell period var 1,3 procent alla översatta romaner översatta via ett medierande språk.

I avsnitt 4.3.1 presenteras resultat med fokus på de ursprungliga källspråken. I avsnitt 4.3.2 flyttas fokus till de medierande språken. Därefter redovisas i avsnitt 4.3.3 förhållanden relaterade till romanernas författare. Översättarna till svenska analyseras och diskuteras i avsnitt 4.3.4. I avsnitt 4.3.5 redovisas resultat gällande de aktuella bokförlagen. Resultatavsnittet avslutas med avsnitt

4.3.6 och några iakttagelser om kopplingen mellan indirekta översättningar och Bokmässan, respektive Kulturrådets litteraturstöd till översatt litteratur.

4.3.1 De ursprungliga källspråken⁷⁹

I det här avsnittet presenteras vilka språk som de ursprungliga källtexterna är skrivna på. Därefter redovisas de ursprungliga källspråk från vilka romaner *enbart* har översatts indirekt, vilket skulle kunna bero på en *absolut brist* på (tillgängliga) översättare. Slutligen redogörs för vilka av de ursprungliga källspråken som även har direktöversatts under perioden.

Totalt har de ursprungliga källtexterna för de 70 indirekt översatta romanerna varit skrivna på 27 olika språk. Att litteratur från språk med ett litet antal talare, som baskiska, och geografiskt och/eller typologiskt avlägsna språk, som kannada, alls har översatts till svenska är kanske mer överraskande än att de har översatts indirekt. Ett annat överraskande resultat är att det inte bara är översättningsteoretiskt sett perifera språk (se avsnitt 2.2) som har blivit översatta indirekt, utan även språk som ligger nära svenskan, såväl typologiskt som geografiskt, såsom isländska, nederländska och tyska. Det kan även tyckas förvånande att hitta språk som italienska och ryska i förteckningen. Sverige har sedan länge väl inarbetade kontakter med de länder som dessa språk associeras till. I tabell 4.2 redovisas fördelningen mellan de 27 ursprungliga källspråken.

79 Vissa av dessa resultat har publicerats i Allwood (2022).

TABELL 4.2 *Ursprungliga källspråk för indirekt översatta romaner 2000–2015*

Språk/År	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Totalt
afrikaans		1							1	1	1	1	2	2	1		10
albanska				1				1									2
baskiska										1							1
dari/farsi												1					1
engelska									1								1
franska				1													1
galiciska													2		1		3
georgiska														1			1
hebreiska		1	2			1	1		1	1		2	2	2	1	1	15
hindi		1															1
indonesiska				1						1	1	1					4
isländska				1													1
italienska					2	1											3
japanska							1		1								2
jiddisch	1																1
kannada		1															1
kazakiska														2			2
kerewe									1								1
koreanska													1			1	2
kurdiska		1		1													2
nederländska														1			1
ryska		1	1													1	3
turkiska			1	1		3							2				7
turkmenska												1					1
tyska															1		1
ukrainska							1										1
vietnamesiska										1							1
Totalt	1	6	4	6	2	5	3	1	5	5	2	6	9	8	4	3	70

Av tabell 4.2 framgår att 27 språk varit ursprungligt källspråk för minst en indirekt översättning till svenska 2000–2015. Här kan man särskilt notera hebreiska och afrikaans, som är de enda språk som översatts indirekt 10 gånger eller fler. Hebreiska är det språk som har översatts indirekt flest gånger mellan år 2000 och 2015, med 15 indirekta översättningar publicerade under 11 av de 16 åren. Därefter följer afrikaans med 10 indirekta översättningar, publicerade under 8 av de 16 aktuella åren. Turkiska har översatts indirekt 7 gånger. Som synes är turkiska också det enda språk som förekommer som ursprungligt källspråk 3 gånger samma år, nämligen 2005. Indonesiska förekommer som ursprungligt källspråk 4 gånger. Romaner på galiciska, italienska och ryska har översatts indirekt 3 gånger vardera. Albanska, japanska, kazakiska, koreanska och kurdiska har översatts indirekt 2 gånger vardera. Resterande 15 språk har översatts indirekt endast en gång var under perioden 2000–2015.

I syfte att utreda för vilka ursprungliga källspråk de indirekta översättningarna till svenska berodde på en *absolut brist* på översättare (eller i alla fall brist på *tillgängliga* översättare) jämfördes de 27 ursprungliga källspråken mot referensdatabasen för direktöversatta romaner 2000–2015 (se avsnitt 4.2–4.2.3). Antalet direktöversatta romaner från varje språk noterades.

Härigenom framkom att en dryg tredjedel (10 av 27) av de ursprungliga källspråken enbart hade översatts indirekt och därmed inte fanns representerade av någon direktöversatt roman under perioden. Detta är fallet för albanska, baskiska, galiciska, hindi, jiddisch, kannada, kazakiska, kerewe, kurdiska och vietnamesiska.⁸⁰ Att dessa språk bara utgör källspråk för ungefär en femtedel av romanerna visar på en intressant koppling mellan indirekt översättning och kulturell kontakt: Det har gjorts färre romanöversättningar till svenska per språk från de språk som enbart översatts indirekt jämfört med antalet indirekta översättningar från språk som har översatts både direkt och indirekt under perioden. Detta förstärker intrycket av att dessa språk är synnerligen perifera ur ett översättningsperspektiv.⁸¹

80 Den roman som har kerewe som ursprungligt källspråk är ett unikt fall i materialet. Den är nämligen den enda förekomsten av *tertiär* översättning, dvs. översättningen till svenska är det tredje steget i kedjan av översättningar. Boken skrevs ursprungligen på kerewe, ett språk som främst talas på ön Ukerewe i Victoriasjön (Brandshaw & Odom 2017:1). Den översattes sedan av författaren själv till swahili. Från swahili översattes den till tyska och från tyska till svenska.

81 Vidare kan noteras att fem språk – med sammanlagt 16 verk – bara finns representerade med en direktöversättning vardera. Dessa är: afrikaans, dari/farsi, georgiska, indonesiska och turkmenska. För samtliga av dessa fem språkkombinationer gäller att de direktöversatta verken utgör översättarens första publicerade roman från det språket, och för fyra av dem är det även år 2025 den enda. Vissa av översättarna har emellertid tidigare översatt poesi eller romaner från andra källspråk. Men även för dessa fem språkkombinationer tycks det alltså ha funnits en klar brist på översättare, eller förlag som vill ge ut romaner, från språken i fråga.

Tolv av de totalt 27 språk som översatts indirekt till svenska 2000–2015 har också översatts direkt mer än en gång under samma period. För dessa språk tycks det alltså inte primärt vara en fullständig brist på (tillgängliga) översättare som är den främsta orsaken till att förlagen valt att låta ombesörja en indirekt översättning i just den språkkombinationen (jfr avsnitt 2.7.2). Tabell 4.3 visar de 27 ursprungliga källspråken med respektive antal indirekta översättningar i kombination med antalet direktöversättningar från samma språk, samt uppgift om huruvida det under perioden publicerats någon direktöversatt roman före den första indirekt översatta romanen.

TABELL 4.3 *Indirekta och direkta översättningar från samma källspråk samt eventuell indirekt översättning efter en direkt översättning*

Källspråk	Indirekt	Direkt	Indirekt roman efter direkt (2000–2015)
afrikaans	10	1	ja
albanska	2	0	nej
baskiska	1	0	nej
dari/farsi	1	1	nej
engelska	1	3217	ja
franska	1	322	ja
galiciska	3	0	nej
georgiska	1	1	samma år
hebreiska	15	8	samma år
hindi	1	0	nej
indonesiska	4	1	ja
isländska	1	55	ja
italienska	3	97	ja
japanska	2	17	ja
jiddisch	1	0	nej
kannada	1	0	nej
kazakiska	2	0	nej
kerewe	1	0	nej
koreanska	2	6	ja
kurdiska	2	0	nej
nederländska	1	49	ja
ryska	3	79	ja
turkiska	7	19	ja
turkmenska	1	1	nej
tyska	1	175	ja
ukrainska	1	2	nej
vietnamesiska	1	0	nej
Totalt	70	4051	

Anledningen till att det sammanlagda antalet indirekta och direkta översättningar i tabell 4.3 blir 4 121 och inte uppgår till 5 259 är att det finns ett antal romaner i referensmaterialet vars källspråk inte har översatts indirekt, utan bara direkt, den undersökta perioden. Dessa språk saknas därför i tabellen. Detta gäller bl.a. de skandinaviska språken, tjeckiska, ungerska och arabiska. Det totala antalet språk i referensdatabasen med direktöversättningar uppgår till mellan 38 och 41. Antalet beror på om bosniska, kroatiska och serbiska klassificeras som ett språk eller tre samt om man klassificerar dari och farsi som olika språk eller inte. Sammanlagt har 17 olika språk översatts till svenska med både direktöversättning och indirekt översättning under perioden.

Som framgår av tabell 4.3 har det för nästan hälften av språken (12 av 27) publicerats en eller flera direktöversatta romaner före den första indirekta översättningen i materialet. Ett okommenterat *ja* i den fjärde kolumnen i tabell 4.3 innebär att den direkta översättningen fanns i det sammanställda materialet för åren 2000–2015. Vid två av språken – georgiska och hebreiska – står det *samma år* i den fjärde kolumnen. Detta innebär att den (första) indirekt översatta romanen kom ut samma år som en direktöversättning och att jag inte har kontrollerat direkta översättningar längre tillbaka i tiden för dessa språk. Det är viktigt att notera att *nej* i tabellens fjärde kolumn inte nödvändigtvis innebär att det inte har översatts *någonting alls* direkt från språket under perioden, utan bara att det inte varit någon roman. Det är möjligt att t.ex. poesi eller barnböcker publicerats i direktöversättning från språket i fråga. Sökningar i Libris visar att så också är fallet för vissa av de undersökta språken. Detta kan bero på att motståndet är mindre bland översättare att ta sig an en kortare barnbok från ett perifert språk som de inte känner sig helt bekväma med, än att göra detsamma med en hel roman. En annan möjlig förklaring är att det främst är poeter som översätter andra poeter och att dessa alltså inte är intresserade av längre prosaöversättningar. Alternativt är förläggare mer villiga att ge översättare de inte tidigare anlitat, en chans i dessa, andra genrer.⁸²

De tio språk för vilka inget verk publicerats i direktöversättning någon gång under 2000–2015 granskades ur ytterligare två aspekter utifrån sökfunktionerna på webbplatserna för Översättarcentrum, SFÖ och Libris.

För det första söktes språken upp som källspråk för översättare registrerade på webbplatserna för Översättarcentrum och SFÖ. På Översättarcentrums webbplats fanns det en (1) person som angav att hen översatte facklitteratur

82 Den i Pięta (2012:321) noterade övervikten för direktöversatt poesi jämfört med poesi översatt indirekt mellan polska och portugisiska (se avsnitt 2.7.3) förklarar hon med att toleransen för indirekt översättning helt enkelt är lägre inom poesiöversättning, men jag tror att det även kan gå att hitta andra förklaringar.

från och till svenska, arabiska och kurdiska. Hen uppgav att hen varit verksam sedan 2004. Därmed bedömdes hen inte ha varit tillgänglig som översättare för de två indirekta översättningarna från kurdiska som publicerades 2001 och 2003 (se Bilaga 1). Inga av de andra nio språken genererade några träffar på webbplatsen. På SFÖ:s webbplats fanns det en (1) person som angav kazakiska som källspråk, men inga av de andra språken gav några träffar. Denna person var auktoriserad translator och tolk mellan ryska och svenska, men däremot nämndes inget om skönlitterär översättning. Därför var hen troligen inte aktuell för översättning av skönlitteratur 2013 när de två indirekta översättningarna från kazakiska publicerades.⁸³

För det andra undersöktes i Libris om det hade publicerats någon direktöversatt roman mellan 1990 och 1999 från något av de tio språken i fråga. Motiveringen för detta tidsspänn baserar sig på att översättare av eventuella direktöversatta romaner vilka hade publicerats tidigare än 1990, men som inte hade översatt något därefter, troligen inte var verksamma i branschen längre, och alltså inte hade funnits tillgängliga för förlagen 2000–2015. Detta förfarande genererade resultat enbart i fråga om jiddisch, där det upptäcktes en direktöversatt roman som publicerats år 1993. För dessa tio språk tycks det alltså i princip ha rört sig om en absolut brist på översättare till svenska. För förläggarna av romanerna i fråga var alternativet med all sannolikhet därför att låta översätta dessa sammanlagt 15 verk indirekt eller att inte översätta dem alls.

4.3.2 De medierande språken⁸⁴

I det här avsnittet redovisar jag vilka språk som fungerat som medierande språk i indirekta översättningar av romaner till svenska 2000–2015. Sammantaget återfinns sju medierande språk i materialet för denna undersökning. Engelska är, föga förvånande, det överlägset vanligaste medierande språket och fungerar som medierande språk i två tredjedelar av alla indirekta översättningar den undersökta perioden. Detta innebär emellertid att en tredjedel av alla de indirekta översättningarna har *ett annat* medierande språk än just engelska.

De medierande språken är i fallande ordning: engelska (för verk på 17 språk), franska (4 språk), tyska (4 språk), ryska (3 språk), spanska (2 språk), nederländska (1 språk) och turkiska (1 språk). I tabell 4.4 redovisas de sju medierande språken, hur många källspråk och romaner respektive språk har medierat, samt vilka de ursprungliga källspråken var.

83 Dessa sökningar på Översättarcentrum och SFÖ:s webbsidor gjordes den 14 maj 2019.

84 Delar av uppgifterna i det här avsnittet har publicerats tidigare i Allwood (2021).

TABELL 4.4 *Ursprungligt källspråk per medierande språk för indirekt översatta romaner, efter antal romaner per medierande språk*

Ursprungligt källspråk (KT1)	Antal romaner	Den medierande textens språk (MT1/KT2)
afrikaans	10	engelska 48
franska	1	
georgiska	1	
hebreiska	14	
hindi	1	
indonesiska	1	
isländska	1	
italienska	3	
japanska	2	
jiddisch	1	
kannada	1	
koreanska	2	
nederländska	1	
ryska	3	
turkiska	4	
tyska	1	
vietnamesiska	1	
albanska	2	franska 6
dari/farsi	1	
engelska	1	
turkiska	2	
hebreiska	1	tyska 4
kerewe–swahili	1	
kurdiska	1	
turkiska	1	
kazakiska	2	ryska 4
turkmenska	1	
ukrainska	1	
baskiska	1	spanska 4
galiciska	3	
indonesiska	3	nederländska 3
kurdiska	1	turkiska 1

Som framgår av tabell 4.4 är det åtta gånger vanligare med engelska som medierande språk än med franska, som är det näst vanligaste medierande språket (48 av 70 jämfört med 6 av 70). Engelska har inte bara medierat språk som ur svenskt perspektiv kan verka avlägsna och *exotiska*, som georgiska, hindi och koreanska, utan även språk som franska, italienska och tyska.

Vad gäller engelska, franska och tyska som medierande språk är det svårt att se någon gemensam nämnare för deras respektive ursprungliga källspråk. När det gäller de medierande språken ryska, spanska och turkiska kan man emellertid tala om en slags geografisk närhet som gemensam nämnare, eftersom dessa språk medierat ursprungliga källspråk som används inom eller i direkt geografisk närhet till tidigare Sovjetunionen, Spanien respektive Turkiet. När det gäller nederländska som medierande språk av indonesiska romaner kan man tala om en slags historisk närhet i den betydelse att Indonesien tidigare var en nederländsk koloni.

Det faktum att ryska, spanska, nederländska och turkiska har fungerat som medierande språk under perioden är intressant eftersom det går emot det gängse antagandet att det bara är de (hyper)centrala språken som används som medierande språk (se Heilbron 2010; jfr dock Pięta 2012:322).

Turkiska utgör återigen på många sätt ett specialfall i sammanhanget. Språket har varit ursprungligt källspråk sju gånger och blivit indirekt översatt via tre olika medierande språk (engelska, franska och tyska). Endast tre ytterligare ursprungliga källspråk har medierats av mer än ett språk: kurdiska (via turkiska och tyska), indonesiska (via nederländska och engelska) samt hebreiska (via tyska och engelska). I tillägg till detta har turkiskan även fungerat som medierande språk för en roman översatt från kurdiska, och 19 direktöversättningar från turkiska har publicerats i Sverige perioden 2000–2015.⁸⁵

Utifrån tabell 4.4 tycks engelska vara det mer eller mindre självklara valet av medierande språk vid indirekt översättning till svenska under 2000-talet. I Allwood (2021) diskuteras möjliga orsaker till varför en engelsk översättning *inte* använts som medierande text i de 22 fall där den medierande texten varit skrivet på något annat språk. Det framkom att för åtta av verken fanns det ingen översättning till engelska när den svenska översättningen publicerades. I sju andra fall var den befintliga engelska översättningen redan en indirekt

85 I sammanhanget kan noteras att t.ex. rapporten *Translation from Turkish in Sweden* (Świecicka 2011) uttrycker sig positivt i fråga om indirekta översättningar. I rapporten uppges att om den indirekta översättningen ”was done well, and in addition with the participation of the author [...] then the fact that the translation was made from English into Swedish is usually not taken as something defective or worse in its own right”.

översättning, vilket hade gjort den svenska texten till en tertiär översättning, dvs. den tredje översättningen i kedjan av översättningar. Med tanke på att endast en tertiär översättning identifierats i materialet tycks detta vara ett tillvägagångssätt som svenska förläggare vill undvika (se avsnitt 4.3.1). Detta är också ett rimligt antagande med tanke på normen om direktöversättning (se avsnitt 2.5.1). I fråga om ett verk kom den engelska översättningen ut endast ett år före den svenska översättningen. Den engelska översättningen var därmed antagligen inte tillgänglig som källtext. Den svenska förläggarens eventuella vetskap om att en engelsk översättning var under utgivning kan emellertid ha inverkat på beslutet att ge ut en svensk översättning. För två verk hade den specifika författaren tidigare översatts via ett annat språk än engelska. Det tycks därmed som att involverade personer var nöjda med den lösningen och ville fortsätta så.

För fyra av översättningarna framkom ingen tydlig anledning till att inte den engelska översättningen hade valts som medierande text. Frågan tas emellertid upp i Delstudie 2 (se avsnitt 5.3.2.1 och 5.4.1–5.4.2).

När det gäller de åtta indirekta översättningar som publicerades på svenska innan någon översättning fanns tillgänglig på engelska, är variationen i fråga om författare och förlag påtaglig. De åtta romanerna är skrivna av sju olika författare på fem olika språk, och de har publicerats på sex olika förlag. Noteras kan emellertid att fyra av de åtta författarna bor eller har bott i Sverige, vilket kan antas inverka positivt på deras möjligheter att bli översatta till svenska.

Tidigare studier visar att det är de (hyper)centrala språken som oftast fungerar som medierande språk (Pięta m.fl. 2022b:4). Mina resultat visar emellertid att bilden är mer komplex än så. Frågan varför just de översättningar som valdes som medierande texter kom att fungera som källtexter för de svenska översättningarna är synnerligen komplex och diskuteras vidare i Delstudie 2 (se också Allwood 2021).

Redan här kan emellertid konstateras att engelskan utgör standardval när det gäller medierande språk vid översättning till svenska. Vidare tycks översättningar gjorda av författaren själv spela en inte obetydlig roll i valet av medierande översättning. Sammanlagt finns det i materialet sju svenska översättningar där den medierande översättningen är gjord av författaren själv utan att någon annan person omnämns i Libris. Det är därför rimligt att anta att det, om det redan finns en översättning gjord av författaren själv, inte är aktuellt med andra översättningar som källtext för en översättning till svenska.

Därtill finns det minst sex översättningar som är gjorda av externa översättare i *samarbete* med författaren. Dessa samarbeten har förmodligen haft olika karaktär, och antalet sådana *samarbetsöversättningar* bör inte betraktas som en exakt kvantitativ uppgift. Ytterligare en faktor som bidrar till osäkerheten i

fråga om samarbetsöversättningar är att det i Libris saknas ett bestämt fält där sådana samarbeten måste fyllas i.⁸⁶

4.3.3 Författarnas publiceringar och prestige

I det här avsnittet belyses några av de aspekter som rör författarna bakom de indirekta översättningarna. Först redovisas det totala antalet författare vilkas verk har översatts indirekt. Därefter uppmärksammas det faktum att ett flertal författarskap har översatts både direkt och indirekt under perioden. Sedan går jag närmare in på de indirekt översatta författarna i relation till litterära priser och utmärkelser, som ett sätt att undersöka författarnas prestige. Slutligen redovisas en iakttagelse i fråga om författare som bor eller har bott i Sverige och har översatts indirekt till svenska.

Totalt har verk av 43 författare översatts indirekt 2000–2015. Dessa författare har därmed publicerats på svenska i indirekt översättning i genomsnitt 1,62 gånger vardera. För att sätta denna siffra i perspektiv kan noteras att det är mindre än genomsnittet för referensdatabasen och databasen med indirekta översättningar tillsammans; där är antalet publicerade romaner per författare 2,2.⁸⁷ Värdet 1,62 indirekta översättningar per författare är emellertid högre än t.ex. de två grupperna tyskspråkiga och spanskspråkiga författare, som publicerats i direktöversättning i genomsnitt 1,38 respektive 1,53 gånger vardera, perioden 2000–2015. Dessa senare genomsnitt torde också vara mer representativa för referensmaterialet i stort, eftersom det finns ett antal ytterst produktiva norska romanförfattare vilka finns representerade med 30–85 svenska översättningar vardera – vilket kan antas snedvrida resultatet att översatta författare i genomsnitt har 2,2 publicerade översättningar till svenska.

Av de 43 författarna vilkas verk har översatts indirekt har 29 bara fått ett verk översatt indirekt, medan 14 har två eller fler verk som publicerats i indirekt översättning under perioden. Fördelningen för dessa 14 författare framgår av tabell 4.5.

86 Exempelvis återfinns i materialet fyra romaner av Amos Oz vilka har översatts från hebreiska till engelska av Nicholas de Lange, men det är bara i de bibliografiska uppgifterna för den första romanen, *The same sea* (2001), som Libris registrerat översättningen som gjord av Nicholas de Lange *in collaboration with the author*.

87 Anledningen att jag räknar direkta och indirekta översättningar tillsammans här är att ett antal författare publicerats i både direkt och indirekt översättning.

TABELL 4.5 *Författare med minst två indirekt översatta verk 2000–2015*

	Antal författare	Antal indirekta översättningar
	8	2
	3	3
	1	4
	1	5
	0	6
	1	7
Totalt	14	27

Som framgår av tabell 4.5 har endast tre författare översatts indirekt fyra gånger eller fler under perioden 2000–2015. Dessa är den sydafrikanske kriminalförfattaren Deon Meyer med sju verk (se vidare Delstudie 3), den israeliske författaren Amos Oz, med fem verk och den indonesiske författaren Pramodya Ananta Toer, med fyra verk. De två senare författarna är båda avlidna men nämndes regelbundet som kandidater till Nobelpriset i litteratur och kan därmed ses som högprestigeförfattare. De tre författarna är utgivna vid var sitt förlag: Weyler (Litet förlag), Wahlström & Widstrand (Mellanstort förlag) och Leopard (Mellanstort förlag).

Av de 14 författarna som publicerats i indirekt översättning mer än en gång under perioden har hälften översatts av en enda översättare till svenska och hälften av två eller tre översättare.

Med tanke på att 17 av de 27 ursprungliga källspråk som ingår i undersökningen har översatts både direkt och indirekt under perioden 2000–2015 är det på sin plats med några kommentarer om de författare som översatts både direkt och indirekt.

Vid en analys av hur enskilda författarskap har översatts kan det förefalla märkligt att tillvägagångssättet växlar mellan direkt och indirekt. En första anblick kan i många fall ge intryck av att det rör sig om slumpartade växlingar. En författares verk översätts emellertid inte alltid i den ordning de skrevs. Detta gäller exempelvis den afgansk-franske författaren Atiq Rahimi, som först har översatts direkt, sedan indirekt och därefter återigen direkt. Men de ursprungliga källspråken för verken erbjuder en förklaring. Den bok som är indirekt översatt till svenska är skriven på dari, medan de båda andra romanerna är skrivna på franska och direkt översatta från detta språk till svenska. Romanen med dari som ursprungligt källspråk är översatt till svenska med franska som medierande språk.

Det finns emellertid fall som inte är lika enkla att förklara, såsom översättningarna av den turkiske författaren Orhan Pamuks romaner till svenska. Tabell 4.6 visar den samlade utgivningen av hans verk på svenska 1992–2023.

TABELL 4.6 *Orhan Pamuks verk i direkt och indirekt översättning till svenska*

Direktöversättningar	Indirekta översättningar
<i>Den vita borgen</i> : översatt av Kemal Yamanlar i samarbete med Anne-Marie Özkök, Tiden (1992)	
	<i>Den svarta boken</i> : översatt från norska och engelska av Jan Verner-Carlsson, Tiden (1995)
<i>Det nya livet</i> : översatt av Dilek Gür, Rabén Prisma (1996)	
<i>Det tysta huset</i> : översatt av Dilek Gür, Norstedts (1998)	
	<i>Mitt namn är röd</i> : översatt från engelska av Ritva Olofsson, Norstedts (2002)
	<i>Snö</i> : översatt från engelska av Inger Johansson, Norstedts (2005)
<i>Herr Cevidet och hans söner</i> : översatt av Mats Müllern, Norstedts (2008)	
<i>Oskuldens museum</i> : översatt av Mats Müllern, Norstedts (2009)	
<i>En främmande känsla</i> : översatt av Mats Müllern, Norstedts (2016)	
<i>Den rödbärgiga kvinnan</i> : översatt av Mats Andersson, Norstedts (2017)	
<i>Pestnätter</i> : översatt av Mats Andersson, Norstedts (2023)	

Av tabell 4.6 framgår att Pamuk, efter att han tilldelades 2006 års Nobelpris i litteratur enbart har översatts direkt. Variationen innan han tilldelades priset är däremot svår att förklara utan att tala med någon som har insikt i utgivningsbesluten. Med utgångspunkt i exempelvis översättningarna av Orhan Pamuks författarskap framgår att det är relevant att undersöka kontexten kring de författare som publiceras i indirekt översättning i Sverige, inte minst eftersom verk av högprestigeförfattare tenderar att få en del medial uppmärksamhet när de publiceras.

I Allwood (2022) jämförs de 43 indirekt översatta författarna mot fyra av världens mest prestigefulla priser: Nobelpriset i litteratur (delas ut i Sverige), Prix Médicis étranger (delas ut i Frankrike), Prix Femina étranger (delas ut i

Frankrike) och The International Dublin Literary Award (delas ut i Irland).⁸⁸ De fyra priserna valdes från en förteckning med 72 litterära priser presenterade på författarlexikonet Alex webbplats (Alex Författarlexikon 2019), eftersom det var de fyra priserna som uppfyllde följande tre kriterier:

- Priset delades ut varje år 2000–2015.
- Priset är inte begränsat till författare som skriver på ett visst språk eller har en viss nationalitet.
- Priset är inte begränsat till litteratur från en specifik litterär genre.

Som exempel på priser som inte är aktuella kan nämnas International Booker Prize, eftersom det instiftades först 2005 och Nordiska rådets litteraturpris, eftersom det enbart ges till skönlitterära verk från Norden.

I undersökningen framkom att sex av de indirekt översatta författarna i mitt material hade tilldelats något av dessa prestigefulla priser, nämligen Isaac Bashevis Singer, André Brink, David Grossman, Amos Oz, Orhan Pamuk och Avraham B. Yehoshua (Allwood 2022:12). Alla författare hade översatts till svenska innan de mottog det aktuella priset och sammanlagt elva verk hade under perioden översatts indirekt *efter* det att författaren erhållit något av priserna.

Av detta framgår två saker. För det första är flera av de författare som översätts indirekt högprestigeförfattare och för det andra är dessa prestigefulla priser ingen garanti för att författaren efter pristilldelningen ska börja översättas direkt. Det enda undantaget är Orhan Pamuk, som diskuteras ovan. Här kan också nämnas att de båda Nobelpristagarna Isaac Bashevis Singer (1978) och Orhan Pamuk (2006), vilkas verk har översatts både indirekt och direkt, tillhör de sex mest utgivna Nobelpristagarna på svenska under perioden 1970–2017, sett till antalet utgåvor (Rüegg 2021:45).⁸⁹

Vid närmare undersökning har majoriteten av de författare som översatts indirekt till svenska erhållit litterära priser och utmärkelser, i olika genrer. Ett exempel från mer populärlitterära genrer är att indirekt översatta romaner av både Deon Meyer, år 2010 och 2020, och Dror Mishani, år 2013, tilldelats Den gyllene kofoten för ”årets bästa utländska kriminalroman” från Svenska Deckarakademin (Svenska Deckarakademin 2024).

I avsnitt 4.3.2 nämns fyra författare som bor eller har bott någon del av sitt vuxna liv i Sverige. Sammanlagt tycks åtminstone fem av de indirekt översatta

88 Nobelpriset i litteratur tilldelas en författare för hans samlade litterära produktion. De övriga tre priserna tilldelas en författare för ett specifikt verk.

89 Rüegg (2021:30) definierar *utgåva* som ”ny version av en titel”, men tycks även inkludera nya oförändrade upplagor i denna term.

författarna ha bott i Sverige någon period. Dessa är Yaşar Kemal, Zülfü Livaneli, Mehmed Uzun, Ak Welsapar och Hüseyin Yildirim. Huruvida detta är det totala antalet författare är naturligtvis svårt att fastställa. Det kan inte uteslutas att deras bostadsort kan ha spelat någon roll i det faktum att de har översatts till svenska, även om det inte bidrar till att besvara frågan varför de har översatts indirekt. De tre ursprungliga källspråken för dessa författare är turkiska, kurdiska och turkmenska.

4.3.4 Översättarna till svenska

I det här avsnittet presenteras översättarna som har utfört de indirekta översättningarna till svenska. Jag redovisar hur många de är och hur mycket de har översatt, direkt och indirekt, som ett sätt att fastställa hur erkända, eller *konsekrerade* de kan sägas vara på den svenska översättningsmarknaden.

Totalt är de 70 indirekta översättningarna utförda av 47 översättare eller översättarpar.⁹⁰ Sammanlagt rör det sig om 45 enskilda översättare och två översättarpar. Totalt har därmed 49 översättare varit involverade i översättningarna, enligt vad som går att utläsa ur Libris. Detta innebär att översättarnas, eller översättarprens, genomsnittliga antal publicerade *indirekta* översättningar är 1,49 under perioden i fråga. Detta ligger nära det antal gånger författarna blivit publicerade i indirekt översättning till svenska under perioden, vilket är 1,62 publiceringar per författare (se avsnitt 4.3.3).

Vid en närmare granskning är det emellertid bara 13 översättare, eller översättarpar, som har översatt två eller fler verk indirekt under perioden. Hela 34 av översättarna, eller översättarpren, har enbart översatt en roman indirekt vardera under perioden. Nio översättare har utfört två indirekta översättningar var, två översättare har utfört tre var, en översättare har utfört fem och en översättare har utfört sex indirekta översättningar. Tabell 4.7 visar dessa uppgifter på ett mer överskådligt sätt.

90 Med termen *översättarpar* avser jag här två översättare som samarbetar om en gemensam översättning, inte två översättare som har en parrelation (jfr Landqvist 2023:99).

TABELL 4.7 *Indirekta översättningar per översättare/översättarpar*

	Antal översättare/översättarpar	Antal indirekta översättningar
	34	1
	9	2
	2	3
	1	5
	1	6
Totalt	47	70

För 10 av de 13 översättarna, eller översättarparen, med fler än en indirekt översättning under perioden, var samtliga verk skrivna av en och samma författare. En av de 13 översättarna hade översatt två författare – fem indirekta översättningar av den ena och en indirekt översättning av den andra. Det tycks därmed som att i de fall en översättare producerar fler än en indirekt översättning är verken oftast skrivna av en och samma författare.

Cirka tre fjärdedelar av de totalt 49 översättarna i materialet har översatt ett tvåsiffrigt antal direktöversättningar. Ungefär 10 av översättarna i materialet har utfört fler än hundra översättningar.⁹¹ Ett undantag utgörs av en översättare och en av översättarna i ett av översättarparen, för vilka den indirekta översättningen tycks ha varit den allra första publicerade romanöversättningen. För samtliga översättare utom en finns ett eller flera verk recenserade i dagspressen.

Av de 49 översättarna återfinns 11 i initieringsfasen, huvudsakligen i den senare delen av denna fas, med ett flertal översättningar bakom sig (se avsnitt 3.4 och 4.2.5). I erkännandefasen återfinns 24 översättare, vilka alltså har erhållit ett eller flera av de undersökta priserna, eller har översatt fler än 15 verk. Hela 14 översättare i materialet bedömer jag ha nått bekräftelsefasen, eftersom de har erhållit någon form av statligt stöd eller stipendium. Uppdraget som ordförande i Sveriges Författarförbund eller Översättarsektionen av Sveriges Författarförbund till och med 2015 ser jag också som ett tecken på att en översättare har nått bekräftelsefasen.

91 Att avgöra exakt hur många översättningar varje översättare har producerat är svårt av praktiska orsaker. Jag har valt att vara försiktig med dessa bedömningar, men noterar att t.ex. Wikipedia för flera av översättarna anger ett högre antal gjorda översättningar än de jag kommer fram till genom översiktliga sökningar i Libris.

Det sammanlagda antalet översättare i erkännandefasen och bekräftelsefasen är 38, dvs. dessa utgör drygt tre fjärdedelar av alla översättare av indirekta översättningar 2000–2015.

4.3.5 Bokförlagen

I detta avsnitt kartläggs de bokförlag som har gett ut de 70 identifierade indirekta översättningarna till svenska 2000–2015. Fokus ligger främst på förlagens storlek i förhållande till antal utgivna indirekta översättningar, men även på val av medierande språk för de indirekta översättningarna, i förhållande till förlagsstorlek. Avslutningsvis görs några iakttagelser om förlagens anslutning till branschorganisationen Svenska Förläggareföreningen.

Sett till det sammanlagda antalet översatta romaner 2000–2015, dvs. både direkta och indirekta översättningar, finns det i det undersökta materialet cirka 270 förlag. Anledningen till att det angivna antalet är ungefärligt är bl.a. de faktorer som diskuteras i avsnitt 3.1. Ytterligare en anledning är att även förlagen har registrerats på olika sätt i Libris och att romaner som getts ut i samarbete mellan ett visst förlag och t.ex. en stiftelse har registrerats i Libris så att romanerna ser ut att vara publicerade av ett nytt förlag. I Libris finns exempelvis romaner där förlaget registrerats som *2 kronors förlag i samarbete med Stiftelsen C.M. Lericí, Carlsson i samarbete med Stift. C.M. Lericí och Hovidius [i samarbete med Stift. C.M. Lericí [Italienska kulturinstitutet]]*.

Uppgiften om 270 förlag kan jämföras med Steiners (2019:107) beräkning att det finns mellan 250 och 300 ”professionella bokförlag med regelbunden utgivning avsedd för allmänheten” i Sverige. I dagens svenska samhälle finns det emellertid förlag som enbart ger ut litteratur på originalspråk, eller som inriktar sig på facklitteratur. I min referensdatabas med 270 förlag finns, som framgår ovan, enbart de förlag som givit ut förstaupplagor av översatt skönlitteratur under perioden 2000–2015. Här bör också noteras att inte samtliga förlag i min databas kan anses ha en *regelbunden utgivning*. Antalet 270 kan också jämföras med uppgiften att det, enligt Lindung (1994:31) som intresserar sig för förstagångsutgivning av både originallitteratur och översättningar, år 1985 fanns totalt 271 förlag som hade publicerat minst ett förstagångsutgivet skönlitterärt verk det året.⁹²

92 Lindung (1994) delar också upp förlag baserat på antalet publicerade verk per år. Hans uppdelning skiljer sig emellertid från min. Lindung använder sig av följande fyra kategorier: *stora förlag* som gett ut minst 50 titlar, *mellanstora* som gett ut 20–49 titlar, *mindre förlag* som gett ut 10–19 titlar och *små förlag* som gett ut färre än 10 titlar under året.

År 2000–2015 har totalt 23 förlag gett ut romaner som är översatta indirekt, se tabell 4.8 och 4.9. Dessa förlag är av varierande storlek och de uppvisar olika grader av etablering, från de allra största såsom Norstedts och Albert Bonniers till de allra minsta som har gett ut ett fåtal böcker, såsom 14 temmuz och Six memos.

TABELL 4.8 *Förlag med indirekta översättningar 2000–2015: storlek, publiceringar/år, antal förlag samt antal indirekta översättningar*

Storlek	Antal böcker/år	Antal förlag	Antal indirekta översättningar
Litet	0–20	11	22
Mellan	21–99	8	29
Stort	>100	4	19

Som framgår av tabell 4.8 hör 11 av de 23 förlag som gett ut indirekt översatta romaner till gruppen Litet förlag och dessa har gett ut sammanlagt 22 romaner. Gruppen Mellanstort förlag består av 8 förlag som sammanlagt har gett ut 29 romaner. Gruppen Stort förlag, slutligen, består av 4 förlag som sammanlagt har gett ut 19 romaner. I genomsnitt har de små förlagen gett ut 2 indirekta översättningar var, de mellanstora förlagen 3,6 indirekta översättningar var och de stora förlagen 4,7 indirekta översättningar var under perioden. Variationerna mellan förlagen är stora, men med försiktighet skulle man kunna beskriva ett mönster. Det tycks som att antalet indirekta översättningar ett förlag har gett ut, mer eller mindre står i omvänd proportion till den totala mängd böcker ett förlag har gett ut, dvs. procentuellt ger små förlag ut fler indirekta översättningar än vad stora förlag gör – bland de förlag som gett ut indirekta översättningar perioden 2000–2015.

I Allwood (2022:10–12) beskrivs de sex förlag som publicerat flest indirekta översättningar under perioden, dvs. fem eller fler per förlag. Tillsammans står dessa förlag för 41 romaner, eller totalt 58,5 procent av den totala utgivningen om 70 romaner. Jag karakteriserar dessa förlag utifrån nyckelord som de använder på sina webbplatser och på svenska förläggarföreningens webbplats. Tre av förlagen visar sig vara gamla, väletablerade högprestigeförlag, och även ytterligare två förlag har publicerat nobelprisvinnare. Ett förlag har sitt främsta fokus på samhällsfrågor och det vill ge röst åt författare från språkområden som sällan publiceras i Sverige. I tabell 4.9 presenteras de 23 förlag som publicerat indirekta översättningar mellan 2000 och 2015.

TABELL 4.9 *Förlag som publicerat indirekt översatta romaner 2000–2015, alfabetiskt ordnade*

Förlag	Storlek (bok/år)
14 temmuz	Litet
Accent	Litet
Albert Bonniers	Stort
Alfabeta	Mellan
Bazar	Stort
Bromberg	Mellan
Buster Nordic	Litet
Clarkson Publishing	Litet
Efron & dotter	Litet
Ekholm & Tegebjer	Litet
Ersatz	Litet
Forum	Mellan
Gavrilo	Litet
Leopard	Mellan
Modernista	Mellan
Natur & Kultur	Stort
Norstedts	Stort
Ordfront	Mellan
Ruin	Litet
Six memos	Litet
Tranan	Mellan
Wahlström & Widstrand	Mellan
Weyler	Litet

Med tanke på det stora antalet förlag i Sverige verkar kanske inte det faktum att 23 förlag har gett ut indirekta översättningar särskilt iögonfallande. De utgör bara cirka 8,5 procent av förlagen i referensdatabasen och ungefär detsamma av alla förlag i Sverige, sett till Steiners uppskattning (2019:107). Men med hänsyn till Steiners beräkning får man betänka att vissa av för-

lagen inte ger ut skönlitteratur i form av romaner, och vissa inte översatt litteratur.

Pięta (2012) undersöker medierande språk jämfört med storleken på de förlag som publicerat indirekta översättningar av polsk litteratur på portugisiska. Hon kommer fram till att de stora förlagen tenderar att oftare använda sig av de vanligaste medierande språken medan de små och mellanstora förlagen i högre grad använde sig av mer (semi)perifera språk för medieringen av indirekta översättningar. Samma tendens återfinns i denna undersökning, även om den är tämligen svag, se tabell 4.10.

TABELL 4.10 *De medierande språken ordnade efter frekvens och förlagsstorlek, absoluta tal*

Medierande språk	Stora förlag	Mellanstora förlag	Små förlag	Totalt
Engelska	15	19	14	48
Franska	2	2	2	6
Ryska	1	1	2	4
Spanska	1		3	4
Tyska		3	1	4
Nederländska		3		3
Turkiska		1		1
Totalt	19	29	22	70

Som framgår av tabell 4.10 har de stora förlagen valt engelska som medierande språk för 15 av sina 19 indirekta översättningar (78 %). De mellanstora förlagen har valt engelska i 19 av 29 fall (65 %). De små förlagen, slutligen, har valt engelska som medierande språk i 14 av 22 fall (63 %). Här bör emellertid noteras att ett enda av de små förlagen har publicerat hela 9 av de små förlagens sammanlagda 14 indirekta översättningar med engelska som medierande språk. Översättningarna från detta förlag är den största bidragande orsaken till att användningen av engelska som medierande språk är så jämn mellan förlagsgrupperna av olika storlek. Om man bortser från detta förlags utgivning, återspeglar mitt resultat i betydligt högre grad resultatet i Pięta (2012), där de största förlagen oftare använder sig av de, i fråga om översättning, mest centrala språken.

Sammantaget kan konstateras att de förlag som gett ut indirekta översättningar 2000–2015 återfinns inom alla förlagsstorlekar men att stora förlag har gett ut färre indirekta översättningar i relation till sin totala utgivning, jämfört med mellanstora och små förlag. Samtidigt har tio förlag, huvudsakligen tillhörande gruppen med små förlag, bara publicerat en roman i indirekt översättning vardera under de 16 undersökta åren.

Vidare finns det en tendens till att de stora förlagen i högre grad använder sig av engelska som medierande språk, medan de små och mellanstora förlagen – enligt Piętas (2012) förklaring till likartade resultat – är mer benägna att ta risker och använda andra, mindre centrala språk som medierande språk.

Som framkommit i Allwood (2022) tycks ett flertal av de förlag som publicerat indirekta översättningar den undersökta perioden vara prestigefulla, väl etablerade förlag som åtnjuter ett stort mått av kulturellt kapital. Detta intryck förstärks vid en jämförelse med Rüegg (2021:195–196), som undersöker Nobelpristagare i översättning till svenska. Genom denna jämförelse framkommer att 11 av de 23 förlag som publicerat skönlitteratur i indirekt översättning även publicerat nobelpristagare upp till tio år efter det att de erhållit priset.

Jag ser också förlagens eventuella medlemskap i branschorganisationen Svenska Förläggareföreningen som ett tecken på prestige och etablering på den svenska förlagsmarknaden. Vid jämförelse av de 23 förlag som publicerat någon indirekt översättning till svenska 2000–2015 med medlemsförlagen i Svenska Förläggareföreningen framkom följande. Åtta av de 23 förlagen, dvs. cirka en tredjedel, var medlemmar i Svenska Förläggareföreningen hela den undersökta perioden. Fyra av de 23 förlagen var medlemmar en kortare tid, men minst fyra år. Av dessa fyra förlag grundades tre efter undersökningsperiodens början år 2000. Elva av de undersökta förlagen, dvs. ungefär hälften, var *inte* medlemmar i Svenska Förläggareföreningen någon gång 2000–2015. Av dessa var nio förlag små och två var mellanstora.

I nästa avsnitt redovisar jag resultatet av undersökningen om eventuella kopplingar mellan de indirekt översatta romanerna och Bokmässan respektive Kulturrådets litteraturstöd.

4.3.6 Bokmässor och litteraturstöd

I avsnitt 3.2 introducerar jag två faktorer som ibland tas upp i samband med frågor om *vad* som översätts och *varför*, nämligen bokmässor och statligt litteraturstöd till översättningar. I avsnitt 4.2.6 beskriver jag min metod för att analysera indirekt översättning i Sverige med hänsyn till dessa två faktorer. Det rör sig om två olika tillvägagångssätt. Först beskrivs hur jag analyserat Bokmässan i Göteborgs eventuella inflytande på förlagens beslut att låta översätta ett skönlitterärt verk indirekt. Därefter beskrivs hur jag undersöker indirekta översättningar i förhållande till litteraturstöd till översatt litteratur i Sverige. I de två underavsnitten nedan redovisas resultaten av dessa undersökningar. Bokmässan står i fokus i avsnitt 4.3.6.1 och litteraturstödet till översatt litteratur står i fokus i avsnitt 4.3.6.2.

4.3.6.1 Bokmässan i Göteborg

För att ta reda på om det går att se någon koppling mellan Bokmässans årligt skiftande fokusspråk, eller fokusland, och de indirekta översättningarnas ursprungliga källspråk jämfördes källspråken år för år mot de länder och språk som varit i fokus för Bokmässan 1995–2015 (Bokmässan 2024a), se tabell 4.11. Anledningen till att tabellen börjar redan år 1995 är dels att jag ville kunna upptäcka eventuell eftersläpande påverkan av Bokmässan på de indirekta översättningarnas ursprungliga källspråk, dels att ge läsaren mer kontext.

TABELL 4.11 *Bokmässans fokus 1995–2015 och ursprungligt källspråk för indirekta översättningar samma år*

År	Fokus	Ursprungligt källspråk för indirekta översättningar
1995	yttrandefriheten, tryckfrihet, pressfrihet	ej relevant
1996	mångkultur	ej relevant
1997	nederländsk och flamländsk litteratur, folkbildning	ej relevant
1998	barn- och ungdomslitteratur, kulturarvet	ej relevant
1999	tyskspråkig litteratur, nya vägar för boken, galenskap	ej relevant
2000	nordisk litteratur, läsrörelsen	jiddisch
2001	nordisk litteratur, Norge, arkitekturåret	afrikaans, hebreiska, hindi, kannada, ryska
2002	Finland, Journal02 (kulturtidskrifter), lär för livet	hebreiska, ryska, turkiska
2003	Polen, populärvetenskap	albanska, franska, isländska, kurdiska, turkiska
2004	brittisk litteratur	italienska
2005	Litauen	hebreiska, italienska, turkiska
2006	yttrandefrihet	hebreiska, japanska, ukrainska
2007	Estland	albanska
2008	Lettland	afrikaans, hebreiska, japanska, kerewe (via swahili och tyska)
2009	Spanien	afrikaans, baskiska, hebreiska, indonesiska, vietnamesiska
2010	Afrika	afrikaans, indonesiska
2011	tre länder ett språk – Tyskland, Österrike, Schweiz	afrikaans, hebreiska, indonesiska, persiska, turkmeniska
2012	tema Norden	afrikaans, galiciska, hebreiska, koreanska, turkiska
2013	Rumänien	afrikaans, georgiska, hebreiska, kazakiska, nederländska
2014	Brasilien	afrikaans, galiciska, hebreiska, tyska
2015	Ungern	hebreiska, koreanska, ryska

Som framgår av tabell 4.11 saknas uppenbar koppling mellan Bokmässans olika teman och utgivningen av indirekt översatta romaner. En enda möjlig koppling kunde skönjas och det var det faktum att Bernardo Atxagas bok

Dragspelarens son (2009), som är indirekt översatt från baskiska via spanska, kom ut på svenska 2009, när Spanien var i fokus på Bokmässan. Dessutom var Atxaga en av gästerna på mässan samma år (Mattson 2009). Att det däremot kom ut en indirekt översatt roman med afrikaans som ursprungligt källspråk år 2010, när *Afrika* var mässans fokus, saknar troligtvis koppling, eftersom det kommit ut indirekt översatta romaner från afrikaans även år 2001, 2008, 2009 och 2011, 2012, 2013 och 2014.

Bokmässans ringa inverkan på utgivningen av indirekta översättningar från olika språk avviker från resultat i tidigare studier. Exempelvis konstaterar Rüeegg (2023:183) att Bokmässans fokus på tyskspråkig litteratur både år 1999 och 2011 i *hög grad* påverkat förlagens benägenhet att ge ut litteratur (direkt)översatt från tyska dessa och följande år.

Det bör tilläggas att Bokmässan vanligtvis presenterar nästa års tema(n) och eventuella hedersgäst vid den avslutande presskonferensen året innan (Rogstad Norberg 2024). Denna tradition är dock eventuellt på väg att luckras upp.⁹³ Tidigare kan det därför ha varit svårt för vissa förläggare att ha den framförhållning som krävs för att de skulle kunna anpassa sin utgivning efter Bokmässans fokus.

4.3.6.2 Litteraturstöd till översatt litteratur i Sverige⁹⁴

I syfte att undersöka hur många av de indirekt översatta romanerna 2000–2015 som beviljats litteraturstöd analyserar jag dokumentation från Kulturrådet. Av periodens 70 indirekt översatta romaner hade ansökningar om litteraturstöd inkommit och behandlats av arbetsgruppen för skönlitteratur gällande 45 av romanerna. För 25 av romanerna hade arbetsgruppen inte fått in någon ansökan.

93 I februari 2024 avslöjade Bokmässan vad/vilka som skulle bli hedersgäst på Bokmässan år 2026, nämligen Québec (Bokmässan 2024b). Bokmässan omnämner detta som ”rekordtidig framförhållning”, vilken anges bero på att Bokmässan vill ”ge mer tid till kulturella utbyten, möjliggöra fler översättningar och underlätta samordningen mellan förlag och publicister i Québec och Sverige”. På Bokmässan 2024 tillkännagavs även att *Folkbildning* skulle bli ett av teman för Bokmässan 2026. Samma dag kom också nyheten att Litauen skulle bli Bokmässans hedersgäst år 2028. Även detta får därmed tolkas som ett tidigt tillkännagivande, men kanske tyder det också på att Bokmässan vill ge berörda parter längre tid att förbereda sig.

94 Delar av resultaten i detta avsnitt har redovisats i Allwood (2022).

Av de 45 inkomna ansökningarna beviljades 35 stöd.⁹⁵ Detta motsvarar 77,7 procent av ansökningarna och är alltså väsentligt högre än den genomsnittliga beviljandegraden för alla ansökningar om stöd till översatt skönlitteratur – oavsett om översättningen är gjord direkt eller indirekt. Exempelvis var beviljandegraden för översatt skönlitteratur 37 procent år 2018 (se avsnitt 3.3). Det finns åtminstone tre möjliga, och kanske varandra kompletterande, förklaringar till diskrepansen i beviljandegrad mellan direkta och indirekta översättningar.

För det första kan inte alltid Kulturrådets arbetsgrupp för stöd till skönlitteratur, utan egna efterforskningar, veta huruvida en översättning är gjord direkt eller indirekt. I personlig kommunikation med Kulturrådet framkom att förlagen i sin ansökan inte måste ange ursprungligt källspråk för översättningen. Detta anges enbart av de förlag som så önskar (Deswar, personlig kommunikation den 7 januari 2020). Det är inte heller obligatoriskt för förlagen att uppge verkets titel i original eller översättning. Om uppgifter om indirekt översättning inte framkommer i ansökan, torde alltså en sådan översättning inte ha ett sämre utgångsläge än en direktöversättning, när det gäller sannolikheten för att den ska beviljas stöd.

För det andra ska Kulturrådet främja ”en mångfald av ämnen, åsikter och genrer samt kvalitet och fördjupning i utgivningen av litteratur” (Kulturrådet 2020:4). Eftersom de indirekta översättningarna ofta – men långt ifrån alltid – härstammar från perifera språkområden som sällan översätts till svenska representerar de troligen, ur Kulturrådets perspektiv, oftare t.ex. nya ämnen och en fördjupning av den litteratur som vanligen ges ut i Sverige, vilket skulle öka deras möjligheter att få ta del av stödet.

För det tredje ska Kulturrådet i sin bedömning beakta det aktuella verkets estetiska och litterära kvaliteter. Med tanke på det som står på spel för förlagen i form av konsekvenser av normbrott och förlorad prestige, vid utgivningen av en indirekt översatt roman, och det som framkommit i avsnitt 4.3.3–4.3.4, håller möjligen de svenska indirekta översättningarna oftare en sådan högre standard som efterfrågas av Kulturrådet.⁹⁶

95 Kulturrådet motiverar inte sina avslag på ansökan om litteraturstöd och det är svårt att utan vidare insyn se någon gemensam nämnare för de tio verk som fick avslag. De ursprungliga källspråken är vitt skilda. Sju av tio har engelska som medierande språk, medan tre har andra medierande språk. Fyra av verken tycks vara spänningsromaner eller deckare medan de andra är mer *klassiska* romaner. Avslagen är även fördelade på alla förlagsstorlekar: två små förlag, två stora förlag och fyra mellanstora förlag har fått avslag på sina ansökningar.

96 De aktörer som är involverade i produktionskedjan för en indirekt översättning är sannolikt medvetna om vilka risker som processen medför, inte minst riskerna för negativa omdömen från allmänheten och litteraturkritiker gällande felaktigheter och förlust av litterära nyanser vid en indirekt översättning.

4.4 Sammanfattning och diskussion

De senaste dryga 150 åren har den svenska förlagsmarknaden expanderat kraftigt. Exempelvis anför Torgerson (1990:55) uppgifter om att det i Sverige 1866–1870 fanns sammanlagt 34 förlag som gav ut översatt fiktionsprosa, dvs. både romaner och noveller. Antalet förlag som gav ut översatt fiktionsprosa hade ökat till 69 under perioden 1896–1900 (Torgerson 1990:55). I denna undersöknings referensmaterial ingår ungefär 270 förlag som gett ut översatta romaner. Av dessa förlag har 23 stycken gett ut en eller flera romaner i indirekt översättning mellan år 2000 och 2015.

Denna delstudie har som syfte att bidra till förståelsen av indirekt översättning i dagens svenska samhälle genom att besvara avhandlingens första övergripande frågeställning om när och på vilket sätt indirekt översättning används vid översättning av romaner. För att kunna besvara den frågan formulerade jag fyra specificerade frågor. I avsnitt 4.4.1 ger jag en sammanfattning av resultaten och besvarar de fyra specificerade frågorna. I avsnitt 4.4.2 diskuterar jag resultaten och kopplar dem till tidigare forskning. Avslutningsvis presenterar jag några iakttagelser om de metodisk-teoretiska utgångspunkterna i relation till delstudien.

4.4.1 Sammanfattning

Den första av de specificerade frågorna för den här delstudien gäller hur många indirekt översatta romaner som publicerades på svenska i Sverige perioden 2000–2015. Resultaten visar att det under aktuell period har publicerats 70 indirekt översatta romaner till svenska i Sverige. Jämfört med den sammanställda referensdatabasen på 5 189 romaner är alltså 1,3 procent av all översatt skönlitteratur översatt via ett medierande språk. Antalet publicerade indirekta översättningar per år varierar mellan som minst ett publicerat verk och som mest nio verk under de 16 undersökta åren.

Vid angivande av relationen direkta och indirekta översättningar är det viktigt att återigen påpeka att detta resultat utesluter massmarknadsromanerna från Harlequin (se avsnitt 4.2.3). Om dessa romaner också inkluderats i referensdatabasen hade den procentuella andelen av alla utgivna romaner som publicerats i indirekt översättning varit lägre.

Den andra av de specificerade frågorna gäller vilka källspråk som har översatts indirekt till svenska under perioden. Av referensdatabasen framkommer att totalt 38–41 språk har direktöversatts under perioden. Motsvarande siffra för språk som översatts indirekt är 27. Metoden att översätta indirekt har alltså tillämpats på en ansenlig mängd ursprungliga källspråk. Det har också visat

sig att det inte bara är perifera, eller *exotiska* språk, vilka helt saknar översättare till svenska, som har översatts indirekt. Även t.ex. språk som inom polysystemteori klassificeras som centrala eller semiperifera, såsom vissa europeiska språk, och språk där det uppenbarligen finns många kompetenta översättare till svenska, återfinns bland de 27 ursprungliga källspråken för de 70 indirekta översättningarna. Sammanlagt har tio ursprungliga källspråk enbart översatts indirekt under perioden i fråga. Fem språk finns bara representerade med en enda direktöversättning under perioden. Tolv språk hade publicerats både i indirekt översättning och minst två gånger i direktöversättning. I dessa senare fall tycks alltså orsaken till valet att låta översätta en roman via ett medierande språk inte huvudsakligen ha varit en total brist på översättare från det ursprungliga källspråket.

Som framkommer i avsnitt 4.3.1 har det sammanlagt gjorts färre indirekta översättningar från de språk som enbart publicerats i indirekt översättning än från de språk där det även publicerats direktöversättningar. Detta visar hur ringa kontakten är mellan dessa kulturer och den svenska. Det visar också hur normbrytande dessa översättningar därmed kan sägas vara: den preliminära normen gällande *översättningspolicyn* (se avsnitt 2.5) för dessa språk förefaller vara att det svenska samhället generellt lägger föga vikt vid översättningar från dessa språkområden.

Den tredje specificerade frågan gäller vilka som är de medierande språken under perioden. Totalt finns det sju medierande språk. Det hypercentrala språket engelska är det mest använda medierande språket. Detta kan sägas vara det förväntade, eftersom betydelsen av ett språks centralitet när det gäller hur ofta det fungerar som medierande språk för en annan översättning är känd sedan tidigare. Engelska har använts som medierande språk 48 gånger.

Det som är mer överraskande är att det i nästan en tredjedel av de indirekta översättningarna (22 av 70) är ett av sex andra språk som har fungerat som medierande språk. Dessa är de centrala eller (semi)perifera språken franska, tyska, ryska, spanska, nederländska och turkiska. Anledningarna till val av medierande språk diskuteras utförligare i Delstudie 2, för de där ingående romanerna, men redan här kan noteras att engelska tycks vara det självklara valet när detta språk är ett alternativ. I de fall den engelska översättningen redan är en indirekt översättning tycks denna omständighet göra att den inte kan väljas som medierande text för en översättning till svenska. Endast en sådan tertiär översättning identifierades i materialet. Denna var gjord via tyska.

En omständighet som också tycks motivera förläggarna att välja ett annat medierande språk än engelska är ifall författaren har gjort en s.k. självöversättning till ett annat språk. I dylika fall tycks dessa översättningar föredras som medierande text framför en översättning till engelska, även om språket i fråga är ett semiperifert språk som spanska eller ryska.

Den fjärde specificerade frågan gäller vilka likheter det finns mellan indirekta översättningar till svenska under perioden 2000–2015. För att besvara denna fråga undersöktes följande fem faktorer för att utreda om de har någon inverkan på utgivningen av indirekt översatta romaner:

1. Författarna vars verk har blivit översatta indirekt och deras konsekurationsgrad i form av tilldelning av fyra av världens mest prestigefulla internationella litterära priser.
2. De aktuella översättarna och deras grad av konsekuration.
3. Förlagens medlemskap i branschorganisationen svenska förläggareföreningen.
4. En möjlig koppling mellan fokusspråk eller fokusland för bokmässan i göteborg och publiceringen av indirekta översättningar.
5. Möjligheten för förlag att få kulturrådets litteraturstöd till översatt litteratur för romaner som har översatts indirekt till svenska.

Sex av författarna av periodens indirekt översatta verk visade sig ha vunnit något av de fyra litterära priserna. Överlag tycks de indirekt översatta författarna vara väl ansedda och ha vunnit många priser. Det faktum att en författare eller hans verk har vunnit prestigefulla litterära priser utanför Sverige sporrar naturligtvis svenska förlag till utgivning, med det tycks inte hindra svenska förläggare från att välja att publicera den aktuella författarens verk i indirekt översättning. Dessutom har även indirekta översättningar till svenska visat sig kunna vinna litterära priser i Sverige.⁹⁷ I många fall fortsätter författaren dessutom att översättas indirekt efter t.ex. Nobelpriset i litteratur (se dock avsnitt 4.3.3 för ett undantag).

Att vissa av de indirekta översättningarna har vunnit priser kan förmodligen kopplas till att flertalet av de översättare som har gjort dessa översättningar har uppnått en hög grad av konsekuration. Många av översättarna har lång översättningserfarenhet och cirka tre fjärdedelar av dem har gett ut 15 översättningar eller fler, i vissa fall många fler. Mer än hälften av översättarna har vunnit översättningsrelaterade priser och utmärkelser av något slag, eller erhållit statligt bidrag för sin översättargärning.

Vidare undersöktes en eventuell koppling mellan de förlag som gett ut indirekt översatta romaner och förlagens medlemskap i branschorganisationen Svenska Förläggareföreningen. Nästan hälften av förlagen (12 av 23) hade va-

97 Jfr t.ex. översättningarna till svenska av 2024 års Nobelpristagare i litteratur, Han Kang.

rit medlemmar i Svenska Förläggareföreningen i fyra år eller mer 2000–2015 medan 11 förlag inte hade varit medlemmar under perioden. Dessa senare 11 förlag var huvudsakligen små förlag med mycket begränsad bokutgivning.

I fråga om källspråken för de indirekta översättningarna jämfördes dessa år för år mot de olika teman som varit i fokus för Bokmässan i Göteborg för att undersöka om indirekta översättningar publicerades från ett visst språkområde i samband med att just det språkområdet var mässans fokus. Analysen visar att det inte finns något tydligt samband mellan mässans olika teman och utgivningen av indirekt översatta romaner.

Baserat på Kulturrådets interna riktlinjer har tidigare ofta antagits att det är svårt för förlag att erhålla Kulturrådets litteraturstöd för indirekta översättningar. Delstudie 1 har visat att det motsatta tycks vara fallet. Hela 77 procent av alla indirekta översättningar för vilka förlag ansökt om statligt litteraturstöd erhöll också detta stöd, vilket får sägas vara anmärkningsvärt. Beviljandegraden är nästan dubbelt så hög för indirekta översättningar som den generella beviljandegraden för översatt litteratur, vilken 2017–2018 var ungefär 40 procent.

I nästa avsnitt diskuteras och jämförs några av resultaten från Delstudie 1 med resultat från tidigare forskning.

4.4.2 Diskussion

Vilka materialavgränsningar som görs i en viss undersökning påverkar, som konstaterats tidigare, möjligheterna till jämförelse undersökningar emellan. Här märks det i att t.ex. Adlers (2016:24) siffror skiljer sig från mina i fråga om utgivningen av direkt och indirekt översatta romaner från hebreiska till svenska (se avsnitt 4.3.1). Både vad gäller direkta och indirekta översättningar anger Adler större antal översatta verk än de antal som jag redovisar. Detta torde bero på att hon i sin analys har tagit med allt som Libris genererar som *skönlitteratur*, dvs. romaner, men också t.ex. novellsamlingar, nyutgåvor av tidigare publicerade verk, barn- och ungdomslitteratur. Den övergripande slutsatsen att det 2000–2015 översatts mer litteratur indirekt än direkt från hebreiska till svenska gäller emellertid för båda studierna.

Som framgår av tabell 4.3 har indirekta översättningar med 14 olika ursprungliga källspråk publicerats efter direkta översättningar från samma språk under perioden 2000–2015. Detta är fallet för t.ex. källspråken italienska, japanska och koreanska. Av detta kan man dra slutsatsen att hypotesen att indirekta översättningar sällan följer på direkta översättningar i samma språkpar (jfr Assis Rosa m.fl. 2017:114) inte är en regel utan undantag. Det är möjligt att denna hypotes har en generell giltighet, ur ett längre tidsperspektiv, men

i alla fall för perioden 2000–2015 och med svenska som målspråk finns det avvikelser. Liknande tendenser har visat sig bl.a. när det gäller översättningen av kinesisk litteratur till spanska (Marin-Lacarta 2012a; 2018) och översättningen av polsk litteratur till portugisiska (Pięta 2012). I det senare fallet visade sig 30 procent av alla översättningar 2001–2010 vara indirekta medan 70 procent var direkta.

I Delstudie 1 framkommer att nästan hälften (12 av 27) av de språk som översatts indirekt till svenska under perioden även har utkommit mer än två gånger i direktöversättning. Det vill säga att det vid många fall av indirekt översättning inte rör sig om en *total* brist på översättare från det ursprungliga källspråket i fråga. Orsakerna till dessa indirekta översättningar får alltså sökas på andra håll, vilket undersöks närmare i Delstudie 2. Resultatet att indirekta översättningar under början av 2000-talet inte alltid beror på en total brist på översättare överensstämmer med resultat i både Adler (2016:24) och Marin-Lacarta (2018:311).

Det faktum att indirekta översättningar till svenska publicerats efter direkta översättningar i samma språkkombination visar emellertid inte bara på en svaghet i den tidigare nämnda hypotesen om att indirekta översättningar sällan följer på direkta i samma språkpar. Det visar också på sårbarheten i de delar av det litterära översättningssystemet vars språkkombinationer helt bygger på en eller ett fåtal kompetenta översättare (jfr Vimr 2022b:842). När dessa av någon anledning upphör med sin översättargärning, finns troligen ingen annan (kortsiktig) lösning för förläggarna än att låta översättningar i just den språkkombinationen göras indirekt.

Delstudie 1 visar att bara en tredjedel av de författare vilkas verk översatts indirekt (14 av 43) har publicerats i indirekt översättning till svenska mer än en gång under den aktuella perioden. Av dessa 14 författare publicerades mer än hälften (8 av 14) endast två gånger i indirekt översättning. Av de aktuella författarna översattes 7 författares samtliga indirekt översatta verk av en enda översättare till svenska, 6 av 2 olika översättare och en författare av 3 olika översättare. Att antalet romaner per författare i materialet är så litet, gör att det är svårt att avgöra ifall hypotesen stämmer att indirekt översättning ofta korrelerar med ett lågt antal böcker av samma författare per översättare (se avsnitt 2.7.4). Jag vill hävda att mina resultat inte ger något stöd åt den hypotesen.

Det kan noteras att genomsnittet indirekta översättningar per översättare i mitt material – 1,49 – är en aning högre än antalet indirekta översättningar per översättare i t.ex. Pięta (2012) (se avsnitt 2.7.3). Denna skillnad kan bero på att tidsperioden jag undersöker bara är en tiondel av den som Pięta undersöker och/eller att förlagen i Sverige varit mer måna om att försöka upprätta en djupare relation även mellan författare och deras indirekta översättare genom att, i den mån det går, låta översättarna översätta fler verk av samma för-

fattare. Förläggarnas strategier och resonemang i samband med publiceringen av indirekta översättningar diskuteras vidare i Delstudie 2.

I och med det framväxande intresset för inte bara *översättningar* utan även för *översättare* (Svahn 2016:21–22) inom översättningsvetenskapen och andra angränsande discipliner, finns det redan ett antal studier som undersöker översättare ur olika aspekter. Här ska därför bara göras en iakttagelse vad gäller könsfördelningen i den undersökta översättargruppen och översättarnas konsekkrationsgrad.

Lindqvist (2021a) undersöker de femton översättare som översatt *spansk-karibisk* litteratur till svenska 1990–2015.⁹⁸ I denna grupp är bara en femtedel av översättarna män (3 av 15). Lindqvist (2021a:23) menar att detta inte är särskilt överraskande och påpekar att ett antal internationella undersökningar har visat att översättning är ett kvinnodominerat yrke. I mitt undersökta material är däremot nästan hälften av översättarna bakom de svenska indirekta översättningarna män (22 av 49 = 44 %). Denna fördelning liknar i högre grad könsfördelningen mellan översättare av fiktionsprosa för vuxna från språken franska, spanska och tyska till svenska under perioden 1970–2016, vilken presenteras i Rüegg (2023:122). Av de 795 översättarna i Rüeggs material är 47 procent män och 52 procent kvinnor.⁹⁹ Det är svårt att ge någon omedelbar förklaring till den överraskande jämna könsfördelningen i översättargruppen i min och Rüeggs respektive studie jämfört med Lindqvists.

När det gäller översättarnas grad av konsekkration visar denna delstudie att drygt tre fjärdedelar av översättarna (38 av 49) som har översatt en eller flera romaner indirekt kan sägas ha uppnått *erkännande-* och/eller *bekräftelsefasen* inom skönlitterär översättning (se avsnitt 4.3.4). Även i Lindqvists (2021a) undersökning av karibisk skönlitteratur, från spanska och engelska till svenska, visar sig mer än hälften av översättarna ha varit mottagare till olika översättarpriser. Detta anger Lindqvist (2021a:29) vara ”ett högt antal inom den studerade gruppen”. Översättning av karibisk skönlitteratur kan inte sägas vara normbrytande på samma sätt som indirekt översättning. Därför menar jag att om det kan anses vara mycket att fler än hälften i en grupp av översättare av karibisk litteratur är tydligt konsekkrerade kan det anses vara ännu mer anmärkningsvärt i en grupp översättare som producerat indirekta översättningar. Den senare gruppen riskerar ju på sätt och viss sitt rykte som översättare när de bryter mot normen om direktöversättning (se avsnitt 2.5.1). Dessutom återfinns nästan en tredjedel av de indirekta översättarna i den högsta fasen,

98 Lindqvist (2021a:21) benämner materialet *spansk-karibisk litteratur*, men konstaterar också att ungefär en femtedel av de studerade romanerna är skrivna på engelska.

99 För fem av översättarna i materialet kunde kön inte fastställas (Rüegg 2023:335).

bekräftelsefasen, i och med att de någon gång har erhållit någon form av statligt bidrag eller statlig premie.

Sammanfattningsvis har därmed de översättare som har anlitats av förlag för att översätta en roman indirekt till svenska mellan år 2000 och 2015 uppnått en hög grad av konsekration och status inom det svenska översättningslitterära systemet. Översättarnas status inom detta system diskuteras vidare i Delstudie 2, men då främst ur förläggarnas perspektiv.

Jag övergår nu till några metodisk-teoretiska iakttagelser om Delstudie 1. Under materialsammanställningen till denna delstudie om indirekt översättning av skönlitteratur i Sverige 2000–2015 har ett antal felaktigheter uppdagats i Nationalbibliografin. Dessa gäller sådant som saknade eller felstavade översättarnamn, felaktiga årtal, felaktiga eller saknade källspråkangivelser, men också saknade angivelser om indirekt översättning samt novellsamlingar, poesi och barnlitteratur som felaktigt klassificerats som romaner. I några fall har det också handlat om felaktiga klassificeringar som gjort att översättningar inte kommit med i sökresultaten, eller att svenska originalverk har registrerats som översättningar. Dylika felaktigheter har systematiskt sammanställts och rapporterats till Kungliga biblioteket, som därefter har korrigerat och kompletterat över hundra poster i Nationalbibliografin. Detta innebär att arbetet med materialsammanställningen för Delstudie 1 har bidragit till att göra Nationalbibliografin till en mer pålitlig bibliografi för framtida studier (jfr avsnitt 4.2.2).

I Delstudie 1 har jag delat in bokförlagen storleksmässigt baserat på totalt antal utgivna böcker per år. Resultatet av denna indelningsgrund jämfört med indelningsgrunden i *Läsandets kultur* (SOU 2012:65 s. 233), som använder förlagsomsättning i miljoner kronor per år, visar att indelningsgrunderna ger tämligen likartade resultat. Det blir alltså inte så stor skillnad i bedömningen av förlagsstorlek om man baserar indelningen på utgivna böcker per år eller på förlagets omsättning per år. På två punkter skiljer sig emellertid min klassificering från den i SOU (2012:65 s. 233–237).

För det första har samtliga förlag som tillhör Bonnierkoncernen klassificerats som Stora Förlag i *Läsandets kultur* (SOU 2012:65), eftersom de tillhör en stor förlagskoncern. Bland mina 23 förlag berör detta Albert Bonniers, Forum samt Wahlström & Widstrand. Baserat på antal utgivna titlar har jag klassificerat Albert Bonniers som Stort förlag, medan Forum och Wahlström & Widstrand har klassificerats som mellanstora förlag.

För det andra har jag klassificerat de två förlagen Modernista och Tranan som Mellanstora förlag medan de i *Läsandets kultur* (SOU 2012:65) klassificeras som Små förlag. En förklaring kan vara att min klassificering sker sju år efter den i *Läsandets kultur* och att förlagen därmed har hunnit växa. En annan kan vara att utgivningen i dessa förlag inte återspeglas i deras omsättning,

bl.a. eftersom små utgåvor av mindre kända författare inte alltid är direkt ekonomiskt lönsamma. Den senare förklaringen torde vara mer applicerbar på Tranan än på Modernista, eftersom Modernista i viss utsträckning fokuserat på återutgivningen av klassiker.

Som påpekades i avsnitt 4.4.1 har jag uteslutit förlaget Harlequins massmarknadsromaner med engelska som originalspråk ur undersökningen. Detta är viktigt att komma ihåg när det gäller den deskriptiva statistiken eftersom denna uteslutning kraftigt har minskat andelen engelskspråkiga original i undersökningen (se avsnitt 4.2.3) och därmed engelskans proportion i förhållande till övriga språk. Övriga språks proportioner i förhållande till varandra har emellertid inte påverkats. Enligt Rüeggs (2023:74–75) genomgång av undersökningar av bibliografisk statistik för översättningar till svenska åren 1965–1976 är det inte helt ovanligt att just populärlitteratur, eller s.k. kiosk-litteratur, utesluts ur sådana undersökningar. Delvis beror nog detta på att kiosklitteraturen utgjorde ett eget kretslopp och såldes via andra kanaler än vanliga bokhandlar. Även internationellt utesluts ibland romantik eller populärlitteratur ur litteratursociologiska undersökningar (se t.ex. Franssen & Kuipers 2013:52).

De svar på frågor som framkommit i Delstudie 1 utgör grunden för Delstudie 2, vilken redovisas i nästa kapitel. Delstudie 2 syftar till att bidra till en bredare förståelse av fenomenet indirekt översättning genom en undersökning av hur förläggare som publicerat indirekta översättningar ser på indirekt översättning som metod för översättning av skönlitteratur och som företeelse i det litterära systemet. Förläggarna är centrala aktörer när det gäller valet mellan direktöversättning och indirekt översättning inför utgivning av ett litterärt verk och delstudien undersöker de faktorer som påverkar förläggarnas val att ge ut en indirekt översättning. Den bidrar också till att belysa den tredje och fjärde specificerade frågan för Delstudie 1 om varför det var just dessa medierande språk som användes och vilka faktorer som påverkade valen i samband med utgivningen av indirekta översättningar.

5. Delstudie 2: Förläggare av indirekta översättningar

Olika metaforer har använts för att beskriva förläggare av skönlitteratur. Å ena sidan framställs förläggare ofta som *grindvakter* (eng. *gatekeepers*) när det gäller författares tillträde till det litterära fältet, men även när det gäller vad (de potentiella) läsarna får tillgång till och kan välja bland (jfr Coser 1975:15). Mählqvist (2012 [1988]) för emellertid fram idén att det inte längre är förläggarna som är dessa grindvakter utan att denna roll nu innehas av dem som väljer böcker till bokklubbarna och inköpsavdelningarna till varuhus – och bokhandelskedjorna. De flesta torde trots detta vara överens om att förläggarna, eller de som arbetar för förläggarna, fortfarande utgör en första grindvakt för ännu opublicerad litteratur. Dessutom är de avgörande för beslutet om hur utländsk litteratur ska översättas.

På senare tid har emellertid lyfts fram att utgivningen av översatt skönlitteratur är ett lagarbete. Exempelvis argumenterar Franssen och Kuipers (2013:49) för att förvärvandet av översättningsrättigheter bör ses som en *process för beslutsfattande* (eng. *decision-making process*) och de hävdar att det tidigare konceptet med förläggaren som grindvakt snarare bör betraktas som ett nätverk av grindvakter.

Å andra sidan betonas också hur förläggaryrket innebär en balansgång mellan börs och katedral (se avsnitt 3.1) eller med bourdieuska termer i Svedjedals (1994:33) tappning: förläggaren balanserar ”ekonomiskt kapital mot kulturellt, hänsyn till årsbokslutet mot mer långsiktiga litterära värden”.

Yrket kan också ses som baserat på förhandling: När det gäller utgivningen av översatt litteratur gäller förhandlingen i synnerhet vilka översättningsrättigheter som ska köpas in, och hur, och vem som ska översätta. Här kan emellertid också förhandlingar om texters mikronivå beaktas. Exempelvis Siponkoski (2014) betonar redaktörernas betydelse för en översättnings slutliga utformning.

Vidare är förläggaren också i allmänhet den som anlitar en översättare för att göra en översättning (Munday 2008:143) och hen bestämmer om hela

verket ska översättas eller bara valda delar, om eventuella originalillustrationer ska behållas eller bytas ut, om boken ska publiceras i en bokserie eller fristående m.m. (Alvstad 2003:268; Leden 2021). Förläggarnas hänsynstaganden och beslut påverkar därmed direkt och indirekt en översättnings existens och utformning. Dessutom är dessa beslut ofta kopplade till normer om översättning (jfr avsnitt 2.5).¹⁰⁰

För denna delstudies vidkommande bör påpekas att arbetsfördelningen inom små och stora förlag kan skilja sig en del åt. Vid de minsta förlagen kan det hända att förläggaren och översättaren är samma person, eller i alla fall förläggaren och förlagsredaktören. Vid de större förlagen kan dessa roller vara uppdelade. Likt Svedjedal (1994) gör jag därför inte strikt åtskillnad mellan *förläggare* och *förlagsredaktör*, även om alla respondenter i studien förvisso har identifierats som förläggare av en eller flera av de indirekt översatta romanerna.

Lindqvist (2002:64) menar att det är ”anmärkningsvärt att uppdragsgivarens roll i översättningens produktionsprocess sällan uppmärksammas” (jfr Leden 2021:27). På senare tid har det emellertid publicerats mer forskning som uppmärksammar både förläggarnas och redaktörernas roll i utgivningen av samtida skönlitteratur (se t.ex. Franssen & Kuipers 2013; Siponkoski 2014; Vimr 2022a). När det gäller just indirekt översättning framhåller emellertid Ivaska m.fl. (2023:780) att det fortfarande behövs mer forskning om t.ex. attityder och inställningar till indirekt översättning bland dem som är involverade i denna översättningspraktik. Denna delstudie bidrar därmed till att fylla en forskningslucka. Den belyser förläggarnas roll och inverkan när det gäller utgivningen av indirekt översatta romaner och klarlägger de tankar och resonemang som mynnar ut i en förläggares beslut att låta översätta en roman indirekt. Denna, avhandlingens andra, delstudie bygger på en enkätundersökning med förläggare som har givit ut indirekta översättningar åren 2000–2015.

Kapitlet är strukturerat på följande sätt: I avsnitt 5.1 återknyter jag till de övergripande frågeställningarna som Delstudie 2 ska bidra till att besvara och presenterar delstudiens specificerade frågor. Därefter följer avsnitt 5.2, var studiens material och metod presenteras, och jag redovisar hur jag har identifierat förläggarna, samt utformat och analyserat enkäten. Sedan följer avsnitt

100 Som Schäffner (2010) påpekar anses normer ha inflytande i situationer där olika handlingar och val är möjliga, men där de föredragna valen inte görs av en slump. Beslut fattas i en historisk och social kontext och de val som görs framhäver dem som valts bort (Schäffner 2010:239). Schäffners resonemang om översättare och deras beslut är giltigt för alla aktörer inom översättningsbranschen, dvs. även t.ex. förläggare och redaktörer.

5.3, som redovisar delstudiens resultat och analys. Avsnitt 5.4 innehåller en sammanfattning och diskussion av resultaten.

5.1 Inledning och specificerade frågor

Som nämnts i avsnitt 1.1 har Delstudie 2 främst till syfte att besvara den andra övergripande frågeställningen, gällande vilka faktorer som inverkar på förläggares val i samband med utgivningen av en indirekt översättning. Men delstudien syftar även till att belysa den första övergripande frågeställningen, om när och på vilket sätt indirekt översättning används vid översättning av romaner. Fokus ligger alltså på hur förläggare som har publicerat indirekt översatta romaner ser på användningen av denna översättningsmetod och på faktorer och normer som påverkar deras val att ge ut en indirekt översättning.

Enkätfrågorna som delstudiens 20 respondenter från 17 olika förlag har besvarat är fördelade över ett antal olika ämnen (se avsnitt 5.2.2 och Bilaga 2). Avsikten med detta är att kunna ge en bred bild av kontexten i samband med utgivningen av en indirekt översatt roman och därmed bidra till att besvara de första två övergripande frågeställningarna. I analysen syntetiseras enkätfrågorna och belyser följande teman:

- Förläggarnas språkkunskaper.
- Förläggarnas första kontakt med den aktuella romanen.
- Förläggarnas val av medierande språk vid indirekt översättning.
- Förläggarnas val av översättare.
- Uppfattningar om indirekt översättning bland förläggare som har publicerat romaner översatta via ett medierande språk.

Utifrån dessa teman besvaras sedan de specificerade forskningsfrågorna för Delstudie 2:

- Vilka faktorer kan öka respektive minska en förläggares benägenhet att ge ut ett verk i indirekt översättning?
- Vilka faktorer spelar in i fråga om val av medierande språk?
- Hur arbetar förläggare med indirekta översättningar?

I nästa avsnitt beskrivs hur enkäten till förläggarna är utformad och hur jag har gått till väga för att sammanställa svaren på densamma.

5.2 Material och metod

Delstudie 2 är en kombinerad enkät- och intervjustudie med förläggare av de indirekt översatta romaner som har identifierats i Delstudie 1. Det första steget för materialsammanställningen för Delstudie 2 var att identifiera förläggarna och att sammanställa respektive förläggares enkät; antalet frågor varierade något beroende på hur många indirekta översättningar respektive förläggare hade publicerat.

Det har konstaterats tidigare att det kan vara besvärligt för en doktorand att försöka få insyn i arbetet på bokförlag (se t.ex. Lindqvist 2002:67; Pięta 2012:316). Men problemet kan sägas vara mer generellt. Även Bourdieu (2008:127) har uttryckt en upplevelse av liknande problem vid undersökning av den franska förlagsvärlden:

Another difficulty was the extremely secretive attitude of a professional milieu that is ill disposed to the prying questions of outsiders and therefore disinclined to disclose either tactical information regarding sales or descriptive information regarding the social characteristics of their executives.

De förläggare som jag varit i kontakt med har mycket vänligt delat med sig av sina omständigheter och synpunkter. Förläggare är dock en upptagen yrkeskategori och covid-19-pandemin, som bröt ut 2020, ökade pressen ytterligare på dem, liksom på många andra, i form av t.ex. ekonomisk osäkerhet. För att maximera chansen att förläggarna skulle ta sig tid att besvara enkätfrågorna valde jag därför en flexibel materialsammanställningsmetod där de flesta förläggare fick en enkät skickad till sig elektroniskt, medan de som föredrog att besvara frågorna muntligt intervjuades öga mot öga eller via telefon.

I avsnitt 5.2.1 går jag igenom hur jag identifierat förläggarna. Därefter redovisas i avsnitt 5.2.2 hur enkäten är utformad. I avsnitt 5.2.3 diskuteras möjliga strategier för materialinsamling och jag beskriver hur jag valt metod för att distribuera enkäten till förläggarna. Slutligen redogörs i avsnitt 5.2.4 för hur svaren i enkäten analyserats och bearbetats i NVivo 12 Pro (QSR International Pty Ltd. NVivo 2018, Version 12).

5.2.1 Identifiering av förläggarna

För att kunna skicka ut en enkät till förläggarna av de indirekta översättningarna behövde jag först identifiera förläggarna och be dem att vara med i undersökningen. Detta visade sig vara tämligen tidsödande eftersom förläggare varken finns registrerade i Libris eller på en romans upphovsrättsida. Jag

började därför med att försöka kontakta de 23 aktuella förlagen för att fråga vem som varit förläggare för var och en av de 70 indirekt översatta romanerna som identifierats i Delstudie 1.

Många förlag återkom snabbt med den efterfrågade informationen, men för en del av romanerna var processen mer komplicerad. Vissa av de större förlagen hade bytt administrativa datasystem under årens lopp och meddelade att de därför inte kunde få fram den efterfrågade informationen. I en del fall gick detta att lösa genom att jag kontaktade någon mer senior person på förlaget, som mindes hur förläggprocessen gått till. I andra fall kunde det lösas genom att kontakta översättaren för det specifika verket och be om förläggarens namn.

För ett antal av romanerna gick det, trots olika kontaktvägar inte att upprätta kontakt med förlaget, eller att klarlägga vem som varit förläggaren.¹⁰¹ För ytterligare några romaner gick det inte att få in svar från förläggaren trots att de samtyckt till att enkäten skickades ut. En analys och redovisning av svarsbortfallet ges i avsnitt 5.3.1.

När kontakt upprättats med en förläggare, som samtyckt till att vara med i undersökningen, skickades i normalfallet enkäten ut elektroniskt med följebrev och ett önskat sista svarsdatum. Vid utskicken till de första förläggarna fanns det inget angivet sista svarsdatum. När jag började ange ett sådant – i allmänhet två veckor efter utskicket – inkom svar betydligt snabbare.

5.2.2 Enkätens utformning

Enkäten består av fyra delar om sammanlagt 23 frågor (se Bilaga 2). Den första delen utgörs av frågor som ger bakgrundsinformation om förläggaren. Den andra delen handlar om förlaget, dess arbetssätt och synen på indirekt översättning. Den tredje delen innehåller frågor om de specifika indirekt översatta romaner som förläggaren gett ut. Omfånget för del tre i enkäten varierade alltså mellan förläggarna beroende på om de gett ut en eller flera indirekta översättningar. Den fjärde delen innehåller avslutande frågor, som om förläggaren har något att tillägga och om jag får kontakta hen i framtiden, vid behov. Till varje enkät bifogades ett följebrev med information om undersökningen, mig som forskare och vilken sorts anonymitet och konfidentialitet som jag kan erbjuda för de olika frågedelarna (se Bilaga 2). Enkätdelarnas antal frågor och respektive teman visas i tabell 5.1.

101 Dessa försök inkluderade e-postmeddelanden, pappersbrev, kontaktformulär, telefonsamtal, sms och, i ett fåtal fall, meddelanden på LinkedIn och Facebook.

TABELL 5.1 *Enkätens delar, frågornas nummer och delarnas tema*

Del	Frågor	Tema
1	1–4	Förläggaren
2	5–16	Förlaget
3	17–20	Förläggarens indirekta översättning(ar)
4	21–23	Möjlighet till mer information, frågor om vidare kontakt

Alla frågor i enkäten besvarades i fritextrutor. Enkätens få *ja-/nej-frågor* följs av en fråga med innebörden *varför svarade du som du gjorde på ovanstående fråga?* Följdfrågorna analyserades tillsammans med respektive ja- nej-fråga, eftersom det varierar ifall respondenterna har svarat utförligt i den aktuella huvudfrågan, följdfrågan eller eventuellt hoppat över någon av dem.

I syfte att göra det så tydligt som möjligt för respondenterna vad som efterfrågades i varje fråga innehåller många av frågorna exempel på, eller *ledtrådar* till (eng. *prompts*), vad som skulle kunna vara ett acceptabelt svar (jfr Bryman 2008:207). Detta kan naturligtvis ha påverkat svaren, men det har setts som en nödvändig åtgärd för att försöka undvika missförstånd, eftersom jag i de flesta fall inte varit på plats för att förtydliga frågorna eller räta ut eventuella frågetecken.

För att öka sannolikheten att respondenterna ger korrekta svar angående de faktiska omständigheterna kring händelser som forskaren vill fråga om ger Bryman (2008:243) rådet att man inte ska ställa frågor om händelser som utspelade sig alltför långt tillbaka i tiden. Detta råd har av uppenbara skäl inte kunnat följas i denna studie, eftersom förutsättningarna för studien utgår från beslut som i vissa fall har fattats mer än tjugo år tillbaka i tiden. Däremot uppmanades förläggarna att bara besvara de frågor där de trodde sig komma ihåg svaret. Denna uppmaning torde öka reliabiliteten i svaren, även om den samtidigt bidrog till att förläggarna inte besvarade alla frågor. Alla förläggare var inte heller aktiva inom samma förlag som vid tidpunkten då de gav ut respektive indirekta översättning. I enkäten ombads de därför att svara utifrån hur situationen var på det förlag där den indirekta översättningen publicerades, eftersom det är dessa förlag som är relevanta för studien.

5.2.3 Materialinsamling

Med en grov generalisering kan det sägas att intervjuer brukar användas för kvalitativa studier och enkäter för kvantitativa studier (jfr dock Esaiasson m.fl. 2012:230, vilka motsätter sig en sådan uppdelning). Uppdelningen bör emel-

lertid inte hårdras, eftersom enkäter med öppna svarsalternativ också kräver kvalitativ analys. Delstudie 2, som huvudsakligen bygger på enkätmaterial med öppna svarsalternativ, är därför främst kvalitativ, även om vissa kvantitativa uppgifter förekommer. De kvantitativa uppgifterna ges i form av absoluta tal.

Vidare väljer forskare ofta att använda en och samma datainsamlingsmetod vid en frågeundersökning (eng. *survey*), men det finns inget som säger att enkäter och intervjuer inte kan kombineras för att nå fler presumtiva respondenter (Esaiasson m.fl. 2012:232). Kombinerade insamlingsalternativ kan också underlätta för respondenter som kanske inledningsvis är ovilliga att ställa upp av olika skäl.

I denna delstudie har olika datainsamlingsmetoder använts för olika respondenter i syfte att sänka tröskeln för respondenterna att besvara frågorna. Den primära metoden har varit att sammanställa enkätsvar elektroniskt i Worddokument som skickades ut via e-post (15 av 20 respondenter). Två förläggare intervjuades personligen på platser som de fick välja själva. Intervjuerna spelades in och relevanta delar transkriberades.¹⁰² De övriga tre intervjuerna skedde över telefon. För dessa tre respondenter läste jag upp frågorna ur enkäten och noterade svaren digitalt, direkt i enkäten. Vid en av telefonintervjuerna kom vi överens om att jag bara skulle ställa de enkätfrågor som jag bedömde vara mest relevanta, för att spara tid åt förläggaren. Vid de tillfällen en intervjuad respondent avvek från intervjufrågorna noterade jag även den information de delgav mig då. Till tre förläggare skickades också enkäter ut med pappersbrev till förläggarens bostad tillsammans med ett följebrev och ett frankerat svarskuvert. Ingen av dessa pappersenkäter returnerades dock, även om jag i slutändan fick in svar från två av dessa förläggare på något av de andra ovannämnda sätten.

Esaiasson m.fl. (2012:238–239) anger att vid stora enkätundersökningar, som t.ex. undersökningsorganisationen SOM-institutets med cirka 9 000 informanter, påminner man informanterna om att fylla i enkäten ungefär sex gånger under en fyramånadersperiod. Esaiasson m.fl. hävdar också att vid mindre undersökningar, där kanske en forskare utför hela arbetet själv, är så många påminnelser orimligt. De anger dock att en till tre påminnelser kan behövas för att få *en acceptabel svarsfrekvens*. I samma anda menar Ejlertsson (2019:30) att två påminnelser är det optimala antalet och att svarsfrekvensen ökar tämligen lite vid ytterligare påminnelser. Dessutom

102 Tyvärr förstördes hälften av en av de inspelade intervjuerna. Denna respondent var vänlig nog att komplettera intervjun genom att fylla i delar av enkäten digitalt.

hävdar han att kvaliteten på sent inkomna svar skulle kunna ifrågasättas.¹⁰³

I denna undersökning har kontaktförsök gjorts och/eller påminnelse om att returnera enkäten skickats ut mellan en och fyra gånger beroende på hur sannolikt det verkar att personen skulle svara. De personer som via e-post eller telefon har sagt sig vara villiga att besvara enkäten, men sedan dröjt med att skicka tillbaka den har fått fler påminnelser än de som överhuvudtaget inte har reagerat på kontaktförsök eller enkätutskick. Vid påminnelseutskicken framhölls återigen att deltagandet var helt frivilligt och att om personen hade ångrat sig och inte längre ville delta i studien behövde hen bara meddela detta så skulle jag sluta försöka kontakta dem (jfr avsnitt 1.4). Här kan återigen konstateras att förläggare som yrkeskategori i allmänhet tycks ha ett tämligen högt arbetstempo och att många av dem som svarade på det inledande kontaktförsöket eller enkäten efter en eller flera påminnelser i allmänhet uppgav arbetssituationen som anledningen till att svaret dröjt.

5.2.4 Pseudonymisering och analys i NVivo

För att bevara respondenternas anonymitet förseddes varje besvarad enkät med en slumpvis och mer eller mindre könsneutral pseudonym, se tabell 5.2. Dessa pseudonymer kursiveras jag och använder vid behov i avsnitt 5.3. Vidare kommer jag att referera till de individuella förläggarna med pronomenet *hen*, eftersom könsfördelningen i förläggargruppen är tämligen ojämn.

TABELL 5.2 *De 20 förläggarnas pseudonymer i alfabetisk ordning*

Alex	Fari	Kaj	Noa
Billie	Gaby	Kim	Robin
Charlie	Halli	Lo	Sasha
Dani	Indy	Mika	Tintin
Ellis	Jordan	Nike	Valentine

Jag skapade en kodnyckel och importerade enkäterna till det kvalitativa dataanalysprogrammet NVivo 12 Pro. Svaren i enkäten kodades först deduktivt

103 Ejlertsson (2019:30) motiverar inte varför kvaliteten på sent inkomna svar skulle vara mer tveksam än kvaliteten på tidiga svar. Möjligen kan man tänka sig att personer som svarar efter fler än två påminnelser känner sig mindre motiverade att ta sig tid att reflektera över sina svar eller att ge uttömmande svar.

utifrån de givna frågorna i formuläret. Sedan kodade jag dem även induktivt utifrån de teman och alternativ som respondenterna tog upp spontant, inklusive utifrån sådan information som inte efterfrågats i mina frågor. Ett exempel på ett sådant tema är *författarauktorisering*, vilket visade sig vara ett viktigt begrepp för flera av förläggarna även om det inte användes i enkätfrågorna.

Den induktiva kodningen utgick till viss del från en hermeneutisk läsning av enkätsvaren. Med detta avser jag att jag läste svaren upprepade gånger och vid varje läsning kunde förståelsen fördjupas baserat på det jag läst och förstått tidigare, i kombination med frågornas respektive sammanhang och med hänsyn tagen till den kunskap jag redan besatt om ämnet utifrån Delstudie 1.

I nästa avsnitt redogör jag för resultaten och analysen av enkäterna. Jag börjar med en allmän iakttagelse om förläggare och går sedan in på svarsbortfall i fråga om enkäterna, innan jag kommer in på de verkliga resultaten.

5.3 Analys och resultat¹⁰⁴

Steiner (2019:140–141) menar att förläggare historiskt sett ofta har varit ”en stark kulturpersonlighet” men att de inte längre har samma starka ställning och att det nu för tiden inte är givet att skönlitterära förläggare har ”skolning i litteratur eller liknande”. Också i Delstudie 2 finns det representanter för både starka kulturpersonligheter, som arbetat med utgivning av översatt skönlitteratur i årtal, och yngre förläggare, som kanske egentligen har sitt fokus någon annanstans än just på skönlitterär utgivning. Detta kan ses som en logisk följd av koncentrationen av bokförlag till stora förlagskoncerner under 1980- och 1990-talen, vilket gav utrymme för uppkomsten av små, oberoende förlag (Steiner 2019:104–105).

I avsnitt 5.3.1 redovisas inkomna enkätsvar och orsaker till svarsbortfall baserat på olika parametrar. Därefter presenteras och analyseras resultaten i två på varandra följande avsnitt med respektive underavsnitt: I avsnitt 5.3.2 ligger fokus på förläggarnas bakgrund i form av studier och språkkunskaper, förlagens generella inställningar i olika frågor samt vem, eller vilka, som tar initiativ till utgivningen av översatt skönlitteratur för vuxna. I avsnitt 5.3.3 redovisas och analyseras bl.a. de språkliga bakgrundsförutsättningarna för översättningen av de 55 romaner som ingår i Delstudie 2 samt förläggarnas uppfattning om författarnas syn på (indirekt) översättning.

104 Delar av resultaten av denna delstudie, främst gällande förläggarnas åsikter om för- och nackdelar med indirekt översättning samt vem som tar initiativ till utgivningen av indirekta översättningar, återfinns även i Allwood (2024).

För att säkerställa förläggarnas anonymitet kommer jag i det följande att skriva som om de alla fortfarande är aktiva inom yrket, även om så inte är fallet. I de fall jag citerar förläggarna använder jag citattecken och citerar ordagrant ur enkätsvaren, inklusive eventuella skrivfel.

5.3.1 Enkätsvar och svarsbortfall

I detta avsnitt redovisas det externa och interna bortfallet gällande enkätsvaren. Med *externt bortfall* avses respondenter där all information saknas. Respondenten har alltså av olika skäl överhuvudtaget inte deltagit i undersökningen. Med *internt bortfall* avses tillfällen där respondenten har underlåtit att svara på vissa specifika frågor (Ejlertsson 2005:25).¹⁰⁵ Eftersom förläggarna i den inledande kontakten uppmanades att bara besvara de frågor i enkäten som var relevanta för dem och som de kunde och ville besvara blev det interna svarsbortfallet relativt högt för vissa frågor. Detta påverkar naturligtvis resultatens generaliserbarhet, även inom gruppen och noteras där relevant i resultatredovisningen. Återstoden av det här avsnittet ägnas åt det externa bortfallet och dess orsaker.

Inom samhällsvetenskap anses i dag ett externt svarsbortfall på 25–40 procent vara normalt vid individbaserade undersökningar där individerna är slumpmässigt utvalda (Esaïsson m.fl. 2012:185; Ejlertsson 2019:17). Denna undersökning är också en individbaserad undersökning, men målpopulationen kan knappas sägas vara slumpvis utvald. Däremot är en likhet mellan denna undersökning och en undersökning baserad på ett slumpmässigt urval att det inte går att byta ut respondenter som inte svarar, mot andra som kanske hade varit mer villiga att svara. I mitt fall beror det emellertid på att ambitionen var att i undersökningen inkludera det totala antalet förläggare som gett ut indirekt översatta romaner till svenska i Sverige 2000–2015.

Vid redovisningen av bortfall är det viktigt att ta hänsyn till de olika analysobjekten. Teoretiskt sett hade det varit möjligt att sammanställa information om alla de 70 indirekt översatta romanerna, och alla de 23 förlag som gett ut romanerna. Det totala antalet förläggare som potentiellt sett hade kunnat svara på enkäten har emellertid inte kunnat preciseras exakt. För sex romaner har det nämligen inte varit möjligt att med säkerhet fastställa

105 SCB Statistikmyndigheten (f.d. Statistiska Centralbyrån) kallar *externt* och *internt bortfall* för *objektsbortfall* respektive *partiellt bortfall* (Japac m.fl. 2000:14). Här följer jag emellertid Ejlertsson (2005), eftersom jag anser att hans termer är tydligare.

vem som varit förläggare. I tabell 5.3 ges en översikt över inkomna svar och externt bortfall.

TABELL 5.3 *Svar och svarsbortfall för romaner, förlag och förläggare, absoluta tal*

Kategori	Svar	Svarsbortfall	Totalt
Romaner	55	15	70
Förlag	17	9	23
Förläggare	20	7–9	27–29

Totalt inkom alltså svar från 20 förläggare angående 55 romaner utgivna på 17 olika förlag. Anledningen till att antalet förekomster i fråga om inkomna svar respektive svarsbortfall för förlagens del inte blir 23 tillsammans är att det för vissa av de förlag som gett ut fler än en indirekt översättning har gått att få information om några, men inte alla, romaner.

I denna undersökning har en lite mer ovanlig sorts svarsbortfall förekommit vid några få tillfällen, nämligen att den önskade respondenten inte ansett sig höra till den avsedda kategorin respondenter, i det här fallet *förläggare som har gett ut indirekt översatta romaner*. Detta förekom enbart i fall där författaren varit inblandad i översättningen till det medierande språket. I något av fallen kunde jag förklara att jag även var intresserad av sådana romaner och den tilltänkta respondenten gick då med på att delta i undersökningen. I några andra fall avböjde emellertid förläggaren i fråga trots denna förklaring, att medverka i undersökningen. Jag återkommer till dessa nedan. En mer detaljerad redogörelse för identifierade orsaker till det externa bortfallet i fråga om de 15 romanerna ges i tabell 5.4.

TABELL 5.4 *Orsaker till externt svarsbortfall gällande de 15 romanerna, absoluta tal*

Orsaker till externt svarsbortfall	Romaner
1. Inget svar trots bekräftelse per e-post eller telefon att enkäten skulle fyllas i + påminnelser	4
2. Förläggaren avliden	3
3. Det fanns aldrig någon svensk förläggare	2
4. Förläggare kunde inte fastställas	2
5. Förläggaren ansåg inte att romanen var översatt indirekt	2
6. Ingen respons på kontaktförsök	2
Totalt	15

Den första orsaken till bortfall – att förläggare och romaner inte kom med i undersökningen trots att förläggarna bekräftat via e-post eller telefon att de var villiga att besvara enkäten – är kanske den för undersökningen mest beklagliga, eftersom det ändå fanns möjlighet att informationen från dessa förläggare hade kunnat bidra till undersökningen.

Övriga orsaksbortfall har i högre grad varit svårpåverkade. Något ska ändå tilläggas även om de övriga orsakerna. Den andra orsaken, att förläggaren gått bort, kan naturligtvis förekomma oavsett ålder på material, men blir mer frekvent ju äldre materialet är.

Den tredje orsaken till bortfall gäller romaner som aldrig hade någon svensk förläggare. Romanerna är Kaori Ekunis *Twinkle, twinkle* (2006) och Daniëlle Hermans *Tulpanviruset* (2013), båda utgivna av Bazar förlag.¹⁰⁶ När dessa romaner publicerades var Bazar ett samnordiskt förlag med verksamhet i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Publiceringsbesluten för den svenska och finländska marknaden räkning fattades i Norge (Linge Nordh, personlig kommunikation den 3 mars 2020).

Den fjärde orsaken till bortfall gäller romaner där det inte gick att fastställa förläggare. Här menade två förläggare att det var den andre som varit förläggare för romanen i fråga. På grund av detta bedömde jag att det inte var etiskt försvarbart att vidare försöka utreda vem som varit förläggare för dessa romaner.

106 Som tidigare konstaterats är förlagsvärlden mycket rörlig med förlag som köper och säljer varandra. Det *Bazar* som gav ut de två indirekt översatta romanerna grundades av norrmannen Øyvind Hagen 2002, och köptes av Petter Stordalens *Strawberry Publishing* 2019 (Laxgård 2019). År 2020 köptes Strawberry Publishing av *Bonnier Books* och bytte kort därefter namn till *Bazar*, som var ”ett befintligt förlagsvarumärke” inom *Strawberry Publishing* (Bonnierförslagen 2020)

Den femte orsaken till bortfall gäller romaner där förläggaren inte ansåg att romanen var översatt indirekt. Här rör det sig om två romaner som, såvitt jag kan bedöma, är (själv)översatta indirekt. Den första är *I åtråns namn* (2001) av André Brink, och den andra är Ólafur Jóhann Ólafssons *Längtans resa* (2003).¹⁰⁷ De är utgivna på Forum respektive Alfabet. Förläggaren till *I åtråns namn* anger att hen inte vet om romanen skrevs först på afrikaans eller på engelska, men att man oavsett det inte kan kalla verket i engelsk språkversion för någon översättning. Jag har emellertid valt att klassificera den som en självöversättning från afrikaans till engelska, dels eftersom jag inte har sett någon referens till romanen som tyder på något annat, dels eftersom källor på tre olika språk refererar till den så (Bootsma 2001; Van Coller 2002; ”Brink, André 1935–” 2022).

Förläggaren bakom *Längtans resa* angav att förlaget köpt rättigheterna till romanen av det amerikanska förlaget och att den engelska titeln, *The journey home* (2000), där hade angetts som original.¹⁰⁸ Emellertid anger bibliotekarierna vid Reykjavíks stadsbibliotek att det verkar som att *Slóð fiðrildanna* hade översatts till engelska av en översättare som sedan avskrivit sig sina litterära rättigheter, dvs. sin upphovsrätt (Valsson, personlig kommunikation den 21 april 2022). Detta skulle vara anledningen till att översättaren inte nämns på bokens upphovsrättssida. Från Reykjavíks stadsbibliotek fick jag även ett par dagstidningsartiklar som stärker detta antagande (t.ex. ”Slóð fiðrildanna – Samið um útgáfu í Bandaríkjunum” i dagstidningen Morgunblaðið 1999:34, som explicit nämner översättaren till engelska vid namn).

Jag har valt att klassificera *Längtans resa* som en indirekt översättning både baserat på ovanstående, och på att den isländska webbplatsen Bókmenntavefur (Bókmenntavefur u.å.) anger att *The journey home* (2000) är en översättning av *Slóð fiðrildanna* (1999). Vidare har jag ingenstans sett det angivet att det i stället skulle varit *Slóð fiðrildanna* som var en översättning av *The journey home*. Förläggarna av *I åtråns namn* och *Längtans resa* är alltså inte med i enkätstudien.

Den sjätte orsaken, att jag inte fick något svar på mina försök till att uppriktiga kontakt med förlaget gällde ett litet, troligen inaktivt förlag och, märkligt nog, ett tämligen stort förlag. Svartsbortfallet baserat på förlagens storlek återges i tabell 5.5.

107 *I åtråns namn* heter *Donkermaan* (2000) på afrikaans och *The Rights of Desire* (2000) i engelsk översättning. *Längtans resa* heter *Slóð fiðrildanna* (1999) på isländska och *The journey home* (2000) i engelsk översättning.

108 Hen uppmanade mig att kontakta författaren och det amerikanska förlaget, vilket jag har försökt, tyvärr utan att få några svar. Jag har även utan framgång försökt kontakta det isländska förlaget.

TABELL 5.5 *Förlägsstorlek och externt svarsbortfall, absoluta tal*

Förlägsstorlek	Romaner	Bortfall romaner (av 70)	Svarande förläggare
Litet	19	4	7
Mellan	27	2	7
Stort	9	9	6
Totalt	55	15	20

I tabell 5.5 redovisas antalet indirekta översättningar utgivna på Små, Mellanstora respektive Stora förlag. Trots att antalet romaner skiljer sig åt för de tre förlägskategorierna är antalet förläggare som svarat på undersökningen från respektive grupp jämnt. En av förläggarna i gruppen Litet förlag och en av förläggarna i gruppen Mellanstora förlag svarade enbart på ett fåtal frågor. Detta innebär att de flesta frågor besvarades av sex förläggare från varje förlägskategori.

5.3.2 Förläggarna, förlagen och initiativtagare

Förläggarnas åsikter och ståndpunkter är i många fall svåra att särskilja från förlagens, särskilt i fallen med mycket små förlag där förlaget kanske inte består av så många andra medarbetare än just förläggaren. Därför redovisas undersökningens resultat rörande både förläggare och förlag under denna gemensamma huvudrubrik tillsammans med det som framkommit om initiativtagare till översättningen av översatt litteratur, både när det gäller direktöversättningar och indirekta översättningar.

5.3.2.1 Förläggarna

I det här avsnittet tecknar jag först en generell bild av förläggarnas utbildningsbakgrund med särskilt fokus på språk- och litteraturstudier. Sedan kopplar jag dessa uppgifter till de språk förläggarna har angett att de har som arbetsspråk och deras utgivning av indirekt översatta romaner 2000–2015. Efter det följer en jämförelse mellan dels de språk som förläggarna har angett att de först kom i kontakt med respektive roman på, dels det medierande språk som romanen översattes från. Syftet med denna jämförelse är att klarlägga om och hur förläggarnas arbetsspråk inverkar på språket för första kontakt och val av medierande språk.

Enkätens inledningsfråga om förläggarnas bakgrund är både öppen och detaljerad: *Beskriv kort din bakgrund. Har du t.ex. själv arbetat som översättare,*

och i så fall, mellan vilka språk? Har du någon språklig eller litterär utbildning, t.ex. översättarutbildning? Har du någon annan yrkeserfarenhet med språk- eller litteraturinslag, såsom journalist, korrekturläsare eller lärare? Formuleringen av frågan gör att det inte är säkert att de svarande har angivit alla sina språkliga eller litterära utbildningar. Det visade sig också att svaren på första delfrågan (*Har du t.ex. själv arbetat som översättare?*) blev mer varierade och svårtolkade än förväntat. Svar som "[j]ag har översatt artiklar, men ingen skönlitteratur" och "[e]j översättare, (översatt en bok)" väcker funderingar dels i fråga om när någon kan sägas vara översättare, dels över skillnaden mellan facköversättare och litterära översättare.¹⁰⁹ Hälften av de svarande (10 st) anger att de har någon slags översättarerfarenhet. Erfarenheterna spänner från dem som har gjort "mindre översättningsuppdrag från engelska och ryska", eller "några enstaka översättningar från danska till svenska", via dem som anger att de har översatt "ett antal böcker", till dem som rapporterar mer än 25 års översättarerfarenhet. Av svaren blir det ändå tydligt att de allra flesta förläggare, åtminstone av dem som vid svarstillfället fortfarande var verksamma i yrket, är tryggt förankrade i just rollen som förläggare även om de tidigare i livet har haft andra yrken.

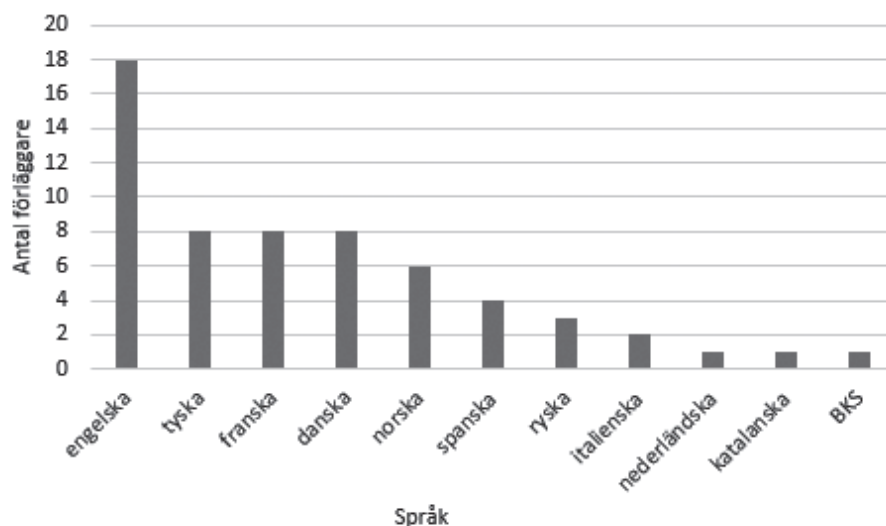
Cirka hälften av de 20 förläggarna anger att de läst ett eller flera språk på universitetsnivå. Det gäller engelska, franska, spanska, tyska samt nordiska språk och ryska. Ungefär lika många (9–10 st) har läst litteraturvetenskap/litteraturhistoria på universitetsnivå. Några anger en bakgrund som språklärare och en dryg handfull anger att de är journalister, eller har arbetat som journalist, varav två explicit nämner en journalistutbildning. Endast en av de svarande anger att hen har gått en översättarutbildning.

Erfarenheten av förlagsbranschen täcker också hela spektret från dem som drev eget förlag några år vid sidan av en annan huvudsaklig verksamhet till dem som anger att de "har arbetat på bokförlag i över trettio år, i flera olika roller". Här kan man notera att cirka hälften av de svarande (9 st) vid enkätstillfället har mer än 20 års erfarenhet av förlagsbranschen. Några har nästan det dubbla. Även om många år har förflutit sedan vissa av de indirekt översatta romanerna gavs ut är det ändå tydligt att förläggarna av dessa verk ofta hade lång yrkesmässig erfarenhet redan när den indirekta översättningen gavs ut.

Mig veterligen har det inte undersökts huruvida en förläggares språkkunskaper påverkar vilka språkområden hen väljer att ge ut böcker från. Inte heller har det undersökts om förläggarens språkkunskaper har någon koppling till, eller påverkan på, vilket språk som används som medierande språk för en indirekt översättning. Med tanke på mängden små förlag med inriktning mot

109 Frågan om när någon kan sägas vara översättare har undersökts ingående av Svahn (2020).

ett specifikt språkområde förefaller det ändå inte vara särskilt kontroversiellt att hävda att ett sådant samband kan föreligga (jfr SOU2012:65 s. 332, vari anges att det efter 1998 i Sverige har bildats flera ”nya förlag specialiserade på översatt litteratur” med inriktning på ”utgivning av litteratur från specifika språkområden”). Därmed blir det också relevant att undersöka förläggares språkkunskaper i relation till de ursprungliga källspråken och de medierande språken vid indirekt översättning. I figur 5.1 sammanfattas vilka språk informanterna anger att de har som arbetspråk.

FIGUR 5.1 Förläggarnas arbetspråk, absoluta tal

Totalt svarar nitton förläggare på frågan om vilket/vilka språk de använder i sitt arbete. Nästan alla (18 av 19) anger engelska som ett av arbetspråken. Tyska och franska anges som arbetspråk åtta gånger vardera. Sedan följer i fallande ordning danska, norska, spanska, ryska, italienska, nederländska, katalanska och bosniska/kroatiska/serbiska (BKS).¹¹⁰ Sju av förläggarna anger någon kombination av germanska språk som arbetspråk.

På gruppnivå stämmer alltså i hög grad förläggarnas arbetspråk överens med de språk som de angivit att de studerat på universitetsnivå (engelska, franska, spanska, tyska och nordiska språk samt ryska). Ryska är det enda

110 Endast ett fåtal av förläggarna uppger svenska som ett av sina arbetspråk, men det får antas bero på frågans formulering och att de utgick ifrån att det var *utländska* språk som efterfrågades.

språk från länder utanför EU som anges som arbetsspråk. Av ovanstående framgår att förläggarna, om de vill ge ut verk från t.ex. Portugal/Brasilien, stora delar av Afrika, Mellanöstern eller Asien behöver förlita sig på att läsa dessa texter i översättning, eller anlita lektörer som kan uttala sig om verket inför en eventuell översättning till svenska.

En av frågorna i enkäten gäller på vilket språk förläggaren först kom i kontakt med den sedermera indirekt översatta romanen. För drygt hälften av romanerna (32 av 55) var det samma språk som förläggaren först kom i kontakt med romanen på och som romanen sedan översattes från.¹¹¹ Språket för första kontakt – och därmed det medierande språket – var i de flesta fall engelska. Detta är i överensstämmelse med resultaten i Delstudie 1. De språk där den första kontakten och det sedermera medierande språket var desamma var, i storleksordning, engelska (25 st), franska (2 st), ryska (2 st), spanska (2 st) och tyska (2 st).

Det är emellertid inte självklart att språket för förläggarens första kontakt med verket och det sedermera medierande språket måste vara desamma. Några fall där förläggarens första kontakt med verket var på ett annat språk än det sedermera medierande språket omfattar bl.a. engelska som språk för första kontakt med spanska som medierande språk, engelska som språk för första kontakt med nederländska som medierande språk samt tyska som språk för första kontakt med engelska som medierande språk.

I ett fall med engelska–spanska gav författarens litterära agent, alltså den som företräder vissa författare i olika juridiska frågor, förläggaren en engelsk version av en roman ursprungligen skriven på galiciska. Den engelska versionen var emellertid redan en indirekt översättning från författarens självöversättning till spanska. Då valde förläggaren i stället den spanska texten som medierande text för översättningen till svenska. I ett annat fall hade redan en roman av samma författare översatts från engelska, men när förlaget blev tvunget att hitta en ny översättare valdes att samtidigt byta medierande språk. Förhoppningen var att den nya språkversionen skulle återge det ursprungliga källspråket på ett rättvisande sätt eftersom de två språken hade en delvis gemensam kulturell bakgrund. I ett tredje fall angav förläggaren att den tyska översättningen av hans specifika författare brukade komma ut väldigt snabbt jämfört med den engelska och att hen därför oftast läste den, även om verken sedan översattes från engelska.

I två fall var förläggarens första kontakt med verket den svenska versionen. Den ena romanen fanns redan utgiven i en äldre, förkortad, översättning till svenska och den andra romanen förelades förläggaren i form av ett mer eller mindre färdigt översättningsmanuskript.

111 För fyra av romanerna inkom inget svar på frågan.

Det är intressant att notera att för sex av romanerna anger förläggaren explicit att hen överhuvudtaget inte läst verket innan hen beslutade om översättning. I ett fall var det författarens önskan om att ge ut verket på svenska som blev avgörande för utgivningen och i övriga fall gavs romanerna ut på rekommendation av författarens litterära agent, som också angavs vara en nära vän till förläggaren.¹¹²

Det är emellertid troligt att det rör sig om så mycket som sammanlagt elva romaner där förläggaren inte läste verket före beslut om översättning. Detta får utläsas mellan raderna i vissa svar, t.ex. där den enda befintliga översättningen av verket är till ett språk som förläggaren inte har angett sig använda i arbetslivet. I denna kategori återfinns ytterligare två romaner, utöver den redan nämnda, där författarens önskan om att bli översatt och utgiven på svenska var den avgörande omständigheten för utgivningen. Den ena romanen ”diskuterades fram inom förlaget”. Den andra romanen var av en författare som redan tidigare hade utgivits på förlaget och där den aktuella romanen valdes ut i samarbete med en kollega vid ett förlag i ett annat land. Slutligen framkom vid analysen av enkätsvaren att när det gällde ett verk hade förläggaren inför utgivningsbeslutet förlitat sig på en rekommendation från en konsulterad expert samt den potentiella översättaren.

Två förläggare har gett ut romaner översatta via ett medierande språk de inte har angett som arbetsspråk. Ytterligare två förläggare har gett ut romaner via två olika språk som de inte har angett som arbetsspråk.¹¹³ Dessa uppgifter tyder på stort förtroende mellan förläggare och övriga personer involverade i utgivningsprocessen, i synnerhet översättarna. I nästa avsnitt går jag närmare in på hur förläggarna och de olika förlagen resonerar i fråga om indirekt översättning av skönlitteratur.

5.3.2.2 Förlagen och indirekt översättning

I detta avsnitt ger jag först några kommentarer om de förlag som ingår i materialet för Delstudie 2. Mer information om samtliga förlag som publicerat indirekta översättningar 2000–2015 återfinns i avsnitt 4.3.5 i Delstudie 1, se också Allwood (2022). Därefter redovisas och diskuteras förekomsten av förlagspolicyer angående huruvida litterära verk enbart bör översättas direkt eller i vissa fall även kan översättas indirekt. Efter detta redogör jag för förläggarnas

112 I detta fall anger dock förläggaren att förlaget brukade låta någon annan läsa verket på originalspråk efter inköpet av översättningsrättigheterna och att hen själv därefter brukade läsa en annan språklig översättning av verken.

113 Fem av dessa romaner lästes på engelska och fyra tycks inte ha lästs av förläggaren på något språk innan beslut om översättning.

förhållningssätt i relation till priser och bidrag till indirekta översättningar. Sedan följer en analys och sammanställning av hur förläggarna resonerar i fråga om framtiden för indirekt översättning i Sverige och förläggarnas resonemang angående eventuella för- och nackdelar med indirekt översättning. Avsnittet avslutas med en beskrivning och sammanfattning av hur förläggarna anger att de går till väga i processen att anlita en översättare för en indirekt översättning.

I Delstudie 2 ingår 17 av de 23 förlag vilka identifierats i Delstudie 1 som utgivare av indirekt översatta romaner 2000–2015. De förlag som fallit bort är storleksmässigt ett Stort förlag, ett Mellanstort förlag och fyra Små förlag. I övrigt är spridningen vad gäller storlek och utgivning bland de 17 förlagen densamma som i Delstudie 1. Studien omfattar alltså förläggare från de allra minsta förlagen till de allra största.

En central fråga i den del av enkäten som fokuserar på förlagen är om förlaget har någon skriftlig eller muntlig policy när det gäller huruvida böcker ska översättas direkt eller indirekt. Den generella slutsatsen av enkäten är att förlagen i allmänhet inte tycks arbeta med muntligt eller skriftligt formulerade *policyer* angående hur översättningar ska göras. Ungefär hälften av informanterna svarar att man har en policy och hälften svarar att man inte har någon policy i frågan. När de sedan utvecklar svaren framgår att det, i de flesta fall, tycks röra sig om återgivning av upplevda normer, eller ambitioner, snarare än om explicit formulerade principer för hur översättningar ska göras.

Omnämmandet av att direktöversättning är *huvudregeln*, *utgångspunkten* och en *uttalad ambition* återkommer i svaren. Som *Noa* uttrycker det: ”Vi har få *policys* som handlar om det redaktionella innehållet i [översättnings-] arbetet. Men en huvudregel som jag tror alla förläggare skulle skriva under på är att förstahandsvalet är att översätta från källspråket och att det alltid måste vara utgångspunkten.” Även *Sasha* anger att förlaget saknar ”sådan policy, men man strävar alltid efter att översätta från originalspråket”. Inga förläggare uppger någon avvikande ståndpunkt i frågan, oavsett storlek på det förlag där de arbetar. Detta bekräftar att normen om att översättningar ska göras direkt från den ursprungliga källtexten är stark i Sverige under den aktuella tidsperioden.

Förläggarna tillfrågades även om huruvida det faktum att vissa priser och bidrag sällan delas ut till indirekta översättningar spelar någon roll när förlaget beslutar om på vilket sätt ett verk ska översättas. Respondenterna tycks här fokusera på frågan om priser, och samtliga var odelat eniga om att priser och utmärkelser inte spelade någon som helst roll vid beslutet om att översätta en roman direkt eller indirekt. Två förläggare svarar att de troligen aldrig ens reflekterat över det. *Noas* svar på frågan kan ses som representativt för hela gruppen: ”Nej, priserna är trevliga men är snarare en bonus, inget som styr våra beslut.” Endast en förläggare kommenterar möjligheterna till bidrag mer

explicit med innebörden att dessa inte påverkade beslutet om översättningsmetod.

Vidare ombads förläggarna att uttala sig om ifall de trodde att de själva eller förlaget skulle publicera fler eller färre indirekt översatta romaner i framtiden och att motivera sin bedömning. Totalt svarar sexton av de tjugo förläggarna på frågan om framtida utgivning. Lika enhetliga som svaren är på frågan om prisernas ringa betydelse, lika varierande är de på frågan om framtida utgivning.

Sex förläggare svarar att de (personligen) troligen inte kommer ge ut några fler indirekta översättningar eftersom de inte är verksamma i branschen längre eller att de inte vill uttala sig i frågan, eftersom de inte är kvar på förlaget i samma förläggarroll som tidigare. Tre förläggare anger att deras förlag nog i princip skulle fortsätta som tidigare, dvs. om de hittade en bra roman, där direktöversättning inte var möjlig, kunde de tänka sig att ge ut den i indirekt översättning. I tillägg till dessa svar hävdar *Indy* att förlag generellt troligtvis kommer att fortsätta använda sig av indirekt översättning, eftersom förläggare av utländsk skönlitteratur har en önskan om att vidga den översatta litteraturen till språkområden som tidigare varit dåligt representerade på svenska och att man då ibland måste använda sig av indirekt översättning. En handfull förläggare svarar att det är svårt att veta, eller att de inte har någon åsikt i frågan.

De förläggare som svarar att det mer generellt troligtvis kommer att ges ut färre indirekta översättningar i framtiden motiverar detta på olika sätt. Tre motiveringar kan sägas vara negativa för bokbranschen och den fjärde kan sägas vara positiv. Angivna anledningar till att det generellt kommer ges ut färre indirekta översättningar i framtiden är att:

- Utgivningen av översatt litteratur överlag minskar.
- Indirekta översättningar oftast härstammar från små språkområden och bokmarknaden generellt är väldigt inriktad på böcker med stor försäljningspotential just nu.
- Indirekt översättning [endast] kommer användas i fall där den medierande texten är självöversatt av författaren.
- Utgivningen av indirekta översättningar kommer att minska eftersom det finns allt fler kvalificerade översättare som kan översätta även från mer perifera språkområden.

Ovanstående resonemang kan sammanfattas som att förläggarna på gruppnivå huvudsakligen anger att de tror att utgivningen av indirekt översatta romaner kommer att minska eller möjligen förbli oförändrad. De angivna orsakerna till deras bedömning varierar, men tycks kretsa kring marknaden, självöversättare och tillgången på översättare.

I fråga om eventuella för- och nackdelar med indirekt översättning svarade cirka hälften av förläggarna (9 st) att det inte finns några fördelar alls med indirekt översättning. Två av dessa förläggare, och två andra, lyfter emellertid också fram att en fördel trots allt finns: boken kommer ut på svenska, vilket den kanske inte hade gjort annars. Som *Nike* konstaterar: ”Det finns inga som helst fördelar med det förutom att boken blir översatt, vilket ibland är bättre än att låta bli.”

Övriga positiva aspekter med indirekt översättning, som trots allt framkommer, gäller den språkliga kvaliteten på översättningen till svenska, författaren i förhållande till den medierande översättningen och frågor av rent praktisk natur.

När det gäller den svenska översättningens kvalitet konstaterar hälften av förläggarna att en fördel med indirekt översättning kan vara att det finns fler skickliga översättare att välja mellan, om man låter översätta boken från ett större språk. Exempelvis uppger *Kaj* att indirekt översättning ibland kan vara en lösning i sådana fall där det inte finns direktöversättare som kan ”skapa en trovärdig text på målspråket”. *Jordan* lyfter fram att det finns skickliga översättare från de större språkområdena som ”genom sitt rykte kan stå som garant för en översättning”. *Charlie* sammanfattar denna ståndpunkt som: ”hellre en riktigt bra indirekt översättning, än en halvdålig direkt. Det viktigaste för en översättare är att behärska målspråket riktigt bra!”

När det gäller författaren i förhållande till den medierande översättningen, framkommer det i enkätsvaren att förläggarna anser att indirekt översättning kan vara en bra, eller i alla fall godtagbar, lösning i de fall då författaren antingen har *auktoriserat* översättningen eller faktiskt själv har varit med och översatt, dvs. vid fall då den medierande texten är en självöversättning. Författares relation till den medierande texten diskuteras vidare i avsnitt 5.3.3.3.

Endast ett fåtal förläggare lyfter fram andra positiva, rent praktiska, aspekter av indirekt översättning. *Noa* på ett Stort förlag konstaterar t.ex. att en indirekt översättning kan resultera i ”snabbare hantering” av översättningsprocessen. Anledningen anges vara att översättare från små språkområden ibland inte kan försörja sig enbart på att översätta, utan måste ta andra uppdrag vid sidan om, eller kanske har själva översättandet som bisyssla, vilket gör att det tar längre tid innan de kan leverera sina översättningar.

Indirekt översättning lyfts också fram, om inte som en positiv företeelse, så i alla fall som en ekonomisk förutsättning, av *Mika* på ett Litet förlag, som konstaterar att eftersom hen ”inte hade några större resurser så var [hen] tvungen att själv bedöma översättningen” och det hade hen inte kunnat göra utifrån det ursprungliga källspråket. Även två förläggare som tillhör gruppen Stort förlag lyfter fram att det kan vara en fördel med indirekt översättning att förläggaren, eller redaktören, då oftast kan granska översättningen mot

den medierande texten, eftersom hen behärskar det mer centrala språket (för termerna *central* och *perifer*, se avsnitt 2.4).

När det gäller de nackdelar som förläggarna anger med indirekt översättning handlar svaren i huvudsak om textuella aspekter som (kan) förloras, t.ex. att fel i den medierande översättningen förs över till den svenska översättningen, att översättaren till det medierande språket i alltför hög grad får sätta sin prägel på författarskapet, att nyanser går förlorade som kanske hade kunnat behållas vid en direktöversättning och att känslan ”kommer längre bort” (*Billie*). *Nike* tar upp att ”[o]riginalet som auktoritet försvagas” och att det är lättare för översättaren ”att sväva iväg. Plus att man tar över bristerna hos den andra, förmedlande översättningen.” *Robin* påpekar att ”[i]nställningen bland svenska översättare är ju att vara trogen originalet, medan det i den anglosaxiska traditionen kanske blir lite mer tillrättalagt i texten.” Även *Indy* ser det som att ”man är mer eller mindre helt utlämnad åt t ex den engelska eller tyska översättningen från ett ’mindre’ och för oss betydligt mer obekant språk”. I *Robins* och *Indys* svar framkommer en medvetenhet om, och en oro inför, olika översättningsnormer i (semi)perifera språk, som det svenska, och (hyper)centrala språk, som det engelska (jfr avsnitt 2.2).

Förläggarna tillfrågades också om huruvida övervägandena skiljer sig åt när de ska anlita en översättare som ska översätta indirekt, jämfört med när de ska anlita en direktöversättare. Två tredjedelar av de förläggare som svarade på frågan (11 av 17) hävdar att övervägandena inte skilde sig åt. Förläggarnas motiveringar var emellertid olika i vissa fall. Till exempel fokuserar *Kim* på originalverket och uttrycker det som: ”Nej, som förläggare måste du kunna tro på boken oavsett.” *Jordan* å sin sida, fokuserar på måltexten och svarar: ”Nej. Allt bygger på att man tror att det blir en bra översättning.”

Fyra förläggare lyfter fram att de i valet av indirekt översättare har fokuserat på dennas generella eller specifika skicklighet. *Charlie* anger att i fråga om hans författare ”var det viktigt att få den absolut främsta översättaren till svenska”. Förläggaren *Lo* anger att valet ”var självskrivet” eftersom översättaren är expert på författaren i fråga. *Lo* berättar också att när det gällde en bok som publicerats i indirekt översättning före tiden för den här undersökta perioden valde de en översättare med stor erfarenhet ”av just afrikansk litteratur”.

Valentine beskriver det som att det vid indirekt översättning är viktigt att få ”en mycket erfaren översättare för att kompensera” för eventuella problem vid indirekt översättning. *Robin* refererar till en indirekt översättning gjord för ett tjugotal år sedan och berättar att på den tiden hände det ibland att man ”översatte koreanska, japanska eller arabiska verk via ett större europeiskt språk”. Men förlaget ville att originalet skulle finnas med och de hade råd att ha ”både originalet och den engelska utgåvan bredvid varandra”. Dessutom

fanns författaren med i översättningsteamet. Det *Robin* berättar är ett tydligt, men i materialet relativt ovanligt, exempel på hur det kan skilja sig åt vid anlitaandet av en indirekt översättare jämfört med en direkt. Hen återger också hur förlaget en annan gång valde en indirekt översättare som *Robin* visste var mycket skicklig och som hen litade på och hade en relation till sedan tidigare. Förläggaren *Halli* vill inte yttra sig om huruvida det finns eventuella skillnader i övervägandena vid anlitaandet av en direktöversättare och en indirekt översättare, men menar att det ”antagligen gör det”.

Som en fortsättning på frågan om val av indirekt översättare ombads förläggarna svara på några mer detaljerade frågor om processen kring en indirekt översättning i de fall där de har konstaterat att det inte går att hitta en lämplig direktöversättare. Exempelvis frågar jag i vilken grad förläggarna går in och styr processen i en sådan situation: *Föreslår ni t.ex. att översättaren ska använda sig av flera olika översättningar, dvs. göra en s.k. kompilationsöversättning, eller har ni inga synpunkter på hur själva översättningsarbetet går till?* Liksom vid vissa föregående frågor har förläggarna tagit fasta på olika aspekter av frågan och översättningsprocessen, vilket resulterar i ett rikt material som bidrar med många olika perspektiv. Därmed har jag vid analysen inte heller här delat in svaren i diskreta kategorier, utan ett och samma svar kan ingå i flera av de kategorier jag identifierar nedan.

Sju förläggare anger att de inte går in och detaljstyr översättarna på det sättet, utan att de litar på att översättarna tar sig an uppgiften på ett professionellt sätt. Detta är i linje med det konstaterande som Lindqvist (2002:99) gör om att förläggare inte styr högprestigeöversättares översättningsprocess.

Sju förläggare ställer sig explicit positiva till att översättare använder sig av flera olika översättningar om sådana finns att tillgå, men två förläggare lyfter samtidigt fram att det bara bör finnas en enda källtext. *Jordan* menar att ”[d]et bör vara en enda förlaga. Men sen kan det hända att översättaren jämför med andra översättningar, om sådana finns, t ex om det är någon speciell passage i texten som är extra knepig.” *Kaj* formulerar det som att: ”[d]en som till slut skulle översätta skulle bara översätta från ett språk, men kunde så klart titta i andra befintliga översättningar.” *Kaj* berättar också att det har hänt att litterära agenter eller författaren själv har kommit med förslag på andra språkversioner att använda vid behov. *Nike* beskriver det som att om man har beslutat sig för att låta översätta en text indirekt, så:

har man redan tagit steget över till ett rent pragmatiskt hanterande av uppgiften och då får översättaren i princip en redigerande uppgift. Det finns inte längre något original som fungerar som auktoritet för översättaren och då handlar det inte så mycket om originaltrohet längre, utan om att få till en text som funkar på svenska.

Detta tolkar jag som att *Nike* ställer sig positiv till kompilationsöversättning, men att hen till skillnad från *Jordan* och *Kaj* tycker att det i och med den indirekta översättningsmetoden inte längre går att tala om en källtext för översättningen. Detta är i så fall en ståndpunkt som skiljer sig tämligen tydligt från de andra förläggarnas.

Dani och *Fari* poängterar att det är viktigt att den medierande text som ska användas som källtext är en *bra* översättning (jfr svaren i avsnitt 5.3.3.1 om hur källtexten till respektive översättning valdes). *Fari* lyfter också fram att hen som förläggare försöker välja översättare som känner till landet och kulturen som verket kommer från. *Indy* framhåller att man, utöver kompilationsöversättning, vid indirekt översättningen också kan ta hjälp av en person som kan källspråket, ”som översättaren kan använda sig av som ’motläsare’ och som kan komma med viktiga synpunkter, besvara frågor osv.”.

I nästa avsnitt vidgas perspektivet en aning och jag analyserar vilka förläggarna anger som initiativtagare för utgivningen av översatt litteratur generellt och i fallen med deras specifika indirekta översättningar.

5.3.2.3 Initiativtagare

I det här avsnittet presenteras och analyseras först vem, eller vilka, som enligt förläggarna i allmänhet tar initiativ till de översättningar de publicerar. Därefter diskuteras vilka aktörer förläggarna anger som initiativtagare till undersökningens specifika indirekt översatta romaner och det som framkommer gällande andra omständigheter i samband med initiativet. Exempelvis redovisas initiativtagarens betydelse för hur det språk som förläggaren först kom i kontakt med romanen på korrelerar med det språk romanen sedan översattes ifrån. Därtill redovisas hur initiativtagandet till utgivningen ser ut baserat på förlagsstorlek.

För att kunna dra några slutsatser om initiativtagarna till de romaner som översatts indirekt redogör jag först för några iakttagelser gällande de personer som förläggarna anger brukar komma med förslag på romaner att låta översätta. I princip alla förläggare (18 av 20) nämner de litterära agenterna som en viktig grupp när det gäller vilka som brukar ta initiativ till att en viss roman ska översättas till svenska. Allra viktigast verkar de litterära agenterna vara för mellanstora förlag. Detta är egentligen inte särskilt förvånande. De litterära agenterna vill troligen inte lägga för mycket energi på små förlag med små resurser, och de största förlagen kan antas hålla sig med egna *litterära scouter* (eng. *literary scout*), som är verksamma på det litterära fältet inom olika språkområden, för att snabbt kunna fånga upp nya författare och verk med potential på den svenska marknaden (jfr Rabe 2022). Bland förläggarna vid Bonniers nämns även lektörer som initiativtagare till utgivning av romaner.

De flesta förläggarna nämner även vikten av personliga kontakter, framför allt kontakter med utländska förläggare med likartad utgivningsinriktning. Förläggaren *Noa* på ett Stort förlag berättar: ”Mina utländska förläggare är också viktiga kontakter, vi träffas främst på bokmässorna i London och Frankfurt men har också löpande kontakt och tipsar varandra om intressanta projekt.” *Gaby* på ett Mellanstort förlag beskriver det som att förläggare ”skapar nätverk med förlag i andra länder som ger ut liknande litteratur. Man tipsar varandra. En hel del går den vägen.” På Små förlag tycks kontakten med utländska förläggare inte spela en riktigt lika framträdande roll, men den förekommer även där. *Valentine*, på ett Litet förlag, anger att: ”Förslagen kommer från utländska förlag och agenter.”

När det gäller översättarnas roll som initiativtagare till nya utgivningar varierar svaren stort mellan förläggarna. Två tendenser som kan skönjas bland svaren är att (1) ju mindre förlag, desto viktigare är översättare som initiativtagare i fråga om nya böcker att ge ut, och (2) ju mer perifert ett språkområde är, desto viktigare blir översättare som litteraturförmedlare och initiativtagare. Dessa två tendenser har även tidigare noterats i Rabe (2022), som intervjuar svenska översättare och personer verksamma på förlag angående översättarens roll som introduktör av främmandespråkig litteratur.

Valentine, på ett Litet förlag, illustrerar den första tendensen och kommenterar den andra tendensen: ”Från andra språk än de stora kommer förslag ofta från översättare.” *Billie*, också förläggare på ett Litet förlag, menar att hen överhuvudtaget inte själv aktivt letar verk att låta översätta och ge ut, utan förslagen ”kommer främst från potentiella översättare som har förslag de gärna vill få publicerade”. *Robin*, på ett Mellanstort förlag, anger att översättarnas roll var viktigare tidigare, men att de litterära agenterna nu har tagit över som förslagsgivare. *Indy*, på ett Stort förlag, anger att översättare ibland kommer ”med egna förslag till utgivningar, men det är ändå en relativt marginell företeelse”. En annan förläggare som också är verksam vid ett Stort förlag, *Noa*, verkar vara av en liknande åsikt. Hen får många tips från översättare men de förslagen antas sällan, eftersom översättarna går mer efter egen smak och inte alltid har ”insyn i branschmässiga frågor om timing, säljpotential etc.”.

Ungefär hälften av förläggarna anger att de läser utländska recensioner eller tidskrifter för att få tips om intressant litteratur att ge ut på svenska. Två förläggare nämner att de hittar intressanta titlar i utländska boklådor under resor. Två andra förläggare nämner explicit de stora bokmässorna som ett av de sätt på vilket de själva söker fram potentiella böcker att ge ut. Att bokmässornas betydelse framhävs av så få förläggare kan ses som lite överraskande, eftersom tidigare forskning framhåller viken av bokmässorna för förslagen (se avsnitt 3.2).

Som ett sätt att få nya uppslag till sin utgivning nämner en förläggare att hen ibland träffar personer med expertkunskap om olika språkområden och diskuterar vad som kunde vara intressant att ge ut på svenska. Detta kan sägas vara det mest aktiva sättet att kompensera för (bristande) egna språkkunskaper som framkommit i enkäten.

De aktörer förläggarna har angett som initiativtagare till utgivning av översatt skönlitteratur kan sammanfattas i nedanstående punktlista, ungefärligt ordnad efter hur ofta respondenterna nämnt respektive aktör.

- Litterära agenter
- Personliga kontakter, t.ex. utländska förläggare, ambassadspersonal, vänner
- Förläggaren, via t.ex. utländska tidskrifter, recensioner, utländska boklådor, bokmässor
- Förlagsgrupp, en formaliserad eller spontan grupp som samarbetar på förlaget
- Översättare
- Lektörer
- Språkområdesexperter

Av ovanstående framgår att det tycks variera i hur stor utsträckning förläggarna själva är aktiva i sökandet efter nya titlar att ge ut. Vissa tycks själva bära hela ansvaret för att hitta lämpliga verk medan andra tycks förlita sig på att förslag ska presenteras för dem.

Jag vänder nu blicken mot de aktörer som förläggarna karakteriserat som initiativtagare till deras respektive indirekt översatta romaner. För hälften av romanerna (25 av de 49 för vilka det inkom svar) anger förläggarna att det var de själva som tog initiativet till utgivningen. Endast för två av romanerna motiveras svaret ytterligare. *Sasha* berättar att hen vill ”breda utgivningen utanför det anglosaxiska området” medan *Nike* förklarar att hen uppmuntrats till utgivningen ”ekonomiskt och moraliskt” av personer i källspråkskulturen. Detta syftar troligen på att förlaget fick utgivningsstöd för översättningen från författarens hemland.

För ungefär en fjärdedel av romanerna i undersökningen utgör svaren på vem som tagit initiativet en samling omständigheter som jag i analysen har valt att kalla *grupp eller samarbete*. Här återfinns tydliga, formaliserade grupper som t.ex. *Gruppen för översatt litteratur* på Norstedts, men även mer tillfälliga grupper som det svensk-indiska översättningsprojektet som gav ut en serie böcker under namnet *Indiska biblioteket* och som leddes av tidskrif-

ten Karavan.¹¹⁴ Det finns också en del svar där kontentan var att det var ett förlagsbeslut, eller att beslutet om utgivningen fattades i samarbete med redaktörer eller författare.

Litterära agenter som arbetat å författarens vägnar anges ha tagit initiativet i fråga om sex av romanerna. I ett fåtal fall (4 st) förklarar förläggaren att det var en extern person som tipsat om, eller tagit initiativ till, översättningen. Dessa var bl.a. en tidigare ambassadör för ett land i språkområdet i fråga, en direktör för en svensk statlig myndighet inriktad mot forskning om länder i det aktuella språkområdet samt en författare vars verk tidigare getts ut på förlaget. Få personer vilka inte aktivt arbetar med någon del av utgivningsprocessen för översatt litteratur tycks alltså inverka på utgivningen av indirekta översättningar. Detta är i linje med de resultat som framkom ovan i fråga om vem eller vilka som vanligtvis tar initiativ till, eller kommer med förslag på, romaner att låta översätta.

För två romaner har förläggarna angett att det var författarna själva som tog initiativ till utgivningen. I båda dessa fall har författaren varit bosatt i Sverige sedan ett antal år, men skrivit på ett annat språk än svenska. I det ena fallet var den medierande texten självöversatt från ett, ur polysystemteoretiskt perspektiv sett, perifert språk till ett semiperifert språk (se avsnitt 2.2); i det andra fallet var den medierande texten en konventionell direktöversättning till ett mer centralt språk.

Med hänsyn till vad som tidigare framkommit om översättare och deras syn på indirekt översättning är det intressant att notera att endast en av förläggarna har angett att översättningsinitiativet för den indirekt översatta romanen kom från en översättare, som inte arbetar även i andra roller på förlaget. För tre av romanerna var förläggaren emellertid de facto också översättaren, så i dessa fall kan översättarna inte sägas helt ta avstånd från indirekt översättning (jfr Ivaska och Paloposki 2018 som diskuterar en finsk översättare och kritikers växlande förhållningssätt till indirekt översättning).

I Allwood (2024:36–37) tog jag utgångspunkt i de fastställda initiativtagarna till de indirekta översättarna och delade in romanerna i två nya grupper i syfte att fortsätta undersöka relationen mellan det språk som förläggaren först kom i kontakt med romanen på och det språk som romanen sedan översätts från. Den ena gruppen bestod av 25 romaner där förläggaren angett att det var hen själv som tagit initiativet till utgivningen och den andra bestod av 22 romaner där förläggaren angett att det var någon annan, eller en grupp personer, som tagit initiativet till utgivningen. Resultatet sammanfattas i tabell 5.6.

114 Se Alvstad (2017) för en analys av hur de indirekta översättningarna i *Indiska biblioteket* har presenterats och mottagits av den svenska publiken och kritikerkåren.

TABELL 5.6 *Språket för första kontakt med romanen (Allwood 2024:37), absoluta tal*

	Språket för första kontakt = det medierande språket	Språket för första kontakt ≠ det medierande språket
Förläggaren tog initiativ	22	3
Någon annan/en grupp tog initiativ	13	9

I gruppen med romaner där förläggaren anger att det var hen själv som tagit initiativet till utgivningen var språket för förläggarens första kontakt med romanen och det språk som sedan användes som medierande språk detsamma i 22 av 25 fall.

I de fall där förläggaren angett att det var någon annan, eller en grupp individer, som tagit initiativet till utgivningen av den indirekt översatta romanen, var språket för första kontakt och det språk som sedan användes som medierande språk bara detsamma i drygt hälften av fallen (13 av 22). I de allra flesta fall rör det sig om det hypercentrala språket engelska som medierande språk.

Av ovanstående framgår att förläggarens arbetsspråk tycks spela stor roll för val av verk att ge ut när det är förläggaren själv som tar initiativet till utgivningen. Detta kan, som konstaterats i Allwood (2024:37), tyda på att denna sorts utgivning utgår mer ”från förläggarens personliga smak och intressen” och mindre från ekonomiska hänsynstaganden i fråga om t.ex. säljpotential. När det är någon annan som tar initiativet till utgivningen är betydelsen av förläggarens språkkunskaper mindre tydlig. Detta beror rimligen på att det då troligen finns fler inverkanande faktorer än enbart förläggarens egna hänsynstaganden.

Under arbetet med frågan om vem som tagit initiativet till respektive översättning och hur detta samspelade med det språk förläggaren först kommit i kontakt med romanen på noterade jag att förläggarna påfallande ofta svarade att de redan hade gett ut verk av samma författare. Detta stämmer också överens med vad som framkommer i avsnitt 3.1. Därför gjordes en egen kategori för alla romaner av en författare som redan tidigare publicerats på samma förlag. Denna nya kategori kallade jag *fortsättningsutgivning*. Huruvida författaren hade getts ut på samma förlag tidigare eller inte kontrollerades i Libris. Alla övriga svar på vem som tagit initiativ till utgivningen delades in i *förläggaren själv* respektive *annan person eller grupp*. Analysen omfattar 49 romaner och resultaten sammanfattas i tabell 5.7, där också uppgifter om förlagsstorlek ingår.

TABELL 5.7 Översättningarnas initiativtagare efter förlagsstorlek, absoluta tal (utifrån Allwood 2024:38)

	Litet förlag	Mellanstort förlag	Stort förlag	Totalt
Fortsättningsutgivning	9	12	6	27
Förläggaren själv	7	2	2	11
Annan person eller grupp	2	7	2	11
Totalt	18	21	10	49

I tabell 5.7 är de indirekta översättningarnas initiativtagare indelade i diskreta kategorier. I verkligheten överlappar dessa naturligtvis varandra, inte minst eftersom kategorin *fortsättningsutgivning* inte kan ta några initiativ. Som framgår av tabell 5.7 är emellertid fortsättningsutgivningen av indirekt översatta romaner, relativt sett, omfattande. Fortsättningsutgivning är den största kategorin översättningar oavsett förlagsstorlek. Detta resultat är i linje med uppgiften i avsnitt 3.1 att antagningsproceduren oftast är en *formalitet* i de fall författarna har en väl inarbetad plats i ett förlags utgivningskatalog. Att etablerade författare till viss del kan dra nytta av tidigare framgångar tycks alltså även gälla författare som översatts indirekt. Förläggaren *Indy* uttrycker detta explicit: ”Förlaget väntade helt enkelt på [författarens] ’nästa bok’.”

Möjligen kan fenomenet fortsättningsutgivning i samband med indirekt översättning ses som att förläggare med en fungerande strategi för översättningen av en viss författare är obenägna att ändra strategi, även om strategin från början omfattade indirekt översättning av ett verk på grund av att ingen direktöversättare från det ursprungliga källspråket fanns tillgänglig. Eventuellt kan detta fenomen också tyda på en kontinuitetssträvan från förläggarens sida. Det ses helt enkelt som värdefullt att en översättare som översätter en viss författare – och gör det bra – får fortsätta arbeta med det författarskapet, även om översättningen sker indirekt. Med viss försiktighet kan man kanske därmed dra slutsatsen att kontinuitet i vissa fall väger tyngre än normen om att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket.

Av tabell 5.7 framgår också att om fortsättningsutgivningen lyfts ut till en egen kategori blir det tydligt att det främst är i gruppen Litet förlag som förläggaren ensam tar initiativ till nya utgivningar, medan förläggarna i gruppen Mellanstort förlag i högst grad använder sig av andra personer eller en grupp som initiativtagare till utgivning av översatt litteratur. Här bör det emellertid återigen påpekas att resultatet gäller de 49 romaner förläggarna lämnat uppgifter om i den aktuella enkätfrågan, inte periodens samtliga 70 indirekt översatta romaner.

5.3.3 Medierande språk, romanerna och författarna

I det här avsnittet behandlas de undersökta indirekta översättningarna och de relaterade författarna av respektive verk på ursprungsspråket. För nära hälften av romanerna (20 av 50) angav förläggaren att hen misslyckats med att hitta en översättare som kunde översätta direkt från det ursprungliga källspråket, antingen för verket i fråga eller för ett annat, tidigare, verk på samma språk.

I en dryg femtedel av fallen (11 av 50) angav förläggaren att förlaget till att börja med hade försökt använda sig av en direktöversättare för verket i fråga, eller för ett tidigare verk från samma språkområde, men att översättningen till svenska inte hållit önskad kvalitet. Det tycks då i de flesta fall ha rört sig om direktöversättare som inte hade svenska som sitt starkaste språk, och som alltså bröt mot normen, eller föreställningen, om att översättare ska översätta till sitt modersmål/starkaste språk (jfr avsnitt 2.5.2).¹¹⁵ *Gaby* beskriver försöket med en översättning som att förlaget ”hade en kontakt som skulle översätta direkt, men där räckte inte svenskan till”.

I avsnitt 5.3.3.1 presenteras hur förläggarna anger att de har valt medierande text för de indirekt översatta romanerna som ingår i Delstudie 2. I avsnitt 5.3.3.2 behandlas förläggarnas syn på självöversättande författare och hur deras texter fungerar som källtexter/medierande texter i allmänhet och vad gäller undersökningens författare i översättning till svenska specifikt. Därefter presenteras i avsnitt 5.3.3.3 (förläggarnas svar på) om författarna hade någon åsikt angående översättningsmetod och, i förekommande fall, val av medierande språk. Avsnittet avslutas med några iakttagelser angående författare som medöversättare eller auktorisatör av en översättning.

Här vill jag åter framhålla att författarna och översättarna inte själva har fått komma till tals i studien. Materialet i delstudien speglar alltså förläggarnas angivna uppfattning av författarnas och översättarnas respektive situationer och intentioner, medan författarna och översättarna inte har haft möjlighet att uttala sig.

5.3.3.1 Romanernas medierande texter

Förläggarna tillfrågades om hur de valde medierande språk att låta översätta respektive romaner från. Eftersom utförligheten i förläggarnas svar varierar och de fokuserar på olika aspekter av själva språkvalet omfattar svaren olika sorters information för de olika romanerna. En och samma förläggare kan

115 Skribenter kan naturligtvis vara svaga stilister även på sitt modersmål.

ange flera anledningar till valet av medierande text för deras indirekta översättningar. Uppgifterna om ett verk kan därmed föras till en eller flera av de induktivt framtagna svarkategorierna. Exempelvis svarar *Dani* angående en roman att det saknades översättare från det ursprungliga källspråket, ”alltså blev det översättning från en bra engelsk text”. Svaret kategoriserar jag dels som att hen hade fokus på att hitta en *bra medierande text*, dels som *övrigt* eftersom upplysningen *det gick inte att hitta en direktöversättare* inte kan sägas vara ett direkt svar på frågan hur den medierande texten valdes. Antalet romaner för vilka ett visst svar har lyfts fram ges inom parentes. Svaren delas in i följande fyra övergripande kategorier:

1. Författaren angavs ha varit involverad i, eller ha godkänt, den medierande texten (27).
2. Förläggaren fokuserade på att hitta en bra medierande text (14).
3. Förläggaren fokuserade på att hitta en bra översättare till svenska (9).
4. Övriga svar (43).

Hela tio förläggare, som svarade för sammanlagt 27 romaner, angav att de valde den medierande texten därför att författaren själv hade gjort översättningen, bidragit till den, eller på annat sätt hade godkänt, eller *auktoriserat*, översättningen (se vidare avsnitt 5.3.3.3). Författares olika typer av insatser för översättning av det egna verket tycks alltså i förläggarnas ögon vara ett tungt vägande argument för att välja just den texten som källtext för en översättning till svenska (jfr Delstudie 1, avsnitt 4.3.2). *Charlies* svar kan ses som representativt för flera av de andra förläggarnas svar. Hen uttrycker det som att författaren hade ”varit så involverad i översättningen till [språk X] att det nästan var som ett original/en auktoriserad översättning”.

Vissa förläggare lyfter fram att den svenska översättningen var gjord från en bra medierande text. Exempelvis anger *Mika* att hen bara hittat en översättning till språk X av den ursprungliga källtexten, men hen lyfte också fram att ”via recensioner och kritik hade jag förstått att det var en mycket bra översättning”.

I stället för att fokusera sina svar på den medierande texten, eller i vissa fall utöver att svara på frågan om den medierande texten, valde förläggare för 14 verk att fokusera på översättaren till svenska. *Charlie* svarar bl.a. att ”engelska var det uppenbara valet” eftersom förlaget ville anlita den absolut främsta översättaren till svenska och hen översatte från engelska.

Bland de övriga svaren nämns över 30 gånger att förlaget antingen inte kunde hitta någon direktöversättare för språket i fråga eller att de inte blev nöjda med resultatet av direktöversättningen. Detta är emellertid mer att be-

trakta som förklaringar till valet att låta göra en indirekt översättning än som en förklaring till varför ett specifikt medierande språk valdes.

Mer intressant är t.ex. att författarens agent nämndes i samband med tre romaner. *Noa* svarar att hen valde medierande text "[i] samråd med agenten, vill jag minnas". *Kim* å sin sida menar att valet av medierande språk var enkelt eftersom både författaren och hen själv talade det språket och det dessutom fanns många duktiga översättare från språket i fråga. För två romaner nämner förläggarna explicit att den valda medierande texten var den enda tillgängliga översättningen.

I kategorin *övriga svar* kan också noteras det speciella fallet med en tysk roman, vilken översatts via engelska i stället för direkt från tyska (se 4.4 i avsnitt 4.3.2). Anledningen till den indirekta översättningen visade sig i detta fall vara upphovsrättslig och bero på önskemål från det anglosaxiska förlag som köpt översättningsrättigheterna. Det förlaget angav att den engelska översättningen var bättre redigerad än den tyska originaltexten och att den därmed skulle fungera som källtext för vidare översättning. I sådana situationer kan "valet" för den svenska förläggaren att låta översätta verket indirekt antas ha varit relativt enkelt.

5.3.3.2 Förläggarna om självöversättande författare

Ur språkvetenskapligt, litteratursociologiskt, översättningsgenetiskt och språkpolitiskt perspektiv är självöversättare intressanta och som fenomen väcker de frågor om ett verks ursprunglighet och status som original (jfr avsnitt 2.6). Att *originalet* inte är en stabil och oföränderlig enhet har emellertid lyfts fram och problematiserats alltmer på senare tid (se avsnitt 1.3).

På ett mer konkret plan tycks emellertid förläggarna i Delstudie 2 tämligen överens om att självöversättningar bör ses mer eller mindre som ett original eller en annan språkversion av samma verk. Uttalanden som *Los*, "den engelska versionen [har] alltså en hög status som källtext", tyder på en relativt pragmatisk syn på vad en källtext är; nämligen en text som har skrivits, bearbetats eller godkänts av författaren för att fungera som källtext för en översättning. Den förefaller emellertid inte behöva vara en text på det språk som verket ursprungligen skrevs på – i den mån detta går att utröna.

Förläggarnas resonemang om hur de och deras förlag generellt ser på självöversättningar som källtexter för översättning till svenska presenteras här, tillsammans med några iakttagelser om hur förläggarna ställer sig till de självöversättningar som de har låtit svensköversättare använda som källtexter.

Förläggarnas syn på självöversättningar kan sammanfattas i följande punkter:

- Det är positivt i någon mån.
- Det går inte att säga generellt/har ingen åsikt.
- Författaren kanske förbättrar/bearbetar under översättningen.
- Kvaliteten på översättningen är inte nödvändigtvis bra, men det är i alla fall författarens text.
- En självöversättning kan innebära att författaren får möjlighet att välja vilken källtext som ska ligga till grund för översättningen till svenska.

Drygt hälften av förläggarna svarade att självöversättningar i någon mån var positivt, bl.a. därför att författaren själv då får antas vara nöjd med översättningen. *Ellis* ser det som att det ”närmast blir en direkt översättning”. *Valentine* uttrycker något liknande och menar att ”[o]m en författare översätter texten själv så är det ju ingen skillnad mot alla [sic] annan översättning”. *Jordan* uttrycker en liknande uppfattning som *Valentine*: ”Om författaren behärskar båda språken perfekt så får man väl helt enkelt se det som ett originalverk av författaren snarare än som en översättning.”

En handfull förläggare svarar att det inte går att säga något generellt om självöversättningar, att de inte har någon åsikt eller att de inte har tänkt på hur de ställer sig till att använda en författares egen översättning som källtext för en översättning till svenska. En förläggare sammanfattar sitt svar som ”är författaren duktig på att översätta så varför inte?”.

Tre förläggare uppmärksammar att självöversättande författare kanske passar på att ändra och förbättra texten i översättningsprocessen, på ett sätt som de – får man anta – menar att en utomstående översättare inte skulle göra (jfr avsnitt 2.6). Exempelvis berättar *Dani* att en författare vid självöversättningen kunde ”ändra i själva originaltexten när [hen] stött på svårigheter mellan språken”. *Dani* anger att detta är *mycket värdefullt*. Hen motiverar inte vidare varför detta kan anses värdefullt, men det är möjligt att hen med *svårigheter mellan språken* syftar på exempelvis ordlekar eller s.k. kulturspecifika element (se avsnitt 6.3.4 i Delstudie 3) som författaren har förklarat eller bytt ut redan i sin egen översättning, vilket skulle göra den texten enklare att använda som källtext för framtida översättningar till andra språk. *Indy* förklarar om en självöversättande författare att ”[u]nder översättningens gång förekom också vissa smärre bearbetningar av originaltexten”. *Robin* uttalar sig om självöversättningar mer generellt och menar att det inte är ”riktigt säkert att det är samma som originalet, de kanske förbättrar lite när de översätter. Men det är ändå författarens texter”.

Endast två förläggare uttrycker viss tveksamhet mot att använda självöversättningar som källtexter för översättning till svenska. *Jordan* anger att om ”författaren inte är helt hemma i översättningsspråket är det förmodligen bättre om det hela görs av en professionell översättare”. *Ellis* uttrycker en generell

skepsis mot självöversättare, men tycker ändå att deras texter kan vara godtagbara som källtexter: ”författare [är] ofta inte några bra/tillförlitliga översättare, så det är inte alls säkert att boken blir lika bra. Men det är i alla fall författarens verk.” Här tycks alltså *Ellis* väga autenticitet mot kvalitet när det gäller självöversättande författare, men denna avvägning verkar inte vara särskilt spridd bland de andra förläggarna. *Billie* och *Indy* anger att de om möjligt skulle låta författaren välja vilken av de två versionerna som skulle användas som källtext för översättningen till svenska.

När det gäller självöversättningar tycks förläggarna alltså snarare fokusera på textens upphovsperson än att som t.ex. Ehrlich (2009) se som det väsentliga att det är ”a transfer between two language systems [...] that determines the type of process followed, rather than the identity or status of the producer” (se också avsnitt 2.6). Förläggarna i denna delstudie delar alltså inte Ehrlich uppfattning om att självöversättningar i stort sett är som alla andra översättningar. Om den medierande texten för en översättning till svenska är en självöversättning, lyfter förläggarna ofta fram detta faktum som skäl för att välja självöversättningen som medierande text.

I nästa avsnitt redogör jag för det som framkommit i undersökningen om hur förläggarna återger författarnas uppfattning om översättning av deras verk.

5.3.3.3 Förläggarna om författares syn på översättning

I detta avsnitt redogör jag först för hur förläggarna svarar i fråga om författares syn på (indirekt) översättning. Därefter för jag in några iakttagelser med ursprung utanför det egentliga materialet för Delstudie 2, eftersom dessa bidrar till att belysa författarna bakom de indirekta översättningarna och hur författarna på andra ställen har angetts föredra att bli översatta. Jag drar också några slutsatser i fråga om författare och deras kontakt med översättare.

Det varierar troligen huruvida författare i allmänhet har en åsikt om direkt och indirekt översättning eller översättningen av deras verk överhuvudtaget (jfr dock Ringmar 2009). Även förläggares uppfattning om författares syn på översättning tycks variera stort. *Valentine* menar att författare i allmänhet ”är ointresserade av språk- och översättningspolitik”, och bara vill få fram en översättning som motsvarar deras förväntningar. *Kaj* å sin sida lyfter fram att: ”Vissa författare är mer noga med att översättningarna ska göras direkt även om de kommer från små språkområden.” Hen menar att detta kanske beror

på att författarna inte har inblick i hur situationen med översättare ser ut i målspråkslandet.¹¹⁶

Alla förläggare tillfrågades specifikt om huruvida författarna av de indirekt översatta romanerna hade haft någon åsikt om vilken språkversion som skulle användas som källtext för den svenska översättningen. I de allra flesta fall är upphovsrättsinnehavaren och författaren samma person och för att underlätta läsningen skriver jag *författaren* i stället för *upphovsrättsinnehavaren* på vissa ställen nedan, även om det i frågan i enkäten stod *upphovsrättsinnehavaren* för att fånga upp eventuella fall där detta inte längre var författaren. Enligt min analys av förläggarnas svar kan de flesta svar placeras i en av tre kategorier:

- Författaren uttryckte inte någon specifik åsikt.
- Författaren var införstådd med valet, och nöjd med det.
- Författaren hade en angiven åsikt, eller förespråkade ett särskilt språk.

Vissa av förläggarnas svar är dock svåra att föra till någon av de tre kategorierna. Exempelvis svarar en förläggare att författaren inte hade någon åsikt ”eftersom förutsättningarna var givna från början”. Eftersom *förutsättningarna var givna från början* väljer jag att analysera svaret som att *författaren var införstådd med valet*, snarare än att hen inte uttryckte någon åsikt. När det däremot gäller en självöversatt roman, blev svaret på frågan huruvida författaren hade någon åsikt: ”Säkert. Men de hade inga invändningar. Valet var vårt, antagligen för att det var en självöversättning.” Här svarar alltså förläggaren att upphovsrättsinnehavaren troligtvis hade en åsikt. Trots detta har jag valt att kategorisera svaret som att *författaren inte uttryckte någon specifik åsikt*, eftersom valet anges ha varit förlagets.

Sammanlagt inkom svar om författarnas eventuella källtextönskemål för översättningen till svenska för 47 av de 55 romanerna. I lite drygt hälften av fallen (26 st) tycks författaren ha varit nöjd/införstådd med språkvalet. För en knapp tredjedel (15 st) angav förläggaren att författaren inte hade någon åsikt i frågan. I sammanhanget är det intressant att det endast var i samband med fem romaner som förläggaren angav att författaren hade haft en åsikt i frågan om val av språk att översätta den specifika romanen ifrån. Detta kan stödja *Valentines* påstående i början av detta avsnitt, om att författare i allmänhet inte är så intresserade av språkpolitik – eller översättningsteori. Det finns dock författare som har önskemål om hur deras verk ska översättas, vilket framkommer nedan.

116 Frågan om indirekt översättning uppkommer rimligen mer sällan för författare från centrala språkområden med många talare, eftersom direktöversättare då i de flesta fall finns att tillgå.

I enkätsvaren framkommer att fyra författare – eller upphovsrättsinnehavare – har uttryckt åsikter om val av källspråk för översättning av deras respektive roman(er). De fyra författarna är, i bokstavsordning, Bernardo Atxaga, Ismail Kadaré, Jemal Karchkhadze och Ak Welsapar. I samtliga fall förespråkade författarna indirekt översättning i stället för direktöversättning från det ursprungliga källspråket.

Bernardo Atxaga (f. 1951) översatte själv sin roman *Dragspelarens son* (på svenska 2009) från baskiska till spanska i samarbete med Asun Garikano. Förläggaren anger att Atxaga under översättningens gång gjorde vissa ändringar i texten och själv ville att verket ”skulle översättas från spanska”. Förläggaren berättar också att Atxaga ”hade ett mångårigt samarbete med och stort förtroende för sin svenska översättare Ulla Roseen”.

Ismail Kadaré (1936–2024) skrev på albanska och har getts ut på svenska i indirekt översättning sedan 1970-talet. Mellan år 2000 och 2015 publicerades två av hans romaner på svenska: *Aprils frusna blommor* (2003) och *Grymma april* (2007). Enligt förläggaren hade Kadaré *godkänt* de franska översättningarna och ville explicit att vidare översättningar skulle göras från dessa, eftersom han inte litade på att förlag i andra länder kunde hitta bra översättare från albanska. Ytterligare anledningar till att Kadaré föredrog att bli översatt indirekt framför direkt redovisas i avsnitt 2.7.2.

Jemal Karchkhadze (1936–1998) var en georgisk författare. De som förvaltade hans upphovsrätt föreslog att romanen *Antonio och David* (2013) skulle översättas från georgiska till svenska via engelska.

Ak Welsapar (f. 1956) är en turkmensk exilförfattare boende i Sverige sedan 1990-talet. Han översatte själv sin roman *Kobra* (2011) från turkmenska till ryska. Enligt förläggaren var det Welsapar själv som föreslog att verket skulle översättas från den ryska versionen.

För de baskiska och albanska språkens del är dessa tre romaner, såsom framgår av Delstudie 1 (avsnitt 4.3.2), de enda som getts ut i svensk översättning 2000–2015. För georgiskans del utkom det en direktöversatt roman samma år som den indirekt översatta romanen, men det är den enda direktöversatta romanen 2000–2015. För turkmenskans del utkom det en enda direktöversatt roman 2000–2015 och denna utkom 2015. De författare som förespråkade en indirekt översättning till svenska kan alltså ha haft rätt i sin förmodan att det hade varit svårt att ordna en direktöversättning av deras verk till svenska.

De fyra författarna ovan, vilka sades ha en explicit åsikt om val av språk att bli översatta från, ger emellertid inte den fullständiga bilden av författarna i materialet. Via svar på andra frågor i enkäten och via externt material, såsom författarintervjuer, framkommer att ytterligare ett antal av undersökningens författare uttryckligen önskar att översättningar av deras verk görs indirekt –

oftast via engelska. Orsaken är inte helt tydlig i samtliga fall men troligen rör det sig oftast om att författarna antar att det blir svårt att hitta bra översättare från det (semi)perifera språket eller en generell önskan om att öka chanserna till försäljning av översättningsrättigheterna internationellt. I detta sammanhang diskuteras följande sex författare nedan, efter födelseår: Vladimir Nabokov, Isaac Bashevis Singer, Marlene van Niekerk, Deon Meyer, Assaf Gavron och Domingo Villar. Det är möjligt att även andra författare i materialet hyser liknande farhågor och önskemål utan att detta har dokumenterats lika tydligt.

Ett av de mest välkända exemplen på självöversättare är troligen Vladimir Nabokov (1899–1977), som själv översatte, medverkade till, eller noga övervakade, översättningarna av sina ryska verk till engelska, och senare de engelska verken till ryska. Nabokov tycks ha sett det som legitimt och önskvärt att förbättra och ändra i översättningarna där han bedömde det lämpligt (se avsnitt 2.6). I fråga om översättningen av Nabokovs verk som ursprungligen skrivits på ryska beskriver Montini (2020:8) det som att ”Nabokov wished his translators to use his ‘Englished’ versions as a source text. The ‘original’ was no longer the reference text (or source text) because the author had replaced it.” Även den svenska förläggaren anger att de engelska Nabokovöversättningarna är *auktoriserade av författaren* och kan ses som originaltexter.

Nobelpristagaren Isaac Bashevis Singer (1903–1991) skrev på jiddisch hela sitt liv, trots att han emigrerade till USA som 31-åring. Enligt Michelson (1997:103) godkände alltid Singer personligen de engelska översättningarna av hans texter innan de publicerades. Alla översättningar till andra språk görs från de engelska översättningarna (Michelson 1997:103). Enligt Singers svenska förläggare hade Singer uttryckligen bett om detta. Han ”kände sig tryggare på det sättet”, eftersom han visste att det i vissa länder fanns ytterst få översättare från jiddisch.

I enkätundersökningen förekommer två författare som skriver på afrikaans och som har översatts via engelska: Marlene van Niekerk och Deon Meyer. Marlene van Niekerk (f. 1954) är känd för sitt nära samarbete med sina översättare till engelska. Attridge (2014:401) beskriver översättningen av van Niekerks roman *Triomf* (AFR 1994) som att:

De Kock and Van Niekerk were well aware that the translation for a South African readership wouldn't do for the international market, and they worked simultaneously on a global version that removed most of the Afrikaans, and supplied a glossary of those terms they kept in the original language.

Marlene van Niekerk finns representerad med två romaner i mitt material och enligt den svenska förläggaren är de gjorda från en ”av författaren auktoriserad översättning till engelska”.

Deon Meyer (f. 1958) förekommer med inte mindre än sju översatta verk i materialet. Enligt Meyers svenska förläggare fanns i samtliga fall ”en av författaren auktoriserad översättning” till engelska att använda som källtext för den svenska översättaren. Meyer har personligen bekräftat att han föredrar att bli internationellt översatt via de engelska översättningarna (Meyer, personlig kommunikation den 25 september 2022).

Meyer föredrar indirekt översättning eftersom han inte tror att det går att få tag på bra översättare mellan afrikaans och andra (semi)perifera språk. Han berättade att han arbetar nära sin översättare till engelska och går igenom översättningarna ord för ord. Meyer och översättaren kan ändra nyanser, men Meyer vill att versionerna på afrikaans och engelska ska ligga så nära varandra som möjligt (Meyer, personlig kommunikation den 25 september 2022).

Assaf Gavron (f. 1968) är en israelisk författare och översättare från engelska till hebreiska. Den svenska förläggaren beskriver det som att Gavron var ”väldigt mån om att få ut [romanen] i översättning på ett antal språk” och att han och hans litterära agent explicit hade sagt att det gick bra att göra den svenska översättningen med utgångspunkt i den engelska översättningen, eftersom Gavron själv hade medverkat till den. Exakt hur mycket Gavron faktiskt har bidragit till översättningen får dock sägas vara oklart. De flesta internetsidor som säljer eller nämner boken anger enbart Steven Cohen som översättare till engelska, inte Gavron själv.

Domingo Villar (1977–2022) var en galicisk författare som enligt Alex författarlexikon (2019) började översätta sig själv från galiciska till spanska eftersom han inte lyckades bli utgiven på galiciska. Senare tycks han ha utvecklat en metod som påminner om den Andre Brink använde sig av ibland med skrivande och översättande mer parallellt (Roubaix 2012:4; jfr Dasilva 2018:245). Enligt Dasilva (2018:245) använde Villar sig också av självöversättning till spanska som ett sätt att förbättra originaltexten och förenkla eventuella svårigheter för framtida översättningar till andra språk. Enligt Villars svenska förläggare ansåg Villars litterära agent – och därmed Villar själv får man förmoda – att översättningar inte behövde utgå från den ursprungliga originaltexten på galiciska.

Utöver de författare som är starkt engagerade i direktöversättningen av deras verk, eller till och med översätter verken själva, framkommer i materialet att författare ibland även är engagerade i sina indirekta översättningar. Två förläggare anger att författaren och översättaren till svenska hade ett nära samarbete. Ytterligare tre förläggare beskriver det som att författaren och den svenska översättaren stod i direktkontakt med varandra under arbetet. Totalt nämner alltså 5 av 20 förläggare att en författare och dennas översättare till svenska, som översatte indirekt, stod i kontakt med varandra under översättningsarbetet.

Av avsnitt 5.3.3.3 framgår att det i materialet trots allt inte är särskilt ovanligt med författare som har en åsikt om hur de vill översättas till andra språk. Dessutom översätter de författare som kan, ofta själva sina texter till ett mer centralt språk eller bidrar till översättningen till ett sådant språk. Utöver att dessa översättningar fungerar som ett sätt att sprida texten, kan de också fungera som ett sätt att behålla kontrollen över den ursprungliga källtexten, som en kreativ övning och som ett sätt att säkerställa en text som lämpar sig för vidare översättning till andra språk.

Vidare är det intressant att tre av förläggarna nämner att författaren på något sätt *auktoriserat* den medierande texten, eftersom ordet *auktorisera* inte användes i enkäten.¹¹⁷ För i alla fall dessa tre förläggare tycks begreppet vara relevant i fråga om att legitimera att indirekta översättningar och medierande språk används vid översättning till svenska. Förläggare med liknande svar nämner att författaren hade *godkänt* eller *övervakat* översättningen till det medierande språket.

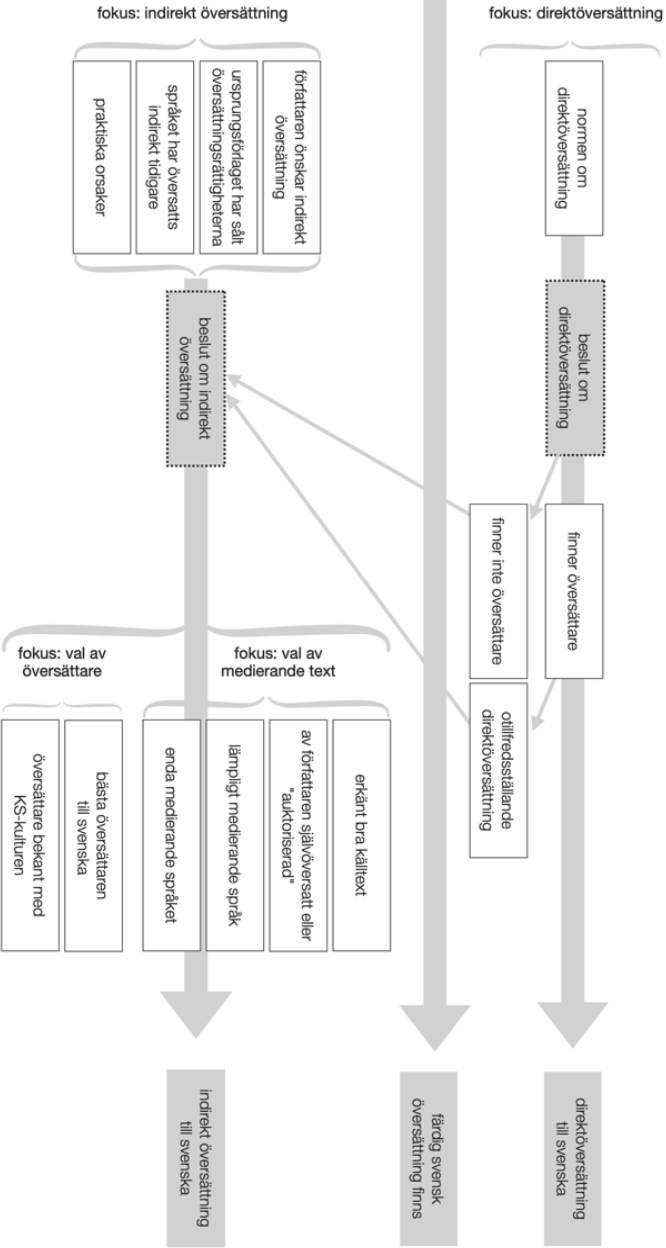
5.4 Sammanfattning och diskussion

Som framgår i avsnitt 5.1 har denna delstudie som främsta syfte att besvara frågeställning 2, om vilka faktorer som inverkar på förläggares val i samband med utgivningen av en indirekt översättning. Men delstudien bidrar också till att besvara frågeställning 1 om, när och på vilket sätt indirekt översättning används i Sverige mellan år 2000 och 2015.

I figur 5.2 presenteras en visualisering av de frågor som förläggarna har angett att de har behövt ta ställning till och de olika möjliga val som, i de undersökta fallen, har resulterat i de indirekt översatta romaner som utgör material för delstudien.

117 Här bör det dock påpekas att förläggarnas användning av frasen *auktoriserad översättning* inte avser detsamma som facktermen *auktoriserad översättning*. Med den senare avses i Sverige en översättning som är gjord av en *auktoriserad translator*, som har genomgått Kammarkollegiets auktorisationsprov (Englund Dimitrova 2015).

Förläggare vill publicera ett verk i översättning

FIGUR 5.2 Förläggares val vid utgivning av översatta verk

Som framgår av figur 5.2 finns det, när en förläggare valt ut ett verk för översättning, en rad olika omständigheter och beslut som kan leda fram till förläggarens val att låta publicera ett verk i indirekt översättning.

Den översta tjocka grå pilen i figur 5.2 illustrerar processen i de fall då normen om direktöversättning har fått förläggaren att fatta beslut om att låta ombesörja en direkt översättning. Beslutet resulterar i de flesta fall i just en direkt översättning. Ibland kan emellertid detta beslut behöva omvärderas om förläggaren inte hittar någon (tillgänglig) direktöversättare eller om den direkta översättningen visar sig vara otillfredsställande i något hänseende.

Den mellersta tjocka grå pilen i figur 5.2 illustrerar processen i de fall förläggaren erbjuder en färdig indirekt översättning att publicera. Detta är troligen ett tämligen ovanligt scenario, men ett sådant fall förekommer den undersökta perioden. I dessa fall behöver förläggaren främst ta ställning till om hen vill ge ut den indirekta översättningen eller inte.

Den nedersta tjocka grå pilen i figur 5.2 illustrerar processen i de fall när det redan vid förläggarens val att ge ut ett visst verk i översättning står klart att översättningen behöver ske via ett medierande språk. Detta kan bero på att någon på *avsändarsidan* (författare, litterär agent eller förlaget som äger översättningsrättigheterna) förespråkar indirekt översättning som metod för verket. Det har emellertid också visat sig kunna bero på att andra verk skrivna på samma språk tidigare har översatts indirekt, eller praktiska orsaker, så som förläggarens egna språkkunskaper. Efter att beslutet om indirekt översättning är fattat fokuserar de flesta förläggare antingen på någon aspekt av valet av medierande text eller på valet av översättare, för att åstadkomma en så bra översättning till svenska som möjligt. Hur förläggarna har motiverat sitt fokus på valet av medierande text eller valet av översättare till svenska illustreras i den högra delen av den nedersta tjocka grå pilen. Oavsett val av fokus blir resultatet i denna process i de flesta fall en indirekt översättning.

I avsnitt 5.4.1 ger jag en sammanfattning av resultaten och besvarar de tre specificerade forskningsfrågorna. I avsnitt 5.4.2 diskuterar jag sedan resultaten och kopplar dem till tidigare forskning. Vidare drar jag några slutsatser om de metodisk-teoretiska utgångspunkterna för Delstudie 2.

5.4.1 Sammanfattning

Resultaten av Delstudie 2 visar att det är en komplex kedja av beslut och en kombination av faktorer som inverkar på och till slut – eventuellt – leder fram till publiceringen av en indirekt översatt roman på svenska.

Delstudiens första specificerade fråga gäller vilka faktorer som kan öka respektive minska en förläggares benägenhet att ge ut ett verk i indirekt över-

sättning. Nedan uppmärksammar jag först den viktigaste faktorn som tycks minska en förläggares benägenhet att ge ut ett verk i indirekt översättning. Därefter går jag över till att diskutera sådana faktorer som tycks öka benägenheten. Avslutningsvis behandlar jag tre faktorer som har visat sig inte nämnvärt inverka på förläggarnas benägenhet att ge ut indirekta översättningar.

Den helt övervägande praktiken när det gäller skönlitterära översättningars direkthet på tjugohundratalet är, som framgått av avsnitt 4.4.1 i Delstudie 1, att översättningen görs direkt från det ursprungliga källspråket (över 5 000 direktöversättningar jämfört med de 70 indirekta översättningarna 2000–2015). Att normen om direktöversättning är stark även bland de förläggare som trots allt har gett ut litteratur i indirekt översättning, framgår av denna delstudie. Förläggarna är genomgående försiktiga med att beskriva några fördelar med att använda en indirekt översättningsmetod. Därmed kan den rådande normen om direktöversättning sägas vara en av de faktorer som i högst grad påverkar förläggarnas benägenhet att (inte) ge ut indirekt översatt litteratur.

Olika normer kan emellertid stå i konflikt med varandra (se avsnitt 2.5) och göra indirekt översättning till ett mer rimligt alternativ ur förläggarens synvinkel. Därför övergår jag nu till att sammanfatta sådana faktorer som tycks öka förläggarnas benägenhet att välja en indirekt översättningsmetod. Ett antal förläggare angav exempelvis att de först hade försökt anlita en direktöversättare, men att den svenska språkversionen hade haft stilistiska brister, eftersom översättaren i de flesta fall inte behärskade målspråket, dvs. svenska, tillräckligt väl. Detta visar att förläggarna varit beredda att bryta mot normen att översättare ska översätta till sitt starkaste språk, för att slippa bryta mot normen att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket (jfr avsnitt 2.5.2). Även om samtliga förläggare lyfter fram vikten av att en översättning görs direkt från det ursprungliga källspråket, finns det uppenbarligen faktorer i förläggarens praktiska arbete som kan leda till att indirekt översättning blir ett faktiskt alternativ.

Att förläggaren inte lyckades hitta någon direktöversättare alls, eller att den direkta översättningen inte uppfyllde kvalitetskraven, har visat sig spela roll för förläggarens beslut att ge ut ett verk i indirekt översättning. I de fall där författare har översatt sig själva från ett mer eller mindre perifert språk till ett mer centralt språk, eller tydligt har medverkat till en översättning av verket till ett annat språk än det ursprungliga källspråket, tycks de allra flesta förläggare se detta som något positivt. De föredrar då att använda självöversättningen som utgångspunkt för översättningen till svenska. Detta kan ses som ett utslag av den pragmatism som tycks prägla förläggaryrket, dvs. de flesta förläggare ser självöversättningar som lämpliga källtexter för vidare översättning till svenska just eftersom det är författaren som står bakom dem. En del av

förläggarna ger också uttryck för åsikten att författares självöversättningar inte alls bör ses som översättningar utan i stället som andra ursprungliga språkversioner av samma verk.

Detta är i linje med hur vissa forskare ser på självöversättande författares texter (jfr avsnitt 2.6). Många av förläggarna menar också att självöversättningar är att föredra som källtext framför andra översättningar, eftersom förläggaren då vet att författaren är nöjd med källtexten.¹¹⁸ I samband med hälften av romanerna nämnde förläggarna som en viktig aspekt vid valet av källtext att det fanns en översättning som författaren själv översatt, varit iblandad i eller godkänt.

I enkätsvaren framkommer också att författaren själv, dennas agent eller det förlag som ägde översättningsrättigheterna ibland förespråkade indirekt översättning till svenska. Orsakerna till att någon av dessa litterära aktörer ibland förespråkar indirekt översättning till svenska är inte systematiskt undersökta, men i Delstudie 2 har tre anledningar framkommit. Dessa *avsändarrelaterade* orsaker är: först och främst den antagna bristen på direktöversättare, för det andra upphovsrättsliga orsaker och för det tredje en vilja att underlätta för den svenska förläggaren – så att denna ska bli mer benägen att vilja ge ut boken på svenska.

Till de fjorton orsaker till indirekt översättning som presenteras i avsnitt 2.7.2 kan alltså läggas ytterligare två: Den första är att det kan finnas någon slags självöversättning till ett mer centralt språk – som enligt förläggaren är likvärdig med texten på det ursprungliga källspråket (och som är mer attraktiv för den svenska förläggaren eftersom det finns fler översättare från detta språk). Den andra är att avsändarsidan kan föreslå indirekt översättning som ett sätt att underlätta för den svenska förläggaren – så att denna ska bli mer benägen att vilja ge ut boken på svenska.

I undersökningen har också framkommit två faktorer av mer förlagsintern art, som visat sig öka de svarande förläggarnas benägenhet att låta översätta ett verk indirekt. Dessa faktorer är i linje med, och specificerar, resultat från tidigare forskning i fråga om förlagsinternas orsaker till indirekt översättning. Faktorerna hänger samman med en övergripande känsla av kontroll över processen, marknadshänsynstaganden (tajming) och ekonomi. För det första angav vissa förläggare att det kan gå snabbare att få fram en indirekt översättning, vilket kan vara viktigt med hänsyn till bokförsäljningen. För det andra

118 Här kan emellertid noteras att t.ex. Theodor Kallifatides och André Brink båda uttryckt missnöje med sina tidiga självöversättningar till grekiska respektive engelska men att de anger att de efter hand hittat sätt att föra över böckerna till det andra språket, som de varit nöjda med (Kallifatides 2003; Geldenhuis 2019:159).

poängterade vissa förläggare att indirekt översättning kan vara nödvändigt ur ekonomiskt hänsynstagande. I tidigare forskning om indirekt översättning (se avsnitt 2.7.2) har det ibland nämnts som ett skäl till att ett verk översätts indirekt att det kan bli billigare, eftersom översättningar från centrala språk oftast är billigare än översättningar från (semi)perifera språk, där tillgången till kvalificerade översättare är sämre. Ingen av förläggarna i denna delstudie har emellertid nämnt just den ekonomiska aspekten. I stället har de beskrivit ett annat sätt som indirekt översättning kan bli billigare på, för förlagen, än vad en direktöversättning skulle blivit. Detta handlar om omständigheten att förläggaren, ofta på mindre förlag, av ekonomiska skäl också är den som ska redigera och granska översättningen. Då kan indirekt översättning från ett centralt språk vara nödvändig för att förläggaren ska behärska källspråket att kontrolläsa den svenska översättningen mot.¹¹⁹

Nu vänder jag blicken mot de tre faktorer som undersökts, men som inte visat sig ha någon nämnvärd, eller enbart en svag, inverkan på förläggares beslut om att låta göra en indirekt översättning. Den första är förlagets storlek eller grad av etablering på marknaden och förläggarens erfarenhet av branschen. De undersökta förlagen skiljer sig åt vad gäller storlek och ekonomiska resurser. Som framgår av Allwood (2022) är flera av förlagen väletablerade och med hög prestige, även om några också är små förlag med ytterst begränsad utgivning. Även förläggarna av indirekta översättningar skiljer sig åt stort vad gäller utbildning och antal år i branschen. Många har mycket lång erfarenhet som förläggare, men det finns också de som bara varit förläggare för ett fåtal böcker.

Den andra faktorn som undersöktes, men som inte tycks ha särskild relevans för förläggarna just i fråga om utgivningen av en indirekt översättning, gäller möjligheten att få priser och bidrag för en roman. Det faktum att indirekta översättningar explicit utesluts från, eller endast i undantagsfall sägs kunna erhålla vissa priser eller bidrag (se avsnitt 3.3 och 3.4), är inget som tycks påverka förläggarna när de publicerar verk i indirekt översättning. Detta kan tyckas förvånande, åtminstone när det gäller bidragsdelen, som för många förlag är en viktig ekonomisk faktor vid utgivningen av översatt litteratur från (semi)perifera språkområden. Möjligtvis ligger förklaringen i det faktum att det, när allt kommer omkring, inte verkar särskilt svårt för indirekta översättningar att beviljas litteraturstöd från Kulturrådet, så länge det ursprungliga

119 Av liknande skäl kan en indirekt översättning, i alla fall i teorin, emellertid också bli dyrare än en direktöversättning. Så kan fallet vara ifall förlaget, efter det att översättningen är gjord, väljer att ta in en extern expert eller talare av det ursprungliga källspråket, för att t.ex. kontrollera att översättningen av kulturspecifika element har blivit rättvisande.

källspråket är (semi)perifert och det inte rör sig om deckare (jfr avsnitt 4.3.6.2 i Delstudie 1).

Den tredje faktorn som kunde förväntats ha relevans för förläggarnas benägenhet att ge ut ett verk i indirekt översättning men som inte lyftes i nämnvärd utsträckning i förläggarnas svar gäller bokmässors betydelse för förläggarna när det gäller idéer om nya böcker att publicera (jfr avsnitt 4.2.6). Endast två förläggare nämner bokmässor som ett ställe där de i allmänhet får uppslag till nya böcker att ge ut och ingen nämner att de skulle ta hänsyn till Bokmässan i Göteborgs växlande fokusländer (se dock diskussionen i nästa avsnitt).

Delstudiens andra specificerade fråga gäller vilka faktorer som spelar in i fråga om val av medierande språk för en indirekt översättning. Med hjälp av förläggarnas svar kan de tendenser som framträtt redan i Delstudie 1 konkretiseras och förklaras. Som framgått av Delstudie 1 tycks engelska vara förstahandsvalet att använda som medierande språk. Huruvida detta val ska betraktas som normstyrt eller ej diskuteras i avsnitt 5.4.2. Åtminstone sju olika faktorer som hindrar eller främjar engelska som medierande språk har identifierats. Dessa är:

- Förläggarens egna språkkunskaper.
- Eventuella befintliga självöversättningar.
- Ifall den engelska översättningen redan är en indirekt översättning.
- S.k. fortsättningsutgivning.
- Förslag på medierande text från författaren eller från någon författaren närstående.
- Att förläggaren känner till en bra översättning på det medierande språket eller en lämplig översättare till svenska.

Faktorerna tycks ofta samspela. De sju faktorerna behandlas vidare nedan.

Som framgått kan förläggarnas egna språkkunskaper spela viss roll för deras utgivning och val av medierande språk. Detta gäller i synnerhet vid mindre förlag, där förläggarens egna språkkunskaper nästan alltid återspeglas i valet av medierande språk. Vid de fall där förläggaren själv tagit initiativet till översättningen är också språket för första kontakt med verket oftast samma språk som det som sedan används som medierande språk för översättningen till svenska. Vid de tillfällen då någon annan tagit initiativet till utgivningen ser situationen lite annorlunda ut. Då är inte det språk förläggaren först kom i kontakt med verket på och det språk som sedan användes som medierande språk detsamma, i lika hög grad.

I de fall där förläggaren även är översättaren är det medierande språket med nödvändighet ett språk som förläggaren behärskar. I övriga fall tycks en förläggares språkkunskaper inte utgöra en lika tydlig begränsning, när det gäller

val av medierande språk. Åtminstone fyra förläggare har givit ut en eller flera indirekt översatta romaner medierade via språk som de inte angett sig ha som arbetsspråk. Detta ser jag som ett tecken på den tillit som många gånger råder mellan aktörerna i litteraturbranschen, inte minst i samband med översättningar (se diskussionen om tillit i avsnitt 5.4.2).

I de fall det fanns översättningar som gjorts av, eller med, författaren själv, från ett perifert språk till ett mer centralt språk, tenderade förläggarna att se dessa översättningar som mer eller mindre likvärdiga med texten på det ursprungliga källspråket (se avsnitt 5.3.3.2). Dessa självöversättningar tycks alltså ha högre status som källtext än en eventuell översättning till engelska. Inte heller tycks engelska komma i fråga som medierande språk i de fall den engelska texten redan är en indirekt översättning. I de sju fall där en engelsk indirekt översättning fanns tillgänglig använde det svenska förlaget i stället samma medierande text som den som användes vid översättningen till engelska.

Vidare har Delstudie 2 visat att förläggarna – om de tidigare använt en indirekt översättningsmetod vid översättningen av ett verk från samma ursprungliga källspråk – har en benägenhet att fortsätta använda indirekt översättning och samma medierande språk för efterföljande översättningar. Detta resultat kan tyda på ett pragmatiskt förhållningssätt till uppgiften. Om förläggaren och författaren, agenten och/eller det förlag som äger översättningsrättigheterna är nöjda eller förespråkar ett visst medierande språk, är det svårt eller onödigt för förläggarna att byta översättningsmetod, översättare eller medierande språk. Fortsättningsutgivningen kan emellertid även tyda på en strävan efter kontinuitet, och en strävan att låta en översättare som förläggaren är nöjd med, arbeta med ett och samma författarskap under längre tid – även när arbetsmetoden innebär översättning till svenska via ett medierande språk. Kanske väger till och med kontinuitetssträvan i vissa fall tyngre än normen om att översättningar ska göras direkt (se avsnitt 2.5.1).

Delstudiens tredje specificerade fråga gäller hur förläggare arbetar med indirekta översättningar. Ur förläggarsynvinkel tycks arbetet med att ge ut en indirekt översättning inte skilja sig särskilt mycket från utgivningen av en direktöversättning. Det är ungefär samma initiativtagare till översättningarna, även om förslag som *arbetas fram inom förlaget* eventuellt är vanligare när det gäller de indirekta översättningarna. Språkkombinationerna som det behövs översättare för är i allmänhet likartade, efter att förläggaren i förekommande fall konstaterat att hen inte kan hitta någon direktöversättare som kan göra en godtagbar översättning från det ursprungliga källspråket. Frågorna om källtextens kvalitet, relevans och allmänintresse är likartade och översättaren är i allmänhet en betrodd samarbetspartner som får utforma sitt arbete efter eget huvud (jfr avsnitt 5.3.2.2).

Värt att uppmärksamma är att i en femtedel (11 av 55) av de romaner som ingick i Delstudie 2 har förläggaren troligtvis inte läst verket innan beslutet om översättning till svenska fattades. Förläggarna förlitar sig helt enkelt ofta på sitt kontaktnät för att fatta beslut där de själva inte har tillräcklig kompetens (se vidare avsnitt 5.4.2).

5.4.2 Diskussion

De resultat som redovisas för Delstudie 1 och Delstudie 2 bidrar inte enbart till att besvara de två första övergripande frågeställningarna i avsnitt 1.1, utan resultat från respektive delstudie bidrar även till att komplettera den andra delstudien. Härigenom kan omständigheterna i samband med utgivningen av indirekt översatta romaner till svenska 2000–2015 belysas på ett mer fullständigt sätt.

Ett exempel gäller den roman från ett perifert språkområde, vilken i Libris angavs ha publicerats på svenska ett stort antal år efter att den kom ut i engelsk översättning, men som trots detta inte hade engelska som medierande språk (se avsnitt 4.3.1). I Delstudie 2 har framkommit att romanen översattes från tyska till svenska långt innan den engelska översättningen fanns tillgänglig, men att den svenska översättningen av upphovsrättsliga skäl blev liggande på det svenska förlaget och inte kunde publiceras förrän flera år senare. Under den tiden hade en engelsk översättning givits ut.

Är det då att betrakta som en norm i dagens svenska samhälle att indirekt översättning, om det ändå sker, bör ske via engelska? Det råder ingen tvekan om att engelska är det språk som föredras som medierande språk. Trots detta vill jag hävda att valet av engelska som medierande språk främst är ett bekvämlighetsval, snarare än en norm. Det engelska språket är centralt i det svenska samhället generellt och hypercentralt i det översättningslitterära systemet.

I undersökningen angav 18 av de 19 förläggare, som besvarade frågan om vilka språk de använder i arbetet, (åtminstone) engelska som arbetspråk. Vidare var det huvudsakligen texter på engelska som föreslogs vid de tillfällen då någon författare, någon agent eller något förlag uppgavs ha haft ett förslag på medierande text.

Trots dessa omständigheter vill jag alltså hävda att engelskans dominans som medierande språk har mer att göra med praktiska orsaker och engelskans roll som hypercentralt språk än med direkta normer. Inga av förläggarnas svar har tytt på att det skulle vara förenat med negativa påföljder att *inte* välja engelska som medierande språk (jfr diskussionen om normbrott i avsnitt 2.5). Inte heller har det framkommit att det skulle anses bättre att översätta via engelska av annat än rent praktiska skäl, som att förläggaren själv behärskar

det språket, att den översättningen var erkänd som en bra översättning eller att den skickligaste översättaren till svenska har engelska som källspråk. I synnerhet när det gäller vad som är en bra översättning är det emellertid relevant att dra en parallell till Ringmars (2009:273) påpekande när det gäller utsagor om olika översättningar:

[W]hen the author of a particular book – or anybody else for that matter – gives an opinion on its translation, the following questions should be asked: On what kind of examination – if any – is this opinion based? What competence has the author to judge in this particular case?

Just när det gäller förläggares motivering att den medierande texten är bra har detta i de flesta fall rört sig om en översättning till engelska. Detta faktum kan tolkas som att förläggarna uttrycker sig om engelskans generella förträfflighet som medierande språk, vilket möjligen indikerar att en viss konvention, om än ännu inte en norm, har utvecklats.

I förlagsbranschen, liksom i många andra delar av kulturbranschen, handlar mycket om kontakter och förtroende (Franssen & Kuipers 2013; Pym 2020; Vimr 2022a:290; jfr Leden 2021). Även delstudiens förläggare av indirekta översättningar lyfter fram vikten av personliga kontakter, inte minst med utländska förläggare med likartad utgivningsprofil, särskilt när det gäller vilka verk som ska köpas in för översättning. Detta är i linje med de tendenser till isomorfism som diskuteras i avsnitt 3.1–3.2.

Vidare försöker förläggarna i möjligaste mån lämna över de delar av ett projekt som de inte kan hantera själva till någon de har god kontakt med och litar på. Exempelvis ges översättarna stor frihet att utforma sitt eget arbete. Detta är i linje med resultat från t.ex. Ivaska och Paloposki (2018:34), som visar att i fråga om indirekt översättning kommer oftast initiativet att använda fler än en källtext, eller att samarbeta med någon annan, direkt från översättaren själv.

Som konstaterats i avsnitt 5.4.1 hade förläggarna i fråga om en femtedel av de romaner som ingick i studien dessutom troligen inte läst romanen i fråga innan beslut om inköp av översättningsrättigheterna. Detta resultat framhäver också betydelsen av förläggarnas betrodda kollegor och är i linje med resultat från Franssen och Kuipers (2013:55) i fråga om nederländska *förvävsredaktörer* (eng. *acquisition editors*) arbetssätt när det gäller inköp av översättningsrättigheter för böcker skrivna av etablerade författare.

På senare tid har också de litterära agenterna kommit att spela en allt större roll för förläggarnas val av verk att publicera (Rüegg 2023:270). Av resultaten i Delstudie 2 framgår att detta gäller även vid indirekt översättning. Agenter kan både föreslå titlar för översättning och komma med förslag på (språk)version att översätta den svenska texten från. Enligt en förläggare har agenterna,

[för de stora och mellanstora förlagen] helt tagit över översättarnas roll som introduktör av nya författarskap.

I fråga om bokmässornas ringa inverkan på förläggare av indirekt översatt skönlitteratur, återspeglas den i resultaten från Delstudie 1, vilka visade att det inte tycktes föreligga något samband mellan de årliga temaländerna för Bokmässan i Göteborg och de språkområden från vilka det getts ut indirekta översättningar de undersökta åren. I den mån bokmässor har betydelse för förläggare av indirekt översatt litteratur tycks betydelsen snarare kopplad till möjligheten att upptäcka nya författare och verk att ge ut, än möjligheten att uppmärksamma bibliotek och bokhandlar på förlagets böcker eller att sälja böcker till allmänheten. Som nämnts är emellertid inte heller denna betydelse särskilt framträdande. Detta kan bero på en eller flera faktorer, såsom de tre följande.

För det första nämner de flesta förläggarna vikten av personliga kontakter med andra, utländska, förläggare och det skulle kunna vara underförstått eller oviktigt för dem att denna kontakt sker på mässorna. För det andra ger jag i enkäten så många exempel på sätt att leta upp nya böcker att förläggarna kanske helt enkelt inte tänker på att de har fler, egna sätt som de använder sig av. För det tredje kanske bokmässorna faktiskt inte upplevs som så viktiga i just det här sammanhanget. Exempelvis har mindre förlag inte alltid tid, behov eller råd att delta i de stora bokmässorna. Detta beror bl.a. på att utställarytorna på dessa mässor ofta är tämligen dyra att hyra (jfr Lenemark 2017:42–43). De mindre förlagen är inte heller med i de stora budgivningarna om framtida bästsäljare. Om det däremot skulle vara så att bokmässorna faktiskt inte är så viktiga för svenska förläggare av översatt skönlitteratur överlag, skulle det eventuellt kunna vara en ny tendens, eller snarare tillbakagång, inom det översättningslitterära fältet.

Förläggarna i Delstudie 2 avvisar genomgående eventuella hänsynstagan- den till möjligheten att få bidrag och subventioner i samband med valet av översättningsmetod (se avsnitt 5.3.2.1). Detta kan tyckas överraskande med tanke på Vimrs (2022b:836) konstaterande att de flesta förläggare regelbundet utnyttjar någon typ av bidrag eller subvention för att publicera översatt skönlitteratur. Det är också överraskande eftersom Kulturrådet generellt tycks negativt inställt till att bevilja bidrag till indirekt översatta verk.

En inverkande förklaring till den noterade bristen på överensstämmelse med tidigare studier kan vara att det är ett metodproblem. I en och samma enkätfråga tillfrågades förläggarna om såväl bidrag som litterära priser, och det finns tendenser i svaren som tyder på att respondenterna främst tog fasta på de litterära priserna. I efterhand är det också lätt att se att frågor om (statliga) bidrag och priser borde ha hållits isär i enkäten.

Som framkommit i Delstudie 1 tycks emellertid en indirekt översättnings- metod inte inverka negativt på ett förlags faktiska möjligheter att erhålla lit-

teraturstöd för en roman. Det är möjligt att förläggarna inser att eftersom de inte behöver ange att en viss översättning är gjord indirekt när de ansöker om litteraturstöd minskar inte heller deras möjligheter att få sådant stöd nämnvärt om de inte anger detta faktum.

Delstudie 2 visar vidare att vissa av de översättare som arbetat med indirekta översättningar till svenska, liksom många direktöversättare (Tanqueiro 2000:56–57), håller kontakt med den relevanta författaren under arbetets gång (se avsnitt 5.3.3.1). Detta arbetssätt är i linje med iakttagelser i Lindqvist (2002:103) om hur högprestigeöversättare arbetar för att öka sitt kulturella kapital.

Att vissa indirekta översättare visar sig hålla kontakten med sina författare är också intressant eftersom det går emot tidigare påståenden att indirekta översättare inte har kontakt med sina författare (jfr Dollerup 2000 i avsnitt 2.5.1). Dessutom kan Dollerups uppfattning jämföras med Axelsson (2016), som visar att skandinaviska direktöversättare inte heller alltid har kontakt med sina författare, ens när dessa författare finns tillgängliga och har visat sig villiga att ha kontakt med sina översättare (Axelsson 2016:109, jfr s. 106, 241). Detsamma konstaterar Ekberg (2019:77), som intervjuar fem finska skönlitterära översättare om deras översättningar av karibisk litteratur. I intervjuerna framkommer att dessa fem översättare såg kontakt med författaren som *en sista utväg*.¹²⁰ Sammantaget visar dessa resultat att Dollerups (2000) antagande om att översättarens trohet mot författaren försvagas vid indirekt översättning jämfört med direktöversättning, eftersom översättare och författare inte kan ha kontakt, bör modifieras eller i alla fall omprövas (jfr avsnitt 2.5.1).

I denna delstudie har emellertid förläggarna av de indirekta översättningarna stått i fokus. Dessa förläggare tycks förenas av att de, trots att de är en heterogen samling aktörer, har visat ett starkt engagemang för att kunna publicera just sina indirekt översatta verk. Precis som Alvstad (2017:159) konstaterar i fråga om den indirekta översättningsmetoden för böckerna i *Indiska biblioteket*, hade många av de här undersökta indirekt översatta romanerna inte kunnat publiceras på svenska på något annat sätt än genom översättning via ett medierande språk.

Min uppfattning är att förläggarna är medvetna om, och förhåller sig till, rådande normer för översättning, men att deras primära fokus är att få fram en god måltext, och att göra detta till en för förlaget rimlig kostnad. Många av förläggarna önskar också att allt detta sker samtidigt som de vidgar svensk-

120 Inte heller betyder ju alltid det faktum att en författare och en översättare har kontakt att den kontakten är av god och produktiv natur (jfr Ringmar 2009:261–270 om Haldór Laxness inställning till olika översättare av hans verk).

språkiga läsares möjlighet att få tillgång till litteratur från andra språkområden än det anglosaxiska.

Som avslutning av denna delstudie väljer jag att travestera Svedjedal (1994:33), som hävdar att ”[o]m förläggaren är en dörrvakt så är han en dörrvakt som lär ut medan han släpper in”. Min uppfattning är att om förläggaren är en dörrvakt så är hen en dörrvakt som är mycket mån om dem som hen släpper in.

6. Delstudie 3: Litterär flerspråkighet i (indirekt) översättning

I denna delstudie undersöks några utvalda språkliga fenomen i en roman som översatts indirekt till svenska. Materialet utgörs av den sydafrikanske författaren Deon Meyers roman *Onsigbaar* (2007) på originalspråket afrikaans (KT1) samt dess översättning till engelska, (MT1/KT2) *Blood Safari* (2009), och dess indirekta översättning till svenska, (MT2) *Den sista safarin* (2013), baserad på den engelska texten (se avsnitt 1.3 angående förkortningarna). Verket utspelar sig i Sydafrika i allmänhet och i den afrikaansspråkiga kulturen i synnerhet. Valet av författaren Deon Meyer motiveras dels med att han är den författare som översatts indirekt till svenska flest gånger under perioden 2000–2015 (se avsnitt 4.3.3), dels med att det för undersökningen krävdes ett ursprungligt källspråk som jag skulle kunna analysera. Afrikaans är ett språk som jag tillägnat mig genom studier, vilket gjorde valet av ursprungligt källspråk tämligen självklart. Den specifika romanen valdes eftersom jag ville att översättaren till engelska respektive svenska skulle vara förtrogna med Meyers stil när de gjorde sina översättningar (se avsnitt 6.5.2).

Utgångspunkten för Delstudie 3 är en analys av flerspråkighetens funktioner i den litterära texten, utifrån en modell av Haapamäki och Eriksson (2017). Med *flerspråkighetens funktioner i den litterära texten* avser jag de funktioner som förekomsten av andra språk än textens huvudspråk, fyller i den ursprungliga källtexten på afrikaans. Därefter undersöks hur dessa funktioner återspeglas i de båda översättningarna på engelska respektive svenska. Funktionerna undersöks uppdelade i *manifest* och *latent flerspråkighet*, dvs. dels flerspråkighet som innebär förekomsten av ett annat språk än textens huvudspråk på den skrivna sidan, dels flerspråkighet som framkommer på andra sätt, t.ex. i metakommentarer (se avsnitt 6.3.1). I undersökningen av latent flerspråkighet fokuseras särskilt på förekomster av egennamn i form av *geografiska namn, namn på företag, institutioner och organisationer* samt *produkt-namn*. I samband med förekomster av afrikaans (manifest och latent) i över-

sättningarna får *artighetstitlar* och *släktskapsord* vid tilltal och omtal särskild uppmärksamhet. Jag kompletterar Haapamäkis och Erikssons (2017) modell med en aspekt från Tidigs (2014), som induktivt analyserar litterär flerspråkighet, dvs. flerspråkighet i skönlitteratur (Landqvist 2012:142), utifrån fyra olika *effekter*, vilket i min analys innebär fyra olika generella *funktioner* (se vidare avsnitt 6.3.2 samt avsnitt 6.5.3). Vidare tar jag stöd i Pedersens (2011) taxonomi för analys av översättningslösningar.

När det gäller litterär indirekt översättning tycks, som framkommer i t.ex. Pięta (2018:377–378) och Špirk (2014:127), ofta fler ändringar föras in i den medierande översättningen, MT1/KT2, än i MT2. Resultatet blir att MT2 är en tämligen trogen översättning av den medierande texten, MT1/KT2, medan MT1/KT2 är en friare översättning av den ursprungliga källtexten, KT1. Detta anger Pięta (2019:25, 29) skulle kunna bero på ojämlika maktrelationer mellan de involverade språken: Det medierande språket är i allmänhet mer centralt än språken i KT1 och MT2. På grund av det medierande språkets centrala position förväntas översättare i den medierande kulturen ta sig större friheter i förhållande till sin källtext, än vad översättaren av MT2 gör, eftersom hen antas översätta in i ett öppet (semi)perifert målspråkssystem (se avsnitt 2.3). Att afrikaans och svenska klassificeras som (semi)perifera språk medan engelska klassificeras som (hyper)centralt språk (se avsnitt 2.3 och 2.4) kan därmed antas ha betydelse för Delstudie 3.

Förhoppningen för denna undersökning av en flerspråkig text i indirekt översättning är att den ska ge nya insikter både om indirekt översättning och om översättningen av litterär flerspråkighet. Indirekt översättning är av intresse för (semi)perifera litterära system, som det svenska, eftersom det är där man ofta stöter på detta fenomenen. Även litterär flerspråkighet är emellertid intressant ur ett svenskt perspektiv, inte minst eftersom fenomenet förekommer i texter där svenska är huvudspråket, både i fall där inslagen av andra språk består av nationella minoritetsspråk och i fall där inslagen av andra språk består av andra språk, som t.ex. engelska.

Delstudie 3 är upplagd enligt följande. I avsnitt 6.1 ges en inledning till delstudien och delstudiens specificerade forskningsfrågor presenteras. Sedan följer avsnitt 6.2 där litterär flerspråkighet i originaltexter och översättning diskuteras. Därefter följer avsnitt 6.3 med teoretisk-metodiska utgångspunkter av särskild relevans för delstudien. I avsnitt 6.4 ges en bakgrund om Sydafrika och afrikaans. I avsnitt 6.5 presenteras delstudiens material och metod mer detaljerat. Därefter följer avsnitt 6.6 med analys och resultat. Delstudien avslutas med avsnitt 6.7, som ger en sammanfattning av resultaten och diskuterar dessa ur ett övergripande perspektiv.

6.1 Inledning och specificerade frågor

Som konstaterats i kapitel 1 är indirekt översättning fortfarande ett relativt outforskat fenomen. Syftet med denna avhandling är att klarlägga förekomsten av, möjliga orsaker till och resultat av indirekt översättning av romaner till svenska i Sverige under tidsperioden 2000–2015 (se avsnitt 1.1). Här i Delstudie 3 är det främst *resultatet* av indirekt översättning som står i fokus. Genom att på detaljnivå analysera några utvalda aspekter av vad som händer när en text översätts indirekt besvarar jag den tredje övergripande frågeställningen: Vilka textuella uttryck kan indirekt översättning ta sig?

Denna delstudie är huvudsakligen av kvalitativ karaktär, även om vissa kvantitativa uppgifter redovisas för att sätta saker och ting i perspektiv. Detta är ett val som jag har gjort utifrån mina forskningsfrågor och materialet. Tre specificerade frågor ligger till grund för delstudien. Dessa är:

1. Vilken är fördelningen mellan manifest och latent flerspråkighet i KT1 och vilka funktioner fyller inslagen av flerspråkighet?
2. Hur hanteras de båda typerna av flerspråkighet i MT1/KT2 och MT2 och vilka funktioner fyller inslagen av flerspråkighet i MT1/KT2 och MT2?
3. Vilka eventuella mönster kan identifieras i MT1/KT2 och MT2 i fråga om acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningslösningar?

Det finns flera möjliga angreppssätt för att undersöka vilka textuella uttryck indirekt översättning kan ta sig. Jag har valt att fokusera på ovannämnda aspekter – *flerspråkighet* och kulturspecifika element i form av *egennamn* och *artighetstitlar* – eftersom dessa vid första genomläsningen framstod som särskilt intressanta.

Dessa fenomen hänger dessutom nära samman med varandra, eftersom artighetstitlar, nedan ofta kallade *titlar*, och släktskapsord kan förekomma på mer än ett språk och därmed också vara fall av flerspråkighet i materialet. Så är fallet även när det gäller egennamn, eftersom dessa kan ha en mer eller mindre tydlig semantisk innebörd och vara mer eller mindre lokala, eller internationellt välkända. Samtidigt är det bara just egennamn och titlar som i översättningsvetenskapliga sammanhang brukar ses som *kulturspecifika ele-*

ment, medan flerspråkighet och språkväxling inte gör det.¹²¹ Emellertid är statusen för *litterär flerspråkighet*, dvs. flerspråkighet i skönlitteratur (Landqvist 2012:142), om inte kulturspecifik så åtminstone kulturellerad.

Översättningen av dessa fenomen kan avslöja hur översättarna förhållit sig till Tourys initiala norm (se avsnitt 2.5), vilken handlar om hur adekvansinriktade och acceptansinriktade drag framträder i översättningarna. Dessutom kan en undersökning av dessa fenomen visa på vilka sätt den medierande texten påverkar den indirekta översättningen i förhållande till den ursprungliga källtexten, och därmed något om hur översättarna förhållit sig till Tourys preliminära norm om att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket.

Ytterligare en anledning till valet att fokusera på översättningen av flerspråkighet, egennamn och titlar är att forskare tidigare har noterat den särskilda situation som uppstår vid översättningen av flerspråkiga verk när ett av de inbäddade språken i källtexten också är översättningens målspråk. Exempelvis kallar Sternberg (1981:239) frågan om just sådan översättning för "a highly intricate problem".

Delabastita och Grutman (2005:14) hävdar att förekomsten av flera språk i en och samma text kan fungera som en kommentar om våra sociokulturella värderingar och världen vi lever i. De noterar dessutom att språklig variation vanligtvis löper stor risk att försvinna i översättning eller åtminstone att dess subversiva potential tonas ned (Delabastita & Grutman 2005:28). Särskilt stor verkar denna risk vara när ett av de inbäddade språken i källtexten är översättningens målspråk, vilket är fallet i en av översättningarna i denna delstudie. Grutman (2006:22) poängterar att sådana situationer riskerar att skapa intrycket av att det som från början var främmande är det hemtama, medan det som från början var det bekanta i översättningen blir det exotiska: "In those instances, the linguistic elements that signalled Otherness in the original run the risk of having their indexical meaning reversed and being read as 'familiar' signs of Sameness (and vice versa)."

Vidare framhåller Grutman (2006:26) att frågan huruvida en översättare bevarar eller tonar ned ett verks ursprungliga flerspråkighet har koppling till de övergripande frågorna inom översättningsrelaterad systemteori (se avsnitt 2.2). Med detta avses frågor om status och prestige hos källspråklitteraturen och målspråklitteraturen, likaväl som frågor om status och prestige inom respektive språk överlag.

121 Det finns flera skäl till att flerspråkighet inte kan räknas som något *kulturspecifikt* element. Exempelvis är flerspråkighet inte en avgränsbar företeelse med en mer eller mindre specifik referent. Kulturellerad kan den dock vara.

Som framkommer i Delstudie 1 har flertalet av alla romaner som översatts indirekt till svenska 2000–2015 medierats via texter på engelska. Därför är det särskilt relevant att undersöka vad som händer med flerspråkighet i form av inslag på engelska i sådana fall av indirekt översättning. För detta syfte är det utvalda materialet lämpligt, eftersom det medierande språket för den svenska översättningen är engelska samtidigt som just engelska är det språk som främst bidrar till flerspråkigheten i romanens ursprungliga version på afrikaans. Vidare utspelar sig romanen i miljöer där det, till skillnad från i Sverige, fortfarande är kutym att använda artighetstitlar vid tilltal och omtal. Det kan alltså tänkas uppstå olika normkonflikter mellan användningen av titlar i den ursprungliga källtexten, översättningen till engelska och det dagliga bruket av titlar i en svensk kontext.

6.2 Litterär flerspråkighet i original och översättning

I forskning på svenska om litterär flerspråkighet undviks allt oftare termen *kodväxling* till förmån för termen *språkväxling*. Syftet med detta är bl.a. att undvika de konnotationer till andraspråksforskning, och tidigare negativa associationer, som termen *kodväxling* är behäftad med. Samtidigt väljer forskare som skriver på engelska alltmer att skilja mellan flerspråkighet i tal och skrift, och specifikt flerspråkighet i vardagslivet i förhållande till flerspråkighet i fiktion. Exempelvis kallar Grutman (2006:18–19) förekomsten av flerspråkighet i skönlitteratur för *heteroglossia* i stället för t.ex. *multilingualism*, eftersom han anser att det annars finns risk att läsaren förväxlar de litterära kvaliteterna som flerspråkighet i skönlitteratur kan medföra med *verkliga* situationer där det förekommer flerspråkighet av något slag. Anledningen till att fiktion inte bör förväxlas med verklighet menar han vara att samtidig användning av flera språk i skönlitteratur kan ha många fler kvaliteter än de rent mimetiska, dvs. verklighetsgestaltande (jfr Grutman 2024:22).¹²²

Eftersom översättning är en kulturöverskridande process mellan kulturer som oftast befinner sig i ojämlika maktpositioner i förhållande till varandra är den grad av *heterolingualism* som överförs från en källtext till en översättning

122 Av samma anledning introducerar Grutman (2024:22) termen ”staged code-switching” när det gäller just flerspråkig dialog i skönlitteratur. Denna term utesluter emellertid all sorts flerspråkighet i skönlitteratur som framträder på andra ställen än i dialogen, vilket enligt mig försvårar undersökningen av flerspråkig skönlitteratur på ett mer övergripande plan. Termen tycks snarare bidra till splittring inom forskningen om flerspråkig skönlitteratur än till konsolidering.

symboliskt viktig (Meylaerts 2006:5). Detta innebär att sättet på vilket ett verks flerspråkighet bevaras, eller framträder, i översättningen är symboliskt viktigt eftersom sättet säger något om synen på flerspråkighet och de ingående språkens respektive status i den översättande kulturen. Hur flerspråkighet bevaras eller återges i en översättning säger också något om normerna för hur den (förutsatta) maktbalansen kan komma till uttryck. Detta kan tyckas trivialt att påpeka, men är relevant att ha i åtanke, inte minst när det gäller indirekt översättning med den hypercentrala engelskan som medierande språk.

Flerspråkighet i skönlitteratur är ett tema som fått mer uppmärksamhet internationellt under senare år. Detta gäller både ursprungliga källtexter (se t.ex. Kellman 2003; Callahan 2004; Delabastita & Grutman 2005; Gardner-Chloros & Weston 2015) och litterär flerspråkighet i översättning (Grutman 2006; Meylaerts 2012; Gołuch 2014).

Också forskare i de nordiska länderna har intresserat sig för litterär flerspråkighet, även om intresset då främst har legat på litteratur på originalspråk och inte i översättning (se t.ex. Eriksson & Haapamäki 2011; Landqvist 2012; 2013; 2014a; Tidigs 2014; Björklund & Lönnroth 2016).

Däremot behandlar Ekberg (2019) *översättning* av litterär flerspråkighet. Hon undersöker flerspråkig karibisk skönlitteratur och dess översättning till finska. Utgångspunkten är motsatsparet *domesticating–foreignizing* och en modell som utgår från Gołuch (2014). Ekberg (2019:198–199) kommer fram till att de finska översättare som hon klassificerar som mer kulturorienterade tenderar att bevara mer av ett verks flerspråkighet än de översättare som hon klassificerar som mer språkligt orienterade. De senare lägger istället större vikt vid att måltexten ska upplevas som naturlig och ha bra flyt.

Ekberg (2019:196) konstaterar också att de finska översättarna tycktes mer benägna att bevara förekomster av manifest flerspråkighet i de fall då denna bestod av substantiv än av t.ex. verb eller adjektiv. Av detta följde att det blev en skillnad i översättningarna mellan verk där författaren främst använt flerspråkighet i form av substantiv på de språk som inte utgjorde textens huvudspråk och verk där författaren använt inslag av flerspråkighet i det litterära verket i form av andra ordklasser. De senare verken innehöll i översättning färre förekomster av språkväxling. Ekberg menar att detta kan hänga ihop med att finskan är ett agglutinerande språk, vilket ibland försvårar grammatisk inkorporering av främmande morfem, ord, eller större språkliga enheter. Hon noterar också att översättarna tycktes bevara mer flerspråkighet i de verk där författaren hade valt att kursivera inslagen på de främmande språken än där inslag på främmande språk inte hade kursiverats.

Kursivering av språkväxling är emellertid inte oproblemiskt i skönlitterära verk eller deras översättningar. Ofta är den bara ett sätt för författare att markera skillnaden mellan olika språk och varieteter av ett och samma språk

(Ekberg 2019:22; jfr Haapamäki och Eriksson 2017). Callahan (2004:103) beskriver det emellertid som att kursiverad flerspråkighet får en dubbel effekt. För det första framhäver den skillnaderna mellan språken rent typografiskt, så att inslagen på det språk som har kursiverats framträder visuellt. För det andra kan den få läsare som från enspråkiga texter är vana vid att särskilt betonade ord kursiveras, att dra slutsatsen att de kursiverade delarna ska förstås som särskilt betonade. Callahan (2004) beskriver också hur språkväxling som inte kursiveras kan användas för att signalera att sådan språkväxling ska ses som omärkerad. Det senare diskuteras även av Ekberg (2019:46–47), som uppmärksammar en anti-kursiveringskampanj bland karibiska författare. Flera av de karibiska författarna i hennes undersökning vill inte längre att språkväxlingen ska kursiveras, eftersom de ser flerspråkighet som den omärkerade koden i sitt författarskap.

I det närmast följande avsnittet redovisar jag de teoretiska utgångspunkterna för delstudien och presenterar den modell av Haapamäki och Eriksson (2017) som jag använder för analysen av romantripletten.

6.3 Teoretisk-metodiska utgångspunkter

I detta avsnitt presenteras de teoretisk-metodiska utgångspunkterna av relevans för Delstudie 3. Trots att forskningen om litterär flerspråkighet börjat blomstra de senaste årtiondena har det ändå inte presenterats särskilt många modeller för hur sådan flerspråkighet kan analyseras och förstås. Exempelvis hävdar Eriksson och Haapamäki (2011:43) att det har saknats ”teoretiska perspektiv och adekvata analysmodeller”, även om de också lyfter fram Sternberg (1981), som ger ett förslag på analysmodell. Sternbergs modell anser de emellertid vara ”något osystematisk” och inte helt enkel att tillämpa. Även Gordon och Williams (1998) har utvecklat en modell för analys av litterär flerspråkighet. De använder sig av tre på förhand definierade kategorier och hävdar att litterär flerspråkighet kan vara *extrinsic*, *organic* eller *political*. Dessa tre kategorier tar emellertid varken hänsyn till texten som helhet eller textens kontext. På grund av detta konstaterar Tidigs (2014:58) att den senare modellen blir ”ett trubbigt verktyg för en undersökning av vad flerspråkigheten faktiskt åstadkommer för texten på olika plan”. De tre kategorierna i Gordons och Williams modell tycks inte heller applicerbara på alla sorters skönlitterära texter.

En modell för analys av litterär flerspråkighet har trots allt presenterats på svenska. Detta är den modell som Eriksson och Haapamäki presenterade (2011) och vidareutvecklade i Haapamäki och Eriksson (2017). Syftet med modellen är att visa hur de tre komponenterna *kontext*, *form* och *funktion*

hänger samman i en text med litterär flerspråkighet. Den främsta skillnaden mellan modellen från 2011 och den vidareutvecklade modellen från 2017 ligger i att forskarna har inlemmat fler perspektiv och iakttagelser från andra forskare i sin vidareutvecklade modell från 2017. Framför allt är modellen (2017) mer utvecklad när det gäller analys av de två komponenterna *form* och *kommunikativ kontext*. Detta gör modellen mer nyanserad och möjliggör, enligt mig, analys av fler sorters texter. Därför använder jag mig främst av modellen från 2017, även om jag också gör vissa jämförelser med modellen från 2011. Själva lägger Haapamäki och Eriksson störst vikt vid att de ”kontextuella faktorerna [...] presenteras i en annan form” (Haapamäki och Eriksson 2017:161). Modellen har fått spridning i såväl Finland som Sverige, se Haapamäki och Eriksson (2017:160).

I avsnitt 6.3.1 presenteras Haapamäkis och Erikssons (2017) modell. Därefter beskrivs i avsnitt 6.3.2 några reaktioner på modellen och försök att vidareutveckla den. Jag redogör också för hur jag har valt att använda mig av modellen. I avsnitt 6.3.3 introduceras Pedersens taxonomi för översättningslösningar. Därpå följer avsnitt 6.3.4 som beskriver det fenomen som ibland kallas *kulturspecifika element*.

6.3.1 En modell för analys av litterär flerspråkighet

Den modell som Haapamäki och Eriksson (2017) presenterar går i korthet ut på att flerspråkiga skönlitterära verk analyseras utifrån tre komponenter. Den första komponenten utgörs av *den kommunikativa kontexten*, dvs. sändare, mottagare och textens innehåll.¹²³ Den andra komponenten är *textens form*, dvs. hur den litterära flerspråkigheten tar sig uttryck uppdelat i *latent* och *manifest språkväxling*. Den tredje komponenten handlar om *flerspråkighetens funktion* i texten. Haapamäki och Eriksson (2017) poängterar att deras avsikt har varit att bygga en modell för att analysera samspelet mellan kontext, form och funktion. De noterar emellertid att t.ex. Tidigs (2014) anser att tonvikten i deras modell ligger på formen.

I komponenten *den kommunikativa kontexten* delar Haapamäki och Eriksson upp *sändaren* i *produktion* och *förmedling*, där produktionen utförs av författaren, och förmedlingen vanligtvis utförs av ett förlag.¹²⁴ Rollen *mottagare* delar de upp i *reception* och *bearbetning*, där receptionen utgörs av alla

123 Termen *innehåll* motsvaras av termen *tema* i Eriksson och Haapamäki (2011).

124 Haapamäki och Eriksson (2017) nämner inte explicit redaktörer och andra förlagsarbetare som en del av produktionen, men det är rimligen de som avses.

läsare som på något sätt tar del av texten, medan bearbetning bara realiseras i den mån recensenter och andra på något sätt låter allmänheten, och/eller författaren, ta del av hur de upplevde verket i fråga. Haapamäki och Eriksson (2017:162) framhåller att ovan nämnda aktörer står i växelverkan med varandra.

Med avseende på komponenten *form* kan språkväxlingen vara antingen *latent* eller *manifest*. Är flerspråkigheten latent, yttrar sig denna enligt Haapamäki och Eriksson (2017:163) som *metaspråkliga kommentarer, kontextuella ledtrådar* eller *enstaka manifesta inslag på ett annat språk*. Manifest flerspråkighet innebär att *enskilda ord eller längre sekvenser på andra språk än textens huvudspråk* inkorporeras i texten (Haapamäki & Eriksson 2017:163). Nedan presenteras först formerna för latent flerspråkighet och därefter manifest flerspråkighet (men se också avsnitt 6.3.2 om kategorin *latent språkväxling i form av enstaka manifesta inslag på ett annat språk*).

Ett exempel på *latent flerspråkighet i form av metaspråkliga kommentarer* är när texten på baksidan är skriven på svenska medan den metaspråkliga kommentaren anger att repliken ska uppfattas som uttalad på finska (Haapamäki & Eriksson 2017:170):

»Tillochmed dom värsta syltorna brukar ändå ha ett saltkar framme.» Lang tyckte att hennes finska lät bruten, vilket stärkte hans uppfattning om hennes ursprung och yrke.

Kontextuella ledtrådar kan vara t.ex. egennamn som tydligt har ett annat språkligt ursprung än verkets huvudspråk.

När det gäller *enstaka manifesta inslag på ett annat språk* avser dessa inslag inte att visa att romanpersonerna språkväxlar, utan de är tänkta att symbolisera att hela yttrandet eller dialogen förs på det andra språket.¹²⁵ Detta är dock inte explicit formulerat i Haapamäki och Eriksson (2017:163).

För att bättre förstå denna sorts latent språkväxling kan man därför jämföra den med Sternbergs kategori *selective reproduction* (1981:225–226), vilken han beskriver som att författaren enbart återger vissa utvalda delar av den flerspråkiga miljön som målas upp. Sternberg menar att detta vanligtvis fungerar som en sorts *mimetisk synekdoke*, dvs. författaren använder ytterst små inslag på det andra språket för att antyda att det ska förstås som att det aktuella språket an-

125 Termerna (*roman*)person och (*roman*)karaktär tycks nu för tiden användas synonymt och så använder även jag dem.

vänds i betydligt större utsträckning av den litterära karaktären.¹²⁶ Detta görs enligt Sternberg (1981:226) ofta genom författarens användning av en *mimetic cliché*, dvs. ett språkligt yttrande – ofta en kort interjektion – som ses som typiskt för en social grupp. Sternberg illustrerar fenomenet med romanpersoner som regelbundet får utbrista i ett engelskt *Damn!* eller franskt *Parbleu!* En *mimetic cliché* har ofta liten inneboende semantisk betydelse; dess syfte eller funktion är snarare att signalera något avvikande eller att ge lokalfärg.

Av den ursprungliga modellen i Eriksson och Haapamäki (2011:45–46) framgår att forskarna ser det som latent språkväxling att ett visst språk påstås talas i verket, oavsett om läsaren får veta innebörden av det som sägs eller inte. I den reviderade modellen från 2017 har författarna dessutom inkorporerat ytterligare en sorts latent språkväxling, i enlighet med Laakso (2011:31). Denna sorts språkväxling gäller grammatiska och semantiska egenheter som bryter mot normerna i målspråket och som ”frammanar ekon av andra språk”.¹²⁷

Vid analysen av manifest språkväxling tar Haapamäki och Eriksson (2017) hänsyn till språkväxlingens *frekvens*, *placering*, *markering* och *integrering*. Haapamäki och Eriksson (2017:164) anger att det är lämpligt att forskaren skaffar sig en ungefärlig uppfattning om språkväxlingens *frekvens* i texten. De framhåller emellertid att en systematisk och rättvisande frekvensanalys egentligen inte är eftersträvansvärd. En sådan analys skulle kräva en detaljerad uppdelning av språkväxlingen baserad på förekomsternas längd och skulle eventuellt kräva så många kategorier och underkategorier att denna del av den övergripande analysen helt skulle riskera att ta överhanden, eller till och med bli den enda analyskategorin.¹²⁸

När det gäller flerspråkighetens *placering* i verket lyfter Haapamäki och Eriksson (2017:164) en central egenskap hos språkväxlingens form, med hänvisning till Tidigs (2014). Tidigs (2014:56) anger nämligen att flerspråkighe-

126 Tidigs (2014:78) konstaterar att denna författarmetod lämnar stort tolkningsarbete åt läsaren: ”Ibland verkar de främmande inskotten synekdokeiskt och markerar hela dialogens eller replikens språk; andra gånger markerar de språkblandning inte bara i texten utan också hos karaktären. Kommentarer om språk ger läsaren starkare anvisningar och mindre utrymme för tolkning.”

127 Som Tidigs (2014:51) påpekar är detta emellertid knappast att betrakta som språkväxling (*kodväxling* i hennes terminologi), eftersom det inte sker någon växling mellan två språk utan språken är oupplösligt sammanflätade i samma sekvens. Jag ansluter mig här till Tidigs uppfattning.

128 Jag skulle dessutom vilja hävda att uppgifter om t.ex. antal språkväxlingsbelägg per sida riskerar att bli, om inte direkt missvisande, så i alla fall intetsägande. Detta beror på att mängden språkväxling kan variera i texten, t.ex. beroende på handlingen, och placeringen också måste tas i beaktande vid analysen.

tens placering i ett verk i förhållande till dialogen och relationen är en aspekt att ta hänsyn till, eftersom placeringen bidrar med en viktig pusselbit när det gäller vad för slags flerspråkighet texten innehåller och hur författaren förhåller sig till flerspråkigheten.

Om flerspråkigheten begränsas till dialogen kopplas den närmare till personerna i verket samtidigt som författaren visar att språkblandningen är avsiktlig och att hen är förmögen att skriva enspråkig text. Denna kompetens påverkar enligt Tidigs (2014:56) ”mottagandet av flerspråkig text på ett litterärt fält där enspråkighet är norm”. Haapamäki och Eriksson (2017:179) kompletterar Tidigs iakttagelser med konstaterandet att flerspråkighet som förekommer i relation helst ska involvera ”språk med hög prestige”. De påpekar också att det är viktigt att minnas att gränsen mellan dialog och relation inte alltid är helt klar (Haapamäki & Eriksson 2017:164).

Frågan om flerspråkighetens *markering* handlar i Haapamäki och Eriksson (2017) om huruvida den manifesta språkväxlingen har markerats på något särskilt sätt. Detta kan ske typografiskt med t.ex. kursivering eller citattecken, med en metaspråklig kommentar eller med en översättning till textens huvudspråk. I samband med beskrivningen av aspekten *markering* tar Haapamäki och Eriksson (2017) också upp Sebbas (2012:14–15) distinktion mellan *parallell* och *komplementär* flerspråkighet.

Mer specifikt gäller det frågan huruvida texten som helhet är *parallellt* eller *komplementärt* flerspråkig. Är den *parallellt* flerspråkig finns mer eller mindre identiskt innehåll representerat på mer än ett språk, så att enspråkiga läsare kan tillgodogöra sig hela textens innehållsliga del. Är texten däremot *komplementärt* flerspråkig innehåller de olika språken kompletterande information och därmed krävs det att läsaren behärskar alla i texten förekommande språk, för att kunna tillgodogöra sig hela innehållet i texten.

Vad avser flerspråkighetens *integrering* i den kringliggande texten undersöks i modellen ”språkväxlingens grammatiska anpassning eller icke-anpassning till den litterära textens huvudspråk på morfem-, sats- eller textnivå” (Haapamäki & Eriksson 2017:164). När det gäller längre partier på ett annat språk än textens huvudspråk, anses dessa vara integrerade om de är ”integrerade delar av den textuella eller dialogiska strukturen”. Det går också att dela upp den manifesta flerspråkigheten efter om den är *intersentiellt* eller *intrasentiellt* integrerad, dvs. om den är integrerad mellan meningar eller inom en och samma mening (Eriksson & Haapamäki 2011:48). Denna distinktion framhålls emellertid inte i den vidareutvecklade versionen av modellen, vilket möjligen kan tolkas som att den inte har så stort förklaringsvärde. Vidare anger Haapamäki och Eriksson att förekomster av andra språk än textens huvudspråk som regel inte kan vara integrerade om de är markerade med en metaspråklig kommentar eller översättning (2017:164).

Eriksson och Haapamäki (2011:50) tycker sig se tendenser som tyder på att ”ju bättre kunskaper författaren och publiken har i de språk som ingår i språkväxlingen och ju mer centralt element flerspråkigheten är i en litterär text, desto mer sannolikt är det att språkväxlingen är manifest, frekvent, ommarkerad och integrerad” (jfr Landqvist 2014a). Vidare föreslår Eriksson och Haapamäki (2011:45) att latent språkväxling skulle kunna vara vanligare än manifest i romaner där flerspråkigheten inte är ett framträdande tema.

Modellens tredje komponent handlar om *flerspråkighetens funktion* i texten. I samband härmed påpekar Haapamäki och Eriksson (2017:164–165) tre viktiga omständigheter.

1. All flerspråkighet i skönlitteratur kan sägas ha ett syfte.
2. Förhållandet mellan form och funktion inte är statistiskt.
3. Den funktion som författaren tänkte sig är inte nödvändigtvis densamma som den funktion läsaren identifierar, eller densamma som olika läsare identifierar var för sig.

I den övergripande beskrivningen av modellen och i analysen av sju romaner av den finlandssvenske författaren Kjell Westö fokuserar Haapamäki och Eriksson (2017:278) främst på två övergripande funktioner: *karaktärs-*, *tids-* och *miljöskildring* respektive *klass-* och *grupp tillhörighet*. Eriksson och Haapamäki (2011:50–51) nämner också att språkväxlingen kan ha en inkluderande eller exkluderande funktion, beroende på om läsaren behärskar de aktuella språken i texten eller inte.¹²⁹ Vidare noterar Haapamäki och Eriksson (2017:165) några ytterligare funktioner för litterär flerspråkighet, som identifierats i tidigare undersökningar:

Andra forskare (t.ex. Sternberg 1981, Tidigs 2014, Laakso 2011, Jonsson 2012, Gardner-Chloros & Weston 2015) har nämnt t.ex. autenticitetsskapande, karaktärsgestaltning, humor, parodi, ordlek, avautomatisering, normbrott, exotisering och språklig rollfördelning som möjliga funktioner.

Haapamäki och Eriksson (2017:165) konstaterar att flerspråkighet säkert kan ha dessa och andra funktioner i en litterär text, men att de funktioner som

129 Här kan noteras att även Tidigs (2014:102), liksom Eriksson och Haapamäki, kommenterar Laakso (2011) uppdelning av litterär flerspråkighet i *inkluderande* och *exkluderande*. Den inkluderande funktionen antas skapa samhörighet medan den exkluderande funktionen visar på annorlundaskap. Tidigs (2014:102) uttrycker emellertid vissa betänkligheter mot denna uppdelning: ”Onekligen kan dylika effekter av flerspråkighet uppstå, men de är långt ifrån givna eller de enda effekter man kan tänka sig. Som grundläggande differentieringskriterium är uppdelningen i exkluderande och inkluderande flerspråkighet därför problematisk.”

faktiskt förekommer i en text kan fastställas först efter att analysen är gjord (jfr Sternberg 1981:233). Därefter nämner de inte *humor*, *parodi*, *ordlek*, *av-automatisering*, *normbrott*, *exotisering* eller *språklig rollfördelning* igen, så dessa funktioner tycks inte väsentliga för analysen av flerspråkigheten i Westös författarskap.

6.3.2 Reaktionen på och vidareutvecklingar av modellen

Enligt Lönnroth (2014:11) är Erikssons och Haapamäkis modell (2011) snarare en *klassificering* än en *analysmodell*. Jag delar Lönnroths uppfattning att såväl Eriksson och Haapamäki (2011) som Haapamäki och Eriksson (2017) i mycket gällar klassificeringar av litterär flerspråkighet. Men jag kallar den ändå modell, inte klassificering. Detta gör jag för att det finns en viss dynamik i relationen mellan modellens olika delar samt för att det sker en utveckling av den ursprungliga modellen genom de båda forskarna och för att andra forskare kommenterar och föreslår modifieringar av den ursprungliga modellen i Eriksson och Haapamäki (2011).

Landqvist och Björklund (2014) vidareutvecklar komponenten *den kommunikativa kontexten* i Erikssons och Haapamäkis modell (2011). Även Landqvist och Tingsell (2016), som bygger på föregående nämnda artikel, intresserar sig för att vidareutveckla den kontextuella komponenten av modellen.¹³⁰ De gör detta bl.a. genom att introducera två nya termer till modellen, dels den engelska termen *translanguaging* (ung. 'transspråkande') och *arvsspråk* (eng. *heritage language*). Landqvist och Tingsell (2016:37) använder *translanguaging* i stället för termen *kodväxling* "i samband med förekomsten och användningen av olika språk och olika varieteter inom språk i litterära verk", och detta görs för att den litterära flerspråkigheten inte ska uppfattas som en skriftlig återgivning av autentiskt talspråk.

Av ovanstående framgår emellertid inte varför *translanguaging* är en bättre lämpad term än t.ex. *språkväxling*, vilket är den term som används av Haapamäki och Eriksson (2017). Effekten att slippa konnotationerna till termen *kodväxling*, uppnås ju även med termen *språkväxling*. Termen *arvsspråk* tycks ha viss relevans vid analys av den sorts texter som växlar mellan en kulturs

130 Internationellt sett är det inte alla forskare som anser att man måste koppla en författares faktiska språkkunskaper till den flerspråkighet som kan skönjas i hans litterära texter. Grutman (2009:183) uttrycker det på följande sätt: "Even if a biographical link can be shown to exist, it is questionable whether it enhances our understanding of this writing practice." För att föra fram sin poäng frågar han retoriskt om det faktum att Charlotte Brontë vistades en tid i Bryssel förklarar de franska inslagen i *Jane Eyre*.

huvudspråk och ett annat språk som kanske talats i någon mån i författarens, eller en romanpersons, uppväxtmiljö, men i samband med andra sorters språkväxling tycks den ha begränsad användning.

En aspekt, som visserligen berörs i modellen, men som Tidigs (2014:67) lägger större vikt vid, är att inte bara språkväxlingen i sig kan vara viktig. Det kan också spela roll vilket språk en romanperson växlar till och i vilken situation:

[O]m förväntningen ligger på enspråkig text drar växlingen i sig till sig uppmärksamhet. Men för flerspråkighetens effekter i texten och i kontexten är också valet av språk av stor betydelse. Olika mönster för växling till olika språk i en flerspråkig text kan skapa en språklig rollfördelning. Olika språks status i omgivningen har också stor betydelse för hur flerspråkigheten tolereras och värderas.

Det största problemet med Erikssons och Haapamäkis (2011) modell är kanske emellertid det som t.ex. Landqvist och Tingsell (2016:50) påpekar. De ifrågasätter om det som Eriksson och Haapamäki (2011) kallar *latent* och *manifest språkväxling* är av så olika karaktär att båda kategorierna inte bör ses som språkväxling och föreslår att det enbart är ”den kategori som Eriksson och Haapamäki kallar manifest språkväxling som är just språkväxling”. Landqvist och Tingsell (2016:50) föreslår att den latent språkväxlingen i stället ska föras till komponenten *den kommunikativa kontexten* och mer specifikt ”det samhälle som författaren i fråga beskriver i sitt litterära verk”. Denna lösning skulle eventuellt fungera för vissa sorters latent flerspråkighet, men den skulle också förbise sådan latent flerspråkighet som främst har koppling till stilistiska funktioner eller skildringen av romanfigurerna.

Min lösning är i stället att jag i fortsättningen väljer att inte tala om latent och manifest *språkväxling* – eftersom det ju i samband med de latent förekomsterna inte alltid är fråga om en *växling* utan om att visa eller informera om vilket språk som *egentligen* talas i den aktuella situationen i ett visst verk. I stället väljer jag att benämna de två typerna av flerspråkighet som just *latent flerspråkighet* och *manifest flerspråkighet*. Härigenom kan den uppmärksamma läsaren vid förekomsterna av latent flerspråkighet bli påmind om att det är fler språk än textens huvudspråk som förekommer i narrativet. I vissa fall kan det också vara så att latent flerspråkighet bara uppstår i skillnaden mellan det språk som romanpersonerna förutsätts tala och den text som läsaren möter på baksidan. I den fiktiva världen kanske allt utspelar sig på ett annat språk och då sker kanske inga växlingar.

I likhet med Haapamäki och Eriksson (2017) m.fl. använder jag dock termen *språkväxling* för att beskriva a) de tillfällen då författaren växlar från ett språk till ett annat, oavsett om det sker i, eller mellan, dialog och

relation, samt b) de tillfällen då romankaraktärerna växlar från ett språk till ett annat, inom en taltur eller mellan talturer, oavsett om detta uttrycks manifest eller latent (genom en metaspråklig kommentar). Termen *språkväxling* låter jag, i enlighet med Haapamäki och Eriksson (2017:165) där så är relevant, även omfatta växling mellan olika varieteter inom ett och samma språk.

Ytterligare ett problem i Haapamäkis och Erikssons (2017) modell gäller klassificeringen av kategorin *enstaka manifesta inslag på ett annat språk* som fall av latent språkväxling/flerspråkighet. Om *manifesta inslag på ett annat språk* än verkets huvudspråk förekommer på baksidan blir det kontraintuitivt att kalla dessa inslag för latent språkväxling/flerspråkighet, även om deras funktion är att visa att hela yttrandet görs på ett annat språk. Med detta menar jag att även om *funktionen* kan vara att visa på latent flerspråkighet är *formen* i högsta grad manifest. I analysen kommer jag därför analysera dylika *enstaka manifesta inslag på ett annat språk* som manifest flerspråkighet, inte latent.

I likhet med Haapamäki och Eriksson (2017) har jag valt att undersöka flerspråkighetens *funktioner*, medan Tidigs (2014) analyserar flerspråkighetens *effekter*. Denna skillnad är främst en fråga om perspektiv, men skillnaden är inte så stor som den först kan verka, eftersom det i båda fallen handlar om rimliga antaganden från forskarens sida avseende de (av läsarna) upplevda *effekterna* respektive de (av författaren) avsedda *funktionerna*. För Tidigs (2014:65) tycks inte heller denna skillnad vara så betydelsefull. Hon noterar att "[h]ur blandning av språk skapar effekt – eller med många forskares termer 'fyller funktioner' – i litterär text har diskuterats med varierande terminologi".

Tidigs (2014:70) påpekar att de effekter som flerspråkiga litterära texter kan ge upphov till inom olika läsare varierar. Detta beror bl.a. på att uppfattningar om språk och litteratur har sett olika ut på olika platser under olika tider (Tidigs 2014:70):

Effekten av litterär flerspråkighet är således radikalt annorlunda om texten finns i en omgivning där språk inte kopplas till nationalitet jämfört med en omgivning där språk och nationalitet anses vara intimt förbundna.

I sammanhanget är det förstås också relevant att påminna om det som Englund-Dimitrova (2016:360) konstaterar, nämligen att inte heller översättarnas intentioner alltid uppfattas på samma sätt av läsarna. Den skillnad i fråga om effekt som kan tänkas uppstå inom olika läsare under olika omständigheter och det faktum att jag är mer intresserad av texterna (och författaren/översättarna) än läsarna i den här delstudien gör att jag väljer att tala om flerspråkighetens *funktioner*.

Tidigs (2014:73) gör skillnad mellan *kontextuella* och *textuella* effekter. De senare kan vara stilistiska, narrativa och/eller tematiska, även om Tidigs anger att uppdelningen främst är för tydlighetens skull. Denna uppdelning upprätthålls inte här, eftersom jag anser att effekterna/funktionerna i de flesta fall är så intrikat sammanvävda att den inte är meningsfull.

I nedanstående beskrivning av de fyra olika funktionerna är det viktigt att komma ihåg att exemplen på flerspråkighet i en text oftast kan fylla mer än en funktion (jfr Tidigs 2014:76). Dessutom är funktionen alltid beroende av den inom- och utomtextliga kontexten, och går alltså inte att utläsa enbart av den ”form flerspråkigheten tar sig på textsidan” (Tidigs 2014:308).¹³¹ Nedan redovisar jag hur jag uppfattar distinktionen mellan den *kontextuella*, *stilistiska*, *narrativa* och *tematiska* funktionen. Om inte annat explicit klargörs ansluter jag mig till Tidigs beskrivning av dessa fyra generella funktioner.

Kontextuell funktion: Tidigs (2014:70) anger att kontextuell effekt på ett sätt handlar om att ”den skönlitterära texten ses som ett (dynamiskt och ingalunda entydigt) inlägg i en språkpolitisk och litterär debatt”. Den kan inkludera eller exkludera läsare och utmana normer och föreställningar om (litterär) flerspråkighet. Övergripande tolkar jag det som att den kontextuella funktionen säger något om samhället inom eller utanför berättelsen. Kontexten påverkar relationen mellan sändare, mottagare och texten.

Stilistisk funktion: Här handlar det om *hur* något sägs. Tidigs (2014:73–75) beskriver det som att den stilistiska funktionen handlar om flerspråkighetens *mikronivå*. Vidare konstaterar hon att tidigare forskning varit oense om huruvida författare i en flerspråkig skönlitterär prosatext, eller i flerspråkig poesi, stilistiskt kan åstadkomma allt som kan åstadkommas i en enspråkig text, eller om författaren med hjälp av flerspråkighet kan åstadkomma allt som kan åstadkommas i en enspråkig text *och mer därtill*. Min uppfattning är att texten i sig är det som står i fokus när det gäller den stilistiska funktionen.

Narrativ funktion: Här handlar det om *vad* någon säger om något. Jag ser det som att berättelsen och textens innehåll är det primära när det gäller den narrativa funktionen. Dessutom framhåller Tidigs (2014:79) att ”(e)n viktig narrativ aspekt av flerspråkighet är dess förmåga att signalera språkval, språktillhörighet och språkliga miljöer”.

Tematisk funktion: Tidigs (2014:81) menar att flerspråkighet på textsidan är ett sätt att *förkroppsliga* temat i de fall där en flerspråkig text har *språklig, nationell eller kulturell tematik*. Hon hävdar också att litterär flerspråkighet

131 Denna poäng är alltså snarlik den som Haapamäki och Eriksson (2017:161) gör när de säger sig vilja lyfta fram samspelet mellan kontext, form och funktion.

kan ha tematisk effekt/funktion om den bidrar till att upprätta olika roller för olika språk. För att upptäcka denna sorts rollfördelning mellan språk i en flerspråkig text måste forskaren dock ta ett helhetsgrepp på texten och röra sig från mikronivå till makronivå för att se hur de olika språken används övergripande i texten (Tidigs 2014:81). Jag ansluter mig till Tidigs beskrivning av den tematiska funktionen.

I tillägg till Tidigs kategorier analyserar jag inslagen av flerspråkighet i KT1 induktivt, vilket resulterar i sju mer detaljerade funktionskategorier (se avsnitt 6.6.1). Av figur 6.1 framgår hur jag kombinerar Haapamäkis och Erikssons analysmodell med Tidigs effekter/funktioner.

FIGUR 6.1 *Delstudiens analysmodell (Haapamäki & Eriksson 2017; Tidigs 2014)*

Av figur 6.1 framgår att modellen kan delas upp i tre delar. Haapamäki och Eriksson (2017:161) betonar att modellens syfte är ”att blottlägga mönster i samspelet mellan kontext, form och funktion, inte att studera endast någon av dessa”. Som framgår av de specificerade forskningsfrågorna i avsnitt 6.1 gäller mitt intresse emellertid främst flerspråkighetens *funktioner* i det litterära verket och hur dessa funktioner bevaras, omskapas eller försvinner i översättningarna. Därför lägger jag inte lika stor vikt vid alla av modellens tre komponenter *kommunikativ kontext*, *textens form* och *flerspråkighetens funktion*, även om *kommunikativ kontext* och *textens form* naturligtvis inverkar på *flerspråkighetens funktion*.

När det gäller *kontexten* för den litterära flerspråkigheten fokuserar jag främst på sändarna av texten. Den kommunikativa kontexten fungerar som

bakgrundsinformation och jämförelsematerial, tillika som en utgångspunkt för möjliga förklaringar vad gäller författares och översättares språkliga val. Komponenten *form* ger analysen dess struktur. Jag analyserar formen för den litterära flerspråkigheten utifrån latent och manifest flerspråkighet. Därtill undersöker jag några utvalda kulturspecifika element. I fråga om modellens tredje del, flerspråkighetens *funktion*, kompletterar jag, som framgått, Haapamäkis och Erikssons analysmodell (2017) med en uppdelning av funktionerna utifrån Tidigs fyra effekter i kombination med de sju mer specifika funktionerna som jag identifierar med utgångspunkt i KT1 (se avsnitt 6.6.1).

Eftersom Haapamäkis och Erikssons modell (2017) är utarbetad för analys av flerspråkighet i litterära verk på originalspråk, appliceras modellen främst på KT1. Modellen har emellertid använts tidigare även för att analysera översättningar. Exempelvis används (delar av) modellen av Enell-Nilsson och Hjort (2016) för att analysera flerspråkiga svordomar i romaner av Jens Lapidus i översättning till bl.a. engelska. Den används också av Pakarinen (2016) för att analysera språkväxling i en roman på svenska och dess finska översättning.

6.3.3 Taxonomi för översättningslösningar

Olika taxonomier för att analysera översättningslösningar har föreslagits. En av de mest kända är Vinays och Darbelnet (1995 [1958 på franska]). En annan taxonomi, som bygger vidare på Vinay och Darbelnets, har föreslagits av Chesterman (2016:89–109). I den här delstudien har jag valt att använda mig av den taxonomi som utarbetats av Pedersen (2011) för analys av översättningen av kulturspecifika element vid undertextning till svenska och danska.

Det finns tre anledningar till att jag använder just Pedersens taxonomi. För det första delar Pedersen (2011:71) in översättningslösningarna i lösningar som är källtextinriktade/adekvansinriktade (eng. *source-oriented*) och sådana som är målkulturinriktade/acceptansinriktade (eng. *target-oriented*), vilket är en viktig distinktion i denna avhandling. Uppdelningen i adekvans- och acceptansinriktade översättningslösningar gör taxonomin användbar för att besvara delstudiens tredje specificerade forskningsfråga. För det andra är Pedersens taxonomi tämligen enkel att hantera, med sju överkategorier och som mest två under-

kategorier vardera, av vilka två också har två underkategorier.¹³² Dessa breda kategorier gör att analysen inte riskerar att bli oöverskådlig. För det tredje ligger fokus på mer eller mindre frivilliga *shifts* och inte sådana som krävs för att mål-språktexten ska bli grammatiskt korrekt.

Pedersen (2011:42) anser att all översättning består av översättningslösningar, men att det bara är vid de ställen där översättaren stöter på ett problem som det behövs en strategisk lösning:

The difference between strategic and non-strategic translating is thus not that strategies are not used in non-strategic translating, but that the choice of strategy does not cause any problems, which, in turn, is due to the ST [source text] item not causing any problems.

Nedan återger jag Pedersens sju olika översättningslösningar, som alltså delas upp i källtext- och måltextinriktade lösningar. Först ges termerna på svenska, så som de används av t.ex. Axelsson (2016:86). Därefter ges Pedersens engelska termer inom parentes. I återstoden av avhandlingen refererar jag till kategorierna enbart med Axelssons svenska termer.

- Överföring (*Retention*)
- Specificering (*Specification*)¹³³
- Direkt översättning (*Direct translation*)
- Generalisering (*Generalisation*)
- Ersättning (*Substitution*)
- Utelämning (*Omission*)
- Officiell ekvivalent (*Official equivalent*)

Med *överföring* avses direktlån från källtext till måltext. Dessa delas in i *total överföring* och *målpråksanpassad överföring* (Axelsson 2016:88). Vidare kan kategorin total överföring delas in i *markerad* respektive *ommarkerad* överföring.

Specificering är också en överföring, men med något tillägg. Denna kategori förklarar Axelsson (2016:88 med hänvisning till Pedersen 2007:131–132) som att informationstillägget exempelvis kan ”bestå av att man lägger till ett

132 Detta kan jämföras mot Chestermans (2016) taxonomi som bara omfattar tre övergripande kategorier: syntaktisk/grammatiska förändringar, semantiska förändringar, och pragmatiska förändringar. Emellertid kan dessa kategorier ofta överlappa varandra och alla tre omfattar tio underkategorier vardera. Forskaren behöver alltså här skilja mellan 30 olika analyskategorier och ett ännu större antal möjliga kombinationer.

133 Pedersen (2011:79) påpekar att en annan vanlig term för denna sorts översättningslösning är *explicitering* (eng. *explicitation*).

förnamn, skriver ut en förkortning eller att man kort förtydligar implicit information. Specificering består således alltid av en total överföring och ett tillägg”.

Kategorin *direkt översättning* är en översättning som ligger nära det aktuella källtextsegmentet men som ändå följer målspråkets normer och där inget semantiskt innehåll har lagts till eller dragits ifrån.¹³⁴

En översättningslösning som är en *generalisering* innebär att måltexten har färre semantiska särdrag än källtexten gällande det specifika elementet.

Ersättning innebär att översättaren ersätter det kulturspecifika elementet på något av tre följande sätt: 1) med ett element från målspråkkulturen, 2) med en omskrivning av elementet eller 3) med en förklaring av detsamma.

Utelämnning innebär helt enkelt att det kulturspecifika elementet varken omnämns eller ersätts med något annat i måltexten.

Översättningslösningen *officiell ekvivalent*, slutligen, bygger på att det redan finns en i någon mån officiell ekvivalent för det kulturspecifika elementet i det aktuella målspråket. Element som kan översättas med en *officiell ekvivalent* är rimligen ofta inte lika främmande som andra kulturspecifika element, för målspråkläsaren.

Enligt Pedersen (2011:97–98) uppstår dessa officiella ekvivalenter genom att någon med rätt att bestämma över frågan har bestämt hur det kulturspecifika elementet ska översättas. Som exempel ger Pedersen det faktum att danska staten bestämt att det metrisk systemet ska användas i Danmark och att längdangivelser i fot därmed för det mesta konverteras till uppgifter enligt det metrisk systemet i översättning till danska. Men Pedersen påpekar också att den som har rätt att bestämma i en fråga inte behöver vara en folkvald institution. Den kan även vara t.ex. företaget Disney Sverige, som har bestämt att *Donald Duck* ska kallas *Kalle Anka* i översättning till svenska. Dessutom kan officiella ekvivalenter etableras genom *befästning* (eng. *entrenchment*). Detta innebär att bestämda företeelser alltid översätts på samma sätt. I den betydelsen kan man enligt Pedersen (2011:98) se uppslagsorden och deras översättningar i en tvåspråkig ordbok som officiella ekvivalenter.

Både Pedersen och Axelson klassificerar de tre första översättningslösningarna, dvs. *överföring*, *specificering* och *direkt översättning* som adekvansinriktade översättningslösningar. Däremot är det bara Axelsson som ser även använd-

134 Pedersen (2011:83) anger att denna kategori täcker Vinays och Darbelnets (1995[1958]) två kategorier *calque* och *literal translation*. Emellertid delar Pedersen in sin kategori *direkt översättning* i underkategorierna *calque* och *shifted*, så den enda skillnaden mot Vinays och Darbelnets taxonomi är här att den kategori som Vinay och Darbelnet kallar *literal translation* kallas *shifted* av Pedersen.

ning av en *officiell ekvivalent* som en adekvansinriktad översättningslösning, eftersom ”översättaren säkerställer att han eller hon inte begår något normbrott när den officiella ekvivalenten används” (Axelsson 2016:87).¹³⁵ Både Pedersen och Axelsson klassificerar översättningslösningarna *generalisering*, *ersättning* och till viss del *utelämnning* som acceptansinriktade översättningslösningar. När det gäller *utelämnning* menar Pedersen (2011:96) att den kan ses som den mest acceptansinriktade översättningslösningen ”as it stops a problematic foreign item from entering the TT [Target Text] in any form at all”. Men han framhåller att översättningslösningen också skulle kunna ses som en neutral lösning, eftersom den innebär att översättaren inte gör något alls med det kulturspecifika elementet, till skillnad från alla de andra översättningslösningarna där översättaren gör *något*. Resonemanget för att se utelämnning som en neutral översättningslösning anser jag inte vara övertygande, eftersom den lösningen ändå innebär en förändring av textens innehåll. Jag betraktar därför översättningslösningen *utelämnning* som en av de acceptansinriktade lösningarna, i enlighet med Axelsson.

6.3.4 Kulturspecifika element

Kulturspecifika element (*Extralinguistic Cultural References – ECRs*, med Pedersens 2011:43 terminologi), är kultur- och språkbundna uttryck i form av ett eller flera graford som syftar på något utanför språket och som det krävs encyklopedisk kunskap för att känna till. Det räcker alltså inte med att behärska ett visst språks grammatik och lexikon för att få tillgång till hela det semantiska innehållet. Som exempel kan nämnas den göteborgska maträtten *halv special*. Det är nog inte många som aldrig varit i Sverige som kan gissa sig till att det rör sig om något ätbart, dvs. korv med bröd och potatismos.

Enligt Pedersen (2011:43) har termen *ECR* ett visst överlapp med *realia*, men till de kulturspecifika elementen räknas t.ex. även fiktiva figurer och fö-

135 Klassificeringen av översättningslösningar i acceptansinriktade och adekvansinriktade lösningar är dock inte så enkel som det kan verka vid första anblick. Exempelvis ser Tymoczko (1999:234) *överföring* av egennamn, t.ex. vid översättning av klassiska grekiska eller latinska texter till engelska som en klart acceptansinriktad översättningslösning, eftersom det är så en västerländsk läsekrets förväntar sig att namnen ska se ut. I den grekiska och romerska kulturen var namn emellertid semantiskt betydelsefulla. Att översätta det semantiska innehållet i de klassiska namnen till engelska hade emellertid, enligt Tymoczko, fått läsarna att associera dessa texter med kolonialiserade kulturer och folk med lägre status. Sådana översättningslösningar hade troligen inte accepterats för översättningar av texter från det som många anser vara den västerländska kulturens vagga.

reteelser som personer vilka lever i, eller har god kännedom om, en viss kultur förväntas känna till.

Enligt Pedersen (2011:106–107) finns det när det gäller ECR, eller här *kulturspecifika element*, tre olika nivåer för hur utbredd kännedomen om ett visst element är inom de aktuella kulturerna. Nivåerna gäller graden av *transkulturalitet*, dvs. hur kulturöverskridande kännedomen om ett fenomen är. Pedersen poängterar att bedömningen av om ett fenomen är transkulturellt eller inte bara gäller för de två [eller i mitt fall tre] språkområden som översättningen omfattar. Huruvida ett fenomen är spritt till andra kulturer eller inte, är oväsentligt i sammanhanget.

Om ett *kulturspecifikt element* är *transkulturellt* är det inte begränsat till källkulturen utan kan antas vara känt även i målkulturen. De transkulturella *kulturspecifika elementen* orsakar därmed troligen inte översättaren särskilt stora svårigheter vid översättningen. Om ett *kulturspecifikt element* däremot är *monokulturellt* kan det antas vara känt i källspråkskulturen men inte i målspråkskulturen. Dessa fenomen är de som främst orsakar svårigheter för översättare, och det är dessa fenomen som jag främst avser med den svenska termen *kulturspecifika element*.

Som exempel är det kulturspecifika elementet *biltong* ('afrikanskt lufttorkat kött'), illustrativt. *Biltong* används i KT1 för att beskriva en äldre man: *Hy is 'n biltong van 'n man, seningrig [...]* (AFR s. 74) (ung. 'han är en biltong till man, senig [...]). *Biltong* kan sägas vara transkulturellt i översättningen till engelska, åtminstone känner alla engelsktalande i Sydafrika nog till det lufttorkade köttet. Översättaren gör trots detta vissa förtydliganden. T.ex. flyttas *sinewy* fram så att det ordet utgör grunden för liknelsen med *biltong*: *He was as sinewy as biltong* (ENG s. 68). I översättningen från engelska till svenska får *biltong* emellertid sägas vara monokulturellt, eftersom ordet inte kan väntas vara allmänt känt i målkulturen. Översättaren till svenska har också valt specificering som översättningslösning, och lagt till *lufttorkat* och *kött* för att läsarna av MT2 ska kunna förstå vad liknelsen går ut på: *Wolhouters hand var senig som lufttorkat biltong-kött* (SVE s. 78).

I tillägg till *transkulturellt* och *monokulturellt* definierar Pedersen (2011:108) en tredje nivå för hur spridd kunskapen om ett visst kulturellt element är: *infrakulturellt element*. Dessa fenomen är så pass okända, lokala eller jargongartade att inte heller majoriteten av de tänkta källtextläsarna kan väntas känna till dem exakt, utan även dessa läsare behöver hjälp av kontexten för att förstå dem. De infrakulturella elementen vållar enligt Pedersen i allmänhet inte översättaren några stora problem, eftersom det finns en förklarande kontext redan i KT1. Som exempel kan ges den militära enhet vars förkortning på afrikaans, ODE, förklaras redan i KT1:

die meer obscure ODE, of Omgewingsdienste-eenheid,
(AFR s. 306)
the more obscure ESU, or Environmental Services Unit,
(ENG s. 299)
det lite mer ljusskygga ESU, som stod för *Environmental Services*
Unit. (SVE s. 329)

Författaren förväntar sig inte att läsarna av KT1 ska känna till förkortningen och därför förklaras den i direkt anslutning till första förekomsten i KT1.

Pedersen (2011:59) arbetar med hela tolv kategorier av kulturspecifika element.¹³⁶ Alla dessa kategorier torde emellertid inte generera intressanta resultat i det utvalda materialet. Med hänsyn till avhandlingens syfte och frågeställningar fokuseras därför på vissa sorters egennamn, titlar och andra tilltalsuttryck (jfr avsnitt 1.1 och 6.1). I nästa avsnitt ger jag en beskrivning av romanens språkliga kontext.

6.4 Afrikaans och andra språk i Sydafrika

I detta avsnitt ges en presentation av språksituationen i Sydafrika med särskilt fokus på utvecklingen och användningen av språket afrikaans.

Afrikaans är ett av de yngsta naturliga språken i världen.¹³⁷ Det uppstod i Sydafrika efter det att européer började kolonialisera Afrikas sydligaste område på 1650-talet. Afrikaans var i början stigmatiserat som *köks-nederländska*

136 Pedersens (2011:59) tolv kategorier av kulturspecifika element är följande: 1. Vikter och måttenheter, 2. Egennamn (a. Personnamn b. Geografiska namn c. Institutionella namn d. Produktnamn), 3. Yrkestitlar, 4. Mat och dryck, 5. Litteratur, 6. Myndigheter/styrande ("government"), 7. Underhållning, 8. Utbildning, 9. Sport, 10. Valuta, 11. Tekniskt material samt 12. Övrigt.

137 Huruvida afrikaans ska ses som ett kreolspråk på nederländsk grund eller snarare som ett direkt systerspråk till dagens nederländska är ingen fråga som jag tar ställning till i denna avhandling. Det räcker att konstatera att debatten har varit långdragen, för en översikt se t.ex. Hamans (2021). Exempelvis menar Willemsse (2018) att det är ett kreolspråk och att de som hävdar motsatsen gör detta på politiska grunder, medan exempelvis Loader (2018:9) hävdar att nyare forskning har visat att afrikaans inte är ett kreolspråk. För en analys av de sociala snarare än de lingvistiska omständigheterna kring debatten om statusen för afrikaans, se van der Waal (2012). Nationalencyklopedin (*Nationalencyklopedin*, afrikaans) tycks inte heller vilja ta ställning i frågan utan skriver: afrikaans "har ibland ansetts vara ett kreolspråk".

(Loader 2018:14).¹³⁸ Mellan år 1925 och 1994 hade Sydafrika två officiella språk: engelska och afrikaans. På grund av deras överlappande användningsområden har många ord från respektive språk tagits upp i det andra språket (Carstens 2018:345). Inte desto mindre uppskattar vissa bedömare att ordförrådet i afrikaans till 80–85 procent består av nederländska 1600-talsord (Carstens 2018:138). Breed och Brisard (2015:4) anger att det rör sig om hela 90–95 procent.

Under apartheidregimen (cirka 1948–1994) användes afrikaans för att förtrycka svarta och icke-afrikaanstalande. Språket kom att klassas som *förtryckarspråk* (eng. *the language of the oppressor*), i synnerhet efter upproren i Soweto, en förort till Johannesburg, 1976 (jfr Cordeur 2017; Constantine 2020:23). Sedan apartheidregimens fall har Sydafrika elva officiella språk och ytterligare ett tjugotal språk som inte åtnjuter officiell status (Alexander 2023).

Efter apartheidregimens fall har sydafrikanska geografiska egennamn, främst på afrikaans, bytts ut i rask takt för att bättre återspegla landets multikulturella flerspråkighet (Department of Sport, Arts and Culture 2023). Noteras kan dock att åtskilliga av de officiella engelska namnen på geografiska platser i Sydafrika – inklusive gatunamn – fortfarande innehåller komponenter på afrikaans, eller delvis på afrikaans, t.ex. Hout Bay, som på afrikaans heter *Houtbaai*, 'trä-bukten' (Swart & Kleyn 2018:665). Dylika namn kallar Raper (2004:xiv) *hybrida* (eng. *hybrid place names*).

År 2013 var afrikaans, med 6 800 000 talare, det tredje största språket i Sydafrika, sett till antalet förstaspråkstalare. De två språken med fler förstaspråkstalare var zulu och xhosa. Dessa tre följs av engelska och nordsotho/sepedi med ungefär lika många förstaspråkstalare.¹³⁹ Om man inkluderar första- och andraspråkstalare av afrikaans i även Namibia, Botswana, Lesotho och Swaziland, talas språket av drygt 17,5 miljoner människor (Eberhard m.fl. 2022).

I Sydafrika är en persons förstaspråk ofta kopplat till dennas etnicitet eller hudfärg. Vid folkräkningen 2011 använde sig Statistics South Africa av följande fem *befolkningsgrupper* (eng. *population groups*): *Black African*, *Coloured*, *Indian or Asian*, *White* och *Other* (Lehohla 2012:27). Enligt samma rapport hade 60,8 procent av de vita sydafrikanerna afrikaans som förstaspråk, medan motsvarande bara gällde för 1,5 procent av de svarta sydafrikanerna och hela

138 Som exempel på detta stigma, och uppsatta kyrkoledares önskan om att behålla kopplingarna till Nederländerna, publicerades Bibeln på afrikaans i sin helhet först 1933 (Van der Merwe 1972:90).

139 Språket sepedi har flera olika namn. I *Nationalencyklopedin* kallas det bl.a. för mawa och nordsotho (*Nationalencyklopedin*, sotho). Eftersom detta språk i den svenska versionen av romanen *Onsigbaar* genomgående benämns sepedi kommer emellertid den termen att användas även i avhandlingen, för att undvika förvirring.

75,8 procent av de färgade sydafrikanerna. Engelska var förstaspråk för 35,9 procent av de vita sydafrikanerna, 2,9 procent av de svarta och 20,8 procent av de färgade.

Enligt Alexander (2023) hade totalt 13,5 procent av sydafrikanerna afrikaans som modersmål år 2015. Fördelningen av förstaspråk skiljer sig emellertid även mellan Sydafrikas olika provinser. Exempelvis hade drygt hälften av befolkningen i den nordliga Limpopoprovinsen, där romanen *Onsigbaar* huvudsakligen utspelar sig, sepedi som förstaspråk, följt av språken tsonga och venda (Lehohla 2012:25–27).

Afrikaans är ett språk som rymmer stor variation i talspråket (Carstens 2018:307–325). Förutom geografiska variationer (dialekter), nämns ofta även sociala och etniska skillnader (socio- och etnolekter). De två senare sammanfaller till viss del i Kaaps-afrikaans som främst talas av färgade personer i Kapstadens förorter.

Alexander (2023) beskriver den komplexa språksituationen och sydafrikaners kodväxling som en ständigt pågående virvel – eller ett virrvarr – av språk som blandas på grund av människors arbete, migration, utbildning, giftermål och andra personliga omständigheter:

Language is fluid, especially in South Africa. Our languages are and have been for centuries in a constant swirl, mixed by work, migration, education, urbanisation, the places we live, friendship and marriage.

Because of this, South Africans are a code-switching people. “Code switching” simply means using more than one language in a single conversation. Every adult South African does this at some time, even if they aren’t aware of it.

Författare som skriver på afrikaans – liksom de flesta andra författare som skriver på mindre språk – är beroende av översättning till engelska för att nå en internationell publik. Till skillnad från många andra författare från små språkområden arbetar afrikaansspråkiga författare emellertid ofta nära sina översättare, eftersom författarna i större eller mindre utsträckning också behärskar målspråket (Attridge 2014; Le Roux & Buitendach 2014).

Attridge (2014) beskriver det som ett ofta förekommande drag i litteratur på afrikaans att blanda in framför allt engelska, eftersom författaren kan vara säker på att läsarna förstår även detta språk. I detta sammanhang lyfter även Constantine (2020:24) särskilt fram Deon Meyer. Constantine fascineras av ”the new lack of segregation between Afrikaans and English” och att Meyer låter ”characters in the novels flip freely from Afrikaans to English and back again” (Constantine 2020:24).

Constantine (2020:25) jämför litteratur på afrikaans med sådan litteratur från Nord- och Mellanamerika som blandar engelska och spanska:

I find great reason for optimism in the very fact that a new generation of Afrikaans writers seem exuberantly unthreatened by English and by new varieties of mixed Afrikaans that are reminiscent of American Spanglish in their energy and lexical creativity.

Entusiasmen över engelskans inflytande på afrikaans är emellertid inte lika stor bland alla afrikaanstalande språkvetare. Exempelvis menar Carstens (2018:350) att argumentet att ett engelskt ord bättre skulle förmedla någots *känsla* än vad motsvarande ord på afrikaans skulle göra inte kan rättfärdiga ”den generande användning av påtagligt felaktiga former”.¹⁴⁰ Carstens (2018:346–357) skiljer visserligen mellan å ena sidan *lånord*, som han menar berikar afrikaans, och å andra sidan *direktlån* och *anglicismer*, som han menar har en utarmande eller negativ påverkan på afrikaans. Men de ord han klassificerar som *lånord*, tycks vara få och måste redan ha blivit en del av det allmänna språkbruket för att klassificeras som sådana. Carstens (2018:350) listar också vissa ämnesområden där språkbrukarna medvetet väljer att använda engelska ord i stället för befintliga ord på afrikaans, t.ex. när det gäller ord för maträtter, drycker, hushållsredskap, hälso- och skönhetsprodukter samt bil- och byggtermer. Han anger att det är bristande språklig medvetenhet som leder till denna form av *negativa språklån*.

I umgänget med andra människor lägger afrikaanstalande ofta stor vikt vid artighet och ett korrekt tilltal. Släktskapsorden *oom* och *tannie* (’farbror’ och ’faster’/’tant’) kan användas som artigt tilltal till alla som är äldre än talaren själv, om inte de vanliga artighetstitlarna passar (McDermott 2010:4).

I fråga om språkliga uttryck levde sydafrikanerna, framför allt engelsk- och afrikaansspråkiga, under apartheid i en värld där det i princip inte fick förekomma kraftuttryck eller svordomar i tryckt litteratur eller andra medier. Detta reglerades i apartheidregimens *Publications Act* (1974), som förbjöd alla *oönskade* (eng. *undesirable*) publikationer, dvs. sådana som innehöll oanständigt, obscen eller på annat sätt stötande material (jfr Brink 2003:216).¹⁴¹

Enligt Lyster (2018:i) strävade apartheidregimen efter att ”politicise literature while stripping it of all references to contemporary politics, to conflate taste with morality, to define without consensus what literature meant”. De författare som satte sig upp mot detta fängslades i många fall eller gick i frivillig landsflykt (jfr T’Sjoen 2018:47–52). Lyster (2018:174) konstaterar emellertid att apartheidsystemet också lyckades få många författare att utöva

140 Detta är min översättning av ”die blatante gebruik van opsigtelik verkeerde vorme nie”.

141 Mellan 1950 och 1990 förbjöds 26 000 böcker baserat på apartheidregimens *Publications Act* (Krige 2018).

självcensur. Enligt min uppfattning är det inte orimligt att det kan finnas spår av sådan självcensur även efter apartheidregimens fall 1994 och att denna kan inverka på sydafrikanska författares val av ämnen och deras sätt att behandla dessa ämnen.

6.5 Material och metod

En teoretisk-metodisk fråga i samband med en textnära undersökning av indirekta översättningar är om forskaren verkligen behöver ta hänsyn till den ursprungliga källtexten. Exempelvis anger Cardozo (2011, refererad i Pięta 2017:201), att måltexter som öppet anger sin indirekta status bara bör jämföras med sin omedelbara källtext och inte med den ursprungliga källtexten. Även Toury (2012:100–101 [1995]) hävdar att den ursprungliga källtexten saknar betydelse vid undersökningar av indirekta översättningar, eftersom det inte var den som utgjorde källan för översättaren:

[I]t is the mediating version that should be compared to the target text which is found to have proceeded from it. Picking up the first link of the chain just because of its primeness may well lead the investigator astray, the more so if the mediating text in its role as a translation (which of course precedes its role as a source text) was directed by norms that were operative in the target-turned mediating-culture, rendering it a highly acceptable but not so adequate text.

Tourys bedömning bygger dock på att forskaren enbart är intresserad av vilka normer som har styrt översättaren *från* det medierande språket. Om forskaren däremot är intresserad av *hela* fenomenet indirekt översättning, blir även den ursprungliga källtexten synnerligen relevant att ha med i analysen. Hela kedjan av (potentiellt) relaterade texter är också viktig att ta i beaktande i de fall forskaren är intresserad av vilken/vilka text(er) som fungerat som källtext för en viss måltext. Vid sådana tillfällen går det inte att enbart förlita sig på informationen på ett verks upphovsrättsida.

I detta avsnitt beskriver jag materialet för Delstudie 3 och de metodval jag har gjort. I avsnitt 6.5.1 presenterar jag den ursprungliga källtexten på afrikaans, den engelska direktöversättningen av densamma och den indirekta svenska översättningen, som översatts via den engelska texten. Jag ger också en kort beskrivning av texternas fysiska utformning och sammanfattar romanens handling. I avsnitt 6.5.2 presenterar jag författaren och hans bakgrund samt översättarna och något om den närmaste kontexten för romanen. Därefter går jag i avsnitt 6.5.3 över till metoden för delstudien. Slutligen specificerar jag i avsnitt 6.5.4 de avgränsningar jag har gjort för undersökningen.

6.5.1 Material: En romantriplt

Som framgår i inledningen till Delstudie 3 består materialet av en roman i tre språkversioner – *romantripletten* (jfr avsnitt 1.3). Den första versionen, *Onsigbaar* (2007), är texten av Deon Meyer på det ursprungliga källspråket, afrikaans. Den andra är den engelska översättningen, *Blood Safari* (2009), i översättning av K.L. Seegers. Den tredje texten är *Den sista safarin* (2012), översatt från engelska till svenska av Mia Gahne.

Onsigbaar är författaren Deon Meyers sjätte roman. Romanen handlar om livvakten Lemmer, som har ett mörkt förflutet. Han får i uppdrag att skydda den vackra, rika Emma le Roux på en resa. Hon vill nämligen ge sig ut för att undersöka om det finns någon koppling mellan hennes bror, Jacobus/Cobie som försvann i Kruegerparken 1986, och den man som nu är eftersökt för mordet på fyra tjuvskyttar och en medicinman. Sökandet tar Lemmer och Emma mellan olika viltreservat och rehabiliteringscentrum för vilda djur i området kring Kruegerparken, i nordöstra Sydafrika och det visar sig tämligen snabbt att någon, eller några, inte uppskattar Emmas och Lemmers närvaro. De lyckas stöta sig både med den lokala polisen och personer med mycket mäktiga vänner. När Emma blir skjuten och hamnar i koma, känner sig Lemmer tvungen att fortsätta sökandet efter sanningen på egen hand. Han vill hämnas på dem som skadade Emma.

Fyra teman, vilka jag uppfattar som extra framträdande i romanen, är rovdriften på djur och natur, sociala orättvisor, den sydafrikanska språksituationen och att förlika sig med sitt förflutna.

Romanen är indelad i tre delar, vilka avgränsas med blanksida och en romersk siffra, dvs. I–III. Den första delen (kapitel 1–22) inleds med att Lemmer och Emma träffas och avslutas med att Emma ligger på sjukhus i koma. Den andra delen (kapitel 23–32) är den minst omfattande, sett till både antalet sidor och innehåll. Den behandlar Lemmers förhållanden från det att han på läkarnas uppmaning börjar sitta och samtala med Emma, som alltså ligger i koma. Han berättar sitt livs historia för henne. Den andra delen avslutas med att Lemmer går till sängs med en kvinna som jobbar på en krog. I den tredje delen (kapitel 33–49) spårar Lemmer upp de personer som skadat Emma och hennes bror och utkräver hämnd.

För bokens handling är uppdelningen i tre delar inte påfallande viktig, men den kan möjligen ses som en uppdelning i Lemmers emotionella mognad och väg till känslomässig utveckling. Vad beträffar flerspråkigheten i romanen spelar uppdelningen i tre delar däremot en viss roll, vilket framgår i avsnitt 6.6.

I alla tre språkversionerna avslutas romanen med ett efterord där Deon Meyer bl.a. uttrycker sin tacksamhet mot och beundran för personalen på

Moholoholo Animal Rehabilitation Center i Limpopoprovinsen. I den engelska versionen följs efterordet dessutom av ett åtta sidor långt textutdrag ur en annan av Meyers romaner och en kort essä med rubriken ”Deon Meyer on the new South Africa – My South Africa”.

I fråga om den engelska språkversionen, *Blood Safari*, konstaterar Barrow (2016:78) att det finns tre förlag för den engelska översättningen av *Onsigbaar* – ett i Storbritannien, ett i USA och ett i Kanada. Alla förlag måste enas om en enda titel på engelska. I fråga om *Onsigbaar* resulterade detta i att den först kallades *Invisible* på engelska, men senare utgavs under titeln *Blood Safari* (Barrow 2016:78). Det exemplar av romanen *Blood Safari* som jag arbetar med är utgivet av det brittiska förlaget.

För studien har jag tillgång till verket i tryckt form på de tre språken. Texten på afrikaans har jag även tillgång till i en opaginerad nätversion och den engelska översättningen har jag även som PDF-version. Detta möjliggör övergripande textsökningar som extra kontroll och underlättar sammanställningen av relevanta textexcerpter.

Olika pappersformat används i de tre utgåvorna av romanen och dessa innehåller därför olika antal sidor. Med respektive texts olika paratexter borträknade innehåller verket på afrikaans (AFR) 381 sidor, på engelska (ENG) 372 sidor och på svenska (SVE) 410 sidor i de utgåvor jag har använt mig av.

6.5.2 Författaren, översättarna och kontexten

Av Delstudie 1 framgår att den afrikaansspråkige författaren Deon Meyer (1958–) är den författare som översatts indirekt till svenska flest gånger år 2000–2015. Han bor i Stellenbosch, nära Kapstaden i Sydafrika. Meyer har rönt stor uppmärksamhet i Sydafrika och internationellt med sina kriminalromaner som utspelar sig i Sydafrika efter apartheidregimens fall. Meyers bakgrund som journalist, copywriter och varumärkesstrateg, i kombination med hans skickliga litterära agent och förläggare i Sydafrika och Storbritannien har, enligt Le Roux och Buitendach (2014), varit en förutsättning för hans nationella och internationella framgångar.

År 2025 har han gett ut 16 romaner och 4 andra böcker på afrikaans. Han är också manusförfattare och har skrivit manus för film och tv. Meyer har översatts till 28 språk (Meyer 2025). I enlighet med Meyers önskemål översatts hans verk för det mesta indirekt från afrikaans via engelska (Meyer, personlig kommu-

nikation den 25 september 2022).¹⁴² Meyers egen engelska bedöms hålla hög kvalitet. Exempelvis tillfrågades han i *The Guardian* (Flood 2012) varför han väljer att skriva på afrikaans trots att hans engelska är så bra. Han svarade:

Afrikaans is my mother tongue. I find writing difficult enough in my own language. English is a second language, so to find the exact right word is just that bit more difficult.

Meyer uppger alltså att han skriver på afrikaans eftersom det skulle vara svårare för honom att hitta rätt ord på engelska. Han övervakar emellertid noga översättningarna till engelska och lyfter återkommande fram sitt nära samarbete med översättaren till engelska och hur viktigt det är för honom att den engelska översättningen ligger nära originalet på afrikaans (Reyes-Torres 2011:85–88). Barrow (2016:116–117) skriver t.o.m. att Meyers internationella litterära agent, Blake Friedmann:

can only submit [Meyer's] work to other publishers if it has been translated. With the initial contract between Meyer and Friedmann they agreed that Meyer would be responsible for the translations of his books to English. This means that Meyer chooses the translator, pays the translator himself, and edits and approves the translation, and shows much closer involvement by the author that [sic] is often assumed.

Förutom att Meyer alltså föredrar att skriva på afrikaans skulle han troligen gå miste om viss försäljningspotential bland inhemska läsare, om hans böcker bara kom ut på engelska och inte på afrikaans, eftersom hans verk på afrikaans ofta säljer i över 40 000 exemplar (Naidu & Le Roux 2015:285; jfr Klingenberg 2022:247).

Meyer har vunnit flera litterära priser och utmärkelser. Förutom inhemska litteraturpriser har han vunnit internationella priser specifika för deckargenren i bl.a. Frankrike, Sverige, Tyskland och USA.¹⁴³ Två gånger har hans böcker

142 Meyer hävdar att han föredrar att hans romaner översätts indirekt eftersom han inte litar på att det går att få tag på bra översättare mellan afrikaans och andra (semi)perifera språk. Han uppger att han alltid arbetar nära sin översättare till engelska och går igenom översättningarna väldigt noga. Vidare berättar han att även om han och översättaren ändrar nyanser ibland så vill han att versionerna på afrikaans och engelska ska ligga så nära varandra som det någonsin går (Meyer, personlig kommunikation den 25 september 2022).

143 Några av de inhemska priserna är ATKV Prose Prize (år 2000, 2003 och 2004), ATKV Suspense Fiction Prize (år 2008, 2009, 2011, 2014 och 2019) och the M-Net Award for Most Filmic Novel (år 2009 och 2012). Bland de internationella priserna märks bl.a. franska Le Grand Prix de Littérature Policière (år 2003) och Le prix Mystère de la critique (år 2004), tyska Deutsche Krimi Preis (år 2006 och 2009) och amerikanska Barry Award for Best Thriller (år 2010) (Meyer 2025).

fått utmärkelsen Bästa översatta kriminalroman (tidigare The Martin Beck Award) av Svenska Deckarakademin (Svenska Deckarakademin 2024).¹⁴⁴

Samtliga Meyers romaner utom den första, *Wie met vuur speel* (1994), har också blivit översatta till engelska (Meyer 2025). Av de översatta romanerna är de två första översatta av Madeleine van Biljon, medan resterande har översatts av K.L. Seegers.¹⁴⁵

Inte mycket information står att finna om Seegers online, men hon presenteras närmare i Barrow (2016) med hjälp av en enkät som Seegers själv har besvarat. Seegers har ingen formell översättningsutbildning, utan är utbildad inom jordbruksnäringen. Hon hade översatt i cirka tio år när hon översatte *Onsigbaar* till engelska och det var den fjärde romanen hon översatte av Meyer.

Hon är född och uppvuxen i Sydafrika och studerade vid University of Stellenbosch. Hon har engelska som modersmål och är självlärd i fråga om afrikaans (Barrow 2016:149).

Seegers anger att hon i fråga om översättning av kulturspecifika element ibland ändrar afrikaansnamn som står i diminutiv så att de överensstämmer mer med engelskt språkbruk. Exempelvis kan hon återge *Bennie* som *Benny*. Hon anger också att hon ofta behåller t.ex. afrikaanstiteln *Juffrou* ('fröken') i dialog, men att hon också ofta använder engelskans *Miss* om personen talar engelska i källtexten eller om en titel finns angiven i texten. Hon framhåller att tilltalsordet *oom* ('farbror') är ett undantag som hon oftast behåller eftersom det "is well understood in South African culture". Däremot ändrar hon till versal begynnelsebokstav för att följa engelska skrivregler (Barrow 2016:150).

Vidare anger Seegers i fråga om slang- och tabuord att hon, allt eftersom Meyer har blivit mer känd utomlands, i allt högre grad väljer att överföra sådana ord, men med kursivering. Seegers har också visat sig använda just afrikaansordet *ou* i engelska översättningar av Meyers verk för att behålla, eller visa på, flerspråkighet (Constantine 2020:24). Seegers hävdar att betydelsen av dessa ord framgår av kontexten. Dessutom har Meyer poängterat att han inte vill att språket försvagas i översättning utan att respektive karaktärs sätt att tala ska behållas (Barrow 2016:150).

År 2025 hade tolv romaner av Meyer publicerats på svenska. Samtliga är utgivna av Weyler förlag. Av dessa är nio översatta av Mia Gahne och tre av Jesper Högström.

144 År 2010 gick priset Bästa översatta kriminalroman till *Devils Peak* (Meyer 2010a), i översättning av Mia Gahne och utgiven på Weyler förlag. År 2020 gick priset till *Villebråd* (Meyer 2020), även den i översättning av Gahne och utgiven på Weyler förlag. Meyers romaner var även nominerade till priset 2008, 2009 och 2011 (Svenska Deckarakademin 2024.).

145 Madeleine van Biljon gick bort medan Meyer arbetade med romanen *Spoor* (2010b) och den är tillägnad henne (Hebban Crew 2014).

Gahne presenterar sig på sin webbplats som ”matskribent, frilansjournalist, översättare, författare, redaktör, copywriter, receptmakare, matstylist, krönikör, dryckesskribent, spökskrivare och lite annat smått och gott” (Gahne 2009). Innan Gahne började översätta Deon Meyer hade hon översatt en roman från engelska (Grafton 2006). Översättningen *Den sista safarin* var den tredje romanen av Meyer som Gahne översatte.

På grund av Meyers litterära framgångar, i Sydafrika och internationellt, förekommer det också en del forskning om hans författarskap. Exempelvis betonar Le Roux och Buitendach (2014) den framträdande roll som Meyers litterära agent och hans redaktörer har spelat för att göra Meyer till en bästsäljande författare.

Ett annat exempel på forskning om Meyers romaner är Swart och Kleyn (2018), som poängterar betydelsen av egennamn i Deon Meyers författarskap och undersöker hur dessa har översatts till engelska i tre romaner. De noterar en påfallande inkonsekvens i översättningen av bl.a. personnamn och geografiska namn (2018:665–666).

Ett tredje exempel är Barrow (2016), som jämför en direkt och en indirekt översättning av två av Deon Meyers romaner till tyska. Syftet är att undersöka eventuella skillnader vad gäller tendenser till domesticering (eng. *domesticating*) eller förfrämligande (eng. *foreignizing*) i översättarnas hantering av kulturspecifika element, t.ex. i fråga om namn, tilltalsformer och tabuord. Eftersom *Onsigbaar* är det verk som översatts indirekt, uppmärksammas Barrows resultat lite utförligare här.

Barrow visar på förfrämligande effekter i översättningen av namn och tilltalsformer i både den direkta och den indirekta översättningen. Detta resultat beror på att den oftast använda översättningslösningen var *överföring* (*transfer*, i Barrows terminologi). Eftersom titlar hade översatts till engelska i MT1/KT2 var det emellertid dessa som överfördes till den tyska texten. Barrow (2016:129) noterar, med hänsyn till översättningen av namn på institutioner, att ”generalisation was often used (with cultural substitution and mutation with deletion less frequently) in the indirect translation”. Barrow konstaterar att den övergripande översättningsstrategin i den engelska direktöversättningen såväl som den tyska indirekta översättningen och den tyska direktöversättningen är förfrämligande. Detta förklarar hon delvis beror på Meyers centrala position inom det litterära subsystemet av översatt kriminallitteratur i Tyskland och att Meyers position hänger samman med den *foreign flavour*, som verken har i denna kontext (Barrow 2016:131).

I nästa avsnitt redogör jag för den metod som använts i Delstudie 3 vad gäller materialsammanställning och analys.

6.5.3 Metod

Inom deskriptiv översättningsvetenskap är det vanligt att använda den av Toury föreslagna metoden tillika analysenheten *coupled-pairs*. Coupled pairs-metoden är en slags ad-hoc kartläggning av det *översättningsproblem* som intresserar forskaren och analysenhetens storlek bestäms från fall till fall: "There is no need for the members of such pair to be of the same rank or scope. [...] The pairing is subject to a *heuristic* principle instead" (Toury 2012:117 [1995], kursiv i originalet). Det viktiga är att textsegmenten omfattar all text som i källtexten kan sägas höra till det undersökta problemet.¹⁴⁶ För Toury syftar coupled pairs-metoden i förlängningen till att kunna jämföra en källtext och måltext för att fastställa vilken inriktning av den initiala normen (se avsnitt 2.5) som har varit dominerande i översättningsprocessen.

I sammanställningen av mina text-excerpter använde jag mig av en *coupled-pairs*-metod. Eftersom jag är intresserad av tre texter på tre språk blir det dock inte fråga om *sammankopplade parl coupled-pairs* i egentlig mening, utan om sammankopplade *tripletter* i form av textsegment från den ursprungliga källtexten, den medierande texten och den aktuella måltexten – som i teorin mycket väl kan tjäna som medierande text för framtida översättningar till andra språk.

Inom översättningsvetenskaplig forskning används en rad termer för att beskriva systematiska skillnader mellan källtext och måltext på mikronivå. På engelska har man bl.a. använt *procedures*, *techniques*, *shifts* och *strategies* (Pym & Torres-Simón 2015:89; jfr Chesterman 2016:85). Bland andra Chesterman (2016:112–113; jfr Gambier 2010:417; Pym 2011; Pym & Torres-Simón 2015) har emellertid påpekat att termen *strategi* borde reserveras för övergripande strategiska beslut medan de språkliga skillnader som kan iakttas på mikronivå mellan texter på olika språk snarast är att betrakta som översättningslösningar.

När jag diskuterar de engelska och svenska översättningarna mot sin respektive källtext använder jag i avhandlingen termen *översättningslösning* för jämförelser på mikronivå. Termen (*översättnings*)*strategi* reserverar jag för översättarens och andra involverades beslut på mer övergripande nivå, i enlighet med beskrivningen av uppslagsordet **strategi** i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*, SO (2021): "långsiktig, övergripande plan". Denna uppdelning är i linje med förslaget från forskarna i föregående stycke.

146 Här använder jag *problem* i betydelsen *en fråga som kan undersökas* (jfr Toury 2012:35 [1995]).

När målet är att göra en analys av översättningen av ett flerspråkigt skönlitterärt verk är det viktigt att först bilda sig en djupare förståelse för verket på originalspråket. Därför exciperar och analyserar jag flerspråkigheten i KT1 enligt Haapamäkis och Erikssons (2017) modell. Materialets textsegment sammanställs genom att jag manuellt identifierar relevanta förekomster i KT1 och för in dessa med sidnummer i ett Exceldokument. Parallellt identifierar jag motsvarande textsegment i de två översättningarna och för in även dem med sidnummer i Exceldokumentet. Efter varje avslutat kapitel läser jag igenom den svenska översättningen från början till slut för att säkerställa att jag inte förbiset något av relevans för undersökningen, såsom eventuella förekomster av ord överförda direkt från KT1.¹⁴⁷ I de fall KT1-ord hittas i den svenska texten spåras dessa bakåt även till den medierande texten på engelska.

För att identifiera förekomsterna av flerspråkighet använder jag mig främst av intratextuella kommentarer, egen språkkänsla och relevanta ordböcker, som ordböckerna tillgängliga via Svenska Akademiens ordboksportal svenska.se och de Sydafrika-baserade ordböckerna tillgängliga via abonnemang på PharosAanlyn (2023).

Sammanställningar över egennamn i form av *geografiska namn*, *namn på företag*, *institutioner och organisationer* och *produktnamn*, samt artighetstitlar och släktskapsord samlar jag i separata Excelark.

De exciperade beläggen klassificeras utifrån språk och form i KT1. Även förekomster av kursivering i den ursprungliga källtexten, eventuell överföring av dessa kursiveringar till den engelska respektive svenska måltexten samt kursiveringar som tillkommit i översättningarna noteras och klassificeras.

I fråga om flerspråkighetens funktion i texten analyseras både manifesta inslag av flerspråkighet och latent inslag i form av metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar på samma sätt. Inslagen analyseras dels deduktivt inom ramen för fyra generella funktioner som baseras på Tidigs (2014) fyra effekter av litterär flerspråkighet, dels induktivt utifrån vad jag uppfattar att inslagen i KT1 fyllde för funktion mer specifikt (se avsnitt 6.3.2 för Tidigs kategorier). De sju funktioner som jag identifierar är 1. Att skapa en känsla av autenticitet, 2. Att visa det (sydafrikanska) flerspråkiga samhällets komplexitet, 3. Att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten, 4. Att variera eller strukturera texten, 5. Att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor, 6. Att främmandegöra eller ge lokalfärg till berättelsen, 7. Att aktualisera flerspråkighet (se avsnitt 6.6.1). Den främsta orsaken till detta upplägg är

147 I och med att jag i praktiken går igenom KT1 och den svenska MT2 ord för ord, och däremellan även större delen av MT1/KT2, tycks risken försumbar att något i den engelska texten av relevans för avhandlingens frågeställningar skulle ha förbisetts.

att det möjliggör analys på två olika nivåer samtidigt; både mer övergripande med utgångspunkt i Tidigs kategorier och mer detaljerat, med hjälp av mina kategorier.

Jag väljer alltså att analysera både de manifesta och de latent inslagen av litterär flerspråkighet enligt samma modell, trots att Tidigs (2014) inte tar något samlat grepp om det som i den här avhandlingen benämns *latent flerspråkighet*.¹⁴⁸ Detta är ett försök att integrera Tidigs (2014) sätt att analysera effekterna av flerspråkighet i skönlitteratur med Haapamäkis och Erikssons modell (2017).

Här är det även på sin plats med en kommentar om hur jag analyserar kursivering i texterna. För den del av Delstudie 3 som fokuserar på flerspråkighet är, som framgår ovan, kursivering intressant och relevant. Däremot har jag valt att inte tolka kursivering som ett tecken på att en översättningslösning skulle vara acceptans- eller adekvansinriktad (jfr avsnitt 6.2). Detta beror på att jag anser att kursiveringens funktioner (och effekter) inte löper parallellt med skalan för acceptansinriktade- och adekvansinriktade översättningslösningar. Med detta avses att kursivering beroende på kontexten kan fungera antingen acceptans- eller adekvansinriktat.

När det gäller talat språk skiljer forskare ibland mellan t.ex. *lån*, som beskrivning för integrerade, kortare inslag på främmande språk i form av enskilda ord eller fasta fraser och *kodväxling* som beskrivning för icke-integrerade, längre inslag på andra språk än det som bedöms vara huvudspråket (Eriksson & Haapamäki 2011:41). Den uppdelningen görs inte här, främst av praktiska orsaker. Det är, som Tidigs (2014:48–49) konstaterar, ibland mycket svårt att avgöra var gränsen går mellan etablerade lånord och tillfälligt inlånade ord. Dessutom kan dessa termer, som är starkt associerade till tidigare studier av muntlig språkväxling, vara förknippade med ett visst historiskt bagage. Exempelvis Björklund (2016) lyfter fram problematiska associationer kopplade till termen kodväxling och dess användning i flerspråkighetsstudier.

Meyers roman utspelar sig i ett flerspråkigt samhälle där en stor del av livet för många personer försiggår på engelska oavsett modersmål eller starkaste språk, och det förekommer, som framgått, en stor del engelska i KT1. Att skilja mellan översättningslösningarna *överföring* och *officiell ekvivalent* kan därför potentiellt medföra en svårighet vad gäller analysen av MT1/KT2, även om denna distinktion kan fungera bättre när det gäller analysen av MT2. I enlighet med Axelsson (2016:86–87), ser jag emellertid båda dessa översättningslösningar som adekvansinriktade. Därför spelar distinktionen i detta fall

148 Även i Tidigs (2014:144–179) avhandling spelar emellertid analysen av egennamn en roll, främst i samband med att hon undersöker det tema hon benämner *territorier*.

inte någon avgörande roll, när det gäller frågan om ifall en översättning är acceptans- eller adekvansinriktad.

Jag har ändå valt att endast använda mig av *officiell ekvivalent* som analyskategori när det gäller översättningslösningarna för egennamn, titlar och släktskapsord, eftersom dessa, till skillnad från inslag av flerspråkighet, kan anses ha *officiella ekvivalenter*. Detta menar jag blir mest rättvisande för analysen, för som Pedersen (2011:100) påpekar:

The most important aspect of Official Equivalents is that when one exists, it is unlikely that there will be a translation problem. This is because there is a preformed solution already in place.

Pedersens beskrivning av ett fenomen som, när det ska översättas, har en *preformed solution already in place* går inte att applicera på skönlitterär flerspråkighet i någon större utsträckning. Anledningen är att en litterär texts flerspråkighet kan ses som något nytt och unikt som uppstår i varje enskilt verk. Detta innebär i sin tur att översättaren inte kan använda en befintlig översättningslösning. Därför väljer jag, som sagt, att inte använda mig av kategorin *officiell ekvivalent* när det gäller översättningslösningar för inslag av flerspråkighet.

I fråga om översättningslösningar för förekomster av flerspråkighet i KT1 har jag valt att klassificera alla förekomster av engelska ord i KT1 vilka återges i MT1/KT2, som just *överföring*, vilken kan vara total eller målspråksanpassad (se avsnitt 6.3.3). *Officiell ekvivalent* ser jag bara som en möjlig analyskategori i samband med de kulturspecifika elementen *egennamn*, *titlar* och *släktskapsord*. När det gäller de kulturspecifika elementen måste det uppstå någon skillnad i översättningen för att jag ska klassificera översättningslösningen som *officiell ekvivalent*. Om det inte uppstår någon skillnad är det fråga om identitet mellan textsegmenten och översättningslösningen *överföring*.

6.5.4 Avgränsningar

Vid sammanställningen av förekomsterna av de undersökta fenomenen utgår jag från KT1 i sin helhet. Att exciperera och analysera flerspråkigheten i ett verk med mycket manifest flerspråkighet kan vara tidskrävande och mödosamt. Jag anser dock att det är nödvändigt att analysera hela verket, för att få en korrekt bild av hur det ser ut, inte minst i fråga om verk som *Onsigbaar*, som har stor variation i mängden flerspråkighet mellan olika kapitel. Risken är stor att resultaten inte blir rättvisande om bara några kapitel exciperas. I *Onsigbaar* är vissa kapitel berättande med ett långsammare tempo och ibland med beskrivande stycken med många omnämmanden av geografiska namn

och mycket dialog. I andra kapitel är dialogen obefintlig, dramatiska händelser följer tätt på varandra och läsaren hinner knappt dra efter andan.

Jag kommer inte att redovisa frekvensräkningar i materialet i fråga om manifest flerspråkighet. Detta har gjorts i tidigare studier (se t.ex. Landqvist 2014b; Haagensen 2016). Haagensen räknar antalet *belägg* av språkväxling i två romaner, men innebörden av begreppet *belägg* är inte särskilt väl definierad. Ett *belägg* i Haagensens material kan vara allt ifrån ett enstaka ord till en grafisk mening eller en längre enhet. Enligt mig är risken stor att frekvensräkningar av språkväxlingsbelägg snarare förvränger förståelsen av flerspråkigheten i verket, än bidrar till den. Som konstateras av Sternberg (1981:234) är det t.ex. relativt vanligt att författare fittigt använder inslag av flerspråkighet i början av ett verk för att ge ett första intryck av autenticitet. Däremot tror jag, i likhet med Haapamäki och Eriksson (2017:163–164), att det är lämpligt att bilda sig ”en ungefärlig uppfattning om hur frekvent den manifesta språkväxlingen är”. De båda forskarna påpekar dessutom att en systematisk kvantifiering, där beläggen är uppdelade efter längd och form, riskerar att helt ta över analysen av verket.

När det gäller vilka textsegment jag klassificerat som inslag av flerspråkighet och språkväxling har jag försökt att vara restriktiv. Jag har t.ex. inte analyserat grammatiska och semantiska egenheter som skulle kunna tyda på påverkan från andra språk (jfr avsnitt 6.3.1). Förklaringen till detta beslut är helt enkelt dels att jag inte ser det som flerspråkighet, dels att min kompetens i fråga om det ursprungliga källspråket, afrikaans, inte räcker till för sådana analyser. Därför låter jag också sådana förekomster som tycks vara grammatiskt och semantiskt direkt överförda från engelska till afrikaans, såsom [*yy*]*trek my been* (AFR s. 215) (eng. *you are pulling my leg*) förbli oanalyserade (jfr avsnitt 6.3.1).

I fråga om egennamn i romanen har jag gjort ett urval av samtliga möjliga fenomen. Jag fokuserar på följande kategorier: 1) *geografiska namn*, 2) *namn på företag, institutioner och organisationer* och 3) *produktnamn*. Även dessa tre kategorier avgränsar jag på följande sätt: Vad gäller egennamn inkluderar jag enbart det första tillfället som ett egennamn påträffas. Detta torde vara tillräckligt för att ge en god bild av materialet, i fråga om behandlingen av namn, eftersom de flesta egennamn översätts på samma sätt varje gång de förekommer. Det kan dock inte uteslutas att det kan finnas smärre variationer i MT1/KT2 respektive MT2, vilka inte identifieras.

För just produktnamn utesluter jag två specifika kategorier, vilka förekommer i stor mängd i KT1 och vilka i många fall kan ses som internationella. Den första kategorin gäller bilmärken och bilmodeller såsom *Toyota*, *Mercedes* eller *Nissan*. Den andra kategorin omfattar militärrelaterade produktnamn såsom namn på skjutvapen (*Glock*, *Galil*), flygplansmärken (*Mirage*) samt namn på missiler (*XZ-1 “Lammergeyer”*).

6.6 Analys och resultat

Den övergripande frågeställning som Delstudie 3 ska besvara gäller vilka textuella uttryck indirekt översättning kan ta sig (se avsnitt 1.1). Som framgår i avsnitt 6.1 ska följande tre specificerade forskningsfrågor bidra till att besvara den övergripande frågeställningen:

1. Vilken är fördelningen mellan manifest och latent flerspråkighet i KT1 och vilka funktioner fyller inslagen av flerspråkighet?
2. Hur hanteras de båda typerna av flerspråkighet i MT1/KT2 och MT2 och vilka funktioner fyller inslagen av flerspråkighet i MT1/KT2 och MT2?
3. Vilka eventuella mönster kan identifieras i MT1/KT2 och MT2 i fråga om acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningslösningar?

För att besvara dessa frågor analyserar jag först flerspråkighetens funktioner i den ursprungliga källtexten, KT1. Därefter uppmärksammar jag de båda måltexterna. Resultatredovisningen utgår alltså från flerspråkighetens funktioner så som dessa framträder i latent och manifesta realiseringar i KT1. Från och med avsnitt 6.6.2 anges emellertid för varje exempel också vilken av Pedersens översättningslösningar som jag bedömer används i MT1/KT2 respektive MT2 och huruvida detta är en acceptans- eller adekvansinriktad lösning.

Från och med avsnitt 6.6.2 gäller att texten på afrikaans återges under "a" medan den engelska översättningen återges under "b" och den svenska översättningen återges under "c". Exempelen följs av förkortningen AFR, ENG eller SVE och det aktuella exemplets sidnummer i respektive utgåva.

Läsaren kan notera att vissa exempel innehåller mer text, och därmed kontext, än vad kortast möjliga, dvs. definitionen av *coupled pair* skulle kräva i sammanhanget (se avsnitt 6.5.3). Sådana längre exempel fyller två syften. För det första underlättar det för läsaren att förstå sammanhanget genom att det finns lite mer kontext i samband med exemplet. För det andra framgår det tydligare hur flerspråkigheten ser ut i sitt sammanhang. All fetstil är tillagd av mig för att läsaren ska se vad som är det väsentliga i det aktuella exemplet. Eventuell kursiv stil i exemplen återfinns däremot i de undersökta texterna.

I MT2 används s.k. gåsögon runt repliker i stället för citattecken.¹⁴⁹ Av utrymmesskäl har radbrytningen i respektive språkversion inte alltid återgivits i exemplet. De exempel som presenteras är representativa för sina respektive analyskategorier, såvida det inte anges att de utgör något slags specialfall.

I avsnitt 6.6.1 redovisar jag övergripande resultat i fråga om flerspråkigheten i KT1 och presenterar de sju funktionerna som flerspråkigheten fyller i denna text. I avsnitt 6.6.2 och 6.6.3 analyserar jag förekomsten av flerspråkighet i KT1 utifrån kategorierna *latent* och *manifest* flerspråkighet (jfr avsnitt 6.3.1) och undersöker hur dessa kategorier kommer till uttryck i de två översättningarna. Avslutningsvis uppmärksammar jag i avsnitt 6.6.4 hur det ursprungliga källspråket, afrikaans, manifesteras i MT1/KT2 och MT2 och hur de använda översättningslösningarna påverkar översättningarnas flerspråkighet överlag.

6.6.1 Flerspråkighetens funktioner i KT1

För att kunna förstå och beskriva funktionerna för förekommande översättningslösningar i samband med översättningen av flerspråkiga inslag i materialet för Delstudie 3, måste jag först fastställa vilken roll flerspråkigheten spelar i KT1. Genom närläsning och ett induktivt tillvägagångssätt har jag identifierat sju specifika funktioner som presenteras, exemplifieras och diskuteras nedan med utgångspunkt i de fyra generella funktionerna för skönlitterär flerspråkighet. De generella funktionerna är *kontextuell funktion*, *stilistisk funktion*, *narrativ funktion* och *tematisk funktion* (se avsnitt 6.3.2).

Tyngdpunkten ligger på de tre generella funktionerna *kontextuell funktion*, *stilistisk funktion* och *narrativ funktion*, eftersom det i mitt material inte förekommer påfallande många fall där flerspråkigheten har enbart *tematisk funktion*.¹⁵⁰ De sju identifierade specifika funktionerna och deras placering i förhållande till de generella funktionerna visas i tabell 6.1.

149 Enligt Karlsson (2017:224) är typografiska citattecken det vanligaste citattecknet i tryckt text. Det förekommer emellertid även att s.k. gåsögon används. Då är ”inledande och avslutande tecken av tradition oftast riktade åt samma håll, med spetsen åt höger: »...», men det förekommer också att de är riktade mot varandra: »...«”. Citatteckenanvändningen i MT2 är alltså tämligen ovanlig, eftersom gåsögonen är riktade mot varandra.

150 Språk och språkval är inte desto mindre ett viktigt tema i boken, med hänsyn till hur ofta karaktärerna faller metaspråkliga kommentarer (jfr Landqvist & Tingsell 2016:47 om sätt att avgöra ifall en litterär text har flerspråkighet som tema).

TABELL 6.1 *Fyra generella och sju specifika funktioner för flerspråkigheten i KT1*

Generella funktioner	Specifika funktioner
Kontextuell funktion	1. Att skapa en känsla av autenticitet 2. Att visa det (sydafrikanska) flerspråkiga samhällets komplexitet
Stilistisk funktion	3. Att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten 4. Att variera eller strukturera texten
Narrativ funktion	5. Att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor 6. Att främmandegöra eller ge lokalfärg till berättelsen
Tematisk funktion	7. Att aktualisera flerspråkighet

Det skulle kunna diskuteras huruvida det är motiverat att skilja mellan flerspråkighetens autenticitetsskapande funktion (funktion 1) och funktionen att främmandegöra eller bidra med lokalfärg till berättelsen (funktion 6). Det är också möjligt att denna distinktion inte alltid går att upprätthålla eller ens är relevant i alla sammanhang. Som framgår i avsnitt 6.6.3, är denna distinktion emellertid belysande i fråga om romanen *Onsigbaar*.

För att skilja på om flerspråkigheten i ett textsegment främst fyller funktion 1 eller funktion 6 använder jag tre frågor:

- 1) Hjälper det flerspråkiga inslaget till att driva handlingen framåt eller gör det att handlingen stannar upp?
- 2) Bidrar flerspråkigheten till att skapa en bild eller känsla i texten?
- 3) Behöver läsaren förstå flerspråkigheten på egen hand, eller får läsaren hjälp av författaren/översättaren för att förstå innehållet, alternativt rör det sig om latent flerspråkighet där innehållet inte nämns alls?

I de fall där flerspråkigheten huvudsakligen för handlingen framåt och läsaren behöver förstå texten på egen hand bedömer jag att funktionen främst är att skapa autenticitet i texten (funktion 1). I de fall där det flerspråkiga inslaget stannar upp handlingen och bidrar till att skapa en bild eller känsla i texten och läsaren dessutom får hjälp av författaren/översättaren för att förstå innehållet, bedömer jag att funktionen främst är att skapa lokalfärg eller främmandegöra personerna i texten (funktion 6).

Nedan presenteras och exemplifieras de sju specifika funktionerna med utgångspunkt i KT1. Jag börjar med de funktioner som ryms inom den generella funktionen *kontext*, för att därefter gå över till den *stilistiska* funktionen och den *narrativa* funktionen. Avslutningsvis ges ett exempel där flerspråkigheten har en *tematisk* funktion. Exemplet ges på afrikaans med en textnära över-

sättning till svenska, gjord av mig. Syftet med att göra egna översättningar är att låta språkväxlingarna till engelska tydligt framgå i exemplens svenska översättningar.

Inom den generella funktionen *kontext* återfinns de två specifika funktionerna *att skapa en känsla av autenticitet* och *att visa det (sydafrikanska) flerspråkiga samhällets komplexitet*. Den främsta funktionen för flerspråkigheten i romanen bedöms vara att skapa en känsla av autenticitet. Denna bedömning grundas på två omständigheter. För det första ger flerspråkigheten i de flesta fall intryck av att vara realistisk. Med detta avses att jag bedömer att texten är skriven på det språk som personer i en motsvarande verklig situation troligen hade mött, eller talat med varandra.¹⁵¹ För det andra har Meyer i ett flertal intervjuer påpekat vikten av *verisimilitude* i hans romaner, dvs. att det som händer i texten ska verka sannolikt eller vara verklighetstroget.¹⁵² Som exempel kan nämnas att i det privata viltreservatet Mohlolobe, där Lemmer och Emma bor under resan, är alla skyltar på engelska, troligtvis eftersom reservatet främst riktar sig till internationella turister, se exempel 1.

- (1) 'n Duur curiowinkel regs vertoon die naambord *The Trading Post*. (AFR s. 46)

En dyr souvenirbutik till höger uppvisade en skylt med namnet *The Trading Post*.

Som nämnts i avsnitt 6.6 återfinns kursiv stil i verket, medan fetstilen är tillagd av mig. Kursivering i exempel 1 är mest sannolikt avsedd att avskilja namnet från resten av texten, inte för att signalera språkbyte.

I romanen nämns ett stort antal boktitlar på engelska. I slutet av romanen återges också ett antal artiklar och notiser, mer eller mindre i sin helhet, på engelska. Som ytterligare exempel på hur flerspråkigheten används för att bidra till en känsla av autenticitet i texten talar de två afrikaansspråkiga huvudpersonerna, Lemmer och Emma, uteslutande afrikaans med varandra, med undantag för när Emma blir arg och sårad (AFR s. 94) och fräser på engelska

151 Som konstaterats tidigare är litterärt talspråk aldrig en autentisk återgivning av talat språk, inte minst därför att ett autentiskt återgivet talspråk vore synnerligen svårt att läsa (jfr Tidigs 2014:83; Laakso 2011:33).

152 *Verisimilitude* kan definieras som 'the quality of seeming true or of having the appearance of being real' (Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus 2024). Vikten av *verisimilitude* nämner Meyer t.ex. i en intervju i The Guardian (Flood 2012) och vid ett framträdande på Bokmässan i Göteborg 2023. På mässan hävdade han också att "everything should serve the story" (Meyer, personlig kommunikation den 25 september 2022).

*Don't patronise me.*¹⁵³ På motsvarande sätt talar Lemmer och hans hårdkokta arbetsgivare, den före detta militären Jeanette Louw, i princip alltid afrikaans med varandra. När Jeanette vid ett tillfälle visar hur mycket hon verkligen värdesätter Lemmer avslutar hon dock samtalet med skämtsamt språkväxling till engelska, se exempel 2.

(2) "Koebaai, Lemmer. En **Happy New Year.**" (AFR s. 215)

"Hejdå, Lemmer. Och **Happy New Year.**"

Jeanettes språkväxling ska rimligen tolkas som att hon försöker göra situationen mindre laddad. Avskedsfrasen *koebaai* ska förstås som en afrikaans form av *good bye*, vilken följs av den mer konventionella engelska lyckönskningen *Happy New Year*.

Det går inte alltid att dra skarpa gränser mellan flerspråkighetens funktioner och ovanstående citat kan också ses som exempel på hur språkväxlingen även inför ett mått av humor i texten (funktion 3), samtidigt som den levandegör romanfigurerna och illustrerar deras känslor (funktion 5).

Den andra specifika kontextuella funktionen för flerspråkigheten i romanen är att visa det (sydafrikanska) flerspråkiga samhällets komplexitet. Samhällets komplexitet är till viss del kopplad till landets flerspråkighet och i romanen är val av språk – och ord – inte sällan en känslig fråga, som dessutom ofta är möjlig att ta upp för debatt. Ett tydligt exempel på detta är hotellreceptionisten Susans agerande. Hon är afrikand, dvs. en vit sydafrikan som talar afrikaans, men i syfte att dölja sin härkomst uttalar hon sitt namn på engelskt vis, se exempel 3. Exemplet kommer från en episod där Lemmer noterar att Susan uttalar sitt namn som en engelskspråkig person hade uttalat det, inte som det hade uttalats på afrikaans.

(3) **Sue-zin**, nie **Soe-san** nie. (AFR s. 46)

Sue-zin, inte **Soe-san**.

Senare i romanen återkommer Lemmer till hur Susan uttalar sitt namn. Han förklarar då för Emma att Susan talar engelska eftersom hon inte vill kännas

153 Att Emma väljer att använda engelska för att kritisera Lemmer kan också ses som ett uttryck för den femte specificerade funktionen – att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor. Hon är arg men väljer ändå att mildra sin kritik genom att formulera den på engelska i stället för deras gemensamma huvudspråk, afrikaans (jfr Bandia 1996:145).

vid det historiska bagage som det innebär att vara afrikaansspråkig, inte minst i relation till de internationella turisterna på hennes arbetsplats.

Inom den generella *stilistiska* funktionen har jag placerat den tredje och den fjärde specifika funktionen: *att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten* och *att variera eller strukturera texten*. En av de romanfigurer som genom sitt sätt att tala i stor utsträckning bidrar till de humoristiska inslagen i texten (funktion 3), är Melanie Posthumus, den tidigare flickvännen till Jacobus de Villiers, som eventuellt är Emmas bror. Exempelvis blandar hon ihop de engelska orden *serenity* ('klarhet'/'stillhet') och *serendipity* ('lycklig slump') (AFR s. 106), vilket gör hennes berättelse om hur hon och Jacobus träffades något svårbegriplig för Lemmer och Emma. Hon har troligen också missförstått det engelska uttrycket *the graveyard shift*, vilket kan tänkas roa de läsare som är bekanta med uttrycket, när Melanie använder det för att beskriva situationen ifall hennes tvååring inte somnar i tid, se exempel 4.¹⁵⁴

(4) [...] dan is dit pajama **drill on the gravity yard shift**, soos Johan altyd sê ...”
(AFR s. 104)

[...] och då blir det pyjamas-**drill on the gravity yard shift**, som Johan alltid säger ...”

Jag bedömer att romanens humor i samband med flerspråkighet genomgående bygger på att läsaren förstår även det andra språket eller får en förklaring i texten (se exempel 36 i avsnitt 6.6.3.2). Det är alltså en sorts inkluderande flerspråkighet, som konstruerar en flerspråkig modelläsare, eller åtminstone en läsare med goda kunskaper i engelska (jfr Haapamäki och Eriksson 2017:165).

En annan romanfigur vars sätt att tala bidrar till humoristiska inslag i texten får sägas vara viltvårdaren Dick, som arbetar vid det privata viltreservatet Mohlolobe, där Lemmer och Emma bor under sina efterforskningar. Han är en engelskspråkig f.d. surfare från Port Elizabeth, vars tämligen begränsade ordförråd huvudsakligen består av orden *awesome*, *hectic*, *radical* och *man*.¹⁵⁵ Humorn framträder inte minst genom Lemmers reflektioner över Dicks sätt att tala, som i exempel 5, där Lemmer berättar för Dick att Emma letar efter sin bror.

154 I Nationalencyklopedins engelska ordbok (*Nationalencyklopedin*, *the graveyard shift*) ges uttrycket *the graveyard shift* den svenska motsvarigheten ”hundpasset”/”skiftjobb på natt el. tidig morgon”. Uttrycket *graveyard shift* har däremot inte någon egentlig eller etablerad betydelse, men skulle kunna översättas med *sky (i långa banor)-passet* eller *sky-omnädespasset*.

155 Det officiella namnet på staden Port Elizabeth är sedan 2021 Gqeberha (BBC 2021), vilket belyser det pågående arbetet i Sydafrika med att avkolonialisera geografiska namn.

- (5) “Sy het na haar broer kom soek.”
 “Hectic, **man**. Did she find him?”
 “Nee. Maar ek gaan probeer. En jy kan help.”
 “Just say the word, **bru**.”
 Ek is opgegradeer. Van “**man**” na “**bru**”. (AFR s. 220)

”Hon har kommit för att leta efter sin bror.”
 ”Coolt, **man**. Har hon hittat honom?”
 ”Nej, men jag ska försöka. Och du kan hjälpa till.”
 ”Säg bara till, **bru**.”
 Jag hade blivit uppraderad. Från ”**man**” till ”**bru**”.

Lemmers lakoniska iakttagelse om att Dick bytt tilltalsord till honom från *man* till *bru* (’brorsan’) när Dick till synes känner att de har utvecklat en närmare relation, vittnar om Lemmers torra humor, vilken framträder i texten då och då.¹⁵⁶

Den fjärde funktionen som flerspråkigheten fyller i texten är att skapa struktur eller variation. Som exempel kan nämnas kapitel 10, vilket i KT1 huvudsakligen består av en fyra sidor lång monolog. Monologen ska förstas som att den hålls på engelska.¹⁵⁷ Den som talar är Donnie Branca, och monologen är en del av en guidad tur på Mogale, ett rehabiliteringscentrum för gamar och andra vilda djur. Återgivandet av monologen växlar mellan direkt anföring på engelska och indirekt anföring, respektive svävande anföring på afrikaans, se exempel 6 (för en beskrivning av olika sorters anföring, se Augustsson 2002:95–98; Karlsson & Fagerström 2008:52).

- (6) Hy begin syfers aanhaal van verliese, elke spesie ’n geleerde rympie in Engels, Afrikaans en Latyn: Die manjifieke **Bearded Vulture**/lammergier/*Gypaetus Barbatus* wat in die verlede in die Lesothoberge gebroei het, is in daardie land heeltemal uitgewis. “**Completely annihilated. Nothing left, not one, not a single bird.**” Aan die Suid-Afrikaanse kant is net nege broeipare oor. “**Nine, ladies and gentlemen. Nine.**” (AFR s. 69)

Han började återge siffror över förluster, varje art en inlärld liten ramsa på engelska, afrikaans och latin. Den magnifika **Bearded Vulture**/*lammgamen*/*Gypaetus barbatus*, som tidigare häckat i Lesothobergen var nu helt utrotad i det landet. “**Completely annihilated. Nothing left, not one, not a single bird.**” På den sydafrikanska sidan fanns det bara nio häckande par kvar. “**Nine, ladies and gentlemen. Nine.**”

156 Se exempel 42 i avsnitt 6.6.3.3 för en diskussion om Lemmers benägenhet att tala afrikaans med Dick trots att denne i princip enbart talar engelska.

157 Flerspråkigheten i denna monolog kan även sägas fylla andra funktioner, såsom karaktärs gestaltning (funktion 5) och autenticitetsskapande (funktion 1), eftersom presentationen är något som guiden har lärt sig utantill.

Som framgår av exempel 6 markeras den direkta anföringen främst med citattecken, som i *Nine, ladies and gentlemen. Nine*. Mer sällan används också en anföringssats. Den indirekta anföringen markeras på olika sätt: med en traditionell anföringsfras av typen *han sa*, enbart med kolon, eller helt utan markering, vilket närmast får klassificeras som svävande anföring, även om den enda rimliga tolkningen är att det är guiden som talar, möjligen återgiven genom Lemmers uppfattning av honom.

Växlingarna mellan afrikaans och engelska i kombination med växlingarna mellan direkt och indirekt anföring bidrar i texten med struktur och variation på styckesnivå. Monologen avbryts endast kort av anföringsfraser eller Lemmers iakttagelser om guiden som talar. Denna monolog och sättet den återges på avviker starkt från resten av romantexten (se vidare avsnitt 6.6.2).

Inom den generella *narrativa* funktionen har jag placerat de specifika funktionerna 5 och 6: *att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor* och *att främmandegöra eller ge lokalfärg till berättelsen*. Nedan exemplifierar jag dessa två funktioner.

Flerspråkighetens femte funktion i texten är att bidra till karaktärgestaltningen eller att synliggöra en karaktärs känslor (jfr exempel 2 med Jeanette Louw, exempel 4 med Melanie Posthumus samt exempel 5 med viltvårdaren Dick). Det finns stor variation när det gäller hur de olika personerna i romanen språkväxlar – detta har förstås även en autenticitetsskapande funktion (funktion 1) i texten.

Bland de romankaraktärer som huvudsakligen talar afrikaans utan språkväxling återfinns bl.a. Lemmer och Emma, som i princip enbart språkväxlar från afrikaans till engelska om yttre faktorer kräver det. I Lemmers fall visar sig detta också vara ett medvetet val, eftersom han har tidigare negativa erfarenheter kopplade till det engelska språket.

Bland de romankaraktärer som uteslutande talar engelska (eventuellt i kombination med andra inhemska språk), finns bipersoner såsom vissa poliser och säkerhetsvakten Edwin. Däremellan återfinns de romanfigurer som omväxlande talar afrikaans och engelska med sina respektive idiolektala växlingar. Som exempel kan nämnas kriminalinspektör Phatudi, som tycks behärska båda språken lika väl, trots att inget av dem troligen är hans förstaspråk. I början av romanen talar Phatudi främst tämligen formell engelska och håller sig oftast till ett språk inom en och samma taltur. Mot slutet av romanen talar han däremot alltmer afrikaans, men språkväxlar också mer mellan och inom enskilda talturer.

Ytterligare några romanfigurer språkväxlar inom sina talturer, även när deras samtalspartner håller sig till ett enda språk. En av de mest framträdande av dessa är Donnie Branca, guiden på Mogale Rehabilitation Centre, som

nämnts ovan. Han har rötter i Moçambique, men det framgår inte vad han har för förstaspråk. Han talar både afrikaans och engelska men växlar till engelska bl.a. när han tycks bli stressad. Detta baserar jag på att Branca språkväxlar mer i de sekvenser där Lemmer misstänker att Branca ljuger. Han språkväxlar inte bara vid meningsgränser utan även vid frasgränser och ibland vid enstaka ord, t.ex. när han inte hittar termer på afrikaans, se exempel 7.

- (7) “**There was this article in Africa Geographic** ... Van Moller wat drie of vier plase langs die **Songimvelo Game Reserve** gekoop het. **Abused land, overgrazed, overploughed, erosion**, baie **scrap** wat rondgelé het. Toe het Moller baie geld ingesit om dit reg te maak. **He called it ‘healing of the land’, something like that**. Dis nou ‘n **private game reserve**.” (AFR s. 83)

“**There was this article in Africa Geographic** ... om Moller som hade köpt tre eller fyra gårdar vid **Songimvelo Game Reserve**. **Abused land, overgrazed, overploughed, erosion**, det låg en massa **scrap** där. Moller satsade massor av pengar för att åtgärda dem. **He called it ‘healing of the land’, something like that**. Det är ett **private game reserve** nu.”

Några av de naturvårdstermer för vilka Donnie Branca språkväxlar från afrikaans till engelska är *overgrazed*, *overploughed* och *erosion* (rad 2–3).

En annan romanfigur som språkväxlar även i samtal där samtalspartnern inte gör det är tidigare nämnda Melanie Posthumus. Hon talar huvudsakligen afrikaans men använder återkommande engelska ord och fraser. Melanie använder klichéartade, kvasiintellektuella uttryck på engelska såsom *worry*, *closure*, *patient* och *you must follow your destiny*. Dessa uttryck misstänker Lemmer att hon lärt sig när hon tittat på kabel-tv, se exempel 8, som kommer från en episod där Emma och Lemmer träffar Melanie för första gången.

- (8) “Nee, moenie daaroor **worry** nie, julle het so ver gery en ek is al baie nuuskierig, hoe ken jy vir Cobie? Jy weet, ek was so kwaad vir hom, vir lank, maar jy kan nie vir altyd kwaad bly nie, jy moet **closure** kry en jy moet aangaan met jou lewe, **you must follow your destiny**,” (AFR s. 105)

Nej, **worry** inte över det, ni har kört så långt och jag är redan jättenyfiken, hur känner du Cobie? Du vet, jag var så arg på honom, länge, men man kan inte vara arg för alltid, man måste få **closure** och man måste gå vidare med livet, **you must follow your destiny**,”

Lemmer lägger också märke till att Melanies sätt att tala skvallrar om att hon kommer från Johannesburgs afrikaansspråkiga förorter där [a] uttalas som [c:] (AFR, s. 104–108). Dessa iakttagelser sammantaget ger intrycket att Melanies språkväxling ska ses som ett uttryck för hennes personlighet och bakgrund,

som Lemmer i den engelska texten tänker på som *intellectually challenged* (ENG s. 104).¹⁵⁸

Den sjätte funktionen som flerspråkigheten fyller i KT1 är att främmandegöra personer eller sammanhang, eller helt enkelt att ge texten mer lokalfärg. Denna funktion återfinns i förekomster av både latent och manifest flerspråkighet och tycks främst aktualiseras i samband med andra sydafrikanska språk än afrikaans och engelska, t.ex. sepedi, se exempel 9. Episoden utspelar sig på en polisstation där Emma just har talat engelska med en poliskvinna som sedan ringer ett telefonsamtal, vilket anges föras på sepedi.

- (9) **Dan praat sy in staccato sePedi-sinsedes**, soos sarsies uit 'n masjiengeweer. (AFR s. 44)

Sedan pratade hon i stackato-sepedi-fraser, som skottsallvor ur en kulspruta.

Flerspråkigheten i exempel 9 är latent. Bedömningen att funktionen i exempel 9 främst är att ge texten lokalfärg (funktion 6), baserar jag på att det som faktiskt sägs i telefonsamtalet inte återges i berättelsen och därför inte tycks viktigt för sammanhanget; dess funktion är således inte att driva handlingen framåt.

Funktionen att främmandegöra eller ge lokalfärg (funktion 6) har jag även identifierat i fråga om förekomster av manifest flerspråkighet på andra språk än engelska (se avsnitt 6.3.1). Beläggen förekommer dock i mindre omfattning. Ett exempel återfinns i exempel 10. Episoden i fråga utspelar sig 1986, när de två romanpersonerna Jacobus och Pego upptäcker främmande män inne i Krugerparken.

- (10) Pego sis saggies deur sy tande en sê *befa*, dit is sleg. (AFR s. 320)

Pego visslade tyst mellan tänderna och sa *befa*, det här var illa.

I exempel 9 är flerspråkigheten latent och formulerad som en metakommentar om någons språkanvändning. I exempel 10 får läsaren däremot veta vad som sägs, både på det tänkta originalspråket, sepulane, och i en slags inomtextlig översättning, dvs. ett textsegment där textens huvudspråk följs av en översätt-

158 Melanies sätt att tala, så som det framställs i KT1, överensstämmer med en iakttagelse i Grutman (2024:32) där han konstaterar att "what might have been a sociolect in real life becomes an idiolect in fiction".

ning, parafraas eller delvis förklaring på textens huvudspråk.¹⁵⁹ Det som sägs framstår därmed som mer betydelsefullt för sammanhanget.

Återstoden av det här avsnittet ägnas åt den generella *tematiska* funktionen och den specifika funktionen att aktualisera flerspråkighet (funktion 7). Det har tidigare i avhandlingen konstaterats att fall av flerspråkighet ibland kan realisera mer än en funktion och att jag lyfter fram de olika exemplen på flerspråkighet under den kategori där de fyller sin tydligaste funktion. Detta har till följd att vissa exempel som hade kunnat klassificeras under den *tematiska* funktionen, beskrivs under någon annan funktion. Antalet sådana förekomster är emellertid inte påfallande många.

Det flerspråkiga inslaget i exempel 11 kan sägas ha dubbla funktioner: Det aktualiserar flerspråkighet (funktion 7) och det bidrar till karaktärsgestaltning (funktion 5). Episoden i exempel 11 utspelar sig när Lemmer berättar om sin barndom för Emma, som ligger i koma.

- (11) My ma wou nie Afrikaans praat nie. **'It's such a common language,'** het sy gesê en dan het my pa net Afrikaans met my gepraat en dan het sy met hom daaroor óók baklei. (AFR s. 177)

Min mamma ville inte prata afrikaans. **'It's such a common language,'** sa hon och sedan pratade pappa bara afrikaans med mig, och sedan grälade hon med honom om det också.

Flerspråkigheten i exemplet har alltså både *tematisk* och *narrativ* funktion, eftersom språkväxlingen understryker, eller aktualiserar, temat flerspråkighet samtidigt som det säger något om mammans personlighet. I exemplet blir Lemmers konstaterande att mamman inte ville tala afrikaans extra framhävt i och med den omedelbart därpå följande språkväxlingen till engelska i mammans yttrande.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att flerspråkighetens främsta funktioner i KT1 tycks vara att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1) och att bidra till karaktärsgestaltning eller visa en persons känslor (funktion 5). I avsnitt 6.6.2–6.6.4, uppmärksammar jag hur flerspråkigheten, baserat på form, tar sig uttryck, i KT1 och i översättningarna. I det närmast följande avsnittet, 6.6.2, står latent flerspråkighet med utgångspunkt i KT1 i fokus.

159 Det fenomen som jag här kallar inomtextlig översättning tycks av Haapamäki och Eriksson (2017:164) bara ses som en markering av språkväxlingen tillsammans med alternativen kursivering och metaspråklig kommentar. Tidigs (2014:59) kallar fenomenet *glossering*, efter den engelska termen *glossing*.

6.6.2 Latent flerspråkighet i romantrioletten

I det här avsnittet presenteras analysen av de latent inlagan av flerspråkighet i KT1. Avsnitt 6.6.2.1 omfattar analysen av, och exempel på, *metaspråkliga kommentarer* om att något yttras på ett annat språk än verkets huvudspråk. I avsnitt 6.6.2.2 analyseras och exemplifieras latent flerspråkighet av den sort som Eriksson och Haapamäki (2011) kallar *kontextuella ledtrådar*, vilka antas fungera som ett sätt att visa läsaren att fler språk förekommer i berättelsen än verkets huvudspråk, utan att använda metaspråk (se avsnitt 6.3.1). De *kontextuella ledtrådarna* består av egennamn på andra språk än textens huvudspråk. Tre sorters egennamn undersöks. Dessa är *geografiska namn*, *namn på företag, institutioner och organisationer* samt *produktnamn*. Avslutningsvis ges i avsnitt 6.6.2.3 en summering av förekomsterna av latent flerspråkighet i romantrioletten. Den latent flerspråkigheten i KT1 jämförs genomgående med översättningslösningarna i MT1/KT2 och MT2.

Nedan diskuteras emellertid först Donnie Brancas engelskspråkiga monolog i kapitel 10, med utgångspunkt i växlingarna mellan latent och manifest engelska. När det gäller växlingen mellan latent och manifest engelska har monologen i kapitel 10 en särställning. Monologen, som är en del av en guidad tur på rehabiliteringscentret för gamar, har redan nämnts i avsnitt 6.6.1, men eftersom den är så avvikande från resten av romanen är det lämpligt att presentera ytterligare några iakttagelser om den. I KT1 ska den del av texten som är återgiven med indirekt anföring på afrikaans tolkas som inslag av latent engelska, under förutsättning att Branca håller hela monologen på ett och samma språk, vilket är rimligt att anta med tanke på den internationella åhörarskaran.

Översättaren av MT1/KT2 följer KT1 i partierna med omväxlande direkt och indirekt anföring, men utan att på något sätt antyda den manifesta flerspråkigheten i form av engelska som visar sig i direkt anföring i KT1, och utan att på något annat sätt markera att monologen hålls på engelska (se exempel 6 i avsnitt 6.6.1). Textsegmenten på afrikaans får alltså översättningslösningen *direkt översättning*, medan partierna på engelska *överförs* mer eller mindre oförändrade. Därmed försvinner flerspråkigheten ur kapitlet i MT1/KT2 – även om båda översättningslösningarna ses som adekvansinriktade (se avsnitt 6.3.3).

Enbart utifrån MT1/KT2 har översättaren av MT2 inte någon möjlighet att veta att monologen har innehållit inslag av flerspråkighet, varken manifest eller latent. I MT2 finns det därmed inte heller några spår av flerspråkighet. Översättningslösningen för de olika textsegmenten är *direkt översättning* från engelska till svenska, vilken därmed också är adekvansinriktad.

Eftersom flerspråkigheten inte återges i översättningarna går en del av variationen (funktion 4), i den ibland ganska långdragna monologen, förlorad för läsarna av MT1/KT2 och MT2, även om de får ta del av den stilistiska variation som återfinns i växlingen mellan textsegmenten i direkt och indirekt anföring.

6.6.2.1 Metaspråkliga kommentarer

I det här avsnittet behandlas metaspråkliga kommentarer. De metaspråkliga kommentarerna i KT1 finns i såväl relationen som dialogen. Först behandlas de kommentarer som gäller andra språk än engelska. Därefter diskuteras de fall som gäller engelska. Den latent flerspråkigheten i form av metaspråkliga kommentarer är tämligen jämnt fördelad över romanens tre delar.

Sepedi är det enda språk som explicit identifieras av Lemmer, även om han inte förstår det verbala innehållet, se exempel 12 (jfr exempel 9). Sepedi nämns fem gånger i samband med latent flerspråkighet och alla förekomsterna är kopplade till Lemmers interaktion med poliskåren i Limpopo-provinsen, framför allt med kriminalinspektör Jack Phatudi, som i exempel 12.

- (12) a. Hy **sê iets in sePedi, wat duidelik beteken** dat hy my nie glo nie. (AFR s. 355)
b. He **said something in sePedi that clearly meant** he didn't believe me. (ENG s. 347)
c. Han **sa något på sepedi som verkade betyda** att han inte för ett ögonblick trodde på vad jag sa. (SVE s. 381)

Den latent flerspråkigheten i exempel 12 har stilistisk funktion och har troligen mer specifikt som funktion att roa läsaren eller lätta upp stämningen (funktion 3). Läsaren behöver inte veta vad som sägs explicit utan kan ändå bilda sig en uppfattning om hur scenen utspelade sig och att det kanske är en litotes, lite väl mildt uttryckt, att Phatudi inte trodde på Lemmer. Textsegmentet har också narrativ funktion i och med att det bidrar till karaktärsgestaltningen (funktion 5). Exemplet visar Phatudis förmåga att språkväxla och hans rättframma sätt. Textpassagen bidrar dessutom med lokalfärg (funktion 6); Phatudi sa något på sepedi, det största språket i Limpopoprovinen, där episoden utspelar sig.

Översättningslösningen i MT1/KT2 är *direkt översättning* och därmed adekvansinriktad. Även översättningslösningen i MT2 tolkar jag som *direkt översättning* och således som adekvansinriktad, även om graden av epistemisk modalitet försvagas. Det uppstår en förändring i hur Lemmer uttrycker att han uppfattar sanningshalten i det han berättar: *clearly meant* → *verkade betyda*. Dessutom använder den svenska översättaren det förstärkande tillägget *inte för ett ögonblick*.

Utöver det redan nämnda språket sepedi finns det i romanen tre fall av latent flerspråkighet som gäller icke-specificerade språk, vilka omnämns som *'n swart taal* ('ett svart språk') i KT1, se exempel 13.

- (13) a. Phatudi sê iets in **'n swart taal**, 'n uitdrukking van ongeloof. (AFR s. 121)
b. Phatudi said something **in his language**, an expression of disbelief, (ENG s. 116)
c. Phatudi muttrade något ogillande **på sitt eget språk**. (SVE s. 129)

Ovanstående exempel tycks främst ha narrativ funktion och syftar till att bidra till karaktärgestaltningen (funktion 5) och eventuellt även bidra med lokalfärg (funktion 6). Exemplet visar hur inspektör Phatudi använder språkväxling – i det här fallet är det fråga om just språkväxling och inte bara flerspråkighet – på ett sätt som tillåter honom att uttrycka sitt missnöje samtidigt som växlingen gör det omöjligt för Lemmer att kritisera det som Phatudi sagt, eftersom Lemmer inte förstår det exakta innehållet. Funktionen att bidra med lokalfärg är aktuell i och med att Phatudis språkväxling påminner läsaren om de många inhemska språk som används i Sydafrika och i Limpopoprovinsen.

I MT1/KT2 används översättningslösningen *ersättning* för nominalfrasen *'n swart taal*, som översätts med *his language*. Den möjligen svåröversatta frasen *'n swart taal* ersätts med en formulering som kan antas vara mera känd för läsarna, nämligen en människas *eget språk*. Översättningslösningen *ersättning* ses som acceptansinriktad. Översättningslösningen för *his language* → *på sitt eget språk*, i MT2 är en *direkt översättning* av MT1/KT2 och är därmed adekvansinriktad enligt Pedersens taxonomi.

Till skillnad från Haapamäkis och Erikssons exempel som diskuterades i avsnitt 6.3.1, där flerspråkigheten framkom i en metaspråklig kommentar medan det som sades skrevs ut på romanens huvudspråk, finns det i KT1 inga exempel på direkt anföring på afrikaans i kombination med en metaspråklig kommentar om att det sagda *egentligen* yttrades på ett annat språk. De fall som kommer närmast ett sådant tillvägagångssätt är episoder där en metaspråklig kommentar om att talaren talar engelska kombineras med indirekt anföring, se exempel 14.

Totalt finns det en handfull sådana exempel och de får ses som undantag från *regeln* ovan, att engelska enbart förekommer i manifest form och inte i latent form i KT1 (jfr dock beskrivningen av kapitel 10 i avsnitt 6.6.2). Exempel 14 är en del av en episod där Emma försöker tala afrikaans med en nederländsk kvinna medan denna uteslutande svarar på engelska.

- (14) a. Emma probeer met die Nederlander Afrikaans praat, maar sy antwoord uitsluitlik in Engels. Sy sê hulle is nog in skok, die werklikheid van **“mister Wolhuter”** se dood het nog nie ingesink nie. (AFR s. 137)

b. Emma tried to speak Afrikaans to her, but she answered exclusively in English. She said they were still in shock, the reality of **Mr Wolhuter's** death hadn't sunk in properly. (ENG s. 131–132)

c. Emma försökte prata afrikaans med henne, men hon svarade bara på engelska. Hon sa att hon fortfarande var chockad, att det ännu inte riktigt hade sjunkit in att **Wolhuter** var död. (SVE s. 146)

Exempel 14 har främst kontextuella funktioner och knyter an till både det samhälle där romanen utspelar sig och det samhälle där författaren är verksam. Den latenta flerspråkigheten bidrar till att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1), men säger också något om (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2) och det faktum att även om de flesta talare av nederländska och afrikaans troligen kan förstå varandras språk tämligen väl kanske inte alla vill erkänna det fullt ut, t.ex. på grund av Sydafrikas politiska förflutna.

Översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 är adekvansinriktade eftersom översättningslösningen i MT1/KT2 är *direkt översättning* och detsamma gäller för översättningslösningen i MT2. Det uppstår dock nyansförskjutningar i översättningarna. I KT1 återges det kvinnan säger i indirekt anföring, med undantag för *mister Wolhuter*, vilket troligen är avsett att förstås som ett direkt citat, som återges av Lemmer. I MT1/KT2 återges det direkta citatet som svävande anföring, vilket sedan återges som indirekt anföring i MT2.

6.6.2.2 Egennamn

Till den latenta flerspråkigheten räknar Eriksson och Haapamäki *kontextuella ledtrådar* som hjälper läsaren att förstå att andra språk eller kulturer figurerar i verket, utöver det/dem som kopplas till verkets huvudspråk (se avsnitt 6.3.1). De kontextuella ledtrådar som analyseras i mitt material är egennamn i form av *geografiska namn, namn på företag, institutioner och organisationer* samt *produktnamn*.

Dylika egennamn ses också som kulturspecifika element, vilka enligt Pedersen (2011:42) är en sorts översättningsproblem. Dessa problem kan översättaren enligt Pedersen lösa med hjälp av någon av sju möjliga översättningslösningar (se avsnitt 6.3.3). Översättningslösningarna kan också kombineras.

I återstoden av detta avsnitt beskriver jag det övergripande namnbruket i KT1 och undersöker hur översättarna har behandlat *geografiska namn, namn på företag, institutioner och organisationer* och slutligen *produktnamn*.

Det förekommer drygt hundra unika geografiska namn i KT1. Dessa betecknar främst städer, regioner, provinser, berg och floder, men även geografiskt mer begränsade referenter som enskilda gator och torg. Namnbruket är

varierat och återspeglar det sydafrikanska samhället från ett afrikaansspråkigt perspektiv (jfr Swart och Kleyn 2018:654). I romanen förekommer såväl namn som är helt på afrikaans, såsom *Waterberge* (AFR s. 48) och *Witrivier* (AFR s. 93), som hybridnamn såsom *Nkulumbedi-rivier* (AFR s. 308) och enspråkiga namn på andra språk, där dessa är de enda officiella namnen, såsom *Manzini* (AFR s. 332) och *Marble Hall* (AFR s. 103). Vid analysen av geografiska namn har utgångspunkten varit att om MT1/KT2 har använt samma namn, dvs. översättningslösningen *överföring* (se avsnitt 6.3.3), som användes i KT1, är detta troligen det enda officiella namnet på platser som återfinns även utanför bokens fiktiva värld.

Som framgår ovan är Lemmer intresserad av språkfrågor, men även av frågor om namn. Han reflekterar över sitt eget och andra personers namn, och han reflekterar över geografiska namn när han kör bil, se exempel 15.

- (15) a. Ek ry verby **vreemde name op 'n kaart, Dunottar en Versailles en Tswafeng**, (AFR s. 315)
 b. I drove past **unfamiliar names on the map, Dunottar, Versailles and Tswafeng**, (ENG s. 308)
 c. Jag passerade **okända namn på kartan: Dunottar, Versailles och Tswafeng**, (SVE s. 338)

Det är lätt att förstå Lemmers känsla av främlingskap i exemplet; namnen på gårdarna tycks slumpvis utvalda från olika språkområden och de bidrar till att främmandegöra omgivningarna (funktion 6). Samtidigt återspeglar namnen den sydafrikanska verkligheten, och de främmande namnen i kombination med Lemmers iakttagelse bidrar till att skapa en känsla av autenticitet i texten (funktion 1). Det är också möjligt att ta fram en detaljerad karta över området, och söka upp den väg som Lemmer kör på, i romanen. Dessutom visar namnen på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2). Både översättaren av MT1/KT2 och MT2 tillämpar *överföring* som översättningslösning för de främmande namnen och båda översättningslösningarna är därmed att betrakta som adekvansinriktade.

I KT1 förekommer en viss spänning mellan gamla geografiska namn och nya officiella (jfr avsnitt 6.4). Exempelvis använder en bikaraktär en semesterorts nya officiella namn, *Bela-Bela*, när han talar med Lemmer och Emma (AFR s. 103) medan Lemmer använder det gamla namnet på afrikaans, *Warmbad*, när han talar med Jack Phatudi (AFR s. 157). Officiellt bytte orten namn 2002, men att personerna i boken fortsätter att använda de gamla namnen, eller använder omväxlande gamla och nya namn, tycks spegla de

faktiska omständigheterna kring namnbyten i Sydafrika.¹⁶⁰ Namnväxlingarna i romanen skulle närmast kunna ses som ett autenticitetsskapande drag (funktion 1).

Geografiska namn översätts i MT1/KT2 i princip uteslutande med *officiella ekvivalenter* eller *överföring*, se exempel 16 för ett fall där översättaren använde sig av översättningslösningen *officiell ekvivalent*.

- (16) a. die **Kruger Mpumalanga Internasionale Lughawe** (AFR s. 377)
b. **Kruger Mpumalanga International Airport** (ENG s. 368)
c. **Kruger Mpumalanga International Airport** (SVE s. 405)

Funktionen för flygplatsnamnet bedöms här vara att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1), eftersom det betecknar en flygplats som återfinns i världen utanför romanen. Som synes är flygplatsens namn ett hybridnamn både på afrikaans och på engelska. *Kruger* är efternamnet på den (boer)president som initierade skapandet av Krugerparken. *Mpumalanga* är namnet på provinsen där flygplatsen är belägen och kommer, enligt *South African Multilingual Dictionary* (PharosAanlyn 2023), från bantuordet för 'öster'. Översättningslösningen i MT2 är en *överföring* av namnet i MT1/KT2. Därmed är båda översättningslösningarna adekvansinriktade.

Det finns en variation i fråga om hur namn på floder hanteras i MT1/KT2. För vissa floder skrivs *river* med inledande versal och för andra med inledande gemen.¹⁶¹ Enligt de generella riktlinjerna för hur flodnamn bör skrivas i Sydafrika ska det engelska *river* skrivas med inledande versal.¹⁶²

Även översättningslösningarna i MT2 uppvisar variation i fråga om namn på floder. Namnen på vissa floder hanteras genom översättningslösningen *överföring* i sin helhet, inklusive ordet för flod, dvs. *river* – genomgående med versalt *r*, t.ex. *Mohlolobe Rivers flodbankar* (SVE s. 49) och *Fish River* (SVE s. 138). För andra floder överförs enbart den delen av namnet som har tydligast namnkaraktär t.ex. *floden Vals* (SVE s. 55) och *Suidkaapfloden* (SVE s. 309).

160 Både privatpersoner och myndigheter tycks i många fall ta tämligen lätt på de många namnbytena, även om det också har förekommit protester ("Residents Stick to 'old' City Names" 2011; jfr samaYende 2005).

161 *White River* (ENG s. 88) och *Fish River* (ENG s. 124) skrivs med inledande versal på ordet *river*. Floderna *Vals river* (ENG s. 46), *Suidkaap river* (ENG s. 280) och de (eventuellt) fiktiva *Mohlolobe river* (ENG s. 41) och *Nkulumbedi river* (ENG s. 301) skrivs däremot med inledande gemen.

162 Detta baserar jag på att flodnamn i Raper (2004) skrivs med inledande versal på ordet *River*.

En enda gång används översättningslösning *specificering* för ett geografiskt namn i MT1/KT2, se exempel 17.

- (17) a. die drukkende hitte van **Maputo** (AFR s. 376)
b. the oppressive heat of **Maputo, capital of Mozambique** (ENG s. 367)
c. den tryckande hettan i **Maputo, Moçambiques huvudstad** (SVE s. 404)

Här är det tydligt att de tänkta läsarna av MT1/KT2 inte förväntas ha lika goda kunskaper om huvudstäder i södra Afrika som läsaren av KT1, eftersom det har specificerats både att Maputo är en huvudstad och i vilket land.¹⁶³ Översättningslösningen i MT2 är *överföring* (av huvudstadsnamnet *Maputo*) och *officiell ekvivalent* (av MT1/KT2-tillägget *capital of Mozambique*), eftersom stavningen av landets namn följer den svenska normen att skriva landsnamnet med *ç* i stället för den engelska normen att skriva namnet med ett *z* (*Nationalencyklopedin*, Mozambique). Båda översättningslösningarna klassificeras som adekvansinriktade. I den mån som namnet kan sägas ha någon av de funktioner som anges i tabell 6.1 i avsnitt 6.6.1 är det fråga om att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1).

Översättningslösningen för huvuddelen av alla geografiska namn från MT1/KT2 till MT2 är *överföring*. Den handfull fall som jag har klassificerat som *ersättning* tycks i de flesta fall svärmotiverade som översättningslösningar och skulle eventuellt i stället ha kunnat uteslutas ur analysen som fall av ”översättarbrådska”.¹⁶⁴

Vidare är det tämligen vanligt att det i MT2 förekommer översättningslösningar som specificerar ett namn genom att lägga till *-provinsen*, *-området*, *-kvarteret*, e.d., se exempel 18. Detta exempel kommer från en episod där Donnie Brancas kollega Frank talar om naturvård och översättaren av MT2 lägger till specificeringen *kuststräckan*.

163 Dyliga översättningslösningar betraktas i Klaudy (2009:106–107) som pragmatisk explicitering eftersom översättaren har tagit hänsyn till vad som kan förväntas vara känd kunskap för läsarna och vad som inte kan vara det. Översättningslösningen synliggör också på vissa sätt översättaren, eftersom varken Lemmer eller de tänkta läsarna av KT1 kan antas behöva specificeringen.

164 ”Översättarbrådska” kallar Gullin (1998:200) de fall där översättaren inte tycks ha funnit ”ett lämpligt uttryck”, utan översättningslösningen avviker påtagligt från det man kunnat förvänta sig. Hon menar att sådant kan uppkomma t.ex. på grund av de snäva tidsramar som översättare ofta arbetar under. Sternberg (1981:228) kallar dyliga översättningslösningar för ”sociolinguistic accidents”. Ett sådant exempel ur materialet är när namnet på den tidigare sydafrikanska provinsen *Natal* översätts med *National* (’nationella’), så att *Natal Parks Board* (ENG s. 77) blir *National Parks Board* (SVE s. 88).

- (18) a. "Gaan kyk hoe lyk die **Tuinroete**. (AFR s. 81)
b. 'Go and look at the **Garden Route**. (ENG s. 75)
c. »Kolla bara på **kuststräckan Garden Route**. (SVE s. 86)

Översättningslösningarna i MT1/KT2 och MT2 i exempel 18 är adekvansinriktade. Översättningslösningen i MT1/KT2 är en *officiell ekvivalent*, medan den i MT2, som redan nämnts, är en *specificering*. Tillägget *kuststräckan* i MT2 hjälper läsaren att förstå vad det är för namn, och därmed område, som Frank talar om.

Precis som vid många av överföringarna av namn från MT1/KT2 till MT2 förstärker översättningslösningen även i exempel 18 bilden av Sydafrika som engelskspråkigt snarare än afrikaansspråkigt. Namnets funktion tycks vara att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1), eller möjligen att bidra med lokalfärg (funktion 6). Grunden för denna bedömning är dels att området finns i verkligheten utanför romanen, dels att namnet kan tänkas väcka positiva konnotationer till vacker natur, både för läsare som känner till området och dem som inte gör det.

Jag övergår nu till att redovisa analysen av namn på företag, organisationer och institutioner. I KT1 förekommer flera sorters namn: sådana som är enbart på afrikaans, sådana som är enbart på engelska, sådana där det inte är uppenbart vilket språk de är på samt sådana som är en blandning av flera språk.

Några av företagsnamnen på engelska är *Body Armour*, *Virgin Active* och *Budget Car Rental*. För dessa används översättningslösningen *överföring* både i MT1/KT2 och MT2. Översättningslösningarna för engelska namn på företag, organisationer och institutioner är alltså genomgående adekvansinriktade. Vid översättningen till MT1/KT2 har dessa namn knappast kunnat ses som översättningsproblem och någon annan lösning än *överföring* lär i princip inte ha varit möjlig. I MT2 avviker de engelska namnen emellertid tydligt från resten av texten. I MT2 bidrar därmed behandlingen av företagsnamn och namn på organisationer till att framställa det offentliga rummet i Sydafrika som engelskspråkigt.

De namn på företag, organisationer och institutioner som är uteslutande på afrikaans i KT1 är ganska få. I de flesta fall är de kopplade till myndigheter och institutioner. Ofta är första delen av namnet av mer tydlig namnkaraktär, medan den andra delen är mer beskrivande, se exempel 19.

- (19) a. Le Roux **Ingenieurswerke** (AFR s. 53)
b. Le Roux **Engineering Works** (ENG s. 48)
c. Le Roux **Engineering Works** (SVE s. 57)

I exempel 19 används i MT1/KT2 översättningslösningen *överföring* för den del av namnet som har tydligast namnkaraktär (här *Le Roux*) medan översättningslösningen *direkt översättning* används för den mer beskrivande delen (här *Ingenieurswerke*).¹⁶⁵ Båda de ingående översättningslösningarna är adekvansinriktade och det blir därmed också lösningen för textsegmentet som helhet. I MT2 är översättningslösningen *överföring* av hela namnet från MT1/KT2, vilket också klassificeras som adekvansinriktat.

Översättningslösningen *ersättning* identifierades endast ett fåtal gånger för företagsnamn, namn på organisationer och institutioner i MT1/KT2 och MT2. Gemensamt för dessa är att de kanske inte är de mest genomtänkta översättningslösningarna, se exempel 20 som handlar om en förening för fotografer.

- (20) a. **Die Amerikaanse Vereniging van Mediafotograawe** het onlangs 'n uitstalling van foto's gehou met Twinkies as onderwerp. (AFR s. 268)
b. **The American Association of Press Photographers** had recently held an exhibition of photos with Twinkies as the subject. (ENG s. 260)
c. **Fotograforganisationen American Association of Press Photographers** hade nyligen haft en utställning med bilder på just Twinkies. (SVE s. 288)

I exempel 20 är det i KT1 en förening för *mediafotograawe*, dvs. 'mediafotografer', som har haft utställningen med kakorna, medan det i MT1/KT2 rör sig om en förening för pressfotografer. Om man söker på nätet hittar man både föreningen *American Society of Media Photographers* (ASMP) och *National Press Photographers Association* (NPPA). Man hittar dock inte namnet som återfinns i översättningslösningen i MT1/KT2: *American Association of Press Photographers*. Den förening som faktiskt tycks ha haft en utställning med Twinkies är mediafotografernas (TODAY.com 2005). Det finns inte någon uppenbar anledning till att den befintliga amerikanska föreningen ersätts med en fiktiv i MT1/KT2. Översättningslösningen *ersättning* är enligt Pedersens klassifikation acceptansinriktad. Översättningslösningen i MT2 är däremot adekvansinriktad, eftersom det förklarande tillägget *fotograforganisationen* kan klassificeras som *specifisering*.

De fall där namn på företag, organisationer och institutioner specificeras i MT1/KT2 är tämligen få, se dock exempel 21.

165 Jag analyserar översättningslösningen som en *direkt översättning*. Utifrån en sökning på internet tycks alternativet att översätta *Ingenieurswerke* med *Engineering* i stället för *Engineering Works* vara vanligare i fråga om företagsnamn.

- (21) a. "Daar – daar's 'n **Engen**, kom ons vra daar ..." (AFR s. 66)
 b. 'Look, there's an **Engen filling station**, let's ask there ...' (ENG s. 60)
 c. »Titta, där ligger en **Engen-mack**. Där kan vi fråga ...« (SVE s. 70)

Företaget *Engen* är, som framgår av exempel 21, bl.a. en kedja av bensinstationer. Företaget har bensinstationer i ett tiotal länder, främst i södra Afrika. Namnet *Engen* ges i MT1/KT2 översättningslösningen *specificering*, genom tillägget av nominalfrasen *filling station*. Detta görs troligen med hänsyn till den internationella läsekretsen, utanför den afrikanska kontinenten. Översättningslösningen är adekvansinriktad. Översättningslösningen i MT2 är *överföring* och är därmed också adekvansinriktad.

Ett antal gånger används översättningslösningen *specificering* för samma grafiska mening i både MT1/KT2 och MT2, så att MT2 specificerar en textsekvens som redan har specificerats i MT1/KT2, se exempel 22. Exemplet gäller namnen i samband med inbördeskriget i Moçambique.

- (22) a. Renamo, die pro-Westerse faksie, was glo aan die opruk teen Frelimo in twee noordelike provinsies in Mosambiek. (AFR s. 319)
 b. Renamo, the pro-Western faction **in the civil war**, was apparently advancing on Frelimo in two northern provinces of Mozambique. (ENG s. 311)
 c. **Det rådde inbördeskrig** i Moçambique, och tydligen hade det västvänliga oppositionspartiet Renamos trupper vunnit mark mot Frelimos **kommunistiska styrkor** uppe i landets två nordligaste provinser. (SVE s. 342)

Här är skillnaden tydlig mellan vad författaren och översättarna förväntar sig att de olika läsarna känner till om södra Afrika och dess historia. Läsarna av KT1 förväntas veta att det pågick ett inbördeskrig i Moçambique på 1980-talet. I MT1/KT2 specificeras detta i förklaringen av namnet *Renamo*, som *the pro-Western faction in the civil war*. I MT2 specificeras och förklaras situationen i Moçambique ytterligare, genom beskrivningen av Frelimo.¹⁶⁶ Eftersom översättningslösningen i MT1/KT2 såväl som i MT2 är *specificering*, är också båda översättningslösningarna adekvansinriktade.

Det är vanligare med översättningslösningen *specificering* för namn på företag och organisationer i MT2 än i MT1/KT2, se exempel 23. Episoden utspelar sig när kriminalinspektör Phatudi berättar för Lemmer att han känner till dennes våldsamma förflutna.

166 Att som i MT2 beskriva *Renamo* som ett *oppositionsparti* år 1986 är möjligen en aning anakronistiskt med tanke på att Renamo avmilitäriserades på 1990-talet och Moçambique höll sitt första mångpartival 1994 (*Nationalencyklopedin*, Moçambique).

- (23) a. wat vier jaar van 'n six-year sentence in **Brandvlei** gedoen het vir manslaughter (AFR s. 156)
 b. who served four years of a six-year sentence in **Brandvlei** for manslaughter (ENG s. 151)
 c. och har suttit fyra av sex år på **Brandvleianstalten** för dråp (SVE s. 167)

I MT1/KT2 används översättningslösningen *överföring* för fångelsets namn, medan *specificering* har använts i MT2. Tillägget *anstalten* specificerar att Brandvlei är just ett fängelse. Båda översättningslösningarna är adekvansinriktade.

Översättningslösningarna av typen *generalisering* är få för alla sorters egenamn i både MT1/KT2 och i MT2. I exempel 24 återfinns emellertid ett exempel på *generalisering* i MT2. Episoden är hämtad från Donnie Brancas monolog om gamar.

- (24) a. if **Escom's** power cables kill them when they dive down (AFR s. 71)
 b. if **Escom's** power cables kill them when they dive into them (ENG s. 65)
 c. om **elbolagens** kablar dödar dem när de dyker rakt in i strömförande ledningar (SVE s. 76)

Escom (numera *Eskom*) är ett av Afrikas största energibolag (Eskom 2011). I MT1/KT2 används översättningslösningen *överföring*, vilken betraktas som adekvansinriktad. I MT2 används, som nämnts, en *generalisering* så att *Escom's* återges som *elbolagens*. Denna översättningslösning är acceptansinriktad, eftersom den avlägsnar ett kulturspecifikt element och ersätter det med något mer generellt som de svenska läsarna kan känna igen.

Återstoden av detta avsnitt ägnas åt produktnamn. När namn på bilmärken, vapenrelaterade namn, m.m., avlägsnats ur materialet återstår ett tjugotal olika produktnamn i KT1 (se avsnitt 6.5.4 om vilka typer av produktnamn som inte analyseras). Till skillnad från de geografiska namnen är de flesta produktnamn på engelska redan i KT1, t.ex. *Men's Health* (AFR s. 36). En del produktnamn är också välkända multinationella märken såsom *Gauloises* (AFR s. 25) och *Mac [Lip Balm]* (AFR s. 204). För dessa namn och de namn på produkter som är allmänt sydafrikanska, t.ex. energidrycken *Energade*, används översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2.

Endast en gång har översättningslösningen *generalisering* använts för översättningen av ett produktnamn i MT1/KT2, se exempel 25. Episoden utspelar sig när Lemmer sitter och berättar om personerna i byn Loxton där han bor, för Emma, som ligger i koma.

- (25) a. "Daar is 'n ou **Aga-koolstoof** in die kombuis (AFR s. 171)
 b. "There's an old **Aga stove** in the kitchen (ENG s. 167)
 c. »Det står en gammal **vedspis** i köket, **en AGA** (SVE s. 185)

Översättningslösningen i MT1/KT2 klassificeras som *generalisering* eftersom informationen om att AGA-spisen eldas med kol utelämnas. Världen över finns det dock AGA-spisar som drivs på olika sätt. Därför är det intressant att översättningslösningen i MT2 är en *specifisering* i form av tillägget om att AGA-spisen eldas med ved. Enligt Pedersens taxonomi är översättningslösningen i MT1/KT2 acceptansinriktad i detta fall, medan MT2 är adekvansinriktad. Här bör dock noteras att specifikationen i MT2 gör att översättningslösningen faktiskt för texten närmare målspråkskulturen, eftersom man i Sverige nog främst associerar AGA-spisen med vedeldning, även om den ursprungligen konstruerades för koks (*Nationalencyklopedin*, AGA-spis).

I MT1/KT2 används *specifisering* som översättningslösning endast två gånger för de få produkter som nämns med ett namn tydligt på afrikaans, se exempel 26, vari en bikaraktärs namn diskuteras.

- (26) a. Sy sê hy is vernoem na die karakter in *7de Laan*. (AFR s. 171)
 b. She says he's named after a character in *7de Laan*, **the Afrikaans soap opera**. (ENG s. 167)
 c. Hon säger att han är döpt efter en av rollfigurerna i *7de Laan*, **tv-serien på afrikaans**. (SVE s. 186)

Här infogas i MT1/KT2 ett tillägg som upplyser om att *7de Laan* är en *Afrikaans soap opera*. Tillägget kan anses behövligt för internationella läsare av MT1/KT2. Samtidigt synliggör tillägget översättaren, eftersom det verkar osannolikt att Lemmer hade behövt specificera att tv-serien är på afrikaans för afrikanden Emma. Översättningslösningen i MT2 är en *överföring* av *7de Laan* i kombination med en *direkt översättning* av MT1/KT2:s tillägg: *tv-serien på afrikaans*. Båda översättningarnas översättningslösningar är därmed adekvansinriktade. Med Lindqvists (2002:216) ord låter de också "måltextläsarna ana att den översatta texten är just en översättning". Därmed förskjuts emellertid också berättarperspektivet en aning och kommer längre bort från Lemmer.

När det gäller översättningslösningarna i fråga om produktnamn i MT2 ser bilden lite annorlunda ut än i MT1/KT2. Även här förekommer lösningen *överföring*. Det finns också några *officiella ekvivalenter*. Dessa är emellertid att betrakta som transkulturella (se avsnitt 6.3.4). Antingen är alltså produkten multinationell och känd under samma namn på alla språk, eller är produkten så välkänd att de flesta läsare kan tänkas känna till den av andra skäl, se exempel 27.

- (27) a. satelliettelevisie wat aan die gepeupel **National Geographic, Discovery** en die **History Channel** bring (AFR s. 109)
 b. Satellite television brought **National Geographic, Discovery** and the **History Channel** to the common crowd (ENG s. 104)
 c. Kabel-tv gav folket **National Geographic, Discovery** och **History Channel** (SVE s.117)

I exempel 27 tolkar jag tv-kanalerna *National Geographic, Discovery* och *History Channel* som produkter med produktnamn. Svenska läsare torde vid det här laget vara väl bekanta med ovan nämnda tv-kanaler, och även om namnen är på engelska torde de inte orsaka några problem för förståelsen.

Textsegmentet i exempel 27 bör nog inte betraktas som ett allt för svårt *översättningsproblem* i den aktuella kontexten.¹⁶⁷ I denna kontext är det inte heller tal om något kulturspecifikt fenomen, eftersom tv-kanalerna är att betrakta som transkulturella. För en analys med utgångspunkt i Haapamäkis och Erikssons modell är exemplet emellertid relevant, eftersom det visar hur fler språk än textens huvudspråk är närvarande i berättelsen. Det är rimligt att anta att de flesta läsare av Meyers romaner på olika språk känner till ovan nämnda tv-kanaler.

En skillnad mellan översättningslösningarna för produktnamn i MT1/KT2 och i MT2 är att översättaren av MT2 i större utsträckning använder både *specificeringar* och *ersättningar*. Det tycks alltså finnas fler produktnamn som behöver antingen förklaras eller ersättas med hänsyn till de svenskspråkiga läsarna. Ett exempel på en *specificering* gäller kakan Twinkie, som förklaras för MT2-läsaren i textutdraget i exempel 28.

- (28) a. Ek maak die boks van tien **Twinkies** oop, haal die inhoud uit die plastiek en rangskik dit op die omgekeerde kakielaphoed wat ek by Pick 'n Pay gekoop het: Eetgoed wat nie kraak en raas nie. (AFR s. 268)
 b. I opened the box of ten **Twinkies**, took the contents out of the plastic and arranged them on the upturned khaki bush hat I had bought at Pick 'n Pay. It was food that did not crunch or otherwise make a noise. (ENG s. 260)
 c. Sedan öppnade jag mitt tiopack med **Twinkies**, tog ut **de fyllda små sockerkakorna** ur plasten och radade upp dem på den uppochnervända mockahatten som jag köpt på Pick 'n Pay. Det var bra mat som varken knastrade eller ställde till med annat oväsen. (SVE s. 287)

Att döma av översättningslösningen för afrikaansordet *inhoud* ('innehåll'), ser översättaren av MT1/KT2 ingen anledning att förklara vad för innehåll som

167 I exempel 27 används alltså en översättningslösning, som på alla andra ställen, men valet av översättningslösning orsakade troligen inte något problem för översättarna (jfr avsnitt 6.3.3).

finns i en öppnad låda med Twinkies. I stället används en *direkt översättning* utan vidare tillägg, dvs. en adekvansinriktad översättningslösning. I MT2 används däremot, enligt Pedersens taxonomi, översättningslösningen *ersättning* för ordet *content*, i form av frasen *de fyllda små sockerkakorna*, när *content* syftar på Twinkies-kakorna. Därmed är översättningslösningen i MT2 acceptansinriktad, även om det är en översättningslösning som bevarar det semantiska innehållet.

6.6.2.3 Summering

Sammanfattningsvis kan sägas att den latenta flerspråkigheten i form av metaspråkliga kommentarer i KT1, vilken gäller inhemska sydafrikanska språk utöver afrikaans, har *kontextuella*, *stilistiska* och *narrativa* funktioner och ett flertal av de specifika funktionerna. Många förekomster fyller fler än en av de identifierade funktionerna. Flerspråkigheten bidrar med en känsla av autenticitet (funktion 1) och skapar spänning och ett visst mått av humor (funktion 3) eftersom läsaren inte får veta explicit vad som sägs, men flerspråkigheten kan även bidra till hur romanpersonerna framstår och uppfattas (funktion 5). Särskilt framträdande är emellertid dess funktion att bidra med lokalfärg (funktion 6).

Förekomsterna av metaspråkliga kommentarer om användning av engelska i KT1 har främst *narrativa* och *stilistiska* funktioner. Berättartekniskt förtätar flerspråkigheten delar av berättelsen (funktion 4) eller, som i fallet med den nederländska kvinnan som bara talar engelska, bidrar med någon slags samhällskritik (funktion 2). Ett fåtal fall kan också sägas ha funktionen att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten (funktion 3). Samtliga funktioner för den latenta flerspråkigheten i form av metaspråkliga kommentarer bevaras i översättningarna. Merparten av översättningslösningarna är adekvansinriktade, men även acceptansinriktade översättningslösningar förekommer.

När det gäller egennamnen i KT1 kan konstateras att översättaren av MT1/KT2 i de flesta fall har använt översättningslösningen *officiell ekvivalent* eller *överföring*. Egennamnen översätts med andra ord med adekvansinriktade översättningslösningar i MT1/KT2. Detta beror troligen på att många av egennamnen är att betrakta som transkulturella (se 6.3.4) i översättning från afrikaans till engelska, eftersom de två språken i hög grad delar geografiskt område och kultur.

I MT2 förekommer, utöver *överföringar*, både några förekomster av *specifiseringar* och några förekomster av *ersättningar*. Båda sorterna är alltså lösningar som är tänkta att underlätta för läsaren, men som har olika inriktning i Pedersens uppdelning av acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningslösningar. De *generaliserande* översättningslösningarna är däremot få och

även MT2 framstår som klart adekvansinriktad med tanke på behandlingen av egennamn.

Resultatet av att *överföring* frekvent förekommer som översättningslösning i MT2 blir att inslagen på engelska på samhällsnivå i det sydafrikanska samhället blir påtagliga i MT2, även om namn på afrikaans och andra inhemska språk också förekommer.

I nästa avsnitt uppmärksammar jag hur den manifesta flerspråkigheten framträder i KT1 och hur den behandlas i MT1/KT2 och MT2.

6.6.3 Manifest flerspråkighet i romantrioletten

I det här avsnittet analyseras och diskuteras manifest flerspråkighet (se avsnitt 6.3.1) med utgångspunkt i KT1. Flerspråkighetens specificerade funktioner exemplifieras. Dessutom undersöker jag vilka översättningslösningar som förekommer i MT1/KT2 och MT2 när det gäller manifest flerspråkighet, utifrån Pedersens kategorier (se avsnitt 6.3.3). Presentationsordningen är i allt väsentligt att exempel på flerspråkighetens *kontextuella funktion* kommer först. Därefter följer exempel på *stilistisk*, *narrativ* och *tematisk funktion*. Denna ordning överensstämmer uppskattningsvis med funktionernas frekvens i materialet.

I de flesta fall kommenterar jag inte huruvida den manifesta flerspråkigheten är integrerad i KT1 eller inte. Detta beror helt enkelt på att den absoluta merparten av manifest flerspråkighet visar sig i form av ommarkerad engelska. Dessa inslag är fullt integrerade i och med att texten i dessa fall:

- inte avviker typografiskt, genom kursivering eller citattecken.
- är komplementärt flerspråkig, dvs. de engelska inslagen får inte någon översättning till afrikaans.

Där de flerspråkiga inslagen avviker från detta mönster kommenteras avvikelserna.

I KT1 består den manifesta flerspråkigheten i romanens första och andra del i princip enbart av inslag på engelska i huvudspråket afrikaans. Engelskan finns representerad med drygt fyrahundra förekomster av varierande längd, från enstaka ord, fraser, satser och meningar till halva sidor, det senare främst i kapitel 10 och 29. Det förekommer också ett fåtal fall av språkligt internationellt allmängods, i form av några ord och fraser, som diskuteras vidare nedan. Även i romanens tredje del är engelskan fortsatt en påtaglig del av texten på boksidorna i KT1. Dessutom förekommer ett tiotal fall av manifest flerspråkighet i form av yttranden på inhemska, sydafrikanska språk såsom sepedi,

zulu och sepulane.¹⁶⁸ Samtliga av de senare förekomsterna får redan i KT1 en slags inomtextlig översättning i form av en förklaring eller översättning i direkt anslutning till yttrandet (se exempel 10 i avsnitt 6.6.1 och exempel 38 i avsnitt 6.6.3.2). Samtliga dessa fall av inhemsk flerspråkighet bevaras i MT1/KT2 och MT2.

I KT1 har jag inte identifierat några textsegment med flerspråkighet i form av ”enstaka manifesta inslag på ett annat språk” (Haapamäki & Eriksson 2017:163), dvs. när författaren genom enstaka ord på andra språk än textens huvudspråk signalerar att hela yttranden, eller dialoger, sker på detta andra språk. Denna sorts latent flerspråkighet har jag enbart identifierat i MT1/KT2 och MT2. Den flerspråkighet som uppträder först i översättningarna redovisas och diskuteras där så är relevant, men framför allt i avsnitt 6.6.4.

6.6.3.1 Kontextuell funktion

I detta avsnitt behandlas förekomster där den litterära flerspråkigheten bedöms ha kontextuell funktion. Som nämns i avsnitt 6.6.1 tycks flerspråkigheten och sekvenserna av språkväxling i KT1 främst ha kontextuell funktion, dvs. flerspråkigheten ska bidra till att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1) eller att visa (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2). Funktionen att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1) är den mest framträdande av dessa två funktioner och den som får mest uppmärksamhet i avsnittet.

Den manifesta flerspråkigheten förekommer huvudsakligen i dialogen, vilken uppvisar en rik variation av språkväxling. Dialogerna kan vara helt på engelska, i den betydelsen att alla deltagande karaktärer enbart yttrar sig på engelska. Alternativt kan dialogen vara uppbyggd utifrån modellen *en person ett språk*, eller ha en person som konsekvent använder ett och samma språk medan den andra personen språkväxlar i eller mellan sina talturer. Ytterligare en möjlighet visas i exempel 29, som är del av en dialog mellan Lemmer och mannen som kör honom och den medvetlösa Emma till sjukhuset.

- (29) a. **“The clinic in Hoedspruit is shit, we must go to Nelspruit. To the hospital.”**
“There is no time.”

168 Sepulane beskrivs i romanen som ett separat språk som *varken lärdes ut i skolor eller i böcker* (SVE s. 330). Enligt t.ex. Eberhard m.fl. (2022) är sepulane emellertid att betrakta som en dialekt av nordsotho, i romanen kallat sepedi, och tycks oftast skrivas med ett avslutande -a i stället för -e. Här följer jag emellertid språkbruket i MT2 för att inte skapa förvirring för läsaren i fråga om skillnader mellan löptext och exempel.

“No, there will be time, I will drive fast.”

“No, please ...”

“No doctor in Hoedspruit, just nurses. They know nothing.” Hy draai regs by die stopstraat waar ons netnou aangeval is.

“Trust me.” Ek huiwer vir ’n oomblik.

“Dan moet jy jaag.”

“Watch my.” (AFR s. 148)

b. “The clinic in Hoedspruit is shit, we must go to Nelspruit. To the hospital.”

“There’s no time.”

“There will be time, I will drive fast.”

“No, please.”

“No doctor in Hoedspruit, just nurses. They know nothing.” He turned right at the junction where we had been attacked.

“Trust me.” I hesitated.

“Then you’d better hurry.”

“Watch me.” (ENG s. 143)

c. »Kliniken i Hoedspruit suger, vi måste till Nelspruit. Till sjukhuset.«

»Det hinner vi inte.«

»Vi hinner. Jag kör fort.«

»Nej, snälla.«

»Ingen doktor i Hoedspruit, bara sköterskor. De kan inte ett skit.« Han svängde höger i korsningen där vi hade blivit anfallna.

»Jag vet vad jag snackar om.« Jag tvekade.

»Då får du se till att lägga på en rem.«

»Håll i dig!« (SVE s. 159)

I exempel 29 diskuterar i KT1 först Lemmer och mannen vart de ska köra och talar uteslutande engelska med varandra. När sedan Lemmer går med på mannens förslag växlar han till afrikaans (rad 8), varefter den andre mannen språkväxlar inom sin taltur (rad 9).

Översättningslösningen i MT1/KT2 är för de flesta replikerna i exemplet *överföring* av den engelska som finns i KT1. Detta är också den vanligaste översättningslösningen för textsegment på engelska i översättningen till MT1/KT2.

Det förekommer dock tämligen ofta att smärre typografiska ändringar görs, som de i exempel 29 ovan, där *there is* (rad 2) i KT1 byts ut mot den sammandragna motsvarigheten *there’s* (rad 2) i MT1/KT2 och tre punkter (rad 4) i KT1 byts ut mot enkel punkt (rad 4) i MT1/KT2. Detta ser jag som *överföring* med målspråkanpassning, eftersom sammandragningen som typografisk förändring i den engelska texten troligen är gjord för att tydligare följa normerna för hur engelskt talspråk brukar återges i skrift. Utbytet av tre punkter mot en punkt är nog däremot snarast att betrakta som en allmän standardisering. KT1 innehåller, enligt min uppfattning, en påfallande stor del dialog där ett yttrande omfattar tre punkter.

Eftersom MT1/KT2 inte innehåller några spår av den språkväxling som exemplet uppvisar i KT1, finns det inte heller någon språkväxling i MT2. Översättningslösningen i MT2 är, på det stora hela, *direkt översättning*.¹⁶⁹ Därmed är översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 att klassificera som adekvansinriktade. Flerspråkighetens kontextuella funktion – att bidra med en känsla av autenticitet (funktion 1) – som den manifesta språkväxlingen till engelska fyller i KT1, saknas dock i båda översättningarna.

Som diskuteras i avsnitt 6.4, är språk och etnicitet nära sammankopplade i Sydafrika. I KT1 används också kopplingen mellan hudfärg och det språk som en karaktär väljer att tala, eller tilltalas på, autenticitetsskapande (funktion 1). Även funktion 2, att visa på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet, kan dock läsas in i denna koppling.

Det totalt gånger hudfärgen på en bikaraktär nämns, och karaktären sedan är i en dialogsituation, är mönstret att de karaktärer som beskrivs som *svarta* talar/tilltalas på engelska (se exempel 60), medan t.ex. den polis som beskrivs som *bruin* ('brun') talar afrikaans (se exempel 46). För de karaktärer som beskrivs som ljushyade eller *vita* gäller att de flesta talar afrikaans. Undantag är personalen vid det privata viltreservatet Mohlolobe, där Lemmer och Emma bor under resan; dessa talar främst engelska.

Exempel 30 visar hur hudfärg och språkval kopplas samman i en episod där Lemmer har övermannat två (polis)män som har förföljt honom och Emma.

(30) a. **“Julle is diep in die kak,”** sê die wit konstabel.

“Mens praat nie só as daar dames in die gesprek is nie, ou seun,” sê ek en staan nader aan hom.

“Hoekom het julle ons agtervolg?” vra Emma.

“To protect you,” sê die swart sersant.

“From what?” vra Emma. (AFR s. 92)

b. **‘You’re in deep shit,’ the white constable** said.

‘Watch the language, buddy. You’re now in the presence of a lady,’ I said, and moved closer to him.

‘Why were you following us?’ asked Emma.

‘To protect you,’ said the black sergeant.

‘From what?’ Emma asked. (ENG s. 87)

c. »Just det, och **ni ligger förbannat jävla illa till**«, sa den vite polisaspiranten.

»Man svär inte i damers närvaro«, sa jag och flyttade mig lite närmare honom.

»Varför följer ni efter oss?« frågade Emma.

»**För att skydda er**«, sa den svarte polisassistenten.

»Från vad?« frågade Emma. (SVE s. 98)

169 Noteras kan dock att rad 9 i den svenska översättningen snarast är en *ersättning*.

Även om den svarte polisassistenten i KT1 tycks förstå afrikaans, eftersom han kan svara på Emmas fråga som hon ställer på afrikaans – *Hoekom het julle ons agtervolg?* (rad 4), väljer han alltså att svara på engelska – *To protect you* (rad 5). Emma anpassar sig sedan språkligt till honom i följande taltur – *From what?* (rad 6).

I MT1/KT2 används översättningslösningen *överföring* för de engelska replikerna. Denna lösning betraktas som adekvansinriktad (se avsnitt 6.3.3), men den gör här att flerspråkigheten försvinner. Därmed syns inte heller kopplingen mellan hudfärg och språkval, eller flerspråkighetens funktion att visa på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2). I MT2 används översättningslösningen *direkt översättning*, även det en adekvansinriktad översättningslösning. Eftersom det inte förekommer någon flerspråkighet i exemplet i MT2, finns det inte heller här någon koppling mellan hudfärg och språkval i MT2.

En annan sorts språkväxling, som i KT1 också bidrar till en känsla av autenticitet (funktion 1), är den växling som sker därför att ett visst tema är nära förknippat med engelskspråkig terminologi (jfr avsnitt 6.4). I exempel 31 språkväxlar Melanies före detta chef från afrikaans till engelska när han beskriver vad Melanie arbetade med på hans spa, dvs. han språkväxlar i samband med ord förknippande med hälsa och skönhet.

- (31) a. "Skoonheidsterapeut. Jy weet, **herbal baths**, masserings, **thalasso treatments**, **full body mud wraps** ..." (AFR s. 103)
b. 'Beauty therapist. You know, **herbal baths**, massage, **thalasso treatments**, **full-body mud wraps** ...' (ENG s. 98)
c. »Hon var skönhetsterapeut. Ni vet, **aromaterapi**, massage, **thalassobehandlingar**, **helkroppsinpackningar i lera** ...« (SVE s. 110)

I exempel 31 används översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2 för orden på engelska i KT1, t.ex. *herbal baths* och *direkt översättning* för orden på afrikaans, t.ex. *masserings*, vilket återges som *massage*. I MT2 är översättningslösningen *direkt översättning*. Båda översättningarna är därmed adekvansinriktade. På grund av att flerspråkigheten neutraliseras i MT1/KT2 försvinner även i detta exempel språkväxlingens autenticitetsskapande funktion (funktion 1) i båda översättningarna.

Några fall där flerspråkigheten bedöms ha både kontextuell och narrativ funktion i texten är den kombination av engelska, afrikaans och latin som förekommer fyra gånger när Donnie Branca, guiden på rehabiliteringscentret för gamar, håller sin monolog i kapitel 10 (se exempel 6 i avsnitt 6.6.1 och exempel 35 nedan).

Dessa fall av flerspråkighet bedöms ha autenticitetsskapande funktion (funktion 1), eftersom det handlar om återgivningen av namn på fåglar som

är utrotningshotade även utanför romanvärlden (jfr diskussionen om kapitel 10 i avsnitt 6.6.1). Samtidigt visar kombinationen av artnamn på engelska, afrikaans och latin Donnie Brancas kompetens och engagemang när det gäller viltvård, och fungerar således även karaktärsgestaltande (funktion 5), se exempel 32.

- (32) a. Die **Hooded Vulture/monnikaasvoël/Necrosyrtes Monachus** is die eerste wat begin vreet. (AFR s. 70)
b. **The hooded vulture/Monnikaasvoël/Necrosyrtes monachus** would be the first to feed. (ENG s. 64)
c. **Kappgamen/Monnikaasvoël/Necrosyrtes monachus** var den art som åt först. (SVE s. 74)

Dessa förekomster av manifest flerspråkighet återges med översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2 medan översättningslösningen i MT2 är en *officiell ekvivalent* när det gäller de engelska namnen som översätts till svenska och *överföring* i fråga om namnen på afrikaans och latin. Utöver de latinska namnen kursiveras i MT2 även namnen på afrikaans. Översättningarna i både MT1/KT2 och MT2 är adekvansinriktade.¹⁷⁰ De funktioner för flerspråkigheten som identifierats i KT1 bedöms vara oförändrade i de båda översättningarna.

Vid ett fåtal tillfällen förekommer tyska, franska och latin i form av kortare fraser som kan sägas vara del av ett internationellt allmängods. Den tyska och den franska frasen diskuteras under den övergripande stilistiska funktionen i avsnitt 6.6.3.2 nedan. Den latinska frasen bedöms ha som främsta funktion att vara autenticitetsskapande (funktion 1) och behandlas här. Frasen i fråga är *sub judice* och är närmast att betrakta som polisjargong. Den innebär i kontexten nedan i princip att något är sekretessbelagt. Frasen förekommer fyra gånger i KT1.

I exempel 33 yttrar kriminalinspektör Phatudi frasen när han inte vill ge Emma information om den förmodade mördaren Jacobus, som kanske är hennes bror.

- (33) a. "Nee, mevrou, dit is **sub judice**. Ek kan nie vir jou sê nie." (AFR s. 65)
b. 'No, Mrs Le Roux, that is **sub judice**. I can't tell you.' (ENG s. 60)
c. »Nej, lilla frun. Det kan jag inte berätta – av **utredningstekniska skäl**.« (SVE s. 70)

170 En acceptansinriktad översättningslösning på mikronivå i MT1/KT2 får sägas vara att versalbruket har standardiserats vad gäller sättet att ange vetenskapliga namn på latin. Detta har korrigerats i enlighet med vetenskaplig standard fastslagen av International Commission on Zoological Nomenclature (jfr Baskauf 2023), så att släktnamnet skrivs med inledande versal medan artnamnet skrivs helt med gemener.

Översättningslösningen för den latinska frasen är *överföring* i MT1/KT2 och frasen kursiveras. I MT2 används översättningslösningen *ersättning* med hjälp av en omskrivning baserad på frasen *av utredningstekniska skäl*. Detta får sägas vara i linje med att engelskan genom tiderna tagit emot fler inslag från latin och romanska språk än vad svenskan gjort (jfr Stålhammar 2010:211–223; Smith 2016:8). Översättningslösningen i MT1/KT2 är alltså adekvansinriktad, medan översättningslösningen i MT2 är acceptansinriktad. Flerspråkighetens autenticitetsskapande funktion (funktion 1) behålls i MT1/KT2, men även frasen *av utredningstekniska skäl* ger intryck av polisjargong och kan sägas fylla samma autenticitetsskapande funktion.¹⁷¹

Till uppsättningen ord och fraser i form av internationellt allmångods räknar jag också användningen av det japanska *sensei* som tilltal, i betydelsen ’mästare’, se exempel 34.

- (34) a. By die gim het die vroue my ‘Lemmer’ genoem en kinders het vir my ‘**sensei**’ gesê.
(AFR s. 185)
b. At the gym the women called me “Lemmer” and the children called me “**sensei**”.
(ENG s. 181–182)
c. På gymmet kallade kvinnorna mig för ’Lemmer’ och ungarna mig för ’**sensei**’.
(SVE s. 201)

Även om inte alla läsare av romanen känner till den exakta betydelsen av ordet *sensei*, får de ändå en ganska god uppfattning om dess innebörd tack vare kontexten, där Lemmer berättar om sin tid som karateinstruktör. I både MT1/KT2 och MT2 används översättningslösningen *överföring*. I översättningen till svenska kursiveras dessutom ordet, vilket här kan anses ytterligare framhäva ordets främmande karaktär. Förekomsten av ordet *sensei* bedöms ha autenticitetsskapande funktion (funktion 1) i KT1 och denna funktion kvarstår i båda översättningarna.

För att avsluta det här avsnittet om de kontextuella funktionerna illustreras funktion 2, att låta flerspråkigheten visa (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet, av exempel 35. Episoden i exemplet utspelar sig under apartheidtiden, när Lemmer som tjuugoåring, under sitt första år som livvakt, arbetade för transportministern. Ministern och Lemmer har gått en promenad på ministerns lantegendom och sätter sig sedan på en kulle där ministern frågar Lemmer om dennes bakgrund och härkomst. Den vite, afrikaansspråkige ministern använder ett uttryck på zulu för att försöka ge den unge Lemmer ett livsråd.

171 I exempel 33 kan man också notera att medan tilltalsformerna *mevrouw* och *Mrs* stilistiskt sett är neutrala ger *lilla frun* ett nedlåtande, eller möjligen humoristiskt, intryck.

- (35) a. Hy het sy pyp teen 'n klip uitgeklop en vir my gesê: “**Umntu ngumuntu ngabantu**. Weet jy wat dit beteken?”
 “Nee, meneer.”
 “Dit is Zoeloe. Dit is waar die woord ‘**ubuntu**’ vandaan kom. Dit beteken baie dinge: Ons kan net 'n mens wees deur ander mense. Ons is deel van 'n geheel, van 'n groter groep. Onlosmaaklik. Die groep is die individu. Dit beteken ons is nooit alleen nie, maar dit beteken ook skade aan 'n ander is skade aan jou. Dit beteken meeewing en respek en broederliefde en deernis en empatie.” (AFR s. 256)
- b. He knocked his pipe out against the stone and said to me, ‘**Umntu ngumuntu ngabantu**. Do you know what that means?’
 ‘No, sir.’
 ‘It’s Zulu. It’s where the word “**ubuntu**” comes from. It means many things. We can only be human through other humans. We are part of a whole, of a greater group. Inextricably. The group is the individual. It means we are never alone, but it also means damage to another is damage to you. It means sympathy, respect, brotherly love, compassion and empathy.’ (ENG s. 248)
- c. Han knackade pipan mot stenen och sa: »**Umntu ngumuntu ngabantu**. Vet du vad det betyder?»
 »Nej, sir.«
 »Det är zulu. Det är därifrån ordet ‘**ubuntu**’ kommer. Det kan betyda många saker. Vi kan bara vara människor genom andra människor. Vi är en del av ett större sammanhang, en större grupp. Vare sig vi vill det eller ej. Det innebär att vi aldrig är ensamma, men det innebär också att skador som drabbar andra också drabbar dig. Det innebär medkänsla, respekt, broderlig kärlek, barmhärtighet och empati.«
 (SVE s. 274)

Funktionen för den manifesta flerspråkigheten i exempel 35 bedömer jag vara att visa på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2). I just det här fallet visar sig komplexiteten i form av en minister i apartheid-regimen som använder zulu för att ge råd till en ung afrikand. Det är också möjligt att läsa in en tematisk funktion i språkväxlingen (funktion 7), eftersom flerspråkigheten framhäver att alla (språk)delar av samhället tillsammans utgör en helhet och måste fungera ihop. Språkväxlingen realiserar därmed *ubuntu* litterärt.

I både MT1/KT2 och MT2 används *överföring* för sekvensen på zulu i exempel 35, och båda översättningslösningarna är därmed adekvansinriktade. Språkväxlingens funktion bevaras på samma sätt som den framträder i KT1. Detta underlättas av den fria inomtextliga översättningen som återfinns redan i KT1. Ordet *ubuntu* återfinns som uppslagsord i båda riktningarna i *Afrikaans-Engels/English-Afrikaans Dictionary* tillgänglig via PharosAanlyn (2023). Därför är det inte förvånande att ordet inte kursiveras i KT1. Till skillnad från i KT1 kursiveras däremot ordet i såväl MT1/KT2 som MT2.

Nästa avsnitt ägnas åt flerspråkighetens stilistiska funktion.

6.6.3.2 Stilistisk funktion

Som framgår av avsnitt 6.6.1 räknar jag två specifika funktioner till den generella stilistiska funktionen: *att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten* (funktion 3) och *att variera eller strukturera texten* (funktion 4). Humor i samband med flerspråkigheten förekommer inte bara i dialogen utan även påfallande ofta i relationen, exempelvis när Lemmer är på väg till viltreservatet Mohlolobe, men hans Audi blir stående på vägen därför att en elefanhjord är ute och går i maklig takt, se exempel 36.

- (36) a. Kyk na die Audi sonder enige respek vir **vorsprung durch technik**. (AFR s. 216)
b. They looked down at the Audi with utter disdain for **Vorsprung durch Technik**. (ENG s. 211)
c. De blängde bara nedlåtande på Audin och såg ut att hysa djupt förakt för **Vorsprung durch Technik**. (SVE s. 233)

När det gäller KT1 är romanens enda tyska fras, dvs. Audis slogan *Vorsprung durch Technik*, helt integrerad i meningen på afrikaans. Den har t.ex. både förlorat sin inledande versal på substantiven *Vorsprung* och *Technik* och är inte på något sätt markerad som avvikande. Översättningslösningen i MT1/KT2 är *överföring*. Man kan notera att den tyska frasen har kursiverats och att den har försetts med versaler på substantiven, enligt tysk standard. Översättningslösningen i MT2 är också *överföring*. Båda översättningarna är därmed adekvansinriktade.

Enligt min uppfattning uppstår det en humoristisk effekt i KT1 tack vare kontrasten som skapas mellan å ena sidan Lemmers toppmoderna Audi och företaget Audis teknikvänliga slogan på tyska, å andra sidan det faktum att bilen blir stående på en liten väg därför att en elefanhjord är ute och strövar längs vägen. Flerspråkighetens humoristiska funktion (funktion 3) bedöms också, i alla fall till viss del, bevaras i översättningarna, eftersom Audis slogan troligen är ungefär lika känd bland läsare av KT1, MT1/KT2 och MT2 och kontrasten mellan djur och teknik kvarstår.

Även romanens enda franska fras i KT1 bidrar med humor, se exempel 37. Episoden utspelar sig i början av romanen när Lemmers arbetsgivare, Jeanette, ringer honom i hans hem i byn Loxton, ute på landsbygden.

- (37) a. "Loxton," sê sy nou, asof dit 'n **faux pas** is. (AFR s. 7)
b. 'Loxton,' she said now, as if it were a **faux pas**. (ENG s. 3)
c. »Loxton«, sa hon och fick det att låta som en **förolämpning**. (SVE s. 7)

Översättningslösningen i MT1/KT2 är *överföring* och därmed adekvansinriktad. Den franska frasen *faux pas* ('socialt snedsteg') är den enda förekomsten

av manifest språkväxling i materialet där den kursiva stilen i KT1 inte återfinns i MT1/KT2. En anledning kan vara att detta uttryck ses som integrerat i det engelska språket. Översättningslösningen i MT2 bevarar inte friskan och är lite tvetydig gällande vem som blir förolämpad. Det rimligaste är emellertid att tolka det som att Jeanette blir förolämpad. Ett socialt snedsteg är ju emellertid inte nödvändigtvis en förolämpning, därför klassificerar jag översättningslösningen som en acceptansinriktad *ersättning*.

Humorn i KT1 uppstår enligt mig dels i tanken att någons val av bostadsort skulle kunna vara förolämpande för den personens chef, dels i kontrasten mellan den rättframma Jeanette och den elegans som det franska språket och uttryck på franska ofta förknippas med. Denna humoristiska kontrast bevaras i MT1/KT2, men tonas ned i MT2 eftersom formuleringen *en förolämpning* saknar den tidigare nämnda kontrasten.

I romanens första två delar återfinns, utöver afrikaans och engelska, endast ett ord på något av Sydafrikas inhemska språk. Detta ord yttras av kriminalinspektör Phatudi, som på sepedi förkastar Lemmers antydning om att Phatudi själv skulle vara inblandad i överfallet på Emma, se exempel 38.

- (38) a. **“Masepa.”**
“Wat?”
“Bullshit.” (AFR s. 232)
- b. **Masepa.’**
‘What?’
‘Bullshit.’ (ENG s. 226)
- c. **»Masepa.«**
»Va?«
»Skitsnack.« (SVE s. 251)

Lemmer ber om en förklaring av ordet, *masepa*, vilket Phatudi omedelbart ger: *bullshit* (rad 3). Härigenom erbjuds läsaren en inomtextlig översättning, och förväntas alltså inte på egen hand förstå ordet på sepedi. Både i MT1/KT2 och MT2 används översättningslösningen *överföring* för ordet *masepa*. Lösningarna är därmed adekvansinriktade. Till skillnad från i KT1 kursiveras ordet också, vilket får sägas framhäva dess främmande karaktär. Funktionerna att lätta upp stämningen i texten (funktion 3) och att bidra till karaktärgestaltningen (funktion 5) av Phatudi bevaras i MT1/KT2 och MT2 på ungefär samma sätt som i KT1.

Även i romanens tredje del används flerspråkighet ibland för att föra in ett humoristiskt inslag, eller för att lätta upp stämningen i texten. Ett exempel är från en episod när Jacobus och hans spårare Pego spanar på några män, på natten inne i Krugerparken år 1986. Jacobus frågar om Pego kommer tillbaka

efter att ha smugit iväg för att närmare undersöka den oväntade gruppen. Pego skämtar om att han måste komma tillbaka eftersom han lämnar all mat hos Jacobus, se exempel 39.

- (39) a. Natuurlik, want ek los die *bushwa* by jou, en Pego grinnik in die donker vir hul ou grap. Hy sal terugkom, want Jacobus is nou die een wat die pap dra. (AFR s. 321)
b. 'Of course, because I'm leaving the *bushwa* with you,' and Pego grinned in the dark at their old joke. He would come back because Jacobus was the one carrying the food. (ENG s. 313)
c. »Självlklart. Det är ju du som har all *bushwa*«, sa Pego och flinade i mörkret åt deras gamla skämt. Han skulle komma tillbaka eftersom det var Jacobus som hade maten. (SVE s. 345)

Episoden i exempel 39 skildrar hur en romankaraktär använder språkväxling i ett skämt för att minska nervositeten och lätta upp stämningen (funktion 3). Skämtet förklaras i relationen i meningen efter Pegos replik, både i KT1 och i översättningarna. Översättningslösningen i både MT1/KT2 och MT2 är *överföring* och ordet *bushwa* återges oförändrat i båda texterna. Översättningarna är alltså adekvansinriktade. Ordet *bushwa* kursiveras redan i KT1 och framhävs därmed som ett främmande element. Den eventuellt komiska effekt som yttrandet har i KT1 bevaras på liknande sätt i översättningarna.

Flerspråkighetens funktion att variera eller strukturera texten (funktion 4) har diskuterats i samband med romanens kapitel 10 i avsnitt 6.6.1–6.6.2 ovan. I några enstaka dialoger fungerar flerspråkigheten även strukturerande inom enskilda talturer, t.ex. på så sätt att läsaren får hjälp med att förstå vem en romanperson vänder sig till i och med dennes val av språk att tilltala någon annan på. Ett tydligt exempel är när Koos Taljaard, läkaren som behandlar Lemmer efter överfallet på honom och Emma, i en och samma taltur dels talar engelska med Maggie Padayachee, chefen för *avdelningen för patientstöd*, dels talar afrikaans med Lemmer, se exempel 40.

- (40) a. "Dr Taljaard ..." sê Maggie tereg wysend.
"Don't 'Doctor Taljaard' me. Het jy die pil gedrink?" (AFR s. 153)
b. 'Dr Taljaard ...' said Maggie sternly.
'Don't Dr Taljaard me. Did you take the pill?' (ENG s. 148)
c. »Doktor Taljaard ...« sa Maggie strängt.
»Lägg av med det där doktor Taljaard-larvet. Har du tagit tabletten eller inte?«
(SVE s. 164)

För läsare av KT1 bör det vara uppenbart att inslaget på engelska i doktor Taljaards replik riktar sig till Maggie och att textsegmentet på afrikaans riktar sig

till Lemmer, inte minst därför att doktorn tidigare har talat respektive språk med dessa personer.

Översättningslösningen i MT1/KT2 är *överföring* för den del av doktor Taljaards uttalande som är på engelska och *direkt översättning* för delen på afrikaans. I MT2 används översättningslösningen *direkt översättning* för det enspråkiga segmentet i MT1/KT2. Därmed är både MT1/KT2 och MT2 adekvansinriktade, även om man kan notera att doktor Taljaard blir mer mångordig på svenska än han var i KT1 eller MT1/KT2. Eftersom språkväxlingen i KT1 inte återges i MT1/KT2 återges inte heller dess strukturerande funktion. Detta gör att läsarna av MT1/KT2 och MT2 inte får samma vägledning i läsningen som läsarna av KT1. Trots detta kan läsarna av översättningarna rimligen dra slutsatsen att första delen av doktor Taljaards uttalande riktar sig till Maggie, eftersom hon sa *Dr Taljaard/doktor Taljaard* i föregående taltur (rad 1) och att frågan om tabletten – rimligen – riktar sig till Lemmer, eftersom det är han som är patienten.

6.6.3.3 Narrativ funktion

I fråga om litterär flerspråkighet har jag inom den generella kategorin *narrativ funktion* identifierat förekomster av underfunktionerna *att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor* (funktion 5) och *att främmandegöra eller ge lokalfärg till berättelsen* (funktion 6). I romanen har flerspråkigheten en viktig funktion när det gäller att bidra till karaktärgestaltning respektive att illustrera en persons känslor, medan funktionen att främmandegöra eller bidra med lokalfärg är mindre framträdande.

I kapitel 41 återberättas delar av det som Jacobus berättat för Lemmer om vad som hände i Krugerparken 1986. Vid ett tillfälle när Jacobus spanare och vän, Pego, ska ge sig iväg på egen hand för att undersöka några personers förehavanden språkväxlar Jacobus till sin väns modersmål, se exempel 41.

- (41) a. "Tshetshisa," sê Jacobus een van die paar woorde wat hy ken in Mapuleng. Maak gou. (AFR s. 321)
b. 'Tshetshisa,' said Jacobus, one of the few words he knew in Mapuleng. Hurry. (ENG s. 313)
c. »Tshetshisa«, sa Jacobus, ett av de få ord han kunde på mapuleng. Skynda. (SVE s. 345)

Språkväxlingens funktion tycks vara att levandegöra Jacobus och visa hans känslor av omsorg om vännen (funktion 5). Detta är ett av få tillfällen i berättelsen där en afrikand växlar till ett annat inhemskt språk (se också exempel 35 i avsnitt 6.6.3.1 och exempel 43). Ordet *tshetshisa* ('skynda') får översättningslösningen *överföring* i båda översättningarna, vilka därmed är adekvans-

inriktade. I och med att ordet *tshetshisa* får en inomtextlig översättning redan i KT1 bedöms ordet vara lika tillgängligt för läsarna av översättningarna som för läsarna av KT1. Flerspråkigheten behåller därmed också sin funktion i översättningarna.

Likt kapitel 10 innehåller kapitel 29, som noterats tidigare, en stor del engelska (se avsnitt 6.6.3). Detta beror emellertid inte på en enda monolog utan på den stora andelen dialog. Lemmer talar med en mängd personer som behärskar afrikaans mer eller mindre väl, men som föredrar att tala engelska. Episoden i exempel 42 utspelar sig när Lemmer talar med viltvårdaren Dick efter överfallet på Lemmer och Emma. När diskussionen kommer in på Emmas eventuella relationer växlar Lemmer till afrikaans, trots att Dicks kunskaper i afrikaans är bristfälliga.

(42) a. "You, like, work for her?"

"Yes."

"What's your job?"

"I'm a bodyguard."

Hy kyk na my met nuwe belangstelling. "Awesome, man." En dan: "I just wanted to make sure that you two, you know ... that you're not, like, a couple."

"Ons is nie."

"Is she involved, or anything? You know ..."

"Nie sover ek weet nie."

"You think I can go visit? At the hospital?"

"Sy's in 'n koma, Dick." (AFR s. 219)

b. 'You, like, work for her?'

'Yes.'

'What's your job?'

'I'm a bodyguard.'

He looked at me with new regard. 'Awesome, man.' And then, 'I just wanted to make sure that you two, you know . . . that you're not a couple, like.'

'No, we're not.'

'Is she involved, or anything?'

'Not as far as I know.'

'You think I can go visit? At the hospital?'

'She's in a coma, Dick.' (ENG s. 214)

c. »Alltså, jobbar du typ för henne?«

»Ja.«

»Så vad jobbar du med?«

»Jag är livvakt.«

Han såg på mig med en helt ny blick. »Ashäftigt, alltså.« Och fortsatte: »Jag ville bara kolla så att ni två, du vet ... liksom inte är ... typ ihop.«

»Nej, det är vi inte.«

»Är hon typ singel?«

»Så vitt jag vet.«

»Tror du att det är okej om jag åker och hälsar på henne? På sjukhuset, alltså?»
»**Hon ligger i koma, Dick.**« (SVE s. 237)

Funktionen för Lemmers språkväxling från engelska till afrikaans bedömer jag vara att visa Lemmers känslor (funktion 5). Frågan på engelska (rad 5–6), om huruvida Lemmer och Emma har en kärleksrelation besvarar Lemmer nekande, på afrikaans (rad 7): *Ons is nie*. Jag tolkar det som att författarens avsikt är att läsaren ska förstå Lemmers språkväxling som att han, medvetet eller omedvetet, använder språket som ett maktmedel mot Dick därför att Lemmer inte gillar att Dick har fått ett romantiskt intresse för Emma. Lemmer fortsätter att tala afrikaans så länge samtalet gäller Emmas relationsmässiga status. När männens samtal sedan återgår till mindre känsliga ämnen, växlar Lemmer tillbaka till engelska, dvs. Dicks starkaste språk.

Översättningslösningen i MT1/KT2 är *överföring* för textsegmenten på engelska och *direkt översättning* för textsegmenten på afrikaans. Den övergripande översättningslösningen i MT2 är *direkt översättning* av den homogent engelska texten i MT1/KT2.¹⁷² Översättningarna är adekvansinriktade, men funktionen för språkväxlingen i KT1 bevaras inte i översättningarna och det finns inget i översättningarna som röjer Lemmers känslor i detta stycke, även om han senare tänker tillbaka på samtalet och sina känslor av svartsjuka.

Det finns inte särskilt många fall av flerspråkighet vars enda funktion bedömts vara att bidra med lokalfärg (funktion 6). Ofta tillför flerspråkigheten lokalfärg i kombination med humor eller spänning; vid andra tillfällen fungerar den också som ett sätt att visa karaktärers känslor (jfr exempel 10 i avsnitt 6.6.1).

Nedan ges exempel 43, i vilket flerspråkigheten kan sägas bidra med såväl lokalfärg (funktion 6) som en rad andra funktioner. Episoden utspelar sig i slutet av Lemmers interaktion med ett par skogsvaktare och illustrerar hur de skiljs åt på god fot efter att Lemmer visat sig öppen för skogsvaktarnas lust att lära honom lite om deras språk och kultur.

- (43) a. "Jy moet oppas vir die *sepoko*. Die spoke." Hy lag.
"Ek sal."
"*Sepela gabotse*. Jy moet mooi loop."
"Jy moet mooi bly."

172 Här kan också perspektivbytet på rad 8–9 uppmärksammas. *Is she involved, or anything?*, som följs av ett nekande svar i KT1 och MT1/KT2 har i MT2 översatts till *Är hon typ singel?*, vilket följs av ett jakande svar. Ett liknande exempel på perspektivbyte klassificerar jag i exempel 45 i avsnitt 6.6.3.4 som översättningslösningen *ersättning*, och alltså som acceptansinriktat, jfr Pym (2018).

“*Sala gabotse*, dit is hoe jy dit sê.”

“*Sala gabotse*,” sê ek en loop in die koel blaretonnel in. (AFR s. 316)

b. ‘Lookout for the **sepoko**. The ghosts.’ He laughed.

‘I will.’

‘**Sepela gabotse**. Go well.’

‘Stay well.’

‘**Sala gabotse**, that’s how you say it.’

‘**Sala gabotse**,’ I said, and walked into the cool leafy tunnel. (ENG s. 309)

c. »Akta dig för **sepoko**. Spöken.« Han skrattade.

»Det ska jag.«

»**Sepala gabotse**. Lycka till på färden.«

»Det samma.«

»**Sala gabotse**. Så heter det.«

»**Sala gabotse**«, sa jag och klev in i den svala, lövklädda tunneln. (SVE s. 340)

Flerspråkigheten i exempel 43 ger lokalfärg till berättelsen (funktion 6) och bidrar till karaktärgestaltningen av Lemmer, eftersom han – för ovanlighetens skull – framstår som odelat sympatisk (funktion 5). Jag menar också att skogsvaktarnas frejdighet och lust att lära Lemmer om deras språk bidrar till att föra in ett mått av humor i texten (funktion 3). Möjligen skulle man även kunna säga att det finns drag av funktion 2, att visa på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet, och ett sätt (för sydafrikaner) att umgås med varandra över språkgränserna om man är öppen för, och intresserad av, varandras olikheter. Denna tolkning baserar jag på att episoden skildrar en interaktion som börjar avvaktande och med ett språkligt missförstånd, men som tack vare en smula ödmjukhet och öppenhet inför varandras språkliga olikheter leder till att mötet avslutas vänskapligt.

Flerspråkigheten bevaras i översättningarna med hjälp av den adekvansinriktade översättningslösningen *överföring*. Eftersom inslagen på sepedi redan i KT1 förses med en slags inomtextlig översättning, bevaras funktionerna på samma sätt i MT1/KT2 och MT2 som i KT1.

I KT1 ingår ett textsegment där det kan diskuteras om det är den autenticitetsskapande funktionen (funktion 1) eller den lokalfärgsskapande funktionen (funktion 6) som är mest framträdande. Det är fråga om en episod som utspelar sig när Jacobus och Pego har flytt över gränsen till Moçambique 1986. De befinner sig i en liten by när nyheterna når dem att Moçambiques första president, Samora Machel, har avlidit i en flygplansolycka mycket nära den plats där de själva befinner sig. Byäldsten Rico blir upprörd och börjar beklaga sig på portugisiska, se exempel 44.

- (44) a. Rico het sy kop geskud en gesê: “**Uma coisa má, uma coisa má,**” oor en oor, en toe sê hy vir Pego die wit man moet weg, hier sal nou groot moeilikheid kom, die wit man moet weg. (AFR s. 331)
- b. Rico shook his head and said, ‘**Uma coisa má, uma coisa má,**’ over and over. Then he told Pego that the white man must go; there was big trouble coming. The white man must go. (ENG s. 324)
- c. Rico skakade på huvudet och muttrade: »**Uma coisa má, uma coisa má**« om och om igen. Sedan sa han till Pego att den vite mannen måste ge sig av, annars skulle det bli elände. Den vite mannen måste ge sig av. (SVE s. 355)

Det nämns inte i KT1, eller översättningarna, att det är portugisiska Rico talar. Det förväntas antagligen läsarna antingen känna igen när de läser det, eller förstå av kontexten, eftersom episoden utspelar sig i Moçambique, som länge var en portugisisk koloni och vars officiella språk är portugisiska (Eberhard m.fl. 2024). Frasen betyder ungefär *en dålig sak*, eller, på mer idiomatisk svenska, *det här var illa*, och den upprepas av Rico två gånger i följd. Till skillnad från de inhemska sydafrikanska språken varken kursiveras eller förses den portugisiska frasen med någon inomtextlig översättning i KT1, även om den har en tydlig koppling till det som sägs därefter i indirekt anföring. Detta stärker min uppfattning att läsaren förväntas förstå det semantiska innehållet i yttrandet på portugisiska. Inslaget klassificeras därmed som att det har både en autenticitetsskapande funktion (funktion 1) och att det ska bidra med lokalfärg (funktion 6).

Textsekvensen, som bara består av en enda grafisk mening i KT1, delas upp i tre meningar i MT1/KT2, vilket bevaras i MT2. I både MT1/KT2 och MT2 används översättningslösningen *överföring* för detta inslag av flerspråkighet och inslaget på portugisiska kursiveras i båda översättningarna, vilket framhäver dess avvikande karaktär. Översättningslösningarna är adekvansinriktade. Språkväxlingens autenticitetsskapande, eller möjligen lokalfärgsskapande, funktion bevaras. Vidare noteras återigen en betydelseskillnad mellan KT1 och MT1/KT2 å ena sidan och MT2 å andra sidan. I KT1 och MT1/KT2 säger Rico att det kommer att bli problem på platsen och att den vite mannen måste resa vidare, medan det i MT2 (rad 2–3) framstår som att problemen skulle vara kopplade till om den vite mannen stannar på platsen eller ej, *den vite mannen måste ge sig av, annars skulle det bli elände*.

6.6.3.4 Tematisk funktion

Under den generella *tematiska funktionen*, slutligen, återfinns den specifika funktionen *att aktualisera flerspråkighet* (funktion 7). Här fokuserar jag på exempel 45 (se också exempel 11 i avsnitt 6.6.1 och exempel 35 i avsnitt 6.6.3.1, samt exempel 57 i avsnitt 6.6.4.4). Exempel 45 kommer från en episod där

Emma och Lemmer checkar in på det hotell i ett naturreservat där de ska bo några nätter och träffar afrikandkvinnan Susan, som bara vill tala engelska. Emma accepterar Susans val av språk, vilket Lemmer reflekterar över.

- (45) a. **“That would be wonderful,”** sê Emma en ek wonder hoekom sy **nie Afrikaans met die vrou praat nie.** (AFR s. 46)
b. **‘That would be lovely,’** said Emma, and I wondered why she **didn’t speak to the woman in Afrikaans.** (ENG s. 41)
c. »**Det låter strålande**«, sa Emma, och jag undrade **varför hon pratade engelska.** (SVE s. 49)

I exempel 45 framgår det i KT1, både genom manifest språkväxling, *That would be wonderful*, och i den metaspråkliga kommentaren, att Emma accepterar Susans språkval. I översättningarna framkommer däremot den informationen bara latent i den metaspråkliga kommentaren, utformad som Lemmers tankar om Emmas språkanvändning, *I wondered why she didn’t speak to the woman in Afrikaans*, respektive *och jag undrade varför hon pratade engelska*.

Översättningslösningarna i exempel 45 är i MT1/KT2 en (*målspråksanpassad*) *överföring* för den del av exemplet som är på engelska: Ordet *wonderful* byts ut mot *lovely*. För delen på afrikaans används en *direkt översättning*. Översättningslösningen i MT1/KT2 ses som adekvansinriktad, men flerspråkighetens funktion att tematisera flerspråkighet (funktion 7) försvagas i översättningen, eftersom textsegmentet som i KT1 är manifest flerspråkighet i översättningen framträder som latent flerspråkighet.

Vidare är exempel 45 ett av få tillfällen där den svenska översättningslösningen visar ett annat perspektiv på innehållet än vad MT1/KT2 gör, dvs. byter fokus från att *inte prata afrikaans* till att *prata engelska*. Ingen av kategorierna i Pedersens taxonomi rymmer riktigt denna sorts översättningslösning. Möjligen hade man kunnat kalla översättningslösningen för en *direkt översättning med perspektivbyte*, men lösningen används troligen främst för att inte skapa förvirring för den svenska läsaren angående vilket språk som talas. Därför klassificerar jag lösningen som en acceptansinriktad *ersättning*.

Det är emellertid inte särskilt förvånande att denna sorts översättningslösning inte finns med i Pedersens taxonomi, eftersom användningsområdet i fråga om översättning av kulturspecifika element torde vara begränsat. Liknande översättningslösningar har emellertid uppmärksamats av tidigare forskare i fråga om översättning av skriven text. Pym (2018) kallar dylika översättningslösningar *Perspective Change*, medan bl.a. Ingo (2007:152) kallar dem *modulation*, i enlighet med Vinay och Darbelnet (1995[1958]).

6.6.3.5 Summering

Sammanfattningsvis framträder den manifesta flerspråkigheten i KT1 främst genom språkväxling till engelska och den återfinns till största del i romanens dialog. Den manifesta flerspråkigheten är tämligen ojämnt fördelad över de olika kapitlen. Detta beror på att den huvudsakligen återfinns i dialogen och motiveras av dels de platser och situationer som karaktärerna befinner sig i, dels olika romanpersoners respektive personlighet och bakgrund. Vissa kapitel innehåller i princip ingen flerspråkighet alls. Detta gäller framför allt de mest händelserika kapitlen, där det är sparsamt med dialog, och de retrospektiva kapitlen där någon person återberättar tidigare händelser från en mer eller mindre enspråkig afrikaanstalande miljö. Det gäller av naturliga skäl även kapitlet där Lemmer är ensam ute i skogen, såsom i kapitel 35. Andra kapitel, som innehåller mer dialog, kan ha inslag av flerspråkighet på varje sida och utgöras till nära nog hälften av engelska (för specifika exempel, se beskrivningen av kapitel 10 i avsnitt 6.6.1–6.6.2 och kapitel 29 i avsnitt 6.6.3.3, exempel 42).

Författaren – och huvudpersonen Lemmer – lägger stor vikt vid språk och romankaraktärernas språkval driver handlingen framåt på en rad olika sätt. Engelskan finns representerad med drygt fyrahundra förekomster av varierande längd, från enstaka ord, fraser, satser och meningar till halva sidor. Därtill har ett tiotal fall av manifest språkväxling till andra språk identifierats.

I avsnitt 6.6.1 lyftes frågan huruvida det generellt är motiverat att skilja mellan flerspråkighetens autenticitetsskapande funktion (funktion 1) och dess funktion att främmandegöra eller bidra med lokalfärg till berättelsen (funktion 6). Min bedömning är att språkväxlingen till engelska i KT1 i allmänhet bidrar till en känsla av autenticitet, och att läsaren förväntas förstå engelskan utan vidare hjälp från författaren. Språkväxlingen till andra sydafrikanska språk är däremot relativt begränsad och fungerar framför allt främmandegörande eller som ett lokalfärgsskapande inslag. Läsarna förväntas inte förstå dessa språk på egen hand, utan får hjälp av olika former av inomtextliga översättningar för att innehållet ska bli tydligt. I texten fyller därmed engelskan och de andra sydafrikanska språken, utöver afrikaans, olika funktioner, både specifikt och på ett generellt plan (se avsnitt 6.3.2) och de används också på olika sätt i texten. Engelskan är *komplementär* med afrikaans medan andra språk används *parallellt* med afrikaans.

I översättningarna bevaras inget av språkväxlingen till engelska, utan översättningslösningarna är i de flesta fall *direkt översättning*. Övrig manifest flerspråkighet bevaras med hjälp av översättningslösningen *överföring*. Min bedömning av den bevarade flerspråkigheten i översättningarna är att den inte försvårar läsarnas förståelse av texten. Detta beror på att den manifesta flerspråkigheten, i fråga om icke-europeiska språk, i de flesta fall redan i KT1

har försetts med en inomtextlig översättning eller en förklaring. De flesta av dessa förklaringar har i MT1/KT2 och MT2 återgivits med översättningslösningen *direkt översättning*.

Två av de sju specifika funktioner som identifierats för flerspråkigheten i KT1 (se avsnitt 6.6.1) är extra nära kopplade till användningen av engelska. Dessa är *att skapa en känsla av autenticitet* (funktion 1) och *att bidra till karaktärgestaltning eller visa en persons känslor* (funktion 5). Det är också dessa funktioner som mest sällan bevaras i översättningarna, eftersom flerspråkigheten i form av inslag på engelska inte bevaras. Även kopplingen mellan språk och hudfärg som framträder i KT1, genom att läsaren många gånger kan ana vilket språk en romankaraktär kommer att tala baserat på hur hen ser ut, försvinner därmed oftast i översättningarna.

I nästa avsnitt uppmärksammar jag den flerspråkighet som uppstår i MT1/KT2 och MT2 i form av närvaron av afrikaans.

6.6.4 Närvaron av afrikaans i MT1/KT2 och MT2

I det här avsnittet presenteras och analyseras inslagen av latent och manifest afrikaans i de två översättningarna. I avsnitt 6.6.4.1 redogörs för metaspråkliga kommentarer som relaterar till afrikaans. Dessa kommentarer resulterar i att det uppstår latent flerspråkighet i översättningarna. I avsnitt 6.6.4.2 behandlas de få inslagen av afrikaans som jag bedömer ska tolkas som manifest språkväxling. Efter det övergår jag i avsnitt 6.6.4.3 till att redovisa förekomster av afrikaans i form av enstaka ord och flerordsfraser vilka återfinns i större textstycken på respektive översättnings huvudspråk, och vilka ska tolkas som en sorts *pars pro toto*. Därefter redovisas och diskuteras i avsnitt 6.6.4.4 översättarnas behandling av artighetstitlar och vissa släktskapsord. Avslutningsvis ges i avsnitt 6.6.4.5 en summering av närvaron av afrikaans i översättningarna.

6.6.4.1 Metaspråkliga kommentarer

Latent flerspråkighet i form av metaspråkliga kommentarer framträder i MT1/KT2 eller i MT2 antingen därför att en sådan metaspråklig kommentar redan finns i KT1 eller därför att översättaren av MT1/KT2 lägger till en. I detta avsnitt exemplifieras de två typerna av metaspråkliga kommentarer.

I KT1 föregås i två fall en karaktärs yttrande på afrikaans av en metaspråklig kommentar om språkanvändningen, se exempel 46. Likt de flesta exempel i avsnitt 6.6.4 är dessa alltså inte förekomster av flerspråkighet i KT1 utan bara i översättningarna. Episoden i exempel 46 utspelar sig i början av romanen, efter att Emma blivit angripen i sitt hem av okända män.

- (46) a. Die bruin polisieman is die meer senior van die twee, met strepe op sy netjiese uniform se skouers. [---] [Terwyl ...] ondervra hy haar sorgsaam en simpatiek in amptelike, **suiwer Afrikaans**: Was sy daarvan bewus dat enigiemand haar of haar huis onlangs dopgehou het?
 “Nee.”
 “Geen verdagte motor of ander soort voertuig in die omgewing opgemerk nie?”
 “Nee.” (AFR s. 13)
- b. The coloured policeman was the more senior of the two, with stripes on the shoulders of his smart uniform. [---] [While ...] he questioned her carefully and sympathetically in **good, regulation Afrikaans**. Had she been aware of anyone watching her or her house lately?
 ‘No.’
 ‘Have you noticed a car or any other vehicle unusual in the area?’
 ‘No.’ (ENG s. 9)
- c. Den färgade polisen hade tydligen högre rang, hans propra uniform var försedd med ränder på axelklaffarna. [—] [När de ...] förhörde han henne grundligt, men vänligt, på **välvärdad formell afrikaans**. Hade hon lagt märke till någon som såg ut att hålla henne eller hennes hus under bevakning den senaste tiden? »Nej.«
 »Har ni sett någon bil eller något annat obekant fordon i området?«
 »Nej.« (SVE s. 14)

Det är inte helt tydligt varför det i KT1 påpekas vilket språk polismannen i exempel 46 talar. För läsare av KT1 är det ju uppenbart att mannen talar afrikaans, även utan metaspråklig kommentar. En möjlig förklaring är emellertid att det hänger samman med den s.k. etnolekt som många av de färgade sydafrikanerna runt Kapstaden talar (se avsnitt 6.4). För läsaren av KT1 målas det därmed upp en kontrast mellan mannens förväntade sätt att tala, dvs. etnolekten, och det välvärdade, tjänstemannaspråk han faktiskt använder i sitt arbete.

I MT1/KT2 och MT2 uppstår latent flerspråkighet på grund av att den metaspråkliga kommentaren och dialogen återges med översättningslösningen *direkt översättning*. Båda översättningarna är därmed adekvansinriktade. Detta exempel visar också ett av få fall i översättningarna där kopplingen mellan romankaraktärens hudfärg och språkval bevaras. Funktionen för detta fall av latent flerspråkighet kan sägas vara kontextuell eftersom den visar det (sydafrikanska) flerspråkiga samhällets komplexitet.

Ett fåtal gånger uppstår flerspråkighet i översättningarna därför att text på afrikaans överförs till MT1/KT2, i tillägg till en metaspråklig kommentar. Dessa översättningslösningar är alltså att betrakta som *specifiseringar*. I MT1/KT2 förekommer fyra sådana förklarande tillägg, om man bortser från textsegment som gäller titlar och vissa släktskapsord, vilka behandlas i avsnitt 6.6.4.4. Samtliga fyra fall av flerspråkighet och deras metaspråkliga tillägg

bevaras i MT2. Två av tilläggen i MT1/KT2 görs dessutom ytterligare lite mer explicita i MT2, se exempel 47.

Episoden som exempel 47 kommer från utspelar sig när den nätta lilla Emma blir tilltalad med diminutiven *Emmatjie* av en äldre man, varpå hon blir fullständigt rasande.

- (47) a. "Net 'n oomblik, **Emmatjie** ..." Slegte woordkeuse. (AFR s. 77)
b. 'Just a sec, **Emmatjie ...**', using the Afrikaans diminutive. Bad choice of words. (ENG s. 70)
c. »Vänta lite nu, **Emmatjie ...**« afrikaans för »Lilla Emma«, men diminutivet var ett olyckligt ordval. (SVE s. 81)

I MT1/KT2 används översättningslösningen *specificering* och i översättarens tillägg förklaras att *-tjie* är en diminutivform i afrikaans. Även i MT2 används översättningslösningen *specificering*, eftersom översättaren förtydligar texten ytterligare med det extra tillägget *lilla Emma*. Detta tillägg kan bero på att svenska läsare inte nödvändigtvis väntas förstå den språkvetenskapliga termen *diminutiv*.

Båda översättningslösningarna är adekvansinriktade. Funktionen för flerspråkigheten i översättningarna i exempel 47 får sägas vara narrativ. Översättningslösningarna med förklarande tillägg kan antas vara nödvändiga för att läsarna av MT1/KT2 och MT2 ska förstå varför den fysiskt lilla Emma blir så arg av att tilltalas med *Emmatjie*. Funktionen är alltså karaktärsgestaltande (funktion 5) samtidigt som Emmas ilska över tilltalet bidrar till ett djupare efterföljande samtal karaktärerna emellan, vilket på ett generellt sätt bidrar till att föra handlingen framåt.

Samtidigt är exemplet intressant eftersom det med Venutis (1995:XI) ord är tydligt *foreignizing*: I MT1/KT2 och MT2 bryts illusionen om att läsaren skulle läsa ett verk i original. Det är ju inte Lemmer som anser det nödvändigt att förklara att *-tjie* är en afrikaans diminutiv, utan det är översättaren.

6.6.4.2 Manifest språkväxling

Min bedömning är att tämligen få förekomster av afrikaans i översättningarna ska tolkas som manifest språkväxling. Det finns emellertid undantag, som i exempel 48 (se också exempel 56 i avsnitt 6.6.4.3).

Episoden som detta exempel kommer från utspelar sig när Emma just har frågat Lemmer, på afrikaans, om han ser någon likhet mellan två olika fotografier. Lemmer vill inte svara på frågan, eftersom han tycker att det är svårt att bedöma likheten. Kriminalinspektör Phatudi, som tidigare enbart talat engelska, blandar sig i samtalet och instämmer på afrikaans i Lemmers uppfattning om att det är svårt att avgöra.

- (48) a. “Ek kan nie sê nie.”
 “*Dis reg*,” sê inspekteur Jack Phatudi **in Afrikaans**. “**n Mens kan nie sê.**” Emma kyk verbaas na hom. “En hier sit ons en Engels praat, inspekteur,” sê sy. (AFR s. 65)
- b. ‘*Ek kan nie sê nie.*’
 ‘*Dis reg*,’ said Inspector Jack Phatudi, **also in Afrikaans**, ‘*n Mens kan nie sê. You can’t say.*’
 Emma looked at him in surprise. ‘And all the time we’ve been speaking English,’ she said. (ENG s. 59)
- c. »*Ek kan nie sê nie.*«
 »*Dis reg*«, sa kriminalinspektor Jack Phatudi, **även han på afrikaans**. »*n Mens kan nie sê. Det är omöjligt att se någon likhet.*«
 Emma såg förvånad på honom. »Och vi som har pratat engelska hela tiden«, sa hon. (SVE s. 69)

Redan i KT1 (rad 2) påpekas det att Phatudi säger detta på afrikaans, ett påpekande som egentligen inte behövs där, eftersom det ju är uppenbart för den uppmärksamme läsaren. I MT1/KT2 (rad 2–3) används översättningslösningen *överföring* för Lemmers yttrande *Ek kan nie sê nie*. – ’det är svårt att säga’/’jag vet inte’. Även Phatudis yttrande *Dis reg* och *n Mens kan nie sê*, överförs i MT1/KT2 och får en inomtextlig delvis översättning i form av tillägget *You can’t say*. På grund av tillägget är översättningslösningen i fråga om Phatudis yttrande snarast att klassificera som en *specifisering*, enligt Pedersens taxonomi. För Emmas yttrande används en *direkt översättning* till engelska, även om yttrandet ska förstås som att det sägs på afrikaans. I MT2 (rad 2–3) används översättningslösningen *överföring* för de textsegment som är på afrikaans i MT1/KT2 och *direkt översättning* för de textsegment som är på engelska. Översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 är därmed adekvansinriktade.

Flerspråkigheten i exempel 48 kan sägas ha en berättarteknisk funktion i översättningarna genom att tydliggöra att personen som talar växlar språk från engelska till afrikaans, samtidigt som den visar på (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet (funktion 2) och på sätt och vis aktualiserar flerspråkighet (funktion 7). Vidare kan noteras att engelskans *You can’t say* kan tolkas antingen som ’det går inte att uttala sig’ eller ’det stämmer inte att det finns någon likhet’. I MT2 återges den senare tolkningen.

6.6.4.3 *Pars pro toto*

I MT1/KT2 förekommer ibland översättningslösningen *överföring* för vissa ord på afrikaans från KT1. Här avser jag inte egennamn eller andra kulturspecifika element, vilka anses notoriskt svåröversatta (Englund Dimitrova 2011:10; Pedersen 2011:42), utan ord ur olika ordklasser, t.ex. verb, substantiv eller interjektioner. Dessa ord och flerordsuttryck kan ses som en sorts

bokstavlig *pars pro toto*, delen för helheten, när det gäller vilket språk roman-karaktern talar.¹⁷³ Denna flerspråkighet är alltså en form av *enstaka manifesta inslag*, som ska visa vilket språk yttrandet *egentligen* görs på i berättelsen.

Sådana överförda ord på afrikaans i MT1/KT2 kursiveras för det mesta, åtminstone första gången de förekommer, även om mönstret för detta inte är helt konsekvent. Översättaren av MT2 följer MT1/KT2, men kursiverar vid ett fåtal tillfällen ord som inte kursiveras i MT1/KT2. Samtliga flerordsuttryck eller satser på afrikaans som återfinns i MT1/KT2 kursiveras även i MT2.

Nedan diskuterar jag först förekomsterna av semantiskt neutrala ord på afrikaans, och därefter mer negativt värdeladdade ord. Avslutningsvis ges ett exempel på ett flerordsuttryck som förs över från KT1 till MT1/KT2 och MT2.

De ord, fraser och meningar som förs över från KT1 till MT1/KT2, och sedan även till MT2, är huvudsakligen olika varianter av interjektionen *jis/jislaaik/jissie/jissis* och ett par vardagliga eller negativt värdeladdade ord såsom *veld* ('gräslätt/stäpp'), *ou* ('kille'/snubbe') och *bliksem* ('slå').

I exempel 49 uttrycker läkaren Kees Taljaard bestörtning över Lemmers reaktion när dennes arm gått ur led och dras i rätt läge på sjukhus.

- (49) a. "Jissie, swaer, ek het gedink jy gaan my pot." (AFR s. 148)
b. 'Jissie, pal, I thought you were going to hit me.' (ENG s. 143)
c. »Jissie, grabben, jag trodde nästan att du skulle klippa till mig.« (SVE s. 159)

Både i MT1/KT2 och MT2 används, som synes, översättningslösningen *överföring* för interjektionen *jissie*. Båda översättningarna är därmed att betrakta som adekvansinriktade.

Varianter på ordet *jis/jislaaik/jissie/jissis* kan troligen betraktas som mer eller mindre kända för en engelskspråkig sydafrikan. I ordboken *English Dictionary for South African Schools* tillgänglig via PharosAanlyn (2023) återfinns *jislaaik* som engelskt uppslagsord. Ordet är försett med förklaringen "used to express surprise, anger, delight etc.". Läsare av MT1/KT2, vilka saknar någon slags kontakt med afrikaans, liksom de som läser MT2, känner troligen inte till interjektionerna, även om deras uttalsmässiga likhet med interjektionerna *jesus* och *jösses* gör det möjligt för läsaren att få en ungefärlig uppfattning av deras betydelse. Sammanlagt förekommer *jislaaik*, *jissie* och *jissis* tio gånger i vardera

173 Jag använder alltså inte tropen i den gängse retorikbetydelsen där en del av ett begrepp får beteckna helheten för detta begrepp (jfr Rydstedt 1993:260), utan i betydelsen att en del av ett språkligt yttrande används för att visa vilket språk som hela det språkliga yttrandet görs på.

översättningen. De interjektioner på afrikaans som i översättningarna återges med översättningslösningen *överföring*, bedömer jag främst ha som funktion att bidra med lokalfärg (funktion 6).

I fråga om ordet *ou* ('kille'/'snubbe') så kursiveras det substantivet, till skillnad från interjektionerna, aldrig i MT1/KT2, vilket det däremot genomgående görs i MT2. Ordet får inte någon förklaring eller översättning, varken i MT1/KT2 eller MT2.

Det finns en generell tendens att de ord som behålls i MT1/KT2, och i förlängningen även i MT2, måste stå i oböjd form för att komma i fråga för överföring; se exempel 50, där *ou* behålls i översättningarna. Exemplet kommer från en episod på sjukhuset där Lemmer och Emma vårdas efter överfallet. De två behandlande läkarna är gifta med varandra och den manlige läkaren, Koos Taljaard, retas med Lemmer och vill att denne ska fråga hur läkaren lyckades få en så sexig fru. Till slut gör Lemmer honom till viljes.

- (50) a. "Hoe het 'n lelike **ou** soos jy só 'n vrou gekry, Koos?" (AFR s. 163)
b. 'How did an ugly **ou** like you get a wife like that, Koos?' (ENG s. 158)
c. »Hur lyckades en sån ful **ou** som du fixa en så snygg fru, Koos?« (SVE s. 175)

I stället för att inför läkarens fru explicit säga att hon är en *sexig varelse* (SVE s. 175), vilket var läkarens uppmaning (*sexy dierasie*, AFR s. 163), säger dock Lemmer att läkaren är *lelik/ugly/ful*. Lemmer kommenterar inte fruns utseende i KT1 eller MT1/KT2. I MT2 läggs däremot det värderande adjektivet *snygg* till, vilket får det att framstå som att Lemmer använder en lite mindre upprorisk kommunikativ metod i MT2, för att slippa göra den retsamme läkaren till viljes, än han gör i KT1 och MT1/KT2.

Översättningslösningen i både MT1/KT2 och MT2 för substantivet *ou* är *överföring* och alltså en adekvansinriktad lösning. Funktionen i MT1/KT2 tycks vara att bidra med lokalfärg (funktion 6) och denna funktion bevaras även i MT2.

Oftast tycks alltså ord på afrikaans behöva stå i oböjd form för att komma i fråga för överföring till MT1/KT2. Det finns emellertid också ett fall där flerspråkighet uppträder i översättningarna genom att diminutiven av *ou*, dvs. *outjie*, förs över till MT1/KT2, men där ersätts av ordet i oböjd form, se exempel 51. Episoden som exemplet kommer från utspelar sig när Melanie berättar för Lemmer och Emma om hur hon själv och Jacobus träffades.

- (51) a. [...] en hierdie mooi **outjie** is so skaam en stil (AFR s. 106)
b. [...] and this good-looking **ou** was so shy and quiet (ENG s. 101)
c. [...] och här var han, en skitsnygg **ou**, asblyg och tyst (SVE s. 113)

Översättningslösningarna i exempel 51, där *outjie* i KT1 motsvaras av *ou* i MT1/KT2 och MT2 ser jag som målspråksanpassad *överföring*, även om anpassningen till målspråksläsaren bara är att ge den sedan tidigare kända oböjda formen, i stället för substantivets diminutivform. Översättningslösningarna är alltså adekvansinriktade.

Funktionen för flerspråkigheten tycks i översättningarna vara att ordet *ou* ska bidra med lokalfärg (funktion 6). Det är också möjligt att detta fall av flerspråkighet ska bidra till karaktärgestaltningen (funktion 5) av Melanie, eftersom hon frekvent språkväxlar till engelska när hon yttrar sig på afrikaans i KT1. Denna språkväxling återges inte i översättningen till MT1/KT2. Förekomsten av *ou* kan därmed vara tänkt att kompensera för förlorad flerspråkighet på andra ställen i översättningarna.¹⁷⁴

I samband med exempel 51 ovan är det relevant med en generell kommentar om svordomar och vardagligt förstärkande uttryck i romanen, eftersom *good-looking* i MT2 har översatts med *skitsnygg* och *shy and quiet* har översatts med *asblyg och tyst*. På svenska framställs genomgående Melanie som mer vulgär än vad hon gör i KT1 och MT1/KT2. I de två första versionerna av romanen svär hon inte och använder inga vardagligt förstärkande uttryck, vilket hon ofta gör i den svenska texten.¹⁷⁵

Av de 14 *ou* i betydelsen 'kille'/'snubbe' som står i oböjd form i KT1 överförs tre till MT1/KT2 och två till MT2. Samtliga återfinns i kapitlen 15–22. Detta ger intrycket att översättningslösningen att föra över *ou* var ett val som översättaren gjorde ett antal kapitlen in i romanen men inte använde konsekvent i romanen. De elva *ou* som finns före respektive efter kapitel 15 och 22 översätts i MT1/KT2 med *man* sju gånger och *guy* fyra gånger. Dessa är därmed inte relevanta att undersöka i MT2, eftersom det inte finns någon flerspråkighet bevarad i MT1/KT2 för översättaren av MT2 att ta ställning till.

Verbet *bliksem* ('slå') förekommer fem gånger i oböjd form i KT1. I MT1/KT2 och MT2 används översättningslösningen *överföring* tre gånger för detta ord. Till skillnad från ordet *ou* ges ordet *bliksem* en inomtextlig förklaring i översättningarna första gången ordet används, se exempel 52. Episoden utspe-

174 Toury (2012:109, 308 [1995]) varnar översättningsforskare för att klassificera fall där något i en översättning inte överförs på ett ställe men sedan återfinns på ett annat ställe i texten, som kompensation. Jag anser emellertid att en möjlig tolkning i ovanstående fall är just att det rör sig om kompensation för förlorad flerspråkighet.

175 Tendensen att romanpersonernas tal blir mer osympatiskt och/eller vardagligt i översättning gäller inte bara Melanie, jfr avsnitt 6.6.3.1 där engelskan i exempel 29 i KT1 och MT1/KT2, *They know nothing*, översätts med *De kan inte ett skit* i MT2 och exempel 30 där MT1/KT2 *You're in deep shit*, blir *ni ligger förbannat jävla illa till* i MT2. I exempel 33 framgår också att även Jack Phatudi framställs som mer osympatisk på svenska än på de andra språken.

lar sig när Emma och Lemmer hamnar på sjukhus och Lemmers arm, som har gått ur led, behöver behandlas.

- (52) a. Die dokter ruk my arm terug in sy potjie en ek wil hom **bliksem**, net daar, want dit is 'n intense pyn [...] (AFR s. 148)
b. The doctor jerked my arm back into the socket and I wanted to **bliksem** him right there, **punch him in the face**, it was such incredible agony [...] (ENG s. 143)
c. Läkaren ryckte min arm i rätt läge igen, och jag hade god lust att **bliksem** honom där och då. **Ge honom en fet smäll på käften**, det gjorde så fruktansvärt ont [...] (SVE s. 159)

Översättningslösningen *överföring* för verbet *bliksem* kan vara en av de mest överraskande överföringarna av ord på afrikaans till översättningarna. Både i MT1/KT2 och MT2 uppträder samma typ av översättningslösning och båda är därmed adekvansinriktade. I sin kontext i exempel 52 betyder *bliksem* 'slå' och tycks varken särskilt svåröversatt eller kulturspecifikt. Dess främsta funktion i översättningarna tycks vara att bidra med lokalfärg (funktion 6).¹⁷⁶

I det här sammanhanget är det också intressant se närmare på substantivet *kraal*. Ordet förekommer två gånger i KT1; en gång i ett metaforiskt talesätt, vilket inte förs över till översättningarna och en gång i en liknelse, där det får översättningslösningen *överföring* i översättningarna, se exempel 53.

- (53) a. so maak ons vandag staat op die getal beeste in ons **kraal**, (AFR s. 101)
b. we rely on the number of cattle in our **kraal**, (ENG s. 96)
c. vi förlitar oss på hur många kor vi har i vår **kraal** (SVE s. 109)

Ordet *kraal* ges översättningslösningen *överföring* i både MT1/KT2 och MT2. Översättningarna är alltså adekvansinriktade. Funktionen tycks vara att bidra med lokalfärg (funktion 6). Ordet kursiveras inte i MT1/KT2 men väl i MT2.

Ordet *kraal* finns upptaget som engelskt uppslagsord i *Afrikaans-Engels/English-Afrikaans Dictionary* tillgänglig via PharosAanlyn (2023). Där ges ordet definitionen "enclosure, fold, or pen for domestic or other animals". Ordet finns även i Svenska Akademiens ordlista (SAOL 14), som ger följande definition av ordet **kraal**: "inhägnad för boskap hos vissa sydafrikanska folk".

176 Ordet *bliksem* har även andra, mer negativt värdeladdade, betydelser. Det kan då snarast översättas med engelskans *damn* eller *bastard*. Barrow (2016:150) kallar *bliksem* för ett tabuord. Möjligen kan ordet ha något slags symbolvärde som *afrikaansord* även i de engelsktalande delarna av Sydafrika.

Av detta framgår att betydelsen i SAOL 14 är snävare än i sydafrikansk engelska (och afrikaans).

Hur många svenska läsare som faktiskt förstår ordet *kraal* är naturligtvis svårt att svara på. En sökning på lemgrammet *kraal*, dvs. ordet i alla dess möjliga böjningsformer, ger dock bara två träffar ur alla korpusar märkta *Nyhetstexter* i Språkbanken Texts ordforskningsplattform Korp (se Borin m.fl. 2012).¹⁷⁷ Detta resultat antyder att ordet *kraal* inte är särskilt vanligt i nutida svenska.

Ett fåtal ord på afrikaans av mer politisk, eller på annat sätt historiskt värde-laddad, karaktär bevaras också i översättningarna. Detta gäller främst orden *baas*, *kaffertjie* och *taalbul*. Orden i sig är inte direkt kulturspecifika element, men den kontext där de tidigare användes är kulturspecifik.

Ordet *baas* är polysemt och kan på afrikaans betyda t.ex. 'arbetsgivare', 'chef', 'husfader', 'kapten', 'mästare', 'lärare', 'ägare' eller 'husse'. Men det är också det ord som svarta personer i det rasistiskt segregerade apartheidssamhället förväntades använda vid tilltal till vita män.¹⁷⁸ På afrikaans bär ordet därmed tydliga konnotationer till det förtryck som apartheidregimen utövade bl.a. med språkliga medel. Detta bidrar troligen till svårigheter vid översättning av ordet. På grund av ordets polysema karaktär översätts det på en rad olika sätt i MT1/KT2. Det är emellertid mest när ordet används i en dramatiskt laddad kontext som det blir intressant ur ett översättningsperspektiv. Exempelvis bevaras ordet *baas* i översättningarna när den svarte spåraren Pego blir tillfångatagen och torterad av vita män ute i bushen 1986, se exempel 54, där även några ytterligare ord på afrikaans är av intresse.

- (54) a. Die een het iets wat rooi gloei teen Pego se bors gedruk en gesê: "Praat met my, **kaffertjie**," en Pego het weer geskree en toe sê hy: "Dis die waarheid, **baas**, dis die waarheid." [---]
"Ek glo hom en dit beteken ons het groot **kak**." "Vra hom wat sy naam is?" het 'n ander een gevra, ouer, skraler, effense boepens en 'n goueraambril. "Jy't die **baas** gehoor. Wat is sy naam?" (AFR s. 324–325)
- b. One pressed a red glowing object against his chest and said, 'Talk to me, **kaffertjie**.' Pego screamed again and then said, 'It's the truth, **baas**, it's the truth.' [---]
'I believe him and that means we've got big **kak**.' 'Ask him what his name is,' the other one said, older, leaner, with a slight pot belly and gold-rimmed spectacles. 'You heard the **boss**. What's his name?' (ENG s. 317)

177 De samlade korpusar som återfinns under *Nyhetstexter* i ordforskningsplattformen Korp omfattar totalt 848,1 miljarder token och är (år 2024) publicerade 1965–2023, med en klar merpart av texterna publicerade efter år 2000.

178 I ordboken *Groot Woordeboek Afrikaans en Nederlands* tillgänglig via PharosAanlyn (2023) anges att ordet fortfarande används i den rasistiska betydelsen ibland, men att detta ses som förnedrande och ska undvikas.

c. En av dem pressade ett rödglödgat föremål mot hans bröst och sa: »Säg sanningen nu, *kaffertjie*.« Pego skrek igen och sa sedan: »Det är sant, *baas*, jag lovar att det är sant.« [— —]

»Jag tror honom och det innebär att vi har stora *kak*.« »Fråga vad han heter«, sa den andra. Han var äldre och längre och hade en liten kulmage och guldbågade glasögon.

»Du hörde vad *chefen* sa. Vad heter han?« (SVE s. 348–349)

I exempel 54 förekommer ordet *baas* två gånger i KT1. Första gången använder Pego ordet *baas* som tilltalsform till den man som torterar honom. Det är bara denna förekomst som kursiveras och hanteras genom översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2 och MT2. Funktionen för flerspråkigheten får antas vara att skapa en känsla av autenticitet (funktion 1) eller lokalfärg (funktion 6).

Den andra gången ordet *baas* förekommer i KT1, *Jy't die baas geboor* (rad 5–6), fungerar det inte som tilltalsord utan har en mer beskrivande funktion, och får en slags *direkt översättning* som översättningslösning: *You heard the boss/Du hörde vad chefen sa*. Denna lösning kan sägas fungera som en delvis förklaring till den första förekomsten av ordet *baas*. Anledningen till att den andra förekomsten av *baas* i KT1 inte överförs till MT1/KT2 kan bero på att översättaren av MT1/KT2 vanligen endast använder översättningslösningen *överföring* för afrikaansord när de står i obestämd form och *baas* här står i bestämd form, eller på att denna förekomst fungerar mer beskrivande och inte som tilltal.

Exempel 54 återger ett textsegment där inslagen på afrikaans kommer ovanligt tätt i översättningarna. Ordet *baas* har diskuterats ovan. När det gäller orden *kaffertjie* och *kak* ges dessa den adekvansinriktade översättningslösningen *överföring* i både MT1/KT2 och MT2. Ordet *kaffertjie* behandlas vidare nedan.

Ordet *kak* ('skitsnack'/'skit'/'problem') förekommer ett tiotal gånger i KT1, både som enkelt ord och i sammansättningar såsom *kakpraat* – 'skitsnack'. Detta ord överförs två gånger i översättningarna, men får ingen förklaring, utan funktionen är troligen bara att ge lokalfärg (funktion 6) och en allmän känsla av något negativt (jfr avsnitt 6.5.2).¹⁷⁹

Ordet *kaffër* återfinns två gånger i KT1. Båda gångerna används översättningslösningen *officiell ekvivalent* i både MT1/KT2 och MT2, dvs. i MT1/KT2 används den engelska motsvarigheten *kaffir* och i MT2 används *kaffër*

179 I exempel 30 i avsnitt 6.6.3.1 framgår hur det kan se ut när *kak* inte överförs utan ges översättningslösningen *direkt översättning*.

(jfr avsnitt 6.3.3).¹⁸⁰ Dessa ord kursiveras inte. Vid ett tillfälle förekommer också diminutivformen av *kaffer*, dvs. *kaffertjie* i KT1 och detta ord ges översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2 och sedan även i MT2, se exempel 54. Ordet *kaffertjie* kursiveras i båda översättningarna men får inte någon förklaring i vare sig MT1/KT2 eller MT2. Antingen anses kopplingen till *kaffir/kaffer* vara tydlig, eller anses funktionen som okvädingsord ge läsaren tillräckligt mycket sammanhang. Funktionen får sägas vara att skapa lokalfärg (funktion 6).

Ordet *taalbul* ('språktjur'), dvs. en förkämpe för språket afrikaans, med mer eller mindre bufflig framtoning har, till skillnad från ordet *kaffer*, ingen officiell ekvivalent på engelska eller svenska. Ordet förses också med en sorts inomtextlig omskrivning som föregår ordet första gången det används i översättningarna, se exempel 55. Exemplet kommer från en episod där Emma försöker konversera Lemmer, trots att hon inte förväntar sig något intressant svar från den tystlåtna Lemmer.

- (55) a. "Is jy 'n **taalbul**, Lemmer?" vra sy sonder oordadige belangstelling, (AFR s. 126)
b. 'Are you a **language fanatic**, Lemmer, a **taalbul**?' She asked without much real interest, (ENG s. 121)
c. »Är du en **språkfascist**, Lemmer? En **taalbul**!« Hon ställde frågan utan att visa något intresse för svaret, (SVE s. 135)

Översättningslösningen i MT1/KT2 kan ses som en *specificering* eftersom ordet på afrikaans förs över till MT1/KT2 samtidigt som det förses med ett förklarande tillägg i form av nominalfrasen *a language fanatic*. I MT2 används översättningslösningen *överföring* för ordet *taalbul* och *specificering* för tillägget.¹⁸¹

Referenten för ordet *taalbul* är emellertid mer begränsad än både *language fanatic* och *språkfascist*, eftersom det bara kan appliceras på någon som kämpar

180 Ordet *kaffer* finns med i både SAOL 13 och i SO 2009. Det finns däremot inte med i SAOL 14 eller SO 2021. I SAOL 13 framgår att ordet ses som ålderdomligt och starkt nedsättande: **kaffer**: " <åld.> person som tillhör ett bantufolk i sydöstra Afrika; <starkt nedsättande> svart sydafrikan". I SO (2009) ges ingen information om att betydelsen 'person som tillhör ngt bantufolk i sydöstra Afrika' skulle vara ålderdomlig, däremot att ordets bibetydelse "(ök) namn på svarta i Sydafrika" "kan verka stötande". Varningen "kan verka stötande" är SO:s allra starkaste varningssignal (SO 2009:XVI). Att ordet *kaffer* är tämligen ovanligt i dagens svenska, bekräftade en sökning på lemgrammet *kaffer* i alla korpusar märkta *Nyhetsexter* i Språkbanken Texts ordforskningsplattform Korp (se Borin m.fl. 2012). Sökningen genererade totalt 13 träffar, varav två var korrekturfel för *kaffe* respektive *kaféer*.

181 Om man analyserar *fascist* i MT2 som en väsensskilt annan sak än *fanatic* i MT1/KT2 rör det sig dock om översättningslösningen *ersättning* i stället för *specificering*.

för språket afrikaans. Översättningslösningarna för ordet *taalbul* är adekvansinriktade i båda översättningarna. Funktionen för det flerspråkiga inslaget i form av ordet *taalbul* i översättningarna kan sägas vara kontextuell, eftersom det säger något om det flerspråkiga (sydafrikanska) samhällets komplexitet (funktion 2). Funktionen kan också sägas vara tematisk i och med att inslaget aktualiserar flerspråkighet (funktion 7), eller i det här fallet, kampen för språket afrikaans.

De gånger inslag på afrikaans förekommer i översättningarna är det, som framgått, huvudsakligen enstaka graford som överförs. Några få gånger är det emellertid även flerordsuttryck, se exempel 56. Episoden utspelar sig dagen efter att Emma och Lemmer haft sitt samtal om afrikaans och språkets status generellt, och mer specifikt om hotellreceptionisten Susans ovilja att tala afrikaans med dem. När Susan kommer och berättar att någon lämnat ett meddelande till Emma nere vid grinden samt frågar om personalen ska hämta det åt henne, svarar Emma därför Susan på afrikaans i stället för engelska, vilket tidigare varit det språk de kommunicerat på, trots att båda vet att den andra också är afrikand.

- (56) a. "Nee, nee, ons is op pad, **ons sal dit daar kry, dankie, Susan.**" *Soe-san*. (AFR s. 135)
 b. 'No, no, we're on our way, **ons sal dit daar kry, dankie, Susan.** We'll pick it up at the gate.' (ENG s. 130)
 c. »Nej, nej, det behövs inte. Vi är ändå på väg, **ons sal dit daar kry, dankie, Susan.** Vi plockar upp det vid grinden.« (SVE s. 145)

I KT1 är detta textparti inte något exempel på egentlig flerspråkighet utan erbjuder främst en metaspråklig iakttagelse där Lemmer noterar att Emma nu svarar Susan på afrikaans och även uttalar Susans namn på afrikaans, dvs. *Soe-san*. I MT1/KT2 används en form av *pars pro toto*, i och med att en del av Emmas yttrande återges på afrikaans, vilket ska förstås som att hela yttrandet sägs på afrikaans. Den del av yttrandet som återges på afrikaans i MT1/KT2 följs av en inomtextlig, ungefärlig översättning till engelska: *We'll pick it up at the gate*. Översättningslösningen är därför att betrakta som en *specificering*. I MT2 används översättningslösningen *överföring* för inslaget på afrikaans i MT1/KT2 och *direkt översättning* för engelskans förklarande tillägg. Översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 är därmed att betrakta som adekvansinriktade.

Lemmers reflektion att Emma uttalar Susans namn på afrikaans, dvs. *Soe-san*, utelämnas i MT1/KT2 och därmed även i MT2. Yttrandet i exempel 56 tycks i KT1 ha som främsta funktion att bidra till karaktärgestaltning (funktion 5) och i det här specifika fallet visa emotionell utveckling. Funktionen bevaras i översättningarna, tack vare det införda textsegmentet på afrikaans.

I översättningarna framhävs också Emmas beslut att börja tala afrikaans med Susan av den faktiska språkväxlingen på den tryckta sidan.¹⁸²

6.6.4.4 Artighetstitlar och släktskapsord

I detta avsnitt diskuterar jag förekomsten och översättningarna av artighetstitlar och släktskapsord, vilka används som tilltals- och omtalsuttryck i KT1. Först analyseras och diskuteras översättningarna av titlar utifrån deras förekomster i KT1. Därefter ser jag närmare på några släktskapsord som kan användas vid artigt tilltal och omtal och deras respektive översättningar i MT1/ KT2 och MT2.

Jag utgår från alla i KT1 förekommande titlar, både på afrikaans och engelska, i utskrivnen och förkortad form, se tabell 6.2. Där det är relevant skiljer jag mellan förekomster av afrikaanstiteln *meneer* och dess förkortning *mnr.*

TABELL 6.2 *Titlar på afrikaans och engelska i KT1, absoluta tal*

Språk	Titel	Antal
afrikaans	meneer ('herr')	59
	juffrou ('fröken')	26
	mevrou ('fru')	18
	mnr. ('hr')	8
engelska	Mr	11
	Miss	7
	Ms	3
	mister	1
	Mrs	1
Totalt		134

Av tabell 6.2 framgår att det förekommer 134 fall av artighetstitlar i KT1. Titlar på afrikaans förekommer 111 gånger och titlar på engelska 23 gånger. Det tycks inte finnas någon särskild konsekvens i KT1 när långformen respektive kortformen av titeln *meneer* används på afrikaans, men samtliga kortformer förekommer på romanens första 150 sidor (av 381). De engelska titlarna

182 I exempel 56 blir det tydligt att Haapamäkis och Erikssons (2017) formella kategori *latent flerspråkighet i form av enstaka inslag på andra språk* egentligen, formellt sett, är en form av manifest flerspråkighet, eftersom det är en manifest språkväxling som möter läsaren på den tryckta boksidan. *Funktionen* för avsändaren kan emellertid sägas vara att latent, eller indirekt, säga något om det andra språket, t.ex. att det används i högre grad än vad den manifesta förekomsten på språket i fråga visar.

skrivs huvudsakligen i förkortad form, med undantag för *Miss*. De tre *Ms* som finns i romanen förekommer alla i brev skrivna av en och samma person. Den enda förekomsten av *mister* skrivs med inledande gemen.

I MT1/KT2 får KT1:s titlar på afrikaans konsekvent översättningslösningen *officiell ekvivalent*, dvs. *Mr, Mrs* etc. (se exempel 33 i avsnitt 6.6.3.1). I cirka två tredjedelar av fallen används kortformen av den engelska titeln. Endast en gång används översättningslösningen *överföring* för en titel på afrikaans. Detta sker i den episod där Susan tilltalar Lemmer på afrikaans för första gången, efter det att Emma hamnat på sjukhus, se exempel 57.

- (57) a. **“Meneer Lemmer!” Afrikaans, nogal.** Sy kom agter haar toonbank uit.
“Hallo, Susan.” (AFR s. 216)
b. **‘Meneer Lemmer!’ She addressed me in Afrikaans, amazingly.** She came out from behind the desk.
‘Hello, Susan.’ (ENG s. 211)
c. **»Meneer Lemmer!« Under över alla under, hon tilltalade mig på afrikaans.** Hon kom fram och ställde sig tätt intill mig.
»Hej, Susan.« (SVE s. 234)

Som framgår av exempel 57 kommenteras Susans språkval redan i KT1 med *Afrikaans, nogal* (ung. ’på afrikaans, rentav’). I både MT1/KT2 och MT2 är översättningslösningen *överföring* för titeln och en slags källtextnära *ersättning* i form av en förstärkning i fråga om metakommentaren. Detta visar sig som *She addressed me in Afrikaans, amazingly* i MT1/KT2 och som *Under över alla under, hon tilltalade mig på afrikaans* i MT2.

I översättningarna framträder därmed titeln som manifest språkväxling i kombination med en metakommentar. Titeln översätts alltså adekvansinriktat och metakommentaren skulle kunna sägas översättas acceptansinriktat, även om den troligen bidrar till att medvetandegöra läsaren om att hen läser en översättning.

Flerspråkighetens funktion i exempel 57 bedöms i båda översättningarna vara att bidra till karaktärgestaltning (funktion 5) och visa att även Susan har förändrats efter att Emma visade att hon tyckte att de borde sluta låtsas att de inte visste att den andra också var afrikand. Titeln på afrikaans har också en tematisk funktion i och med att den aktualiserar flerspråkighet (funktion 7). Eftersom detta är den enda titeln på afrikaans som får översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2, får den en särskilt framskjuten plats där och språkväxlingen understryker den metaspråkliga kommentaren. I MT2 förekommer många titlar på afrikaans, se nedan, och därmed får titeln där inte en lika framskjuten plats.

I fråga om titlar på afrikaans utelämnas sex av dessa i översättningen från KT1 till MT1/KT2. Fem av dem fanns i dialoger där romankaraktärerna ti-

tulerar varandra flitigt. Det är möjligt att översättaren ansåg att det hade blivit för många titlar för en engelskspråkig läsare, om även de fem strukna titlarna hade behållits. Vidare förekommer elva gånger översättningslösningen *ersättning*. I praktiken innebär detta att en titel på afrikaans i MT1/KT2 har över-satts till *sir* eller *madam*.

När det gäller titlar på engelska i KT1 får samtliga av dessa översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2. Detta kan sägas vara det förväntade, eftersom det inte finns så många andra alternativ när det gäller förekomsten av titlar som redan i källtexten är på det språk som översättningen görs till.

I MT2 ser översättningslösningarna för titlar radikalt annorlunda ut jämfört med i MT1/KT2. På den här punkten följer översättaren till svenska nämligen inte MT1/KT2 utan KT1. Cirka tre fjärdedelar av KT1:s titlar på afrikaans återfinns i utskrivnen form i MT2, dvs. de har fått översättningslösningen *överföring* – från KT1 – vilket måste ses som en adekvansinriktad översättningslösning. Funktionen för artighetstitlarna återgivna på afrikaans i MT2 tycks i allmänhet vara narrativ, dvs. titlarna bidrar till karaktärgestaltningen (funktion 5) genom att man får veta vilket språk en romanperson talar, och de bidrar med lokalfärg till berättelsen (funktion 6), se exempel 58 där Lemmers arbetsgivare Jeanette Louw blir tilltalad.

- (58) a. "Sit gerus, **juffrou Louw**. (AFR s. 365)
b. "Please sit down, **Miss Louw**. (ENG s. 357)
c. »Var snäll och sätt er, **juffrouw Louw**. (SVE s. 392)

I exempel 58 är översättningslösningen en *officiell ekvivalent* i MT1/KT2 och i MT2 är den en *överföring* – från KT1. Båda översättningslösningarna klassificeras som adekvansinriktade. Både exempel 58 och exempel 59 visar på vikten av att inte enbart jämföra MT2 mot den förmodade MT1/KT2 utan även mot den förmodade KT1.

Om jämförelsen sker endast mellan MT2 och MT1/KT2 behöver förekomsterna av t.ex. *juffrou* och *meneer* i MT2 klassificeras som översättningslösningen *ersättning*, eftersom de varken kan ses som *överföringar*, *direkta översättningar* eller *officiella ekvivalenter*. Problemet blir dock att översättningslösningen *ersättning* ses som acceptansinriktad, men de acceptansinriktade översättningslösningarna tänks föra översättningen av verket närmare målspråkläsarna, på så sätt att översättningen visar större överensstämmelse med dessa läsa-res omvärldskunskap, förväntningar och normer än vad källtexten gör. *Överföringen* av t.ex. *juffrou* och *meneer* i MT2 för inte översättningen närmare läsaren. Därför måste dessa översättningslösningar betraktas som adekvansinriktade.

Den förkortade formen av *meneer* (*mnr.*) används aldrig i MT2. I de fall den förkortade formen används i KT1 skrivs den ut i sin helhet i MT2, se

exempel 59, där Emma presenterar sig och Lemmer för en man som hon vill ha information av angående sin bror.

- (59) a. "Emma le Roux, en dit is **mnr.** Lemmer." (AFR s. 74)
b. 'Emma le Roux, and this is **Mr** Lemmer.' (ENG s. 68)
c. »Emma le Roux, och det här är **meneer** Lemmer.« (SVE s. 78)

Översättningslösningen i MT1/KT2 är en *officiell ekvivalent* och översättningslösningen i MT2 är en *specificering* – med utgångspunkt i KT1. Båda översättningslösningarna klassificeras som adekvansinriktade.

I MT2 återfinns totalt åtta titlar på afrikaans där översättaren avviker från språkanvändningen i KT1, som vid dessa tillfällen faktiskt innehåller titlar på engelska, se exempel 60. Exemplet kommer från en episod där Lemmer och Jeannette talar med en receptionist på ett kontor.

- (60) a. In die middel van die vertrek sit 'n swart vrou by 'n lessenaar met 'n reuseglas blad. [---]
"We would like to see **Mr** Wernich," sê Jeannette vir haar. Sy kyk Jeanette op en af.
"Do you have an appointment?" (AFR s. 361)
- b. In the middle of the room a black woman sat at a desk with a huge glass top. [—]
Jeanette spoke to her.
'We would like to see **Mr** Wernich.' She looked Jeanette up and down.
'Do you have an appointment?' (ENG s. 353)
- c. I rummets mitt satt en svart kvinna vid ett skrivbord med en enorm bordsskiva av glas. [—]
Jeanette sa: »Vi söker **meneer** Wernich.«
Hon synade Jeanette uppifrån och ner. »Har ni avtalat tid?« (SVE s. 388)

Översättningslösningen för titeln i exempel 60 är i MT1/KT2 *överföring* och i MT2 *ersättning* eftersom titeln återges på ett språk som inte förekom just här i vare sig KT1 eller MT1/KT2 och inte heller utgör huvudspråk för MT2. Enligt Pedersen klassificeras översättningslösningen *ersättning* som en acceptansinriktad lösning (se avsnitt 6.3.3). Det kan emellertid inte omedelbart ses som acceptansinriktat att det engelska ordet *Mr* i MT2 ersätts med afrikaansordet *meneer*.¹⁸³

183 Det är dock inte helt tydligt varför ordet *Mr* i MT2 ersätts med afrikaansordet *meneer*. Eventuellt vore det därför mer korrekt att se denna översättningslösning som ett fall där översättaren inte tagit ett medvetet beslut angående översättningslösningen. Textsegmentet skulle då kunna uteslutas ur analysen.

Utöver de sex förekomster av titlar på afrikaans som utelämnas redan i MT1/KT2 utelämnas i MT2 ytterligare åtta titlar på afrikaans. Fyra av dem återfinns i samma två dialoger där det redan har utelämnats titlar i MT1/KT2. Båda dialogerna innehåller emellertid även i MT2 ett antal titlar på afrikaans, varigenom det framgår att samtalet förs på afrikaans, se t.ex. exempel 58 ovan.

För förekomster av titlar på engelska i engelskspråkig dialog i KT1 används *överföring* i MT2 i sju fall av 23. I sex fall utelämnas titeln i fråga i MT2. Utelämnningar ses som en acceptansinriktad översättningslösning. Två av dessa utelämnade titlar återfanns i utdrag ur tidningsartiklar och genom strykningen anpassas texten i förhållande till svenska läsare, som troligen inte är särskilt vana vid att personer omtalas med titel i nyhetstext.¹⁸⁴

Sammanlagt får endast sju förekomster av titlar i KT1 översättningslösningen *officiell ekvivalent* i MT2. Fem av dessa är på afrikaans i KT1 och två är på engelska, se exempel 61. Episoden utspelar sig när Emma och Lemmer kommer till det privata viltreservat där de ska bo några dagar.

- (61) a. "Indeed, indeed, **Mr** and **Mrs** Le Roux, you are most welcome. (AFR s. 45)
b. "Indeed, indeed, **Mr** and **Mrs** Le Roux, you are most welcome. (ENG s. 40)
c. »Stämmer, stämmer, **herr** och **fru** le Roux, ni är så välkomna. (SVE s. 48)

I exempel 61 används översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2 och *officiell ekvivalent* i MT2. Båda översättningslösningarna ses som adekvansinriktade.

Axelsson (2016:123; jfr Ballard 2000:23) har konstaterat att det kan förekomma en viss variation inom ett litterärt verk i fråga om översättningen av titlar. I Axelssons studie är variationen störst i början av de undersökta texterna och han anger att detta skulle kunna bero på att översättarens beteende ännu inte har stabiliserats och att strategierna inte har "satt sig" ännu (Axelsson 2016:123). Det är möjligt att det finns liknande förklaringar även för översättningslösningar i mitt material.¹⁸⁵

Det är dock även intressant att notera att de flesta avvikelser från mönstret *titel på afrikaans i KT1 – titel på engelska i MT1/KT2 – samma titel på afrikaans i MT2 som i KT1* förekommer i samband med kriminalinspektör Jack

184 Av resterande titlar på engelska *ersätts* i MT2 åtta med motsvarande titlar på afrikaans och två med de svenska *officiella ekvivalenterna*.

185 Denna möjliga förklaring bygger på att översättaren börjar översätta från början av ett givet verk och inte inleder sitt översättande någonstans i mitten. Detta tillvägagångssätt torde de flesta, om än inte alla, översättare hålla sig till.

Phatudi. I KT1 titulerar han genomgående Emma med *mevrouw* ('fru'), trots att hon tidigt i deras bekantskap påpekar att hon inte är *fru* utan *fröken*. På engelska tilltalar Phatudi Emma omväxlande som *Mrs Le Roux* och *madam*. På svenska, slutligen, tilltalar och omtalar han henne som *frun*, *lilla frun*, *lilla juffrou le Roux* och *juffrou le Roux*. Övergången på svenska från att Phatudi kallar Emma *frun* till att han kallar henne *juffrou* sammanfaller med att Emma rättar en annan man som kallar henne *mevrouw*. Detta kan ha påverkat översättningslösningarna i MT2, men det kan inte ha påverkat Jack Phatudi, eftersom han inte var med vid tillfället.

I tabell 6.3 ges en sammanställning av hur de 111 förekomsterna av *meneer*, *mnr.*, *mevrouw* och *juffrou* i KT1 har hanterats i MT1/KT2 och MT2, dvs. vilka översättningslösningar som används i måltexterna. Både MT1/KT2 och MT2 jämförs mot KT1, eftersom det inte vore meningsfullt att jämföra MT2 enbart mot MT1/KT2 i fråga om dessa artighetstitlar.¹⁸⁶

TABELL 6.3 Översättningslösningar i MT1/KT2 och MT2 för artighetstitlarna på afrikaans i KT1, absoluta tal

	Översättningslösning	MT1/KT2	MT2
Adekvansinriktning	Officiell ekvivalent	93	5
	Specificering	0	6
	Överföring	1	73
Acceptansinriktning	Ersättning	11	10
	Utelämnning	6	11 (+6)
	Totalt	111	105 (111)

I tabell 6.3 presenteras översättningslösningarna för artighetstitlar i de två översättningarna jämfört med KT1. Först ges de adekvansinriktade översättningslösningarna och därefter de acceptansinriktade lösningarna. Som framgår är cirka fem sjättedelar av översättningslösningarna adekvansinriktade i MT1/KT2 (94 av 111). *Officiell ekvivalent* är den huvudsakliga översättningslösningen. I MT2 är cirka fyra femtedelar (84 av 105) av lösningarna adekvansinriktade. *Överföring* är den främsta översättningslösningen. De sex fallen av *specificering* i MT2 är alla tillfällen där en artighetstitel på afrikaans skrivits ut i fullform, vilken stod i förkortad form i KT1.

186 Som framgår av tabell 6.3 finns det bara en (1) artighetstitel på afrikaans i MT1/KT2 och MT2 har uppenbarligen konsulterat KT1 i de allra flesta fall där det förekommer någon sorts titel i MT1/KT2.

I fråga om de acceptansinriktade översättningslösningarna kan konstateras att de 17 fall där en titel *utelämnas* i MT2 inkluderar de sex tillfällen där en *utelämnning* gjordes redan i MT1/KT2. Det är alltså bara elva *utelämnningar* som är unika för MT2 och som kan klassificeras som översättningslösningar i strikt bemärkelse. När det gäller de sex andra tillfällena, där MT1/KT2 *utelämnat* titlar har översättaren av MT2 inte haft någon möjlighet att veta att det dolde sig en titel på afrikaans i form av *meneer*, *mnr.*, *mevrouw* eller *juffrou* i KT1. Därför har inte översättaren haft möjlighet att ta ställning till dessa titlar. Detta visar enligt mig att översättaren av MT2 i princip bara konsulterat KT1 när det har förekommit en titel i MT1/KT2 (se dock tilltalsorden baserade på släktskap nedan).

Översättningslösningarna *direkt översättning* och *generalisering* har inte identifierats i materialet när det gäller artighetstitlar, varken i MT1/KT2 eller MT2.

Utöver de traditionella artighetstitlarna ovan används i KT1 vid ett antal tillfällen orden *oom* (19 gånger) och *tannie* (5 gånger) som tilltal eller omtal för personer som är äldre än talaren själv (jfr avsnitt 6.4). Dessa är att jämföra med användningen av *farbror* och *tant* (oftast tillsammans med för- eller efternamn), som tilltal och omtal i äldre tiders svenska (se SAG, *Svenska Akademiens grammatik*, 2:268–269). Första gången ordet *oom* förekommer i MT1/KT2 är det i form av översättningslösningen *specificering*, se exempel 62.¹⁸⁷ Episoden utspelar sig i Jacobus ungdom när han sökte arbete som viltvårdare.

- (62) a. "Oom, ek het gehoor jy maak 'n reservaat." (AFR s. 98)
 b. 'Oom, I hear you are making a game reserve,' **using the unique Afrikaans term of respect for elders.** (ENG s. 92)
 c. »Jag har hört att ni håller på att bygga upp ett viltreservat, oom.« **Han valde det artiga tilltal som på afrikaans används för att visa respekt för äldre.** (SVE s. 104)

Översättningslösningen i MT1/KT2 ser jag som en *specificering* eftersom översättaren gör ett förklarande tillägg för att introducera ordet för läsarna: *using the unique Afrikaans term of respect for elders*. I MT2 används översättningslösningen *överföring* för ordet *oom* och det förklarande tillägget – den

187 Detta är emellertid andra gången *oom* används i MT2. Ordet förekommer en gång tidigare men då översatt till *uncle* i MT1/KT2. Översättaren av MT2, eller någon på förlaget, uppmärksammade troligen att personen som säger *uncle* i MT1/KT2 sedan genomgående refererar till samme man med *oom*. Härfter konsulterades troligen KT1 gällande detta ord, varefter strategin att använda samma titel som i KT1 applicerades.

delen som utgör specificeringen i MT1/KT2 – återges med översättningslösningen *direkt översättning*.

En särskild episod i KT1 sticker ut när det gäller förekomster av ordet *oom*. Det är en episod som innehåller tio förekomster av ordet *oom* i dialog, yttrade av en och samma person, på en och samma boksida. Två av de fem fall där ett *oom* som fanns i KT1 utelämnats i MT1/KT2 och båda de fall där översättningslösningen i MT2 blivit att utelämna ett *oom* som fanns i MT1/KT2, återfinns på denna sida. Liksom vid ett par tillfällen när det gäller artighetstitlar, tycks det alltså som att översättaren av MT2 har ansett det nödvändigt att fortsätta stryka, eller ersätta, fler av samma sorts släktskapsord eller artighetstitlar på ställen i texten där något dylikt redan har strukits eller ersatts i MT1/KT2. Exempel 63 visar på en sådan *ersättning* som sker i MT1/KT2.

- (63) a. Ek het gehoor **oom** gaan nie in vir toeriste nie.” (AFR s. 98)
b. I heard **you** don’t go in for tourists.’ (ENG s. 93)
c. Jag har hört att **ni** inte tänker satsa på turismen.« (SVE s. 105)

I MT1/KT2 byts ordet *oom* ut mot pronomenet *you*. Eventuellt beror detta på att det fanns fler *oom* på boksidan än vad läsarna av översättningen till engelska ansågs kunna tolerera. Översättaren av MT2, som främst tycks konsultera KT1 när det förekommer en titel eller ett släktskapsord i MT1/KT2, har därmed ingen möjlighet att veta att detta *you* i KT1 var ett *oom*.

Även ordet *tannie* (’faster’/’moster’/’tant’) får ett förklarande tillägg i MT1/KT2 jämfört med KT1, se exempel 64.¹⁸⁸ Förklaringen infogas innan *tannie* används första gången i KT1. Episoden utspelar sig när Lemmer sitter och berättar om sitt liv för Emma som ligger i koma på sjukhuset.

- (64) a. – (AFR s. 195)
b. **’Antjie. Now there’s a character. I called her “Tannie”, “Aunt”, showing respect for one’s elders, and she threatened to hit me with her walking stick.**
(ENG s. 190)
c. **»Antjie, ja. Hon är verkligen skön. Jag kallade henne för ’tannie’ som i ’tant’, för att visa min respekt för en äldre kvinna. Hon hotade med att ge mig stryk med käppen.«** (SVE s. 211)

188 Tillägget om ordet *tannie* i exempel 64 återfinns på s. 190 i MT1/KT2, men noteras kan att ordet faktiskt överförts okommenterat redan en gång tidigare, på s. 167. Tillägget är ändå en översättningslösning, eftersom det tillagda textsegmentet löser ett problem för översättaren: nämligen hur läsarna av MT1/KT2 ska kunna förstå romanpersonen Antjies senare kommentarer.

Översättningslösningen i MT1/KT2 klassificerar jag som ett *tillägg*. I Peder-sens taxonomi är *tillägg* en underkategori till *specificering*, dvs. en adekvans-inriktad översättningslösning. Det skulle man kunna säga stämmer i just det-ta exempel, men långt ifrån alla *tillägg* en översättare kan tänkas göra kan klassificeras som *specificering*. I MT1/KT2 läggs alltså tre grafiska meningar till, för att förtydliga innebörden av en (senare) textsekvens för läsaren. Över-sättningslösningen i MT2 är *överföring* för ordet *tannie* och *direkt översätt-ning* för återstoden av texten i exemplet. Båda dessa översättningslösningar är adekvansinriktade. På svenska delas den enda grafiska meningen i MT1/KT2 upp i fyra grafiska meningar. Efter textsegmentet i exempel 64 överförs *tannie* till översättningarna på de ställen där ordet förekommer i KT1, tre gånger. Ordet får andra översättningslösningar två gånger.

I tabell 6.4 ges en sammanställning av översättningslösningarna för *oom* och *tannie*. I de två första kolumnerna jämförs MT1/KT2 respektive MT2 mot KT1. I kolumnen längst till höger jämförs MT2 mot MT1/KT2.

TABELL 6.4 Sammanställning över översättningslösningarna för *oom* och *tannie* i MT1/KT2 och MT2, jämfört med KT1 samt MT2 jämfört med MT1/KT2

	Översättningslösning	MT1/KT2 mot KT1	MT2 mot KT1	MT2 mot MT1/KT2
Adekvansinriktning	Officiell ekvivalent	2	1	3
	Specificering	1	1	0
	(Tillägg)	2	(2)	0
	Överföring	17	16	18
Acceptansinriktning	Ersättning	2	(2)	1
	Uteslutning	0	2	2
	Totalt	24	24	24

I tabell 6.4 presenteras dels översättningslösningarna för släktskapsorden *oom* och *tannie* i de två översättningarna jämfört med KT1, dels för MT2 jämfört med MT1/KT2. Först ges de adekvansinriktade översättningslösningarna och därefter de acceptansinriktade lösningarna. Som framgår av tabell 6.4 är *överföring* den mest använda översättningslösningen i både MT1/KT2 och MT2. Övriga översättningslösningar förekommer sparsamt. De flesta av översättningslösningarna är adekvansinriktade i båda översättningarna. När det gäller de acceptansinriktade översättningslösningarna kan ett förtydligande behövas i fråga om översättningslösningen *ersättning* i MT2. Jämfört med KT1 ser det

ut som att två av släktskapsorden har ersatts i MT2, men ersättningarna gjordes redan i MT1/KT2 och översättaren av MT2 har därmed troligen inte sett någon anledning att konsultera KT1 i dessa fall. I MT2 har alltså inte *ersättning* använts som översättningslösning för *oom* eller *tannie*, i egentlig mening. Jämfört med MT1/KT2 gjordes däremot en ersättning i MT2 när ordet *uncle* i MT1/KT2 överfördes som *oom*.

Översättningslösningarna *direkt översättning* och *generalisering* har inte identifierats i materialet när det gäller artigt tilltal i form av släktskapsorden *oom* och *tannie*, varken i MT1/KT2 eller MT2.

6.6.4.5 Summering

I detta avsnitt summeras resultaten i fråga om inslag av latent och manifest afrikaans i de två översättningarna. Sammanfattningsvis kan följande konstateras. De flesta förekomsterna av *latent flerspråkighet i form av metaspråkliga kommentarer om afrikaans* har sitt ursprung i MT1/KT2. Vissa sådana inslag förekom dock redan i KT1 och endast något enstaka skapas först i MT2. Kommentarer har ofta lagts till för att förklara något ord eller någon företeelse, och de framhäver att romanen utspelar sig i en (huvudsakligen) afrikaansspråkig kontext. Översättningslösningarna för dessa textsegment är alla adekvansinriktade.

Tämligen få av de inslag på afrikaans som finns i översättningarna ska emellertid tolkas som manifest språkväxling från romanpersonernas sida. Dessa inslag har i stället oftast funktionen att bidra med lokalfärg (funktion 6), samtidigt som de bidrar till att visa på vilket språk en viss konversation förs, dvs. de används som en sorts *pars pro toto*; ett eller ett par ord på afrikaans ska signalera att hela yttrandet görs på afrikaans (se avsnitt 6.3.1). Det finns en tendens till att orden måste stå i oböjd form för att specifika förekomster ska komma i fråga för överföring till MT1/KT2.

De gånger afrikaans förekommer i översättningarna är det, som framgår av avsnitt 6.6.4.3, huvudsakligen enstaka ord som överförs. De överförda orden är huvudsakligen semantiskt neutrala. I undantagsfall överförs även mer negativt värdeladdade ord. Vidare har många av orden troligen ett visst symbolvärde som just ord på afrikaans. Som jämförelse kan noteras att orden *baas*, *biltong*, *kraal* och *veld*, som alla nämnts ovan, även återfinns i den svenska översättningen av den sydafrikanska romanen *Agaat*, och de ingår i den romanens ordlista (van Niekerk 2012:714–715).

Det faktum att ord från källspråket förs över till en översättning kan sägas vara en adekvansinriktad strategi. Ur ett generellt perspektiv kan ett sådant förfarande sägas strida mot de förväntningar som läsare av engelsk- respektive svenskspråkiga verk brukar kunna ha på litterära texter. Exempelvis hävdar

Grutman (2006:23) att översättare av skönlitteratur vilka vill återge något av en flerspråkig källtexts hybriditet, är tämligen ovanliga och att de går ”against the grain of institutionalized monolingualism”.

I fråga om artighetstitlar kan konstateras att även om översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 huvudsakligen är adekvansinriktade blir resultaten påfallande olika. I MT1/KT2 används huvudsakligen översättningslösningen *officiell ekvivalent* för översättning av titlar på afrikaans och *överföring* för titlar som redan i KT1 står på engelska; i de senare fallen är ju inte heller alternativen särskilt många. I MT2 används *överföring* – från KT1 – för i princip samtliga titlar som återfinns i MT1/KT2.

När det gäller översättningslösningarna för *oom* och *tannie* används främst *överföring* i både MT1/KT2 och MT2. Funktionen för dessa förekomster av flerspråkighet tycks främst vara att bidra med lokalfärg (funktion 6). I MT2 går dessa översättningslösningar emellertid också i linje med översättarens generella strategi att behålla titlar på samma språk som i KT1, vilket, som konstaterats, bidrar till att skapa lokalfärg (funktion 6), men också fungerar som ett sätt att visa vilket språk ett yttrande sker på. Flerspråkighetens funktion att visa vilket språk ett yttrande sker på kan, beroende på kontexten, klassificeras som främst funktion 2, dvs. ett sätt att visa (det sydafrikanska) samhällets språkliga komplexitet eller som funktion 5, dvs. ett sätt att visa en romanpersoners personlighet eller känslor.

Den övergripande strategin att överföra artighetstitlar och/eller släktskapsord på samma språk som de uppträder i KT1 kan ses som ett exempel på det som Sternberg (1981) kallar ”mimetic cliché”, eller en form av *pars pro toto* (se avsnitt 6.3.1) för att visa vilket språk en dialog utspelar sig på. Översättningslösningen skapar också det Haapamäki och Eriksson (2017:163) kallar flerspråkighet i form av *enstaka manifesta inslag på ett annat språk*. Titelbruket och släktskapsorden blir därmed, framför allt i MT2, en återkommande, men subtil, påminnelse om att romandialogen *egentligen* utspelar sig på ett annat språk än svenska. I och med översättningsstrategin i MT2 att överföra titlar på samma språk som de förekommer i KT1 blir flerspråkigheten överlag, och i synnerhet närvaron av afrikaans, mer påtaglig i MT2 än i MT1/KT2.

6.7 Sammanfattning och diskussion

Denna undersökning av en text på afrikaans med flerspråkiga inslag, dess översättning till engelska och dess indirekta översättning till svenska har gett nya insikter både om översättning av litterär flerspråkighet och om indirekt översättning. Delstudie 3 besvarar avhandlingens tredje övergripande fråge-

ställning, gällande vilka mellantextliga förändringar som kan identifieras vid indirekt översättning. För att besvara frågan formulerar jag tre specificerade frågor. Den första gäller vilken fördelningen är mellan manifest och latent flerspråkighet och vilka funktioner inslagen av flerspråkighet fyller i KT1. Den andra frågan gäller hur inslagen av manifest och latent flerspråkighet hanteras i MT1/KT2 respektive MT2 och vilka funktioner inslagen av flerspråkighet fyller i MT1/KT2 och MT2. Den tredje frågan gäller vilka eventuella mönster som kan identifieras i MT1/KT2 och MT2 i fråga om acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningsstrategier.

I avsnitt 6.7.1 ger jag en sammanfattning av analysen och besvarar de tre specificerade forskningsfrågorna. I avsnitt 6.7.2 diskuterar jag sedan resultaten och kopplar dem till tidigare forskning. Vidare diskuterar jag de teoretisk-metodiska utgångspunkternas lämplighet för delstudien och några möjliga sätt att utveckla dessa för framtida bruk.

6.7.1 Sammanfattning

Som utgångspunkt för Delstudie 3 har jag använt en modell för analys av flerspråkig skönlitteratur, vilken presenteras i Haapamäki och Eriksson (2017), i kombination med Tidigs (2014) uppdelning av skönlitterär flerspråkighet i fyra s.k. effekter. Därtill har jag använt Pedersens (2011) taxonomi för översättningslösningar.

I det följande sammanfattar jag först resultaten för KT1 utifrån Haapamäkis och Erikssons (2017) analysmodell och besvarar delstudiens första specificerade forskningsfråga. Därefter sammanfattar jag resultaten av översättningsanalyserna och besvarar den andra och tredje specificerade forskningsfrågan.

Den första specificerade forskningsfrågan gäller vilken fördelningen är mellan manifest och latent flerspråkighet i KT1 och vilka funktioner inslagen av flerspråkighet fyller. För att kunna besvara denna fråga börjar jag med att sammanfatta fördelningen mellan manifest och latent flerspråkighet. Den stora merparten av alla flerspråkiga inslag i KT1 är manifesta och sker till engelska från verkets huvudspråk afrikaans. Flerspråkigheten förekommer huvudsakligen i dialogen och i skriftliga meddelanden som romanpersonerna läser.

Språkväxlingen till engelska är *komplementär, integrerad* och *icke-markerad*, dvs. texten på engelska och texten på afrikaans kompletterar varandra och läsaren behöver på egen hand förstå textsegmenten på engelska för att kunna följa romanens handling. De engelska textsegmenten är grammatiskt integrerade i texten och de markeras oftast inte typografiskt. Även språkväx-

ling till andra europeiska språk är i de flesta fall *komplementär, integrerad* och *icke-markerad* i KT1.

När det gäller inslag av inhemska sydafrikanska språk är dessa ord eller flerordsuttryck för det mesta kursiverade och försedda med en inomtextlig översättning. Flerspråkighet i form av manifesta förekomster av afrikanska språk är därmed huvudsakligen *parallell, markerad* och *icke-integrerad*, dvs. läsaren behöver inte på egen hand förstå dessa textsegment, eftersom en förklaring eller översättning ges på textens huvudspråk i anslutning till det andra språket, vilket också oftast kursiveras eller, i enstaka fall, sätts inom citattecken. Flerspråkighet i form av *enstaka inslag på andra språk*, som ett tecken på att det *egentligen* är det språket som talas i berättelsen förekommer inte i KT1 (jfr avsnitt 6.3.1).

I och med att språkväxlingen till engelska och andra europeiska språk är komplementär i KT1 förutsätts där att läsaren åtminstone behärskar afrikaans och engelska samt har grundläggande kunskaper i andra europeiska språk. Däremot förväntas läsaren inte ha några djupare kunskaper i något av Sydafrikas övriga inhemska språk, vilket visar sig genom att inslag på dessa språk genomgående får en inomtextlig översättning eller förklaring.

Latent flerspråkighet i form av metaspråkliga kommentarer förekommer sparsamt i KT1 och främst i samband med inhemska språk som huvudpersonen Lemmer inte förstår (se avsnitt 6.6.2). Läsaren får för det mesta i dessa fall inte heller veta vad som sägs, bara *att* något sägs. Den sorts latent flerspråkighet som beskrivs i avsnitt 6.3.1, där dialogen skrivs på textens huvudspråk, men en metaspråklig kommentar klargör att yttrandet *egentligen* sägs på ett annat språk, förekommer inte alls i KT1. Egennamn som *kontextuella ledtrådar* förekommer däremot tämligen frekvent. De egennamn i KT1 som utgör en del av det undersökta materialet kan sammanfattas som att de *kulturella* namnen (geografiska namn och organisationsnamn) är nationella medan de *kommersiella* namnen (produktnamn) främst är internationella.

Under analysarbetet identifierades sju specifika funktioner som de flerspråkiga inslagen i KT1 fyller i texten (se avsnitt 6.6.1). En stor del av dessa inslag fyller fler än en av de identifierade funktionerna. Det finns emellertid en skillnad i fråga om vilka funktioner engelskan och andra sydafrikanska språk fyller. Den autenticitetsskapande funktionen (funktion 1) tycks främst tillfalla engelskan, medan funktionen att främmandegöra eller bidra med lokalfärg (funktion 6) främst tycks tillfalla de inhemska språken. Övriga identifierade funktioner är inte lika entydigt knutna till ett eller flera specifika språk, utan kan fyllas av alla språk.

Flertalet av de fastställda funktionerna har i romanen identifierats både i passager med manifest flerspråkighet och i passager där flerspråkigheten uttrycks latent. Det är främst två funktioner som inte har identifierats i fråga

om latent inslag av flerspråkighet: att roa läsaren eller lätta upp stämningen i texten (funktion 3) samt att aktualisera flerspråkighet (funktion 7). Se dock exempel 57 för ett undantag.

Nedan övergår jag till att sammanfatta resultatet för den andra specificerade forskningsfrågan. Denna fråga gäller hur den manifesta respektive latent flerspråkigheten hanteras i MT1/KT2 och MT2 och vilka funktioner som inslagen av flerspråkighet fyller i MT1/KT2 och MT2. Till att börja med kan följande konstateras. I översättningarna försvinner merparten av all manifest flerspråkighet, eftersom den språkväxling mellan afrikaans och engelska som finns i KT1 inte synliggörs i MT1/KT2. Följden blir att MT2 inte har språkväxlingen till engelska att ta hänsyn till i någon särskild utsträckning, eftersom översättaren huvudsakligen utgår ifrån MT1/KT2.

Flerspråkighetens autenticitetsskapande funktion (funktion 1), vilken identifierades som den mest framträdande funktionen i KT1, återfinns därmed inte i samma utsträckning i översättningarna. Flerspråkighetens funktioner att bidra till karaktärsgestaltning eller att visa en persons känslor (funktion 5) och att variera eller strukturera texten (funktion 4), framträder inte heller lika tydligt. Funktionen att främmandegöra eller ge lokalfärg till berättelsen tycks emellertid kvarstå i MT1/KT2 och MT2 som i KT1.

Manifest flerspråkighet i form av förekomster av inhemska sydafrikanska språk behålls i översättningarna genom översättningslösningen *överföring* från KT1 till MT1/KT2 och därefter vidare till MT2. Dessa inslag är redan i KT1 utformade som *parallell flerspråkighet*. Överföringen av det andra språket i kombination med översättningslösningen *direkt översättning* av förklaringen gör att innebörden av yttrandet på det andra språket blir tydlig även för läsarna av MT1/KT2 och MT2. Även funktionerna bevaras därmed på ungefär samma sätt i översättningarna. Eftersom parallellspråkigheten innebär att förekomsterna av andra språk i de flesta fall inte är av semantisk vikt utmanar dessa förekomster inte heller makt(o)balansen i förhållande till textens huvudspråk.

I fråga om hur textsegment med språkväxling integreras i översättningarna kan konstateras att fler sådana yttranden kursiveras i MT1/KT2 och MT2, än i KT1.

Den sorts latent flerspråkighet som utgörs av metaspråkliga kommentarer i KT1 bevaras i översättningen till MT1/KT2 och MT2, oftast i form av översättningslösningen *direkt översättning*. Därmed bevaras också funktionerna för dessa förekomster av latent flerspråkighet.

Egennamnen i KT1 ges i MT1/KT2 i de flesta fall översättningslösningen *överföring* eller *officiell ekvivalent*. Detta kan ses som väntat i den specifika kontext där översättningen sker mellan två officiella språk i det land där verket utspelar sig. Vissa av egennamnen är därmed inte heller att räkna som *monokulturella* utan snarare som *transkulturella* kulturspecifika element i över-

sättningen till MT1/KT2 (se avsnitt 6.3.4). Dessa namn är emellertid fortfarande viktiga att analysera inom en modell som undersöker hur manifest och latent flerspråkighet yttrar sig i litterära flerspråkiga texter. Ur det senare perspektivet har analysen av egennamn visat att namnen i romanen även i MT1/KT2 fungerar som tydliga kulturella markörer för det sydafrikanska samhället. Det är också just som samhällsmarkörer som namnen är mest framträdande, mer sällan säger de något om romanpersonernas individuella språkval.

I MT2 tillämpas oftast *överföring* som översättningslösning för egennamnen i MT1/KT2. Översättaren använder också, oftare än översättaren av MT1/KT2, *specificeringar* och i viss mån *ersättningar*. Som konstaterats i avsnitt 6.3.1, kan egennamn visa på att andra språk än textens huvudspråk är närvarande i berättelsen. I KT1 är det framför allt i dialogen som den ständiga närvaron av det engelska språket i det sydafrikanska samhället blir påtaglig; i MT2 är det i stället framför allt den stora förekomsten av geografiska namn som bidrar till att det engelska språkets närvaro i samhället framträder. Generellt sett kvarstår de flerspråkiga namnens autenticitetsskapande funktion (funktion 1) i de båda översättningarna.

Den tredje specificerade forskningsfrågan gäller vilka eventuella mönster som kan identifieras i MT1/KT2 och MT2 i fråga om acceptansinriktade och adekvansinriktade översättningslösningar. Översättningslösningarna i MT1/KT2 och MT2 för de fenomen som undersökts i delstudien – flerspråkighet, egennamn och titlar – är enligt Pedersens taxonomi nästan uteslutande adekvansinriktade, dvs. det stora flertalet av tillämpade översättningslösningar är antingen *direkt översättning* eller *överföring*, ett mindre antal excerpter har fått översättningslösningarna *officiell ekvivalent* eller *specificering*. Endast sällan har de acceptansinriktade översättningslösningarna, *utelämnning*, *ersättning* och *generalisering*, använts.

I samband med analysen av flerspråkighet i översättningarna framkom att översättaren av MT1/KT2 använt sig av en adekvansinriktad kompensationsstrategi, kanske med hänsyn tagen till den flerspråkighet som gått förlorad när språkväxling till engelska i KT1 neutraliserats. Mer konkret innebär detta att översättningslösningen *överföring* använts i MT1/KT2 för vissa ord, fraser och satser som står på afrikaans i KT1. Dessa inslag på afrikaans består huvudsakligen av neutrala eller vardagliga ord, såsom interjektionerna *jissis* och *jislaik*, *ou* eller *[d]is reg*, eller negativt värdeladdade ord såsom *bliksem*, *kaffertjie*, *baas* och *kak*. Inslagen på afrikaans fungerar i allmänhet retoriskt som *pars pro toto*, dvs. små delar på afrikaans ska av läsarna tolkas som att hela yttrandet görs på afrikaans. I MT2 används översättningslösningen *överföring* för samtliga av de inslag på afrikaans som återfinns i MT1/KT2.

Vidare har det framkommit att översättaren av MT2 *överför* i princip alla artighetstitlar på det språk de förekommer i KT1 till MT2. I MT2 återfinns

alltså titlarna på samma språk som de förekommer i KT1, trots att översättaren av MT1/KT2 översatt alla titlar till deras engelska motsvarigheter med hjälp av översättningslösningen *officiell ekvivalent*. Denna strategi i MT2 – jag väljer att kalla det strategi eftersom det är en sorts översättningslösning som har applicerats vid översättningen boken igenom – ökar markant närvaron av afrikaans i MT2 jämfört med MT1/KT2 och bidrar samtidigt med lokal-färg (funktion 6). Men framför allt är den ett subtilt sätt att visa vilket språk som talas vid de tillfällen då en karaktär till- eller omtalas med artighetstitel i texten. Med över nittio förekomster av titlar på afrikaans och nio titlar på engelska i MT2 kan titlarna sägas vara en ansevärd mängd ledtrådar.

Samma övergripande översättningsstrategi som framträder i MT2 för översättningen av titlar används i både MT1/KT2 och MT2 när det gäller de artiga tilltalsorden *oom* och *tannie* ('farbror' och 'tant').

Inslagen på afrikaans är viktiga i översättningarna eftersom de lyfter fram den ursprungliga källtexten och gör något som var stilistiskt neutralt i KT1 till något anmärkningsvärt som sticker ut i MT1/KT2 och MT2. I dessa inslag framträder dessutom översättarna tydligare än annars, framför allt vad gäller översättaren till svenska i fråga om titlar i MT2 och översättaren till engelska i fråga om övriga ord på afrikaans.

6.7.2 Diskussion

I detta avsnitt diskuterar jag några aspekter av delstudien och sätter resultaten i relation till tidigare forskning. Först behandlas flerspråkigheten i KT1. Därefter tas några särskilda drag från översättningarna upp i relation till tidigare forskning. Efter det återvänder jag till frågan om vilka texter som ska tas i beaktande och analyseras vid en undersökning av indirekta översättningar. Dessutom får artighetstitlar ytterligare uppmärksamhet, som en följd av deras betydelse för delstudien. Sedan sätts delstudien i relation till systemteoretiska antaganden om kopplingen mellan ett språks centralitet i det internationella översättningssystemet och dess översättares benägenhet att arbeta adekvans- eller acceptansinriktat. Jag gör också en reflektion gällande direkt och indirekt översättning utifrån den undersökta romantripletten. Avslutningsvis gör jag några iakttagelser om de teoretisk-metodiska utgångspunkternas lämplighet för delstudiens syfte och diskuterar några möjliga sätt att utveckla teori och metod för framtida bruk.

I fråga om flerspråkigheten i KT1 görs här först ett konstaterande utifrån Eriksson och Haapamäki (2011:50). De två forskarna föreslår att en författares och de förväntade läsarnas språkkunskaper i kombination med om flerspråkighet är ett tema i texten eller ej, kan stå i proportion till sannolikheten att den litterära språkväxlingen är *manifest, frekvent, omarkerad* och *integrerad*.

Det vill säga att om författaren och de förväntade läsarna har goda kunskaper i mer än ett språk ökar sannolikheten att det litterära verket innehåller manifest flerspråkighet, och att denna är *frekvent*, *ommarkerad* och *integrerad*. Detta gäller i synnerhet om flerspråkigheten är ett av textens teman. Denna tendens har visat sig även i Delstudie 3 i fråga om språkväxling till engelska.

Bakgrund och kontext för romanen *Onsigbaar* har beskrivits i avsnitt 6.4 och 6.5.2. Som framgått föredrar Meyer att skriva på afrikaans; av analysen framkommer emellertid att han inte avhåller sig från att frekvent skriva engelskspråkig dialog och att även föra in flera andra språk i romanen. Detta kan troligen kopplas till Meyers strävan att göra omgivningen runt hans romanfigurer så trovärdig som möjligt (jfr Meyer 2025).

Generellt kommer flerspråkigheten framför allt till uttryck i romanens dialogpartier, vilket visar att flerspråkigheten är ett medvetet val från författarens sida och att han är fullt kapabel att skriva enspråkig text i löptexten (jfr avsnitt 6.3.1).

De manifesta inslagen av engelska, ett språk som Meyer och de tänkta läsarna antas använda mer eller mindre obehindrat, är *komplementära* och *integrerade*. Flerspråkiga inslag i form av icke-europeiska språk är däremot *parallellspråkiga* med huvudspråket afrikaans, och läsarna förväntas därmed inte förstå dessa inslag på egen hand. Med Pedersens terminologi (se avsnitt 6.3.4) kan dessa inslag ses som *infrakulturella*; de förstås bara av en mycket liten grupp läsare. Inslagen på icke-europeiska språk exkluderar emellertid inga läsare eftersom i princip alla sådan inslag får sin förklaring i direkt anslutning till förekomsten.

När det gäller översättningen till engelska betonar Meyer vikten av att denna ligger nära originalet på afrikaans (se avsnitt 6.5.2). Därmed får man anta att han är medveten om hur språkväxlingen till engelska, och spänningen mellan afrikaans och engelska, nästan försvinner helt i översättningen till engelska. Detta gör det svårare att kritiskt granska de översättningslösningar som översättaren till engelska har använt. Vi får helt enkelt utgå ifrån att Meyer tycker att det är rimligt att offra flerspråkigheten om han anser att detta gynnar berättelsen (jfr avsnitt 6.6.1).

I fråga om flerspråkigheten i MT1/KT2 och MT2 kan konstateras att de olika formerna av litterär flerspråkighet, dvs. manifest flerspråkighet som är *parallell*, manifest flerspråkighet som är *komplementär* och latent flerspråkighet, behandlas på olika sätt.

Det som i analysen visat sig vara mest utmanande i översättningen av litterär flerspråkighet gäller den manifesta flerspråkighet som också är *komplementär*, och som läsarna alltså förväntas förstå på egen hand. Dylik flerspråkighet återges inte i översättningen ifall språket som växlas till också är huvudspråk för översättningen, vilket oftast är fallet i MT1/KT2. Detta är i linje med den fara som Delabastita och Grutman (2005:28) beskriver vid översättningen

av flerspråkiga texter: "linguistic diversity is usually at considerable risk of disappearing or having its subversive potential downplayed in translation" (jfr Sternberg 1981; Grutman 2009:184).

I fråga om MT2 är frånvaron av komplementär flerspråkighet i form av inslag på engelska i det här fallet inte främst en fråga om de ingående språkens status, eller ett uttryck för en eventuell maktobalans på detaljnivå. Denna frånvaro ser jag snarare som ett resultat av brottet mot den preliminära normen om att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket (se avsnitt 2.5.1). I och för sig skulle detta avsteg från normen om direktöversättning kunna tolkas som ett utslag av språklig maktobalans i form av tillgången på översättare från engelska, det hypercentrala språket inom det litterära systemet, och bristen på översättare från i det här fallet afrikaans, ett perifert språk i det internationella översättningssystemet.

Nu övergår jag till att diskutera de sju funktioner för den litterära flerspråkigheten, vilka jag induktivt identifierar i mitt material (se avsnitt 6.6.1). Dessa överlappar i mångt och mycket med sådana funktioner som föreslagits i tidigare forskning (se avsnitt 6.3.1, jfr Delabastita & Grutman 2005). De skiljer sig emellertid också från sådana funktioner som identifierats av andra forskare (jfr Laakso 2011; Jonsson 2012).

Genom analysen av vilka funktioner flerspråkigheten fyller i KT1 har konstaterats att olika språk tilldelas olika funktioner, eller roller, i den meningen att engelskans främsta funktion är att bidra med en känsla av autenticitet medan de icke-europeiska språkens funktion är att bl.a. bidra med lokalfärg (se avsnitt 6.6.3.3). Språkens olika funktioner i KT1, och till stora delar i översättningarna, ligger i linje med Tidigs (2014:67) konstaterande att "[o]lika mönster för växling till olika språk i en flerspråkig text kan skapa en språklig rollfördelning" (se avsnitt 6.3.2). Denna rollfördelning kan enligt Tidigs visa de olika språkens status i det samhälle där verket skrevs, vilket även tycks vara fallet för flerspråkigheten i KT1.

När det gäller överföring av ord på afrikaans till den engelska översättningen tycks dessa delvis vara ett idiosynkratiskt drag för just denna översättare (jfr avsnitt 6.5.2). Detta resultat understryker att studiet av ett enskilt litterärt verk inte nödvändigtvis är generaliserbart utan endast ger en bild av hur det *kan* se ut i en (indirekt) översättning. Emellertid återfinns en stor del av just dessa ord även i en annan indirekt översättning från afrikaans till svenska (se avsnitt 6.6.4.5).

I och med inslagen av afrikaans i MT1/KT2 och MT2, sker det som Grutman (2006:22) beskriver som en omkastning av "indexical meaning" (se avsnitt 6.1). Detta innebär att afrikaans som språk och den därmed relaterade kulturen framträder som något främmande medan de inslag som är på engelska i KT1 i översättningarna smälter samman med resterande text och blir en mer eller mindre osynlig del av narrativet.

I undersökningen av hur inslagen på engelska i KT1 hanteras i MT1/KT2 noterades att det ibland gjordes lexikala förändringar och förändringar i användningen av skiljetecken (se avsnitt 6.6.3.1). Tendensen att översättare till engelska ändrar i flerspråkiga verks engelska inslag har tidigare noterats av t.ex. Enell-Nilsson och Hjort (2016:143–144) (se avsnitt 6.3.2). Författarna menar att orsaken kan ha varit kontextuella skillnader och att engelskan gjorts mer internationell i översättningarna. Även i mitt material tycks ändringarna i de engelska inslagen ha gjorts för att bättre passa en förväntad internationell engelskspråkig läsekrets.

När det gäller kursiverade inslag på andra språk än textens huvudspråk i KT1 *överfördes* dessa oförändrade till MT1/KT2 och MT2 medan de inslag på andra språk som inte kursiverats fick översättningslösningen *direkt översättning*. Här kan alltså noteras en parallell till Ekberg (2019, se avsnitt 6.2) som identifierar en gradskillnad i hur översättare hanterade förekomster av kursiverad respektive okursiverad flerspråkighet. Eftersom de okursiverade inslagen i mitt material alla är på engelska och engelska samtidigt är mål-språket för MT1/KT2 går det emellertid inte att säga att orsakerna för denna noterade parallell är desamma. Troligt är emellertid att okursiverade partier av manifest flerspråkighet inte uppmärksammas av översättare i lika hög grad som kursiverade inslag.

I avsnitt 6.6.1 och avsnitt 6.6.4.1 noteras en genomgripande skillnad i de språkliga nyanserna i översättningarna jämfört med KT1. Överlag framställs romanpersonerna som lite mer osympatiska i MT2 än i KT1 och MT1/KT2 och den svenska översättningen innehåller fler svordomar och vardagliga eller negativt värdeladdade uttryck än MT1/KT2, som i sin tur innehåller fler sådana uttryck än KT1.

Liknande tendenser till att språket i översättning innehåller fler svordomar eller negativt värdeladdade uttryck har noterats av Munday (2008:202) i en engelsk översättning av en spansk källtext. Denna tendens har också noterats av Enell-Nilsson och Hjort (2016:143–144). Till skillnad från de analyserade texterna i Munday (2008) och Enell-Nilsson och Hjort (2016) innehåller emellertid KT1 i denna undersökning påfallande sparsamt med kraftuttryck (med undantag för dryga tjugo förekomster av kraftuttrycket *fok* och dess varianter i olika ordklasser). Detta kopplar jag till den censur som utövades gentemot litteratur och andra kulturella uttryck under apartheidregimen (se avsnitt 6.4). Att då som översättare föra in svordomar eller andra vardagligt förstärkande ord och uttryck kan tolkas som ett acceptansinriktat drag i översättningen, eftersom det snarare torde spegla vad översättaren tror att måltextläsarna förväntar sig av genren, än den språkliga kultur där den ursprungliga källtexten utspelar sig.

Här bör emellertid noteras att Barrow (2016) kommer fram till en tämligen motsatt slutsats om översättningen av svordomarna i *Onsigbaar* mot vad jag

gör. Barrow (2016:129–130) hävdar att svordomar vid flera tillfällen tonas ned i både översättningen till engelska och den indirekta översättningen till tyska.¹⁸⁹ Barrow själv konstaterar dock att Meyer bett Seegers ”not to water down the language in translation, but to preserve the authentic speech of the character” (2016:117). Jag anser att citatet stödjer min analys och går emot Barrows egen.

Jag övergår nu till frågan om vilken text som ska betraktas som källtext vid en undersökning av indirekta översättningar. Denna fråga har diskuterats tidigare (se avsnitt 6.5). Delstudie 3 är dock ytterligare ett exempel på att det vid undersökningen av en indirekt översättning är nödvändigt att ta hänsyn till båda (alla) eventuella källtexter. I denna studie presenteras MT2 på upphovsrättssidan som en indirekt översättning med MT1/KT2 som medierande språk. Inte desto mindre har det vid den textnära analysen av artighetstitlar framkommit att översättaren av MT2 även har haft tillgång till, och i viss utsträckning använt sig av, KT1 som grund för sin översättning, även om KT1 bara tycks ha konsulterats när översättaren av MT2 stött på en titel i MT1/KT2. Att översättaren av MT2 enbart konsulterat KT1 vid de tillfällen då det finns en artighetstitel i MT1/KT2 framgår t.ex. av att de titlar som strukits i MT1/KT2 inte återfinns i MT2. Dessutom följer behandlingen av egennamn i MT2 behandlingen av egennamn i MT1/KT2 och de strykningar och tillägg som görs i MT1/KT2 återfinns också i MT2.

Av ovanstående följer att det blir missvisande att, som Toury (se avsnitt 6.1), hävda att forskaren bara ska ta den antagna medierande texten i beaktande vid undersökningen av en förmodad indirekt översättning. Det är ju först efter en genomförd analys som det framgår vilken/vilka texter som faktiskt utgjort källtext(er) för den indirekta översättningen (jfr Muñoz 2016; Solberg 2016; Ivaska & Huuhtanen 2020).

Behandlingen av titlar i MT2 visar att översättaren till svenska har gjort precis det som efterfrågas av Swart och Kleyn (2018:671) för att en översättning ska bli konsekvent och trovärdig: översättaren har delat in romanens språk- och kulturspecifika element – i det här fallet titlarna – i olika kategorier som sedan översätts med likartade strategier hela texten igenom. Den övergripande översättningsstrategi som framkommit i analysen av titlar i MT2 kan tolkas som ett försök att kompensera valet av översättningsmetod, vilken innebär ett brott mot Tourys preliminära norm om att översättningar ska göras direkt

189 Det är dock svårt att avgöra hur hon har gjort den här analysen, eftersom det enda exemplet hon ger är att *fok* ofta översätts med de tyska orden *verdammmt* eller *Scheiße*. Det är därför möjligt att Barrow främst syftar på den tyska översättningen när hon säger att slang och tabuord försvagas i översättningarna. Detta framgår emellertid inte tydligt.

från det ursprungliga källspråket. Undersökningen av titlar och släktskapsord i MT2 visar också hur översättare, med relativt små medel, kan bidra till flerspråkigheten och samtidigt visa vilket språk som *faktiskt* används i olika dialoger, dvs. som ett sätt att återskapa flerspråkighet i texten, och på så sätt göra översättningen mer adekvansinriktad.

I fråga om artighetstitlar kan resultaten av översättningen, och i förekommande fall *utelämnningen*, av dessa i Delstudie 3 också jämföras med Axelssons studie (2016). I mitt material är det något fler titlar på originalspråk som utelämnats ur respektive översättning, än vad som utelämnats ur de översättningar som undersöks i Axelssons studie. Möjligen kan en bidragande orsak till denna skillnad vara att materialen är hämtade från olika genrer. Skillnaderna skulle emellertid också kunna bero på idiosynkrasier hos översättarna, för som Axelson (2016:242) visar tycks även översättares personliga stil ha stor betydelse för huruvida ett verk översätts adekvans- eller acceptansinriktat (jfr Ballard 2000).

Jag övergår nu till att betrakta resultaten av Delstudie 3 utifrån ett systemteoretiskt perspektiv. Enligt världssystemet för översättningar är afrikaans och svenska (semi)perifera språk medan engelska är (hyper)centralt (se avsnitt 2.3). Ett språks placering i det översättningslitterära systemet antas ofta få konsekvenser för hur adekvans- eller acceptansinriktat en översättare arbetar. Därmed hade man kunnat förmoda att MT1/KT2, som i denna delstudie är skriven på det hypercentrala språket engelska, skulle vara mer acceptansinriktad än MT2, som är en översättning till det (semi)perifera språket svenska. Denna förmodan har emellertid inte visat sig stämma i någon större omfattning. De två översättningarna uppvisar på det stora hela ungefär samma grad av adekvans- och acceptansinriktade översättningslösningar. Jag ser tre möjliga, samverkande förklaringar till detta.

Den första delförklaringen till att MT1/KT2 i tämligen hög grad uppvisar adekvansinriktade översättningslösningar har att göra med den stora graden av transkulturalitet (se avsnitt 6.3.4) mellan företeelser på afrikaans och engelska i Sydafrika, i kombination med det faktum att översättningen till engelska faktiskt är gjord i Sydafrika. Den andra delförklaringen är att översättaren till engelska troligen är högst medveten om att en del av det som gör Meyers romaner populära utomlands är det som upplevs som *exotiska* inslag i böckerna. Den tredje delförklaringen hänger samman med prestige och det faktum att Meyers romaner vunnit priser och utmärkelser internationellt. Detta gör att de kan placeras tämligen centralt i det litterära system som utgörs av översatt kriminallitteratur i respektive språkområde. Denna litteratur antas då översättas adekvansinriktat, enligt polysystemteorin.

Övergripande kan alltså konstateras att när det gäller förhållandet till Tourys initiala norm och frågan huruvida en översättning är adekvans- eller acceptansinriktad, har översättarna av både MT1/KT2 och MT2 riktat

sig mot normen att översätta adekvansinriktat när det gäller förekomster av flerspråkighet. Att översättningslösningen *överföring* har klassificerats som adekvansinriktad även när det gäller inslag på engelska från KT1 till MT1/KT2 har emellertid fått följder för hur illustrativt det kan sägas vara att beskriva översättarnas behandling av flerspråkigheten som adekvansinriktad.

Oaktat ovanstående övergripande intryck finns det också aspekter där MT1/KT2 faktiskt är mer acceptansinriktad än MT2. Följande tre aspekter är särskilt framträdande: 1) Det är i MT1/KT2 som den manifesta flerspråkigheten i form av engelska inslag försvinner – översättaren kan emellertid inte sägas ha haft några direkt rimliga sätt att bevara denna flerspråkighet, och det semantiska innehållet bevaras i de flesta fall mer eller mindre oförändrat. 2) Det är bara översättaren av MT1/KT2 som gör två större strykningar och tillägg, även om tillägget troligen även gagnade MT2. Dessutom specificerade översättaren av MT2 tillägget ytterligare, med mer information. 3) Det är översättaren av MT2 som är mer adekvansinriktad i sitt överförande av titlar, vilket ökar flerspråkigheten i MT2 jämfört med MT1/KT2.

Hur en direktöversättning av verket till svenska hade blivit jämfört med den indirekta översättningen går naturligtvis inte att svara på, inte ens om alla andra faktorer varit desamma. Inte desto mindre är det svårt att låta bli att undra hur en direktöversättning hade blivit om den utgått från texten på afrikaans med all sin manifesta språkväxling till engelska, i stället för den engelska versionen där flerspråkighet inte är ett lika framträdande drag.

Ringmar (2013) anger att vid indirekt översättning kan ”den kulturella anpassning (inklusive strykningar och tillägg) som gjorts med hänsyn till mellantextens läsare, vara överflödig och irrelevant i målkulturen, exempelvis vid interindisk eller internordisk översättning via engelska”. Det är svårt att säga hur stort problem detta är, generellt sett, och åtminstone nu för tiden är ju den internordiska översättningen via engelska ytterst beskedlig (jfr tabell. 4.4 i avsnitt 4.3.2). I fråga om materialet för Delstudie 3 tycks kulturella anpassningar i MT1/KT2 som inte hade behövts för MT2 inte ha utgjort något nämnvärt problem. Tvärtom resulterar den indirekta översättningen vid några tillfällen i *mer av samma*, dvs. mer utelämning i MT2 där MT1/KT2 redan har utelämnat något, mer specificering i MT2 där MT1/KT2 redan har specificerat något. Just specificeringarna tangerar också det som Ringmar (2013) beskriver som en av nackdelarna med indirekt översättning: ”förlängning, explicitering, normalisering med mera – riskerar att förstärkas ytterligare”.

I återstoden av detta avsnitt diskuteras de teoretisk-metodiska utgångspunkternas lämplighet för delstudiens syfte och några möjliga sätt att vidareutveckla teori och metod för att bättre passa studier inriktade på översättning av litterär flerspråkighet. Jag börjar med ett par iakttagelser om ansatsen att applicera Haapamäkis och Erikssons (2017) modell för analys av litterär

flerspråkighet på en analys av litterär flerspråkighet i *översättning*, och hur modellen kan vidareutvecklas för detta syfte. Därefter diskuterar jag några insikter gällande Pedersens taxonomi för analys av kulturspecifika element i undertextning och resultatet av att använda den som utgångspunkt för att analysera översättningslösningar när det gäller *översättning av litterär flerspråkighet*.

När det gäller Haapamäkis och Erikssons (2017) modell måste allra först påpekas att när det gäller flerspråkighetens form bör modellens kategori *enstaka manifesta inslag på ett annat språk* i enlighet med analysen i Delstudie 3, ses som inslag av manifest språkväxling, inte latent, oavsett om det är en text på originalspråk eller en översättning som analyseras (se avsnitt 6.3.2).

Haapamäkis och Erikssons modell (2017) för analys av litterär flerspråkighet bedöms fungera tämligen väl även för analys av flerspråkighet i översättning, eller vid analys av en indirekt översättning, *översättningar*. Arbetsgången kan sammanfattas i följande steg: Analys av hur flerspråkigheten behandlas utifrån a) kategorierna latent och manifest, och b) de i KT1 identifierade funktionerna. Därefter bör utredas vad av flerspråkigheten som överförs och hur, samt vad som eventuellt *inte* överförs och varför. Därefter bör utredas om det i översättningen/översättningarna finns tendens till kompensationsstrategier. För en indirekt översättning är det också viktigt att utreda om översättaren enbart tycks ha använt MT1/KT2 som källtext eller om det finns översättningslösningar som tyder på att även andra texter, inte minst KT1, har konsulterats.

Pedersens taxonomi är, som konstaterats tidigare, utvecklad för analys av hur kulturspecifika element översätts i undertexter. För detta fungerar taxonomin troligen mycket bra. Det är en styrka hos taxonomin att den inte innehåller fler klassificeringar än vad Pedersen funnit vara absolut nödvändigt för analys av översättningslösningar i undertextning.

I Delstudie 3 har jag emellertid använt Pedersens taxonomi för att analysera översättningen av litterär flerspråkighet i direkt och indirekt översättning. För detta visade sig taxonomin vara ett lite trubbigt instrument. Litterära översättare har ofta fler möjligheter att använda sig av kreativa och oväntade översättningslösningar än undertextare, vilka alltid har strikta tids- och teckenbegränsningar att ta hänsyn till.¹⁹⁰

Det finns naturligtvis en risk att taxonomin blir ohanterligt nedtyngd om man börjar lägga till kategorier. Men för att göra den riktigt användbar som

190 Dessutom förstår i många fall tv-tittaren det språk som talas i programmet, och tolererar inte alltför stora avvikelser i undertexterna jämfört med det sagda (se Pedersen 2011:18–21, 155 för en diskussion om undertextarens begränsningar).

verktyg för analys av litterär flerspråkighet skulle åtminstone en kategori av översättningslösningar behöva tillfogas. Det är kategorin *kompensation*.

Pedersen (2011:183–184) diskuterar kompensationsstrategier och konstaterar att ”compensation refers to cases where a translator inserts a translation feature at a place in a TT where it is not required by the ST, to compensate for its deletion elsewhere”. Eftersom han inte ser några klara fall av kompensation i sitt material är emellertid den kategorin inte användbar i hans undersökning. I skönlitterär översättning finns större möjligheter till kompensation för bortfallna fenomen. Kategorin *kompensation* skulle klassificeras som en adekvansinriktad översättningslösning.

En annan kategori, som skulle kunna lyftas fram i taxonomin, är kategorin *tillägg*. Pedersen (2011:76) har visserligen redan en kategori som han kallar *tillägg* (eng. *addition*), men denna är en underkategori till *specifisering* och alla tillägg kan inte ses som specifiseringar av något i texten redan befintligt språkligt element.

En tredje kategori som skulle kunna läggas till för att göra taxonomin effektiv för analys av litterär flerspråkighet och/eller kulturspecifika element i litteratur är *perspektivskifte*, t.ex. att samma innehåll uttrycks med hjälp av en negation i kombination med någon slags antonymi (se avsnitt 6.6.3.4).¹⁹¹

Det största problemet med att använda Pedersens taxonomi för att analysera översättningar av litterär flerspråkighet uppstod emellertid i Delstudie 3 vid fall där det i KT1 fanns inslag av manifest flerspråkighet i form av engelska, vilka fick översättningslösningen *överföring* i MT1/KT2. Vid dessa tillfällen försvann alla tecken på flerspråkighet i översättningen, men översättningslösningen för det explicita textinnehållet klassificerades ändå som en adekvansinriktad lösning.¹⁹²

Problemet att översättningslösningar som medför att källtextens flerspråkighet går förlorad ändå klassificeras som adekvansinriktade kan lösas på liknande sätt som i Axelsson (2016:249) (se avsnitt 2.1). Exempelvis skulle en följdfråga kunna läggas till vid varje identifierad översättningslösning av de sju i Pedersens taxonomi, nämligen ”bevaras något av den flerspråkighet som finns i KT1?” Om svaret är jakande är lösningen i det aktuella fallet *adekvansinriktad* i fråga om flerspråkighetens bevarande; om svaret är nekande är över-

191 Eftersom undertextare har strikta teckenbegränsningar är det naturligt att denna kategori inte finns med i en taxonomi över undertextningslösningar gällande kulturspecifika element. En taxonomi för översättningslösningar i skönlitteratur behöver emellertid kunna härbärgera denna sorts lösningar.

192 Detsamma menar jag gäller för flerspråkighet på andra språk i KT1 i den händelse att sådana inslag får översättningslösningen *direkt översättning*. Flerspråkighetens funktioner återges i de flesta fall inte, men översättningslösningen klassificeras ändå som adekvansinriktad.

sättningslösningen i det aktuella fallet *acceptansinriktad*. Detta tillvägagångssätt skulle dessutom kunna vara ett litet steg på vägen mot det som Hermans (1999:77) efterlyser när det gäller att analysera Tourys initiala norm som att den omfattar en mängd faktorer och inte bara ett val mellan två extrema inriktningar (se avsnitt 2.2).

7. Slutsatser, avslutande diskussion och fortsatt forskning

Som angetts i avsnitt 1.1 är syftet med denna avhandling att klarlägga förekomsten av, möjliga orsaker till och resultat av indirekt översättning av romaner till svenska under perioden 2000–2015. Förhoppningen är att bidra till den samlade kunskapen om det mångfacetterade fenomen som indirekt översättning av skönlitteratur är samt att kunna nyansera, och kanske korrigera, vissa av de föreställningar som fenomenet indirekt översättning ofta är förknippade med. För att uppnå detta syfte har jag genomfört tre delstudier som belyser indirekt översättning ur olika aspekter. Delstudierna är knutna till tre övergripande frågeställningar. Dessutom formuleras i var och en av delstudierna ett antal specificerade frågor, som besvaras inom respektive delstudie.

I återstoden av detta kapitel besvarar jag först de tre övergripande frågeställningarna. Sedan återvänder jag till avhandlingens syfte och hur det kan sägas ha uppnåtts. I samband med detta diskuterar jag några omständigheter som iakttagits i fråga om indirekt översättning under den undersökta perioden, framför allt de intressekonflikter som kan uppstå i valet mellan att medverka till en indirekt översättning eller inte göra det, samt frågan om indirekt översättning och prestige av olika slag. Därefter lyfter jag fram några av de punkter som jag anser är avhandlingens viktigaste bidrag till den samlade kunskapen om översättning generellt och indirekt översättning mer specifikt. Avslutningsvis diskuterar jag fyra förslag till framtida forskning som kan vara ett led i att ytterligare öka förståelsen av omständigheter i samband med indirekt översättning.

Avhandlingens första övergripande frågeställning gäller när och på vilket sätt indirekt översättning används vid översättning av romaner. Baserat på sökningar i Nationalbibliografin i den nationella sökdatan Libris har det genom Delstudie 1, med visst stöd från Delstudie 2, framkommit att indirekt översättning har använts som översättningsmetod i 1,3 procent av alla romanöversättningar till svenska i Sverige 2000–2015. Detta innebär i praktiken att

70 av 5 259 romaner i första upplaga översattes indirekt den undersökta perioden. Uppgifterna inkluderar indirekta översättningar där den medierande översättningen gjorts av författaren själv. Siffrorna i referensdatabasen inkluderar dock inte romaner från förlaget Harlequin (se avsnitt 4.2.3). Resultatet är i enlighet med Tourys preliminära norm om att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket, vilken visat sig vara stark i Sverige i början av 2000-talet, även om denna norm också frångås ibland.

Sammantaget har 27 olika språk utgjort ursprungliga källspråk för de 70 indirekt översatta romanerna. Av dessa har 10 språk, som t.ex. kannada, kazakiska och kurdiska, enbart översatts indirekt under perioden (se avsnitt 4.3.1). Här är det alltså tydligt fråga om, ur översättningsperspektiv sett, perifera språk, som saknar direktöversättare till svenska och som behöver konsekreras i en central kultur innan det kan bli fråga om vidare översättning till svenska. Det faktum att även språk som isländska, tyska och italienska översatts indirekt under perioden visar emellertid att indirekt översättning inte enbart används mellan språk med ringa kontakt och/eller stort geografiskt eller lingvistiskt avstånd, även om det är det vanligaste i Sverige på 2000-talet (se avsnitt 4.3.1 och 2.7.4).

Under perioden har verk från hela 17 språk översatts till svenska *både* direkt och indirekt, t.ex. franska, japanska, koreanska och tyska. I dessa fall är det uppenbarligen inte enbart en total brist på översättare som har varit orsaken till valet av översättningsmetod, vilket diskuteras vidare nedan. Som framgår av tabell 4.3 har det för nästan hälften av de språk som översatts indirekt till svenska (13 av 27) publicerats en eller flera direktöversatta romaner *före* den första indirekta översättning i materialet. Detta resultat talar mot hypotesen att indirekta översättningar sällan följer på direkta (se avsnitt 2.7.3 och 4.4.2). Detta resultat visar också på en potentiell sårbarhet i översättningsriktningar med ett mycket litet antal översättare. När den eller dessa översättare är upptagna, eller slutar förvärvsarbete, finns det helt enkelt ingen som kan ta över efter dem, och resultatet blir då eventuellt en återgång till indirekt översättning. Resultatet skulle också kunna hänga samman med förlagens ovilja att ta risker, och önskan om att ha kontroll över översättningssituationen (se avsnitt 2.7.3).

Under den undersökta perioden tycks indirekt översättning ha använts när direktöversättning till svenska av olika skäl inte varit något gångbart alternativ. I drygt två tredjedelar av fallen är den medierande text som använts för översättningen till svenska skriven på engelska, vilket i översättningsforskning ofta beskrivs som det (*hyper*)*centrala* språket (se avsnitt 2.4). Detta är i överensstämmelse med Heilbrons (1999) teori om världssystemet för översättningar, vilken hävdar att de centrala språken fungerar medierande för kontakt mellan (semi)perifera språk, såsom det svenska.

Det faktum att sju olika språk fungerar som medierande språk för indirekta översättningar till svenska under perioden gör emellertid att Bauers (1999:3) bedömning att engelska ”is gradually becoming the one and only ’intermediate language’ in the world” ännu inte kan sägas ha besannats när det gäller svenska förhållanden. Bland de sju medierande språken i materialet förekommer även några (semi)perifera språk. Detta senare resultat, att även mindre centrala språk har använts som medierande språk, talar emot tidigare generella antaganden om indirekt översättning (jfr dock Pięta 2012:322). Ett språks centralitet är alltså viktig för dess chanser att fungera som medierande språk i en indirekt översättning till svenska, men centralitet är inte den enda faktorn vid val av medierande språk (se avsnitt 5.4.1). Här kan dras en parallell till t.ex. Dahl och Svahn (2021:642), som konstaterar att engelskans litterära kapacitet inte är obegränsad och att andra språk kan bidra med andra värden, vilka kan återspeglas på prisutdelande institutioner.

I detta sammanhang ska dock sägas att de centrala språken kan ha fungerat som impulsgivare till förläggarna att låta göra de indirekta översättningarna, även i de fall där det inte var något centralt språk som utgjorde den egentliga medierande texten. Detta visar sig bl.a. i att det för endast 9 av de 70 indirekt översatta verken inte förelåg någon engelsk översättning av verket vid tiden för den svenska översättningens publicering. Denna form av inverkan från centrala språk och kulturer på översättningen till (semi)perifera språk har visats tidigare (se avsnitt 2.7.3).

Avhandlingens andra övergripande frågeställning gäller vilka faktorer som inverkar på förläggares val i samband med utgivningen av en indirekt översättning. Denna frågeställning har främst undersökts i Delstudie 2 genom en enkätundersökning med förläggarna av de indirekt översatta romaner som identifierats i Delstudie 1. De 20 förläggarna ansvarar för 55 av periodens 70 indirekta översättningar.

Förläggarna har visat sig mer eller mindre medvetna om normen om översättningsdirekthet (se avsnitt 2.5.1). Detta yttrar sig huvudsakligen på två sätt. För det första formulerar samtliga förläggare negativa påståenden om indirekt översättning. Hälften av dem kan, eller vill, däremot inte ange någon enda positiv aspekt av indirekt översättning som översättningsmetod. För det andra lyfter förläggarna fram hur de har försökt mildra eventuella negativa konsekvenser på den litterära kvaliteten – och i förlängningen förekomma eventuella *sanktioner* mot förlaget, får man anta – på grund av beslutet om att använda en indirekt översättningsmetod.

I enkätsvaren framkommer emellertid också att förläggarna ägnar förutsättningar i samband med en indirekt översättning stor omsorg. Förläggarna ser den indirekta översättningsmetoden som det enda sättet att kunna ge ut de aktuella verken, vilket för vissa förläggare är en viktig del i deras strävan

att erbjuda svenskspråkiga läsare litteratur skriven utanför den anglosaxiska kultursfären. Några förläggare konstaterar i samband med detta att det positiva med indirekt översättning kan sägas vara att verket i alla fall kom ut på svenska, vilket det kanske inte hade gjort annars samt att det är bättre med en indirekt översättning av god kvalitet än en direktöversättning av mindre god kvalitet. Den indirekta översättningsmetoden uppfattas alltså av vissa av förläggarna som det pris man får betala för att författare från perifera språkområden ska kunna få en större spridning. Dessa tankar kan sägas vara i enlighet med Casanovas (2021:423).

På 2000-talet har de litterära agenterna kommit att spela en allt större roll för förläggarnas val av verk att publicera (jfr Rüegg 2023:270). Resultaten i Delstudie 2 visar att detta gäller även vid indirekt översättning. Agenter kan både föreslå titlar för översättning och komma med förslag på (språk)version att översätta den svenska texten från. Enligt en förläggare har agenterna, för de stora och mellanstora förlagen, helt tagit över översättarnas roll som introduktörer av nya författarskap (jfr Rabe 2022).

I resultatanalysen framkommer en rad faktorer som spelar in för förläggarens beslut att ge ut ett verk i indirekt översättning. Här presenterar jag först den enskilt viktigaste faktorn som visat sig motverka en förläggares val att låta utföra en indirekt översättning. Därefter tar jag upp fyra faktorer som främjar att förläggare väljer en indirekt översättningsmetod. Efter detta redogör jag för en faktor som på olika sätt antingen kan främja eller motverka valet att låta en översättare översätta indirekt. Slutligen diskuterar jag tre faktorer som undersökts, men som inte visat sig påverka förläggarbrevet i någon nämnvärd omfattning.

Den faktor som främst visat sig motverka att en förläggare uppdrar åt en översättare att utföra en indirekt översättning är den rådande normen om att skönlitterära översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket. I enkätsvaren har denna norm visat sig genom förläggarnas generellt negativa uttalanden om indirekt översättning, vilka kan jämföras med den publiceringsstatistik som tagits fram inom ramen för Delstudie 1.

Vissa förläggare anger också att de försökt ombestyrda en direktöversättning där en översättare skulle översätta *från* sitt modersmål, innan förläggaren beslutade om att låta översätta verket i fråga, eller ett tidigare verk från samma språk, indirekt. I den mån vi kan tala om en norm för översättningsriktning, dvs. att översättare förväntas översätta till sitt starkaste språk, tycks denna norm alltså ändå vara svagare än normen om direktöversättning (se avsnitt 2.5.1–2.5.2), eftersom förläggarna i de aktuella fallen valde att *först* bryta mot normen om översättningsriktning, *innan* de valde att bryta mot normen om översättningsriktningens direktitet.

De fyra viktigaste faktorerna som *främjar* förläggarens beslut att låta översätta ett verk indirekt har i avhandlingen visat sig vara följande:

1. Att det saknas erfarna, tillgängliga översättare från det ursprungliga källspråket (se avsnitt 3.1).
2. Att det redan finns en befintlig översättning gjord av författaren själv till ett annat, mer centralt språk (se avsnitt 5.4.1).
3. Att någon aktör på romanens "avsändarsida" förespråkar indirekt översättning (se avsnitt 5.3.3.1 Och 5.4).
4. Att tidigare verk av författaren, eller av någon annan författare som skriver på samma språk, redan har översatts indirekt till svenska (s.k. Fortsättningsutgivning, se avsnitt 5.3.2.3).

Den första faktor som bidrar till att det kan bli aktuellt med en indirekt översättning är alltså bristen på tillgång till erfarna översättare från ett visst språk. Denna faktor kan tyckas uppenbar. Samtidigt visar den att förläggare i vissa fall är beredda att utsätta förlaget för *sanktioner*, på grund av brottet mot normen om direktöversättning, i syfte att låta röster från sällan översatta språk, dvs. perifera språkområden, bli hörda på svenska (se avsnitt 2.5). Överlag framhävde också förläggarna att de ansträngde sig för att välja bra översättare till svenska och medierande texter av god kvalitet. Detta resultat stämmer överens med att den preliminära normen att översättningar ska göras direkt från det ursprungliga källspråket, är aktuell i Sverige den undersökta perioden. Förläggarna har helt enkelt försökt kompensera för det faktum att det enligt dem inte gick att göra någon direktöversättning och att de i och med den indirekta översättningsmetoden bröt mot den upplevda normen om direktöversättning.

Den andra faktorn som främjar indirekta översättningar har visat sig vara om författaren på något sätt varit involverad i översättningen till det medierande språket. I dessa fall har förläggarna angett detta som en förmildrande omständighet i samband med valet att låta göra en indirekt översättning. När en självöversättning använts som källtext för översättningen till svenska uttrycker vissa förläggare till och med att en sådan översättning i stort sett är som vilken annan ursprunglig källtext som helst.

Den tredje faktorn som främjar indirekta översättningar inte bara *främjar* indirekt översättning, utan kan sägas vara avgörande för förläggarnas val att låta ombesörja en indirekt översättning. Denna faktor är om författaren, författarens agent, eller någon annan i källspråkskulturen, förespråkar en indirekt översättning, dvs. ett avsteg från normen om direktöversättning. Ibland tycks t.ex. avsändarsidan ha använt erbjudandet om att översätta verket indirekt som ett sätt att underlätta för den svenska förläggaren och därmed göra det mer lockande att förvärva översättningsrättigheter till verket i fråga.

Det som framkommit i fråga om den tredje faktorn bidrar i viss mån till att modifiera Tourys (2012:21) uttalande om att den medierande texten ”[is] assigned the role of a source text not because of anything it may inherently possess, but in accordance with the concerns of a new prospective recipient system”. Tourys uppfattning att den medierande texten väljs i enlighet med hänsynstaganden i den blivande målkulturen stämde troligen när Toury skrev sin bok. I dag finns det uppenbarligen intressenter även på avsändarsidan som kan ha en åsikt om val av medierande språk, vilket alltså Delstudie 2 har visat.

Den fjärde faktorn som visat sig främja indirekt översättning gäller *fortsättningsutgivning*, vilket har framträtt som en viktig faktor när det gäller förläggarnas val av översättningsmetod. Vid de tillfällen då författaren, eller någon annan författare från samma språkområde, tidigare publicerats i indirekt översättning på svenska används detta ofta som förklaring av förläggarna till hur det kom sig att ett visst verk översatts indirekt. Detta kan alltså tyda på ett pragmatiskt agerande från förläggarnas sida, eller möjligen, i vissa fall, en strävan efter kontinuitet och att en och samma översättare ska kunna bygga upp en mer långvarig relation till verk av en viss författare, eller ett visst språkområde, om än indirekt.

En faktor som har visat sig både kunna främja och motverka en indirekt översättning är förläggarens egna språkkunskaper. Den indirekta översättningsmetoden har främjats i de fall förläggaren själv varit översättare eller redaktör för verket i fråga, eftersom källtexten därmed har behövt vara på ett källspråk som förläggaren behärskar. I de fall förläggaren varken fungerat som översättare eller redaktör för verket i fråga tycks inte heller förläggarens egna språkkunskaper ha någon större inverkan på valet av översättningsmetod.

Tre faktorer som undersökts i avhandlingen men som inte tycks spela någon avgörande roll i samband med förläggares beslut om att låta göra en indirekt översättning eller ej är: 1. förlagens storlek, 2. fokusland eller temaspråk för Bokmässan i Göteborg och 3. Kulturrådets stöd till översatt litteratur.

I avhandlingen kategoriseras de förlag som publicerat romaner i indirekt översättning 2000–2015 baserat på deras totala årliga utgivning som Små, Mellanstora eller Stora förlag. Undersökningen har visat att förlagsstorlek inte tycks spela någon avgörande roll för en förläggares val att publicera ett visst verk i indirekt översättning. Under de 16 år som undersökningen omfattar har förlag av alla storlekar publicerat sådana översättningar. Noteras kan ändå att av de förlag som publicerat någon roman i indirekt översättning står förlagens storlek mer eller mindre i omvänd proportion till antalet publicerade indirekta översättningar. Det vill säga att sett till hela förlagets skönlitterära utgivning har Små förlag en större procentandel indirekta översättningar i sin utgivning. Det framkommer också att Stora förlag i högre grad använder engelska som

medierande språk, medan Små förlag i lite högre grad använder (semi)perifera språk som medierande språk (se avsnitt 4.3.5).

I fråga om Bokmässans eventuella inverkan på vilka böcker ett förlag väljer att ge ut har Rüegg (2023:183) konstaterat att Bokmässans fokusspråk eller det land Bokmässan har som *hedersgäst* ett visst år positivt tycks påverka utgivningen av (direkt)översättningar från tyska. Något liknande samband mellan de årliga fokusspråken, temaländerna eller Bokmässans *hedersgäst* och de språkområden från vilka det getts ut indirekta översättningar de undersökta åren tycks inte föreligga. Förläggarna motiveras alltså inte påvisbart av Bokmässans tema till att ge ut översättningar från språk de inte kan hitta direktöversättare för.

I den mån bokmässor har betydelse för förläggare av indirekt översatta litterära verk tycks denna betydelse alltså snarare bestå i möjligheten att upptäcka nya författare och verk att ge ut, än i möjligheten att uppmärksamma bibliotek och bokhandlar på förlagets böcker, eller att sälja böcker till allmänheten. Att Bokmässans betydelse inte tycks särskilt stor bland förläggare av indirekta översättningar kan emellertid bero på att det fram till nyligen varit tämligen svårt att få en överblick över vilka som är Bokmässans kommande fokusspråk eller temaländer.

I motsats till vad som kan antas tycks inte heller Kulturrådets bestämmelser gällande stöd till översatt litteratur ha spelat någon roll för förläggares val att låta översätta ett utländskt verk indirekt (se avsnitt 5.4.1). Trots att detta stöd troligen spelar en viss roll för förläggarna svarade ingen av de deltagande förläggarna i Delstudie 2 att bidrag eller stöd spelade någon roll för deras val av översättningsmetod. Resultaten från Delstudie 1, där det undersöks för vilka romaner som förlagen ansökt om stöd från Kulturrådet, och för vilka romaner detta stöd beviljats, stöder också förläggarnas uttalanden (se avsnitt 4.3.6.2). Indirekta översättningar tycks beviljas litteraturstöd från Kulturrådet ungefär dubbelt så ofta som direktöversatt litteratur. Det verkar alltså i realiteten enklare för förlagen att få stöd för indirekt översatta verk än för direktöversatta. Detta faktum kan tolkas som att även Kulturrådet bedömer att dessa texter håller en generellt hög kvalitet.

Avhandlingens tredje övergripande frågeställning gäller vilka textuella uttryck som indirekt översättning kan ta sig. I syfte att besvara denna fråga har jag i Delstudie 3 fokuserat på förekomsten och översättningen av dels flerspråkighet, dels olika kulturspecifika element i en romantriplett bestående av en ursprunglig källtext på afrikaans (KT1), dess direktöversättning till engelska (MT1/KT2) och dess indirekta översättning till svenska (MT2), vilken har den engelska texten som källtext. Romanen är skriven av Deon Meyer, som är den författare som blivit översatt indirekt till svenska flest gånger 2000–2015 (se avsnitt 4.3.3).

Delstudie 3 tar sina utgångspunkter i en modell för analys av litterär flerspråkighet, vilken har utarbetats av Haapamäki och Eriksson (2017) i kombination med Pedersens (2011) översättningslösningar för översättning av kulturspecifika element. Analysen gäller ett begränsat antal fenomen. Härigenom är det möjligt att göra en detaljerad analys av vad som *kan* hända vid indirekt översättning. Däremot ger delstudien inte någon generell bild av samtliga tänkbara förändringar som kan uppstå vid indirekt översättning. Den undersökta romantrioletten utgör också lite av ett specialfall med tanke på att engelska är det språk som främst används för språkväxling i KT1 samtidigt som engelska är målspråk för MT1/KT2.

Resultatet av undersökningen har visat att i princip inget av den manifesta språkväxling till engelska som finns i KT1, återges i de två översättningarna, eftersom dessa inslag assimilerades med övrig text i den engelska översättningen. Därmed har inte översättaren av MT2 haft någon möjlighet att veta att det funnits flerspråkighet i dessa textsegment (se dock nedan).

Den asymmetriska maktrelation som råder mellan språken afrikaans och engelska i Sydafrika, och som hela tiden ligger under ytan i KT1, kommer inte till uttryck i översättningen till engelska, eftersom översättaren inte har några rimliga sätt att återge denna flerspråkighet. På grund av brottet mot den preliminära normen om översättningsdirekthet, som resulterar i att översättningen till svenska görs från den engelska översättningen, återges inte heller i MT2 något av den i KT1 påvisade språkliga maktobalansen mellan afrikaans och engelska.

Manifest flerspråkighet med språkväxling från afrikaans till andra språk än engelska visar sig emellertid överföras oförändrad till de båda översättningarna. Detsamma gäller innehållet i textsegment med latent flerspråkighet. Dessutom överför översättaren till engelska vid ett flertal tillfällen enstaka ord eller fraser på afrikaans till den engelska måltexten, troligtvis som en slags kompensation för den förlorade flerspråkigheten i form av växlingen mellan afrikaans och engelska som förekom i KT1. Samtliga dessa fall av ord eller fraser på afrikaans överförs också från MT1/KT2 till MT2.

När det gäller egennamn i romanen visar sig det motsatta mönstret jämfört med det som sker med den manifesta flerspråkigheten i form av inslag på engelska. Den engelska översättaren översätter de flesta namn till engelska, eller använder befintliga officiella ekvivalenter. Den svenska översättarens generella strategi är däremot att överföra egennamnen från den engelska texten oförändrade. Inslagen på engelska är alltså mer framträdande i den svenska översättningen på bekostnad av egennamnen på afrikaans.

I fråga om översättningen av artighetstitlar framkommer att den svenska översättaren har använt sig av texten på afrikaans och överfört titlarna i den form de hade i den ursprungliga källtexten, oberoende av hur titlarna återgi-

vits i den engelska översättningen. Översättaren till svenska använder alltså genomgående titlarna som en sorts *enstaka manifesta inslag på ett annat språk*, dvs. en form av *selective reproduction* (se avsnitt 6.3.1), för att visa vilket språk som används för en replik. Med hänsyn till att översättaren till svenska visat sig ha tillgång till och konsultera den ursprungliga källtexten på afrikaans kan alltså den svenska översättningen sägas vara en *kompilationsöversättning*, dvs. översättaren har gjort bruk av mer än en källtext (se avsnitt 1.3).

Av ovanstående framgår att engelskans betydelse och användning i (det fiktiva) Sydafrika framträder på olika sätt i KT1, MT1/KT2 och MT2. I KT1 talar många av romankaraktärerna engelska medan t.ex. geografiska namn och namn på institutioner och företag är på afrikaans. I MT1/KT2 tycks romankaraktärerna genomgående tala engelska, med enstaka inslag av ord på afrikaans. Geografiska namn och namn på institutioner och företag är huvudsakligen på engelska. I MT2 slutligen, tycks romankaraktärerna nästan uteslutande tala svenska, som motsvarighet till att de talar afrikaans, medan geografiska namn och namn på institutioner och företag är på engelska.

Det sätt på vilket den litterära flerspråkigheten framträder i MT2 beror alltså bl.a. på följande två saker. För det första beror den på den speciella situation som råder i och med att romanen utspelar sig i ett flerspråkigt land där engelska alltmer kommit att fungera som lingua franca på bekostnad av landets övriga officiella språk. För det andra beror den på att engelska samtidigt var både det mest frekventa språket för språkväxling i den ursprungliga källtexten och det språk som användes som medierande språk för översättningen till svenska.

Resultaten i fråga om flerspråkighet och kulturspecifika element i MT2 är i linje med det som Grutman (2006:22) beskrivit som risken för omvända konnotationer vid översättning; det som var hemtamt och bekant för läsarna av den ursprungliga källtexten blir i stället det exotiska och framträdande i översättningen, medan det som var det mer exotiska och framträdande kan bli det hemtama och bekanta. I Delstudie 3 gäller det senare emellertid främst de ord och fraser på afrikaans som den engelska översättaren för in i MT1/KT2 och vilka överförs i princip oförändrade i MT2.

Förlusten av manifest flerspråkighet i form av engelska inslag kan ses som en effekt av en acceptansinriktad översättningsstrategi från översättaren till engelskas sida. Det är emellertid svårt att tänka sig en hållbar alternativ strategi som bevarar just denna typ av språkväxling. I övrigt är merparten av översättningslösningarna i både MT1/KT2 och MT2 adekvansinriktade, och inga större målspråksanpassningar har kunnat identifieras. Undantag finns dock, t.ex. i fråga om vad läsarna av respektive språkversion förväntas känna till om Afrikas postkoloniala historia (se avsnitt 6.7.2) och i fråga om hur vardagliga eller negativt värdeladdade uttryck romankaraktärerna tillåts använda i respektive språkversion (se avsnitt 6.6.4.3 och 6.7.2). Som Nordman (2009:107) påpe-

kar är frågan om adekvans- eller acceptansinriktning för Toury en ”fråga om översättning mellan kulturer, alltså översättning som innefattar någon form av kulturell-transfer” [sic]. Som framgår i Delstudie 3 är det emellertid inte alltid fråga om strikt *kulturell transfer* vid intrakulturell mellanspråklig översättning, som i fallet med översättning afrikaans-engelska i Sydafrika.

Av resultaten framgår alltså att en översättare som översätter indirekt är synnerligen beroende av *hur* översättaren av den medierande texten har översatt denna. Men därtill kan sägas att det spelar roll *vilket språk* som väljs som medierande språk. Sannolikheten att medierande text och indirekt översättning ska vara adekvansinriktade torde öka ju närmare käll- och målspråken är varandra, geografiskt och typologiskt, medan sannolikheten att översättningarna är acceptansinriktade ökar med geografiskt och/eller typologiskt avstånd. Denna bedömning är i enlighet med Pedersens uppfattning att de *transkulturella* kulturspecifika elementen inte utgör några stora utmaningar för översättare, eftersom dessa element delas av källspråskulturen och målspråskulturen, medan de *monokulturella* kulturspecifika elementen – som alltså inte delas av de två kulturerna – kan utgöra betydande svårigheter för översättaren, och eventuellt leda till en mer acceptansinriktad översättning (se avsnitt 6.3.4 och 6.7.2).

Den huvudsakligen adekvansinriktade översättningsstrategin i MT2, i fråga om flerspråkighet och de undersökta kulturspecifika elementen, skulle kunna ses som överraskande med tanke på ett antal aspekter. Detta gäller bl.a. den allmänt negativa inställningen till indirekt översättning, förläggarnas betänkligheter kring val av översättningsmetod, deras i vissa fall uttryckta farhåga att översättare som översätter indirekt skulle ta sig mer friheter än en direktöversättare samt kriminalromanens tämligen låga status som litterär genre. Enligt mig visar denna adekvansinriktade översättningsstrategi emellertid på något som har lyfts fram även tidigare (se t.ex. Hekkanen 2014; Adler 2016; jfr dock Edström 1989), nämligen att indirekt översättning inte nödvändigtvis behöver avvika mer från den ursprungliga källtexten än vad en direktöversättning gör.

I just Delstudie 3 har förmodligen det faktum att översättaren av MT1/KT2 dels haft ett nära samarbete med författaren, dels själv befunnit sig i landet för romanens ursprungliga källspråk, spelat en roll för detta resultat. I tillägg härtill kan påpekas att det som undersökts i Delstudie 3 är några utvalda aspekter av översättningarna, vilka inte nödvändigtvis utgör hela bilden av desamma.

Av Delstudie 3 kan man trots allt dra följande slutsats. Om den övergripande samhällsnormen förespråkar direktöversättning kan det hända att även översättare som faktiskt översätter indirekt eftersträvar ett adekvansinriktat översättningssätt. Denna slutsats kan sägas vara i överrensstämmelse med Toury (2012:84), som konstaterar att ”a norm which blocks mediated trans-

lation is likely to be connected with a greater proximity to the initial norm of adequacy”.

Tourys konstaterande, i kombination med den undersökta romantriplekens specifika omständigheter och Casanovas tankar om ackumulations- och konsekurationsöversättning, kan bidra till att förklara att inga större förändringar skett i de undersökta översättningarna. Med Casanovas terminologi skulle indirekta översättningar till svenska kunna ses som *ackumulationsöversättningar*, vilka syftar till att öka målspråkskulturens litterära prestige. I fråga om indirekta översättningar är ackumulationsöversättningarna baserade på *konsekurationsöversättningar* (till engelska eller något annat centralt språk). Dessa konsekurationsöversättningar upphöjer och konsekurerar på olika sätt de ursprungliga verken när dessa väljs ut för att utgöra del av en dominerande litteratur, i form av en översättning till den kulturens språk (se avsnitt 2.4).

Enligt Casanovas synsätt översätts inte litteratur med lägre prestige till centrala språk, eftersom dessa språk redan har alla genrer av litteratur till sitt förfogande inom sitt eget fält. Det är alltså endast litteratur som anses vara av god kvalitet eller av särskilt stort intresse, och som på något sätt passar in i den konsekurerande litteraturen, som konsekurationsöversätts till engelska och andra centrala språk. Det är därmed inte så att all litteratur som översätts från engelska till svenska är högprestigelitteratur. Om källtexten för den svenska översättningen i fråga är en översättning till engelska från ett annat språkområde, kan detta emellertid i de flesta fall ses som ett tecken på att det rör sig om litteratur som av någon anledning anses ha viss prestige.

Jag avslutar nu redogörelsen för de svar som delstudierna ger på de tre övergripande frågeställningarna för att åter fokusera på avhandlingens syfte, nämligen att klarlägga förekomsten av, möjliga orsaker till och resultat av indirekt översättning av romaner till svenska i Sverige under perioden 2000–2015. För att uppnå detta syfte har jag använt mig av ett tillvägagångssätt med s.k. mixed-methods, där jag har kombinerat olika metoder och material för att belysa fenomenet indirekt översättning ur flera olika perspektiv.

En utgångspunkt i avhandlingsarbetet har varit att varken förespråka eller avråda från användningen av indirekt översättning vid skönlitterär översättning (jfr Alvstad 2017; Davier m.fl. 2023:4, 7). Som konstaterats i kapitel 1, inledningen till denna avhandling, behövs ytterligare forskning på nutida material för att kunna föra en välgrundad diskussion om omständigheter i samband med indirekt översättning under samtida förhållanden.

Ett resultat som framkommit i avhandlingen är också den stora spridning i fråga om omständigheter med koppling till de aktuella indirekta översättningarna. Det är t.ex. en ansevärd mängd ursprungliga källspråk som legat till grund för översättningarna, men även förvånande många medierande språk (27 respektive 6). De förlag som givit ut översättningarna hör till alla storleks-

kategorier från de allra minsta till de största och äldsta i Sverige. På liknande sätt skiljer förläggarna sig åt i fråga om språkkunskaper, och etablering i branschen, även om många varit förläggare en lång tid vid tidpunkten för den indirekta översättningens publicering.

Ytterligare en viktig omständighet, som framkommit och belyses i avhandlingen, är vad man kan kalla intressekonflikten mellan att medverka och att inte medverka till en indirekt översättning. Denna intressekonflikt kan utspela sig på minst tre nivåer: inom ett förlag, mellan förlaget och en översättare samt eventuellt inom översättaren.

Inom förlaget handlar konflikten om att det finns ett verk som man av olika skäl vill ge ut, men att man samtidigt inte vill bryta mot normen om direktöversättning och eventuellt minska förlagets prestige på grund av ett negativt mottagande av den indirekta översättningen. Därför försöker sannolikt förlaget, när de ansvariga bestämt sig för en indirekt översättning, anlita en så konsekrerad översättare som möjligt, för att denna ska kunna stå garant för översättningens kvalitet och samtidigt kunna låna lite av sin prestige till översättningen i fråga. För den kontaktade översättaren kan eventuellt en liknande intressekonflikt utspela sig. Erbjudan om att översätta ett verk kan vara lockande om det är ett intressant eller angeläget verk, eller av ekonomiska orsaker. Samtidigt måste översättaren värna sitt goda rykte för att inte förlora i prestige genom att associeras med en kritiserad indirekt översättningsmetod.

Att befatta sig med en indirekt översättning kan alltså minska en aktörs prestige på det litterära översättningsfältet, samtidigt som det behövs aktörer med en hög grad av konsekration för att bidra till att höja en indirekt översättnings litterära prestige och grad av konsekration. För förläggarna i Delstudie 2 har det därför överlag visat sig vara viktigt att hitta översättare med en hög grad av konsekration. För en fjärdedel av romanerna poängterade förläggarna explicit att de varit angelägna om att hitta en riktigt bra översättare till svenska.

Förläggarnas betoning av vikten av erfarna översättare i just detta sammanhang speglas i översättarnas höga grad av konsekration, vilken framkommer i Delstudie 1. Mer än hälften (24 av 46) av översättarna befinner sig i erkännande- eller bekräftelsefasen enligt Bourdieus/Lindqvists modell för att mäta graden av konsekration (se avsnitt 3.4). I anslutning till detta kan konstateras att nästan hälften av förläggarna (7 av 16) anger att de inte försöker styra översättarnas arbetsprocess. Detta är i linje med högprestigeöversättares större frihet att utforma sitt arbete (se avsnitt 5.3.3.2).

I denna studie har det dessutom framkommit att vissa av de översättare som arbetat med indirekta översättningar till svenska, liksom många direktöversättare, i synnerhet högprestigeöversättare, håller kontakt med författaren under arbetets gång (se avsnitt 5.3.3.1 och 5.4.2). Detta visar att Dollerups (2000)

uppfattning att översättarens trohet mot författaren försvagas vid indirekt översättning eftersom de inte kan ha kontakt, bör modifieras eller omprövas.

I fråga om priser, prestige och indirekt översättning kan, utöver översättarnas konsekurationsgrad, även noteras att flertalet av de indirekt översatta författarna och deras verk, både i original och i (indirekt) översättning, erhållit många prestigefulla priser. I anslutning till detta kan man också lägga märke till att Rüegg (2021:247) kommer fram till att under perioden 1970–2017 översattes hela eller delar av den svenska utgivningen av *sex* olika Nobelpristagare i litteratur via ett medierande språk. Läger man till Nobelpristagaren i litteratur år 2024, den sydkoreanska författaren Han Kang, är den siffran *sju*. Det tycks alltså inte utgöra något hinder för att en författare ska kunna erhålla Nobelpriset i litteratur, att författaren har översatts indirekt till svenska. Baserat på att Rüegg (2021:55) endast identifierat *två* Nobelpristagare efter 1970 vilka inte publicerats på svenska innan de tilldelades priset, tycks den indirekta översättningen snarare ha varit en del av förutsättningarna än ett hinder för att författaren skulle erhålla priset. Det verkar alltså vara viktigare att författaren alls finns översatt till svenska än att hen är just direktöversatt.

Med detta sagt är det inte säkert att den indirekta översättningsmetoden förblir okritiserad. I samband med 2024 års Nobelpris i litteratur blev uppståndelsen tämligen stor framför allt vad gäller romanen *Vegetarianen* (2016), på grund av de upplevda skillnaderna mellan det sydkoreanska originalet och översättningen till engelska, vilken utgjort medierande text för bl.a. översättningen till svenska. Debatten resulterade i att det utgivande förlaget, Natur och Kultur, öppnade för att eventuellt låta nyöversätta romanen till svenska, direkt från den ursprungliga källtexten (Lindkvist & von Otter 2024).

En förhoppning har ändå varit att kunna bidra med en mer nyanserad bild av fenomenet indirekt översättning. Likt Ivaska m.fl. (2023:780) anser jag att det är viktigt att indirekt översättning införlivas som ämne på översättningsutbildningar, även om jag inte ser som främsta syfte att ”future generations can stop repeating the mantra according to which indirect translation is evil and should be avoided”. Snarare ser jag det som principiellt viktigt att bevara, och främja, språklig kompetens och mångfald i samhället. Således anser jag att det är viktigt att översättare och andra aktuella yrkeskategorier är medvetna om för- och nackdelarna med indirekt översättning, eftersom språksituationen i världen under överskådlig tid tycks fortsätta att uppvisa både (hyper)centrala, och (semi)perifera språk. Så länge denna situation kvarstår, och även nuvarande mönster för översättning, kommer det att finnas behov av indirekta översättningar. Därför anser jag att det är lämpligt att på översättarutbildningar uppmärksamma hur översättare för bästa möjliga resultat kan ta sig an ett uppdrag som omfattar indirekt översättning.

I det följande diskuterar jag det jag uppfattar som avhandlingens främsta vetenskapliga bidrag. Först tar jag upp några generella bidrag och sedan några med utgångspunkt i de specifika delstudierna. Denna avhandling om indirekt översättning till svenska i Sverige 2000–2015 har bidragit till den samlade kunskapen om det litterära översättningssystemet generellt och om indirekt översättning i Sverige. Avhandlingen bidrar med empirisk kunskap om indirekt översättning av romaner på ett antal sätt. Vi vet nu bl.a. det faktiska antalet sådana indirekta översättningar som publicerats i Sverige under 16 år i början på 2000-talet. Vi vet också vilka de ursprungliga källspråken är och vilka medierande språk som används för överföringen. Mig veterligen har inte någon sådan heltäckande undersökning gällande samtliga ursprungliga källspråk och medierande språk till samma målspråk gjorts för något språkområde tidigare (se dock Allwood 2021). Också Bilaga 1, där de 70 indirekta översättningarna förtecknas, kan ses som ett bidrag till forskarsamhället och inbjuder till fördjupade och/eller komparativa studier med koppling till detta material.

Vidare har avhandlingen bidragit till att göra Nationalbibliografen i Libris till en mer pålitlig källa för framtida översättningsrelaterade studier (se avsnitt 4.2.2). Vid materialsammanställningen för Delstudie 1 upptäcktes ett hundratal felaktigheter i de bibliografiska posterna i Nationalbibliografen och dessa felaktigheter har systematiskt sammanställts och rapporterats till Kungliga biblioteket, som har korrigerat och kompletterat posterna i Nationalbibliografen. Här kan noteras att Ivaska (2020a:83) föreslår att akademien kan bidra till att göra bibliografier bättre i framtiden just genom att forskare rapporterar in felaktigheter i bibliografier till dem som ansvarar för bibliografierna.

Baserat på Kulturrådets riktlinjer för stöd till utgivning av översatt litteratur (2020) har tidigare antagits att det är svårt för indirekta översättningar att beviljas sådant stöd. Som framkommer i avsnitt 4.3.6.2, tycks emellertid fallet snarast vara det motsatta. Även om antalet ansökningar om stöd för indirekta översättningar är mycket litet jämfört med antalet ansökningar om stöd för direktöversättningar är det procentuellt sett nästan dubbelt så många indirekta översättningar som beviljats litteraturstöd per år 2000–2015 jämfört med statistiken för alla ansökningar åren 2017–2018. Detta skulle kunna bero på att Kulturrådet blivit mer restriktivt med att bevilja bidrag på senare år, men det framgår ändå tydligt att en indirekt översättningsmetod i realiteten inte utgör något betydande hinder för att en översättning ska erhålla statligt litteraturstöd.

I avsnitt 2.7.2 redogörs för tidigare identifierade orsaker till indirekt översättning. De 14 orsaker som beskrivs där har i denna avhandling kunnat specificeras och kompletteras (se avsnitt 5.4.1). Två nya, viktiga orsaker har också framkommit här. För det första är det så att förläggaren, om det finns en översättning gjord av författaren själv till ett mer centralt språk, ofta ser självöver-

sättningen som likvärdig med texten på det ursprungliga källspråket och väljer denna självöversättning som källtext – eftersom det finns fler översättare från det mer centrala språket. För det andra är det så att förläggarna i flera fall har beskrivit att en viss indirekt översättning gjordes via ett medierande språk därför att tidigare verk från samma språk också översatts indirekt. Detta har jag valt att kalla *fortsättningsutgivning*. Förläggaren fortsätter helt enkelt med en metod som hen framgångsrikt har använt tidigare.

Avhandlingen ger också ett antal bidrag av empirisk och teoretisk-metodologisk karaktär utifrån översättningsanalysen i fråga om flerspråkigheten i en roman. Analysen har bl.a. visat på sätt som översättare av (indirekt) översatta romaner kan försöka kompensera eventuell förlust av litterär flerspråkighet. En indirekt översättares eventuella kompensationsförsök är naturligtvis beroende av att hen i någon mån förstår KT1. I resultaten har också framkommit att olika sorters litterär flerspråkighet tycks olika svår för översättare att bevara beroende på bl.a. om flerspråkigheten är *manifest*, *latent*, *komplementär* eller *parallell* (se 6.7.1).

Dessutom har avhandlingen gett teoretiskt-metodologiska bidrag i form av ett försök till vidareutveckling av Haapamäkis och Erikssons modell (2017). För det första har avhandlingen bidragit till att utveckla modellen genom att kategorisera förekomsterna av *latent flerspråkighet i form av enstaka manifesta inslag* som förekommer av *manifest flerspråkighet* i stället för *latent*, eftersom det är *funktionen* som är att visa på latent flerspråkighet, inte *formen* (se avsnitt 6.3.2). För det andra har i avhandlingen framkommit ett förslag på hur modellen kan utvecklas i fråga om analysen av flerspråkighetens funktioner genom att forskaren inkorporerar Tidigs (2014) fyra kategorier av funktioner för litterär flerspråkighet. I avsnitt 6.7.2 har även givits förslag på ett par sätt att komplettera Pedersens taxonomi för analys av översättningslösningar av kulturspecifika element. Syftet med det senare är att göra Pedersens kategorier mer användbara när det gäller analys av skönlitteratur, i tillägg till analys av undertexter, vilket är taxonomins ursprungliga användningsområde.

Alla vetenskapliga undersökningar måste avgränsas i fråga om material och antal forskningsfrågor som kan formuleras och besvaras. Oavsett hur dessa avgränsningar görs riskerar forskaren att härigenom tvingas avstå från att göra intressanta upptäckter, identifiera mönster och utnyttja belysande perspektiv. Nedan diskuterar jag fyra områden som förtjänar mer uppmärksamhet i framtida forskning om litterär översättning i stort och i synnerhet vad gäller forskning om indirekt översättning. Dessa områden är 1. Författares samlade utgivning i indirekt översättning, 2. Vilken information som anges på indirekta översättningsars upphovsrättsidor, 3. Kopplingen mellan indirekt översättning och den framväxande isomorfismen inom förlagsbranschen och 4. Översättningen av litterär flerspråkighet.

Det som i min undersökning av indirekta översättningar 2000–2015 kan tyckas vara enskilda förekomster av indirekt översättning är i själva verket många gånger bara ett utsnitt ur en författares samlade verk i indirekt översättning till svenska. Som exempel kan nämnas Bernardo Atxaga som är representerad med en roman i Delstudie 1. Tre av hans verk har publicerats i indirekt översättning av ett och samma förlag under perioden 1994–1998. För att få fram och kunna belysa sådana förekomster skulle alla de enskilda författarnas utgivning på svenska behöva kartläggas från början till slut (jfr Rüegg 2021; 2023). Genom att följa de olika författarnas karriärer i svensk utgivning skulle man också kunna bekräfta eller vederlägga den hypotes som ibland framförs om att författare som översätts indirekt översätts av ett större antal översättare än författare som översätts direkt (se avsnitt 2.7.3).

Det faktum att 29 av 43 författare i mitt material enbart publicerats i indirekt översättning en enda gång under perioden (se avsnitt 4.3.3), skulle emellertid kunna peka på ett annat fenomen, som också skulle kunna undersökas i framtiden: Kan det vara så att författare vars verk översätts indirekt till ett visst språk i genomsnitt får färre verk översatta än författare som översätts direkt? Detta skulle kunna sägas vara det förväntade av åtminstone två skäl. För det första kan det sägas vara det förväntade eftersom den indirekta översättningsmetoden innebär att det litterära polysystemets (semi)periferier kommunicerar med viss fördröjning på grund av att författaren först måste *upptäckas* och översättas till ett mer centralt språk. För det andra kan det också sägas vara det förväntade eftersom en indirekt översättning innebär ett normbrott och därmed en viss risk för förläggaren. Om det sedan visar sig att en författares första översatta verk inte tycks uppskattas i målspråkskulturen (MT2-kulturen) kanske förläggaren, i högre grad än vid direktöversättning, drar sig för att låta översätta ytterligare verk av samma författare. Detta bör i alla fall undersökas i framtiden.

Det andra området som skulle kunna undersökas gäller upphovsrättssidorna. Närmare bestämt huruvida det på upphovsrättssidan, eller på någon annan plats i en indirekt översättning, framkommer att det rör sig om just en indirekt översättning, och i så fall på vilket sätt. Konstateras kan emellertid att det inte alltid är samma text som döljs vid dold indirekt översättning (jfr avsnitt 2.7.1). I fråga om t.ex. *Alexander*-triologin, översatt från italienska till svenska via engelska, nämns engelskans roll inte på upphovsrättssidan. I andra fall är det den ursprungliga källtexten som inte redovisas. Så är fallet med t.ex. *Skuggor över Hudsonfloden*, översatt från jiddisch till svenska via engelska. Där är det bara den engelska/medierande texten som nämns på upphovsrättssidan, så att verket kan tyckas författat på det medierande språket. Det senare fenomenet skulle eventuellt kunna vara vanligare när det rör sig om självöversättare. Omständigheterna i fråga om hur en översättnings indirekthet framställs

på upphovsrättssidan på indirekt översatta verk behöver undersökas vidare, exempelvis för att utreda eventuella mönster angående vilket av det ursprungliga källspråket och det medierande språket som lyfts fram respektive tonas ned, eller döljs, när det gäller dolda indirekta översättningar.

Det tredje området som skulle kunna undersökas vidare gäller kopplingen mellan indirekt översättning och den internationella bokmarknadens växande isomorfism. Som konstaterats i avsnitt 3.1 och 5.4.2 bidrar isomorfismen mellan olika nationella bokmarknaders förlag, vilka identifierar sig med varandra, och som har en likartad utgivningsprofil, till att dessa förlag allt oftare fattar liknande utgivningsbeslut. Frågan är om denna generella tendens till isomorfism, faktiskt även främjar en likriktning i fråga om val av översättningsmetod. Är det så att förläggare, när de har identifierat ett verk att låta översätta, även följer kollegans val av översättningsmetod, om denna metod innebär indirekt översättning?

Det fjärde, och sista området, som tas upp i detta sammanhang, gäller översättning av litterär flerspråkighet generellt. Björklund (2016) diskuterar om författare som skriver på ett majoritetsspråk överlag inte använder sig av språkväxling, eller använder sig av en annan sorts språkväxling, än författare som skriver på ett minoritetsspråk, eller som har en minoritetsspråksbakgrund. Mot denna bakgrund är det intressant att det i Delstudie 3 framkom att olika sorters litterär flerspråkighet tycks innebära större eller mindre utmaningar att bevara i översättning (se avsnitt 6.7.1–6.7.2). Det tycks oproblematiskt att bevara latent flerspråkighet och *parallell* manifest flerspråkighet, dvs. fall där det som sägs på det inbäddade språket även återges på verkets huvudspråk. Däremot tycks den sorts flerspråkighet som är manifest och *komplementär*, dvs. där läsaren måste behärska det andra språket för att ta del av det som sägs på det språket, vara svårare att bevara i översättning. I de fall det inbäddade språket dessutom är samma språk som det språk som översättningen har som huvudspråk blir det troligen i de flesta fall omöjligt att bevara källtextens flerspråkighet.

Det bör därför undersökas vidare om författare som skriver på ett samhälles majoritetsspråk skriver fram eventuell flerspråkighet på ett sätt som är enklare att bevara i översättning, dvs. huvudsakligen latent flerspråkighet eller parallell manifest flerspråkighet, medan författare med minoritetsspråksbakgrund i högre grad använder manifest komplementär flerspråkighet. Detta är viktigt eftersom en möjlig följd av en sådan situation skulle kunna vara att verk skrivna av majoritetsspråksförfattare får mer adekvansinriktade översättningar än verk av författare med minoritetsspråklig bakgrund, vilka skulle kunna få mer acceptansinriktade översättningar i fråga om just flerspråkigheten.

Avslutningsvis kan konstateras att indirekta översättningar utmanar den traditionella synen på översättning som överföring av ett budskap från en

källtext till en målttext. Likaså utmanar översättningen av flerspråkig litteratur den traditionella synen på översättning som överföring från ett språk till ett annat. Min förhoppning är att denna avhandling bidrar till att öka förståelsen för, och medvetenheten om, att litterär översättning kan vara mycket mera komplex än vad den traditionella synen låter påskina.

English Summary

Indirect translation (ITr), despite having been a constant phenomenon in intercultural communication for thousands of years, is still not thoroughly researched and understood. The present thesis sets out to explore indirect translation, that is, translating from another translation, in the context of present-day literary translation in Sweden. The thesis brings together studies in Nordic languages and translation studies to shed light on the phenomenon of indirect translation in the literary market of Sweden.

Aim and research questions

The objective of the thesis is to contribute to the shared knowledge concerning ITr, and concerning translation into Swedish. More specifically, the aim is to elucidate the presence, potential causes and effects of ITr of novels into Swedish that were published in Sweden between 2000 and 2015. In this way, the thesis sheds light on a phenomenon that is sometimes thought of as belonging to the past, but which can still be found in present-day translation (cf. Pięta 2014).

In this thesis, the term *indirect translation/ITr* is used in Kittel and Frank's definition (1991:3), as a "translation based on a source (or sources) which is itself a translation into a language other than the language of the original, or the target language". Thus, my research focuses on translations into Swedish that are primarily mediated via a source (or sources) other than the original source language.

There are three overall research questions in the thesis, all related to my specific topic and material:

1. When and in what ways is ITr used in the translation of novels?

2. What factors may influence a publisher's choices in connection with the publication of an ITr?
3. Which textual changes can be noted in connection with ITr?

These three research questions will be dealt with in three separate empirical studies, approaching the phenomena of ITr from different angles.

Presentation of the three empirical studies

The first empirical study is a quantitative study establishing the actual number of ITrs into Swedish in 2000–2015 and their original source languages and mediating languages. This first study addresses aspects related to the specific books translated indirectly: what types of publishing companies have published indirect translations, which types of authors are translated indirectly into Swedish, and who are the translators. Also, some promotional aspects of the Swedish book market are addressed, such as, the annual Gothenburg Book Fair with its changing themes/focus languages, and subsidies granted by the Swedish Arts Council, *Kulturrådet*, to translations made into Swedish.

The second empirical study is concerned with the publishers, their background and language skills, and their view on ITr. The study is based on the information gathered using a questionnaire and interviews with the publishers of ITrs; that is, it follows directly from the findings of the first empirical study. Furthermore, it zooms in on the specific ITr(s) of the respective publishers as regards their choice of translator and mediating text, as well as the publishers' views on the original authors' stance on mode of translation and involvement in the translation process.

The third empirical study deals with the textual changes between different versions of a Source Text – Intermediate translation – Indirect translation triplet. The material consists of three different language versions of the crime novel *Onsigbaar* (2007) written in Afrikaans by the South African author Deon Meyer. Meyer is the most translated author into Swedish indirectly between 2000 and 2015, the time scope of the present study. The two translations are the direct one of *Onsigbaar* into English, *Blood Safari* (2009), and the ITr into Swedish, *Den sista safarin* (2013), based on the English translation.

Apart from Meyer's popularity in Sweden, another reason for choosing his work as the material for this case study lay in the appropriate language combination of the texts: both the original and the mediating language would need to be within the linguistic scope of the researcher.

For the translators, *Blood Safari* (2009) and *Den sista safarin* (2013) were not the first work by Meyer they translated, but their fourth and third translation respectively. The choice of this text by Meyer was, thus, also dictated by a desire to analyse texts where the translators would have already been accustomed to Meyer's way of writing.

The specific parameters in this textual study are *heterolingualism*, i.e. multilingualism in fiction (Grutman 2006:18) and the so-called *culturally specific items* in the form of proper names and honorifics. Special focus is given to instances of heterolingualism that appear in the language that is also the target language of the first translation, i.e. English, in this case, and on what happens to such instances of heterolingualism in ITr.

Background ITr

This section presents an overview of previous findings concerning the reasons for indirect translation and a discussion on the likelihood of the publishing houses being awarded translation grants from the Swedish Arts Council in the case of an ITr.

The reasons for indirectness in translation have been discussed frequently in previous research: As a starting point for this study, fourteen main reasons for why a translation is done indirectly were identified in previous research (cf. Dollerup 2000:22; Gambier 2003:58; Ringmar 2007:6–7; 2013; 2015:165; Washbourne 2013:611–612; Pięta 2014:22–23; 2019:27; Alvstad 2017; Assis Rosa 2022:31; Pięta et al. 2023). Some of the reasons are mainly applicable to older translations, while some reasons are also, or only, applicable to more recent translations.

The fourteen reasons have been organized into three over-arching categories depending on whether they are reasons connected to the publishing house, the target culture or the source or supply aspect of the text:

A. Reasons connected to the publishing house:

1. There is a total and/or temporary lack of translators from the original source language.
2. The publisher cannot obtain a copy of the original source language text.
3. There is a suitable, often shorter, version of the text in the mediating culture.
4. An ITr can sometimes be done quicker than a direct translation.

5. It may be cheaper to translate from a central language than from a (semi)peripheral.
6. There are generally fewer risks involved for the publishing company using ITr.

B. Reasons connected to the target culture:

1. The target culture wishes to be more independent of another, dominating, culture.
2. The target culture – or the mediating culture – wishes to control the content of the text.
3. The mediating culture has high prestige in the target culture.
4. The specific mediating text has high prestige in the target culture.
5. It is considered too *difficult* to translate directly from the original source language.
6. There is an unclear boundary between original writing and translating in the target culture.

C. Reasons connected to the source culture and the original work:

1. The author wishes to be translated indirectly.
2. The literary agent or the publishing company that has bought the international publishing rights prefers indirect translation in order to maintain control of the work.

The 14 reasons above are not mutually exclusive and can sometimes overlap.

Concerning subsidies in publishing and translation, Heilbron and Sapiro (2007:8) conclude that the literature in small-scale circulation “most often relies on a system of subsidy” and that these works rather depend on “criteria of literary or intellectual value rather than on chances of success with the public-at-large”.

The Swedish Arts Council, as similar agencies in other countries, subsidises translation of selected works, based on applications by the publishing houses. For example, in 2017, a total of 40 per cent of all applications were awarded a grant (Kulturrådet 2019:13).

In order to receive a grant for literary translation, The Swedish Arts Council expects the work to be preferably translated directly from the original source language (Kulturrådet 2020:5). Therefore, and because of an overall negative reputation of indirect translation, it has previously been assumed that the chances for a publishing company to receive support from the Swedish Arts

Council for the publishing of an ITr are meagre (Lindqvist 2002:63; Alvstad 2017:151). In the present thesis, new light is shed on these two issues, namely, the reasons behind indirectness in translation and the negative reputation of ITr.

Theoretical framework

The overarching theoretical framework for the thesis is Descriptive Translation Studies (DTS) (see Toury 2012). Further insights have been gleaned from Polysystem theory (Even-Zohar 1990b), including its later developments, notably by Heilbron (1999).

According to Polysystem theory, translation can occupy a central or a peripheral position in a literary system. If translation holds a central position, it helps to develop the system's literary repertoire and tends to adhere more closely to the source text. The translators thus strive towards an *adequate* translation. If, however, translation holds a peripheral position in the receiving literary system, it strives to preserve the norms and repertoires that are already prevalent in that system. Thus, in these cases, the translators strive towards an *acceptable* translation. These translations do not generally contribute to developing the literary system's repertoires (Even-Zohar 1990d:46–48).

However, as stated by Heilbron, the position of translation within a literary system depends on that system's position in the World System of Translation. This implies that languages that function as source languages for a large share of the world's total number of translations are regarded as central. Languages that seldom function as source languages are considered peripheral in the World System of Translation. Both observations apply regardless of the actual number of speakers of that language.

In this view, Heilbron and Sapiro (2007:3–4) describe the position of English as hyper-central, as it constitutes the source language for about 50 per cent of the world's translations. It is followed by French and German, two languages which each function as the source language for about 10–12 per cent of the world's translations. Eight languages are considered semi-peripheral and constitute source language for 1–3 per cent of the world's translations. These languages include e.g. Danish, Italian, Spanish and Swedish. All the other languages in the world are considered peripheral in the World System of Translation, as less than 1 per cent of the world's translations are done from any of these languages. This 1 per cent includes languages with large numbers of speakers such as Chinese, Japanese and Portuguese.

The central languages are also expected to function as mediators between the (semi)peripheries, either in the sense that they are used as actual mediating languages in ITrs or in the sense that publishing companies working in (semi)

peripheral languages first observe what is translated into the central languages before they themselves venture into translating a specific work.

As regards DTS, the most important aspect for this thesis is Toury's (2012:79–92) concept of translational norms. These norms can be categorised into three different levels. The first group includes *preliminary norms*, which determine the translation policies of entire societies or smaller groups or sections of people (such as publishing companies). Translation policies, for their part, consist of what the group in question determines as suitable for translating; which genres are selected; which languages function as source languages, and related to this, the norm of directness, determining the (in)acceptability of indirect translation. The second set of norms consists of the *initial norm* determining whether a translation should strive towards adequacy or towards acceptability. Finally, the *operational norms* determine how complete a translation should be compared to its source text and the more precise wording of the translation.

Material and method

In order to elucidate the phenomenon of ITr, the present study follows the mixed methods approach, where each empirical study and its material require their own methodological framework.

In the first empirical study, the material consists of bibliographical details of all first editions of novels translated into Swedish between 2000 and 2015, except for novels from the Harlequin publishing company, which were all direct translations from English and therefore not relevant for the identification of indirect translations. The metadata on the translations in question was extracted from the National Bibliography (Libris website, hosted by The National Library of Sweden) using a Boolean search string for each of the years in the study.

The material was then triangulated with information from other sources about the authors and translators. The search and its corroboration via triangulation resulted in two databases: the larger reference database of 5198 direct translations and the main material of the study, the database consisting of the 70 indirect translations published in Sweden between 2000 and 2015.

In the second empirical study, the material consists of the 15 filled-in questionnaires and five interviews with the publishers of the ITrs that were identified in the first empirical study. These publishers account for 55 of the 70 ITrs. The answers in the questionnaires and interviews were analysed first deductively and then theme-wise, using the qualitative analysis tool NVivo (QSR International Pty Ltd. NVivo, Version 12, 2018).

In the third empirical study, the material at large consists of the three versions of Deon Meyer's crime novel *Onsigbaar*; more specifically, of the instances of heterolingualism, proper names and honorifics in the Afrikaans original as well as its direct translation into English and its ITr into Swedish. Close-reading was used as the method for identifying instances of these features in the texts and the extracts were then collected in Excel sheets. The method of analysis was an adapted version of the model developed by Haapamäki and Eriksson (2017) for literary heterolingualism in combination with Pedersen's (2011) taxonomy for analysing translational solutions.

Results

The results presented in this summary will be divided into three subchapters, one for each of the empirical studies in question.

Study 1: ITrs of novels into Swedish between 2000 and 2015

The first of the three empirical studies shows that a total of 5189 direct translations and 70 ITrs were published in first edition during the period in question. This means that 1.3 per cent of all novels translated into Swedish were translated indirectly.

The ultimate source languages of these 70 works numbered 27 in total. Some of these languages are both geographically and typologically distant from Swedish (such as Kannada, Korean and Kurdish) and could, therefore, intuitively be expected to be translated indirectly into Swedish; there were, however, also languages that are closely connected to Swedish (such as Dutch, German and Icelandic), which are probably more unexpected as ultimate source languages in ITrs to Swedish.

Two languages, Hebrew and Afrikaans, were represented by more than ten indirectly translated works each. In total, seven original source languages were represented with two or more indirectly translated works during the period in this study, whereas 15 languages were only represented by one ITr each.

In order to put the ITrs into perspective, the original source languages of the ITrs were compared to the source languages in the reference database, i.e. the directly translated novels. This comparison revealed that ten of the original source languages of the ITrs had not been translated directly at all in 2000–2015, which implies there are no translators capable of translating from these languages. However, 17 of the original source languages that had been translated indirectly into Swedish had *also* been translated directly during this

period. It is, therefore, obvious that for these 17 languages, the indirect translation method cannot be attributed solely to a complete lack of translators.

As for the mediating language of the 70 indirect translations, a total of 7 different languages had been used. These included the assumed central languages: English (48 works), French (6 works) and German (4 works), but also the (semi)peripheral languages of Russian (4 works), Spanish (4 works), Dutch (3 works) and Turkish (1 work).

The indirect translations were published by 23 different publishing companies ranging from one-person enterprises to the largest publishing houses in Sweden. Most of the indirectly translated authors were internationally well known, and many of them had received literary prizes and awards. Two of the authors whose works were translated indirectly into Swedish between 2000 and 2015 had won the Nobel Prize in Literature. As for the 49 translators, about two thirds of them were very experienced, and had won awards and received grants for their work.

An analysis of the grant applications to the Swedish Arts Council regarding translation subsidies showed that a grant application had been submitted for 45 out of the 70 indirect translations. Out of these 45 applications, 35 were successful, which makes the acceptance rate 77.7 per cent. As the overall acceptance rate for literary translations in 2017 was 40 per cent, the indirect translations during 2000–2015 can be regarded as considerably successful, which in itself is an astonishing observation, given the generally negative attitudes towards indirect translation.

Study 2: Publishers of indirect translations

The second study investigated factors related to the publishers of indirect translation, their backgrounds, choices and decisions as for indirect translation, the type of literature chosen and for hiring translators. It became clear that there is a wide range of circumstances in connection with the ITrs. For example, the publishers' profiles were diverse. Approximately half of the publishers had studied languages at university level and about half of them, not necessarily the same respondents, had studied literature. Half of the publishers also had some translation experience of their own.

The single most important factor that appears to deter publishers from using the indirect translation method seems to be the norm that translations should be made from the original source language. All publishers expressed strong doubts about ITr, and those who claimed that there were some benefits of ITr seemed to do so rather reluctantly. However, to defend their choice of using ITr, they described different situations which called for indi-

rect translation. Thus, three important factors emerged in favour of indirect translation:

1. That the publisher deemed the work so important that they wanted to publish it even though they could not find a translator who was able to translate directly from the original source language.
2. That the mediating text was a so-called self-translation done by the author from a (semi)peripheral language into a more central language. Most publishers regarded these self-translations as equal to the original source texts, since they were done by the authors themselves.
3. That someone on the source-text side of the translation wanted, or suggested, it should be done indirectly.

The fact that authors sometimes prefer to be translated indirectly, for a number of reasons, has been attested in earlier research (see e.g. Washbourne 2013:612; Pięta 2019:27, cf. Bellos 2005). Sometimes, an author might doubt the availability of good translators directly from the source language to the target language. Authors may also perceive indirect translation as a way to maintain better control of their own texts. However, in this empirical study, it was clear that the sender-side sometimes uses the option of indirect translation as a way to facilitate for the target-text publishing house. This has, to the best of my knowledge, not been previously noted in the literature.

Three factors that were researched but were not found to influence a publisher's choices in connection with the publication of an ITr in any noticeable way were:

1. Size of the publishing company. Publishing companies of all sizes have published ITrs between 2000 and 2015. Nonetheless, expressed as a percentage, the comparison between a company's total publishing output and its number of indirect translations, showed that the small companies publish more indirect translations compared to their total publishing catalogue.
2. The possibility of being awarded certain prizes, or subsidies from The Swedish Arts Council. The publishers' answers did not indicate any concern regarding the possibility of a translation being denied certain literary prizes or subsidies due to their indirect nature. This can be said to make sense, as the first empirical study showed that any concern

regarding an indirect translation having fewer chances of receiving a literary prize, award or subsidy would have been more or less ungrounded.

3. The Gothenburg Book Fair's yearly change of focus country or focus language. There was only one indirect translation published where the ultimate source language could be said to have a connection to the Book Fair's focus country or focus language the same year.

As regards the publishers' choice of mediating language, English seems to have been the natural choice in most cases. There seem to be three circumstances that cause the publishers *not* to choose English as a mediating language. Firstly, in small publishing companies, the publishers' own language competence may have influenced the decision for the mediating language. Secondly, if the English translation was already an ITr, it would have made the Swedish translation a tertiary translation (the fourth language in the line). Thirdly, if another mediating language had been used for previous works from the same original source language, the choice of mediating language was often made on this basis.

Study 3: Heterolingualism in (indirect) translation

The third study addresses the third research question focusing on the textual changes that can be noted in connection with ITr. The specific object of this study is the translation of heterolingualism, proper names and honorifics in the Deon Meyer triplet (Afrikaans, English, Swedish).

Heterolingualism is abundant in the original. This is the case especially in dialogues, where English is the most often used embedded language. English dialogue is frequent and *complementary*, i.e. not explained or translated for the reader who needs to understand the content of this language-switch in order to follow the story.

As there is no reasonable way for the translator into English to preserve these instances of heterolingualism, they are lost in the direct translation. The translator working on the indirect version has, thus, no way of knowing that there was ever heterolingualism with English as the embedded language in the Afrikaans matrix text.

Occurrences of non-European languages in the Afrikaans text can all be described as *parallel*: they are given an immediate translation, or explanation, in the text. Thus, the reader does not need to understand these other languages. The English translation keeps all instances of heterolingualism concerning

non-European languages, and the Swedish translation follows suit. The fact that these instances are already explained in the original source text probably contributes to this result.

Haapamäki and Eriksson (2017) have also included so-called *latent* heterolingualism in their model: instead of an apparent language switch on the printed page, the presence of another language is indicated in other ways in the text. All instances of this kind of latent heterolingualism were retained in the translations.

During the analysis, it became clear that the translator into English had transferred Afrikaans words into the English text. It may have been a compensation strategy for the heterolingualism lost in the assimilation of all instances of language-switching into English. These Afrikaans words were all further transferred into the indirect Swedish translation as well. In addition, a few multi-word phrases in Afrikaans were rendered in the translations.

Furthermore, the direct translator, translating into English has translated almost all honorifics into their English counterparts, i.e. Mr, Mrs and Miss. However, the translator of the indirect translation into Swedish, has kept all honorifics in the language in which they appear in the original source text in Afrikaans. This means that the Swedish translation could be called a *compilative* translation (see Toury 2012:100; cf. Ivaska 2021), since it makes it obvious that the Swedish translator has consulted the text in Afrikaans. Almost a hundred titles in Afrikaans and nine titles in English appear in the Swedish text, which considerably increases the *foreignness* of the text.

As regards proper names, the translation into English most often uses an *official equivalent*, or *direct translation*, to render the Afrikaans names in English, while the indirect translation most often *transfers* the English name into the Swedish text. Both translation solutions are considered *adequate* in this study (cf. Pedersen 2011:74–77), even though they give quite different results.

Conclusion and discussion

The aim of this thesis was to examine the presence, possible causes and effects of ITr of novels into Swedish in Sweden between 2000–2015. Despite the numerically modest share of indirect translations in all of Sweden's literary translation output in 2000–2015, indirect translations highlight important issues in translating: literary prestige, the role of publishers in choosing literature and the ways in which it is translated, as well as the textual profiles resulting from different translation strategies.

Only 1.3 per cent of all novels translated into Swedish between 2000–2015 are rendered by an indirect translation. Furthermore, the publishers in this

study all appear rather negative to ITr. The norm that translations should be done from the original source language is, therefore, to be considered strong during this period.

However, when indirect translation *is* used, the reasons for this vary greatly. Most often, the use can be explained by a lack of translators from the original source language, but as has been shown in the second empirical study, many other reasons can also be found. For example, these can be connected to the specific publisher or to the source culture and people involved in the original work at hand.

The textual profiles of direct and indirect translations were examined in the third empirical study. This case study showed that it is not easy to preserve all types of heterolingualism in translation. While all instances of *parallel* and *latent* heterolingualism were kept in the translations, *complementary* heterolingualism is more complex, especially in cases where the embedded language is also the matrix language in the translation.

The Afrikaans honorifics in the Swedish translation are a clear indication that the Swedish translator has had access to the original source text in Afrikaans, even though this text only seems to have been taken into account when an honorific appeared in the English text. Thus, in some ways the Swedish translation could be called a *compilative translation*.

Concerning the indirect translation, this means that the assimilated language-switches into English in combination with the Afrikaans honorifics and the words kept in Afrikaans cause a reversal of indexical meaning, i.e. what was familiar – the words in Afrikaans, becomes a deviant element, while the other present language – English – becomes assimilated in the overall text. In Grutman's (2006:22) words "the linguistic elements that signalled Otherness in the original run the risk of having their indexical meaning reversed and being read as 'familiar' signs of Sameness (and vice versa)." Furthermore, the treatment of the proper names in the two translations makes South African society appear functional in English only, on an official level, in the Swedish translation.

The analysis of the indirect translation overall shows it to be a rather faithful rendering of its English source text. This is in accordance with the translation-systemic assumption that (semi)peripheral languages, such as the Swedish, translate close to the source text, i.e. *adequately*. This can, thus, be the case even when it comes to indirect translation (cf. Hekkanen 2014; Adler 2016; Edström 1989).

It could, however, be seen as more surprising that also the direct translation into the (hyper)central language English seems to be a rather faithful rendering of its source text. An explanation for this might partly lie in the fact that this specific translation was done in the same country as the original source

text, thus to some degree sharing the same culture, but also in the fact that the author and translator reportedly worked closely together.

This thesis has contributed to the overall knowledge concerning indirect translation in a number of ways, not least in showing the diversity as regards ultimate source languages and mediating languages of indirect translation into Swedish in the 21st century, but also in elucidating the literary prestige of many of the original authors as well as of the translators into Swedish. The thesis has also demonstrated the role of publishers in choosing literature and the ways in which it is translated, as well as textual profiles resulting from different translation strategies.

Referenser

För referenser till skönlitterära verk som nämns i avhandlingen, se nästa avsnitt. För de 70 indirekta översättningarna, se Bilaga 1.

Adler, Aleksandra 2016. Perifera kulturer i kontakt? Indirekt översättning av hebreisk skönlitteratur till svenska. Stockholm: Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet. <<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:934160/FULLTEXT01.pdf>>. Hämtad 14 januari 2025.

Adler, Aleksandra 2023. *Cognitive load in dialogue interpreting: Experience and directionality*. (Dissertations in Translation and Interpreting Studies 4.) Stockholm: Department of Swedish Language and Multilingualism, Stockholm University. <<https://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1796702&dswid=5272>>

Albachten, Özlem Berk & Şehnaz Tahir Gürçağlar (red.) 2019. *Perspectives on Retranslation: Ideology, Paratexts, Methods*. (Routledge Advances in Translation and Interpreting Studies 35.) New York: Routledge.

Alex Författarlexikon 2025. <www.alex.se>. Hämtad 10 januari 2025.

Alexander, Mary 2023. The 11 Languages of South Africa. South Africa Gateway. 2023. <southafrica-info.com/arts-culture/11-languages-south-africa>. Hämtad 10 januari 2025.

Allwood, Anja 2021. (Semi)peripheries in contact – Indirect translation of novels into Swedish 2000–2015. *STRIDON: Studies in Translation and Interpreting* 1(1), s. 57–77. <doi.org/10.4312/stridon.1.1.57-77>

Allwood, Anja 2022. Popular or prestigious? – A study of hierarchies and what is translated, directly and indirectly, into Swedish 2000–2015. *Perspectives: Studies in Translatology* 31(5), s. 803–821. <doi.org/10.1080/0907676X.2022.2097879>

Allwood, Anja 2024. Praktiska överväganden och normuppfattningar – Om utgivning av indirekt översatta romaner 2000–2015. I: Jansson, Denny, Ida Melander, Gustav Westberg & Daroon Yassin Falk (red.), *Svenskans beskrivning* 38, del II, Örebro: Örebro universitet, s. 31–47.

- Almeida, Sandra, Regina Goulart & Julia de Vasconcelos Magalhães Veras 2017. From Samuel Beckett to Nancy Huston: A Poetics of Self-Translation. *Ilha Do Desterro: A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies* 70(1), s. 103–112. <doi.org/10.5007/2175-8026.2017v70n1p103>
- Alvstad, Cecilia 2003. Publishing Strategies of Translated Children's Literature in Argentina: A Combined Approach. *Meta: Journal Des Traducteurs / Meta: Translators' Journal* 48 (1–2), s. 266–275. <doi.org/10.7202/006973ar>
- Alvstad, Cecilia 2017. Arguing for indirect translations in twenty-first-century Scandinavia. *Translation Studies* 10(2), s. 150–165. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1286254>
- Alvstad, Cecilia & Alexandra Assis Rosa 2015. Voice in Retranslation: An Overview and Some Trends. *Target. International Journal of Translation Studies* 27(1), s. 3–24. <doi.org/10.1075/target.27.1.00int>
- Arregi Diaz de Heredia, Rikardo 2009. I Do Not Know Who "I" Is. I: Olaziregi, Mari Jose (red.), s. 39–48.
- Assis Rosa, Alexandra 2010. Descriptive Translation Studies (DTS). I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), s. 94–104.
- Assis Rosa, Alexandra 2022. On Indirect Translation: towards further Descriptive-explanatory Research. I: Berni, Bruno, Catia De Marco & Anna Wegener (red.), s. 15–33.
- Assis Rosa, Alexandra, Hanna Pięta & Rita Bueno Maia 2017. Theoretical, Methodological and Terminological Issues Regarding Indirect Translation: An Overview. *Translation Studies* 10(2), s. 113–132. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1285247>
- Attridge, Derek 2014. Contemporary Afrikaans Fiction in the World: The Englishing of Marlene van Niekerk. *The Journal of Commonwealth Literature* 49(3), s. 395–409. <doi.org/10.1177/0021989414531591>
- Augustsson, Lars Åke 2002. *Lust att skriva: romaner och noveller*. Stockholm: Ordfront.
- Axelsson, Marcus 2016. "Kalla mig inte mamsell!". *En jämförelse av tre skandinaviska översättares behandling av kulturspecifika element i fransk- och engelskspråkig skönlitteratur*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 96.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <https://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A916173&dswid=-3485>
- Axelsson, Marcus 2017. Mellom periferier – eller mellan periferi og semiperiferi? *Mellom* 2, s. 168–177.
- Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.) 2011 [1998]. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2 uppl. London/New York: Routledge.

- Bakker, Matthijs, Cees Koster & Kitty van Leuven-Zwart 2011 [1998]. Shifts. I: Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.), s. 269–274.
- Ballard, Michel 2000. In Search of the Foreign: A Study of the Three English Translations of Camus's *L'Étranger*. I: Salama-Carr, Myriam (red.), *On Translating French Literature and Film II*. (Rodopi Perspectives on Modern Literature 22.) Brill, s. 19–38. <doi.org/10.1163/9789004433489_005>
- Bandia, Paul 1996. Code-Switching and Code-Mixing in African Creative Writing: Some Insights for Translation Studies. *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction* 9(1), s. 139–153. <doi.org/10.7202/037242ar>
- Barrow, Wendy 2016. System, Agent, Process: The Selection of Translation Strategies in the Translation of Crime Novels from Afrikaans to German – a Comparative Study of Two Novels by Deon Meyer. Vanderbijlpark Campus: North-West University. <https://repository.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/20483/Barrow_WL.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Hämtad 14 januari 2025.
- Bartsch, Renate 1982. The Concepts 'rule' and 'norm' in Linguistics. *Lingua* 58(1), s. 51–81. <doi.org/10.1016/0024-3841(82)90057-2>
- Bartsch, Renate 1987. *Norms of Language. Theoretical and Practical Aspects*. (Longman Linguistics Library.) London/New York: Longman.
- Baskauf, Steve 2024. Research Guides: BSCI 1510L Literature and Stats Guide: 3.1 Specific Details Regarding Scientific Writing. <researchguides.library.vanderbilt.edu/c.php?g=69346&p=831719>. Hämtad 10 januari 2025.
- Bauer, Wolfgang 1999. The role of intermediate languages in translations from Chinese into German. I: Alleton, Viviane & Michael Lackner (red.), *De l'un au multiple: Traduction du chinois vers les langues européennes. Translation from Chinese into European Languages*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, s. 19–32.
- BBC 2021. South African city of Port Elizabeth becomes Gqeberha. 24 februari 2021. <www.bbc.com/news/world-africa-56182349>. Hämtad 11 januari 2025.
- Beeby Lonsdale, Allison 2011 [1998]. Directionality. I: Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.), s. 84–88.
- Bellos, David 2005. The Englishing of Ismail Kadare: Notes of a Retranslator. *The Complete Review Quarterly* VI(2). <www.complete-review.com/quarterly/vol6/issue2/bellos.htm>. Hämtad 10 januari 2025.
- Ben-Ari, Nitsa 2012a. An open system of systems: Itamar Even-Zohar and the polysystem theory. I: Millán, Carmen & Francesca Bartrina (red.), s. 144–150.

- Ben-Ari, Nitsa 2012b. Taking up the challenge of a non-prescriptive approach to translation. Gideon Toury and descriptive translation studies. I: Millán, Carmen & Francesca Bartrina (red.), s. 151–158.
- Bendegard, Saga 2014. *Begriplig EU-svenska? Klarspråksarbetets förutsättningar inom den interinstitutionella översättningsprocessen*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 89.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Berni, Bruno, Catia De Marco & Anna Wegener (red.) 2022. *Passaggi intermedi. La traduzione indiretta in Italia*. Rom: Istituto Italiano di Studi Germanici.
- Björklund, Siv 2016. Kodväxling i tal och text och dess lämplighet för analys av litterär flerspråkighet. I: Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.), s. 33–53.
- Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.) 2016. *Språkmöten i skönlitteratur – perspektiv på litterär flerspråkighet*. (VAKKI Publications 6.) Vasa: VAKKI.
- Björkman, Margareta 1998. En svensk bokhistoria. En forskningsöversikt. I: Björkman, Margareta (red.), *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*. Lund: Studentlitteratur, s. 66–95.
- Bladh, Elisabeth 2011. Skönlitteratur från det fransktalande Karibien i översättning. En undersökning av utgivningen i Norden 1945–2009. I: Bladh, Elisabeth & Christina Kullberg (red.), *Litteratur i gränssonen. Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*. Falun: Högskolan Dalarna, s. 130–158.
- Bókmenntavefur u.å. The Journey Home. <bokmenntir.is/en/literature-web/books/journey-home>. Hämtad 11 januari 2025.
- Bokmässan 2024a. Historik. Bokmässan. <bokmassan.se/hem/om-bokmassan/historik/?q=/hem/om-bokmassan/historik/& >. Hämtad 10 januari 2025.
- Bokmässan 2024b. Nyheter. Bokmässan. <bokmassan.se/hem/om-bokmassan/nyheter>. Hämtad 10 januari 2025.
- Bonnierförlagen 2020. Strawberry Förlag byter namn till Bazar Förlag. <www.bonnierforlagen.se/nyheter/strawberry-forlag-byter-namn-till-bazar-forlag>. Hämtad 11 januari 2025.
- Bonnierförlagen 2024. Bonnierförlagens historia. Bonnierförlagen. <www.bonnierforlagen.se/om-bonnierforlagen/bonnierforlagen-historia>. Hämtad 10 januari 2025.
- Bootsma, Esther 2001. Brink: Kritiek van Afrikaner voor ANC beter te verteren. *Trouw*, 10 januari 2001. <www.trouw.nl/voorpagina/brink-kritiek-van-afrikaner-voor-anc-beter-te-verteren-b4a2dc6e/>. Hämtad 10 januari 2025.

- Borin, Lars, Markus Forsberg & Johan Roxendal 2012. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I: *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, s. 474–478. <www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/248_Paper.pdf>. Hämtad 19 januari 2025.
- Bourdieu, Pierre 1983. The Field of Cultural Production, or: The Economic World Reversed. *Poetics* 12(4–5), s. 311–356. <[doi.org/10.1016/0304-422X\(83\)90012-8](https://doi.org/10.1016/0304-422X(83)90012-8)>
- Bourdieu, Pierre 1986. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.
- Bourdieu, Pierre 2008. A conservative revolution in publishing. *Translation Studies* 1(2), s. 123–153. <doi.org/10.1080/14781700802113465>
- Bradshaw, Staci & Shannon Odom 2017. *A Sociolinguistic Survey of the Kara and Kerewe Peoples*. (Journal of Language Survey Reports 2017:(2).) Dallas: SIL International. <https://www.sil.org/resources/archives/70619>. Hämtad 13 januari 2025.
- Breed, Adri & Frank Brisard 2015. Postulêre werkwoorde as progressiewe merkers in Afrikaans en Nederlands. *Internationale Neerlandistiek* 53(1), s. 3–28. <doi.org/10.5117/IN2015.1.BREE>
- Brink, André 2003. English and the Afrikaans Writer. I: Kellman, Steven G. (red.), *Switching Languages: Translingual Writers Reflect on Their Craft*. Lincoln: University of Nebraska Press, s. 203–220.
- Brink, André 1935–2022. I: *Contemporary Authors, New Revision Series. Encyclopedia.com*. <www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/brink-andre-1935>. Hämtad 8 januari 2025.
- Bryman, Alan 2008. *Social Research Methods*. 3 uppl. Oxford: Oxford University Press.
- Bueno Maia, Rita 2012. *De como o pícaro chegou a Portugal e aí se apresentou: contributo para a história da recepção do romance picaresco espanhol no sistema literário português*. Lisboa: Faculdade de Letras, Universidade de Lisboa. <repositorio.ulisboa.pt/handle/10451/7320>
- Callahan, Laura 2004. *Spanish/English Codeswitching in a Written Corpus*. (Studies in Bilingualism 27.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus 2024. Verisimilitude. <dictionary.cambridge.org/dictionary/english/verisimilitude>. Hämtad 10 januari 2025.
- Cardozo, Mauricio Mendonça 2011. Mãos de segunda mão? Tradução (in) direta e a relação em questão. *Trabalhos em Linguística Aplicada* 50(2), s. 429–441.
- Carlsson, Ulla & Jenny Johannisson (red.) 2012. *Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.

- Carstens, W. A. M. 2018. *Norme vir Afrikaans: Moderne Standaardafrikaans*. 6 uppl. Pretoria: Van Schaik.
- Casanova, Pascale 2005. Literature as World. *New Left Review* 31, s. 71–90.
- Casanova, Pascale 2021. Consecration and Accumulation of Literary Capital: Translation as Unequal Exchange. I: Venuti, Lawrence (red.), *The Translation Studies Reader*. 4 uppl. Abingdon/Oxon/New York: Routledge.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. (Language and Language Learning 8.) London: Oxford University Press.
- Chesterman, Andrew 1993. From ‘is’ to ‘ought’. Laws, norms and strategies in Translation Studies. *Target. International Journal of Translation Studies* 5(1), s. 1–20.
- Chesterman, Andrew 2007. Bridge Concepts in Translation Sociology. I: Wolf, Michaela & Alexandra Fukari (red.), s. 171–183.
- Chesterman, Andrew 2016. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Revised edition. (Benjamins Translation Library 123.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Codde, Philippe 2003. Polysystem Theory Revisited: A New Comparative Introduction. *Poetics Today* 24(1), s. 91–126.
- Coller, Hennie Van 2002. Die gesprek in *Donkermaan* (André P. Brink). *Stilet* 14(2), s. 17–37. <doi.org/10.10520/EJC109720>
- Constantine, Peter 2020. Desegregating Language. The New Afrikaans Crime Novel. *World Literature Today*, s. 22–25.
- Cordeur, Michael Le 2017. Mandela and Afrikaans: From Language of the Oppressor to Language of Reconciliation. I: Soudien, Crain (red.), *Nelson Mandela – Comparative Perspectives of His Significance for Education*. (Comparative and international education: a diversity of voices 42(4).) Rotterdam: Sense Publishers, s. 45–61.
- Coser, Lewis A. 1975. Publishers as Gatekeepers of Ideas. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 421, s. 14–22.
- Dahl, Alva & Elin Svahn 2021. The Consecration of Languages through Translation Awards in Sweden (1970–2015). *Meta: Journal Des Traducteurs/Meta: Translators’ Journal* 66(3), s. 642–664. <doi.org/10.7202/1088354ar>
- Dasilva, Xosé 2018. La autotraducción como versión prototípica. *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators’ Journal* 63(1), s. 235–252. <doi.org/10.7202/1050523ar>
- Davier, Lucile, Maialen Marin-Lacarta, Franz Pöchhacker, Yves Gambier, Laura Ivaska & Hanna Pięta 2023. Studying indirect translation: a conversation with and between L. Davier, M. Marin-Lacarta and

- F. Pöchhacker. *Perspectives* 31(5), s. 1–17. <doi.org/10.1080/0907676X.2023.2221389>
- Delabastita, Dirk & Rainier Grutman 2005. Introduction. Fictional representations of multilingualism and translation. *Linguistica Antverpiensia New Series – Themes in Translation Studies* 4, s. 11–34.
- Department of Sport, Arts and Culture, South African Government 2023. The transformation of South Africa’s naming landscape. <www.gov.za/news/media-statements/sport-arts-and-culture-south-african-geographical-names-council-14-nov-2023>. Hämtad 8 januari 2025.
- Deswar, personlig kommunikation = e-brev från Alan Deswar till Anja Allwood, 7 januari 2020.
- Dollerup, Cay 2000. 'Relay' and 'support' translations. I: Chesterman, Andrew, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (red.), *Translation in context: selected contributions from the EST Congress, Granada, 1998*. (Benjamins Translation Library 39.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 17–26.
- Dollerup, Cay 2008. Relay in Translation. *Bucharest Working Papers in Linguistics (BWPL)* X(2), s. 5–15.
- Dollerup, Cay 2014. Relay in Translation. I: Dimitrova Jankova, Diana (red.), *Cross-Linguistic Interaction: Translation, Contrastive and Cognitive Studies: Liber Amicorum in Honour of Prof. Bistra Alexieva, Published on the Occasion of Her Eightieth Birthday*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, s. 1–12.
- Eberhard, David M., Gary F. Simons & Charles D. Fennig (red.) 2022. *Ethnologue: Languages of the World*. 26 uppl. Dallas: SIL International. Online version: <www.ethnologue.com>. Hämtad 23 februari 2023.
- Eberhard, David M., Gary F. Simons & Charles D. Fennig (red.) 2024. *Ethnologue: Languages of the World*. 27 uppl. Dallas: SIL International. Online version: <www.ethnologue.com>. Hämtad 8 januari 2025.
- Edström, Bert 1989. *The Transmitter Language Problem in Translations from Japanese into Swedish*. (Occasional Paper/University of Stockholm, Center for Pacific Asia Studies 5.) Stockholm: Center for Pacific Asia Studies, University of Stockholm.
- Ehrlich, Shlomit 2009. Are self-translators like other translators? *Perspectives: Studies in Translatology* 17(4), s. 243–255. <doi.org/10.1080/09076760903404050>
- Ejlertsson, Göran 2005. *Enkäten i praktiken: en handbok i enkätmetodik*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Ejlertsson, Göran 2019. *Enkäten i praktiken: en handbok i enkätmetodik*. 4 uppl. Lund: Studentlitteratur.

- Ekberg, Laura 2019. *Heterolingualism and Cultural Integrity in Finnish Translations of Anglophone Caribbean Novels*. (Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis Sarja – Ser. B Osa – Tom. 503 | Humaniora) Turku: University of Turku.
- Eliasson, Pär 2022. *Towards a new language: Christology in Early Modern Marathi, Konkani, and Hindustani*. (South Asian Studies 5.) Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-460936>
- Emmerich, Karen 2017. *Literary Translation and the Making of Originals*. (Literatures, Cultures, Translation.) New York: Bloomsbury Academic.
- Enell-Nilsson, Mona & Minna Hjort 2016. Om översättning av svordomar och skällsord med språkväxling i Jens Lapidus romaner *Snabba cash* och *Aldrig fucka upp*. I: Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.), s. 129–147.
- English, James F. 2002. Winning the Culture Game: Prizes, Awards, and the Rules of Art. *New Literary History* 33(1), s. 109–135.
- English, James F. 2005. *The Economy of Prestige: Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*. Cambridge: Harvard University Press.
- Englund Dimitrova, Birgitta 2011. En översättare korsar sitt spår: Personlig översättningsvetenskaplig betraktelse. I: Assenova, Daniela, Irina Lysén & Juhani Nuorluoto (red.), *Slovo. Journal of Slavic Languages and Literatures* 52. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-366718>
- Englund Dimitrova, Birgitta 2015. *Auktoriserad translator – kompetens och prov, kartläggning och kunskapsunderlag*. Stockholm: Kammarkollegiet.
- Englund Dimitrova, Birgitta 2016. Emil i Lönneberga i nya ryska kläder: Intention, variation och reception. I: Krylova, E.B., T.A. Mihajlova, E.R. Skvajrs, E.L. Žil'cova & I.V. Matycina (red.), *Sinhronija, diahronija, tekstologija. Sbornik naučnyh stat'ej i perevodov*. Moskva: Maks Press, s. 355–362. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-133729>
- Englund Dimitrova, Birgitta 2021. *Översättningsvetenskap i Sverige – 30 års bokpublikationer. Bibliografi 1986–2015*. Stockholm: Tol- och översättarinstitutet, Institutionen för svenska och flerspråkighet, Stockholms universitet. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-194761>
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki 2011. Att analysera litterär flerspråkighet. I: Söderholm, Pirjo & Sinikka Niemi (red.), *Svenskan i Finland* 12. (Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 2.) Joensuu: University of Eastern Finland, s. 43–52.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud 2012. *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4 uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

- Eskom 2011. *The Eskom factor*. <www.eskom.co.za/wp-content/uploads/2021/02/eskom-factor-2014.pdf>. Hämtad 11 januari 2025.
- European Parliament 2025. Multilingualism. <www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/multilingualism>. Hämtad 8 januari 2025.
- Europeiska kommissionen, Generaldirektoratet för utbildning, ungdom, idrott och kultur 2022. *Översättare på omslaget: flerspråkighet och översättning: rapport från den öppna samordningsmetodens arbetsgrupp med experter från medlemsländerna: EU:s arbetsplan för kultur 2019–2022*. Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå. <<https://data.europa.eu/doi/10.2766/017>>. Hämtad 8 januari 2025.
- Even-Zohar, Itamar 1990a. Introduction. *Poetics Today* 11(1), s. 1–6.
- Even-Zohar, Itamar 1990b. Polysystem Theory. *Poetics Today* 11(1), s. 9–26.
- Even-Zohar, Itamar 1990c. The 'Literary System'. *Poetics Today* 11(1), s. 27–44.
- Even-Zohar, Itamar 1990d. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Poetics Today* 11(1), s. 45–51.
- Flood, Alison 2012. Deon Meyer: 'South Africa Just Isn't as Sexy as Scandinavia'. *The Guardian*, 1 september 2012.
- Frank, Armin Paul & Birgit Bödeker 1991. Trans-culturality and inter-culturality in French and German translations of T.S. Eliot's *The Waste Land*. I: Frank, Armin Paul & Harald Kittel (red.), *Interculturality and the Historical Study of Literary Translations*. (Göttinger Beiträge Zur Internationalen Übersetzungsforschung 4.) Berlin: Schmidt, s. 41–63.
- Franssen, Thomas & Giseline Kuipers 2013. Coping with uncertainty, abundance and strife: Decision-making processes of Dutch acquisition editors in the global market for translations. *Poetics* 41(1), s. 48–74. <doi.org/10.1016/j.poetic.2012.11.001>
- Fredholm, Kent 2021. *Genvägar, omvägar och irrvägar: Gymnasieelevers användning av maskinöversättning under uppsatsskrivande på spanska*. (Karlstad University Studies 2021(8)/ Studia Romanica Upsaliensia 89.) Karlstad/Uppsala: Karlstads universitet/Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-437685>
- Furuland, Lars 2012. Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsfält. I: Svedjedal, Johan (red.), s. 16–49.
- Gahne, Mia 2009. Mia Gahne. <miagahne.wordpress.com>. Hämtad 8 januari 2025.
- Gambier, Yves 2003. Working with Relay: An Old Story and a New Challenge. I: Pérez González, Luis (red.), *Speaking in Tongues: Language Across Contexts and Users*. Valencia: Universitat de València, s. 47–66.

- Gambier, Yves 2010. Translation strategies and tactics. I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), s. 412–418.
- Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.) 2010. *Handbook of translation studies* 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- García de la Puente, Inés 2015. Bilingual Nabokov: Memories and Memoirs in Self-Translation. *The Slavic and East European Journal* 59(4), s. 585–608.
- Gardner-Chloros, Penelope & Daniel Weston 2015. Code-switching and multilingualism in literature. *Language and Literature* 24(3), s. 182–193.
- Geiger Poignant, Elisabeth 2020. *Tolkade publika författarsamtal: Berättande och triadisk interaktion över språkgränser*. (Dissertations in Translation and Interpreting Studies 2.) Stockholm: Institutionen för svenska och flerspråkighet, Stockholms universitet. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-180308>
- Geldenhuis, Cornelia 2019. Self-Translation by Necessity: André P Brink's Case as Self-Translator. *CLINA Revista Interdisciplinaria de Traducción Interpretación y Comunicación Intercultural* 5(1), s. 147–162. <doi.org/10.14201/clina201951147162>
- Genette, Gerard 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gołuch, Dorota 2014. What does literary translation bring to an understanding of postcolonial cultural perceptions? On the Polish translation of Amos Tutuola's *The Palm-Wine Drinkard*. I: Boase-Beier, Jean, Antoinette Fawcett & Philip Wilson (red.), *Literary Translation: Redrawing the Boundaries*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 149–167.
- Gordon, Elizabeth & Mark Williams 1998. Raids on the Articulate: Code-Switching, Style-Shifting and PostColonial Writing. *The Journal of Commonwealth Literature* 33(2), s. 75–96. <doi.org/10.1177/002198949803300206>
- Grutman, Rainier 2006. Refraction and Recognition: Literary Multilingualism in Translation. *Target. International Journal of Translation Studies* 18(1), s. 17–47.
- Grutman, Rainier 2011 [1998]. Multilingualism. I: Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.), s. 182–185.
- Grutman, Rainier 2018. The Self-Translator as Author: Modern Self-Fashioning and Ancient Rhetoric in Federman, Lakhous and De Kuyper. I: Woodsworth, Judith (red.), *The Fictions of Translation*. (Benjamins Translation Library 139.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 15–30.

- Grutman, Rainier 2024. How Literary Texts ‘Stage’ Code-Switching. *Forum for Modern Language Studies* 60(1), s. 19–40. <doi.org/10.1093/fmls/cqae022>
- Guanyu, Cheng 2021. *A tradução indireta de literatura chinesa contemporânea para português europeu: o caso de Mo Yan*. <repositorio.ucp.pt/handle/10400.14/36286>
- Gullin, Christina 1998. *Översättarens röst: en studie i den skönlitterära översättarens roll med utgångspunkt i översättningar av Else Lundgren och Caj Lundgren*. (Litteratur, teater, film, N.S. 18.) Lund: Lund University Press/Symposion.
- Haagensen, Bodil 2016. Två tider – två miljöer – två romaner. Språkväxling i Kjell Westös Helsingforsskildringar. I: Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.), *Språkmöten och skönlitteratur. Perspektiv på litterär flerspråkighet*. (VAKKI Publications 6.) Vasa: VAKKI, s. 33–53.
- Haapamäki, Saara & Harriet Eriksson 2017. Flerspråkighet i Kjell Westös romaner: Om en analysmodell och dess tillämpning. *Språk & stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 27, s. 159–188.
- Hadley, James 2017. Indirect translation and discursive identity: Proposing the concatenation effect hypothesis. *Translation Studies* 10(2), s. 183–197. <doi.org/10.1080/14781700.2016.1273794>
- Hadley, James 2020. The concatenation effect hypothesis in complex indirect translations: translating the Arabian Nights into Gaelic and Japanese. *Perspectives* 29, s. 1–15. <doi.org/10.1080/0907676X.2020.1797131>
- Hale, Terry 2011 [1998]. Publishing Strategies. I: Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.), s. 217–221.
- Hamans, Camiel 2021. Afrikaans: a language where ideology and linguistics meet. *Scripta Neophilologica Posnaniensia* 21, s. 15–92. <doi.org/10.14746/snp.2021.21.02>
- Hardmeier, Christian 2014. *Discourse in Statistical Machine Translation*. (Studia Linguistica Upsaliensia 15.) Uppsala: Acta Universitatis Upsalien-sis.
- HarperCollins Nordic 2015. Förlaget Harlequin blir HarperCollins Nordic. <news.cision.com/se/harpercollins-nordic/r/forlaget-harlequin-blir-har-percollins-nordic,c9727305>. Hämtad 8 januari 2025.
- Hartama-Heinonen, Ritva 2016. Det allmänna och det specifika i översättningsforskning. I: Gustafsson, Anna W., Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.), *Svenskans beskrivning* 34. Lund: Lunds universitet, s. 173–185.
- Hebban Crew 2014. De wetten van Deon Meyer: ‘Een makkelijk boek is een slecht boek’. Hebban, 28 maj 2014. <www.hebban.nl/artikelen/de-

- wetten-van-deon-meyer-een-makkelijk-boek-is-een-slecht-boek>. Hämtad 8 januari 2025.
- Heilbron, Johan 1999. Towards a Sociology of Translation – Book Translations as a Cultural World-System. *European Journal of Social Theory* 2(4), s. 429–444. <doi.org/10.1177/136843199002004002>
- Heilbron, Johan 2000. Translation as a cultural world system. *Perspectives* 8(1), s. 9–26. <doi.org/10.1080/0907676X.2000.9961369>
- Heilbron, Johan 2010. Structure and Dynamics of the World System of Translation. Presenterad vid *UNESCO International Symposium on 'Translation and Cultural Mediation'*, February 22–23, 2010.
- Heilbron, Johan & Gisèle Sapiro 2007. Outline for a Sociology of Translation – Current Issues and Future Prospects. I: Wolf, Michaela & Alexandra Fukari (red.), s. 93–107.
- Hekkanen, Raila 2014. Direct Translation – Is It the Only Option? Indirect Translation of Finnish Prose Literature into English. I: Epstein, B. J. (red.), *True North: Literary Translation in the Nordic Countries*. Norwich: Cambridge Scholars Publishing, s. 47–64.
- Henrikson, Paula & Ingela Nilsson 2017. Filologi är kärleken till ordet: om litteraturforskning och språkvetenskap. I: Håkansson, David & Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur, s. 205–218.
- Hermans, Theo 1999. *Translation in Systems: Descriptive and Systemic Approaches Explained*. (Translation Theories Explained 7.) Manchester: St. Jerome.
- Hermans, Theo 2004. Translation as an object of reflection in modern literary and cultural studies: Historical-descriptive translation research. I: Kittel, Harald, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Werner Koller, José Lambert, Fritz Paul & Theo Hermans (red.), *Übersetzung – Translation – Traduction. 1. Teilband*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 200–211.
- Holmes, James S. 2012 [1972]. The Name and Nature of Translation Studies. I: Venuti, Lawrence (red.), *The Translation Studies Reader*. 2 uppl. London: Taylor & Francis, s. 180–192.
- Håkansson, Nils 2012. *Fönstret mot öster: rysk skönlitteratur i svensk översättning 1797–2010, med en fallstudie av Nikolaj Gogols svenska mottagande*. Stockholm: Ruin.
- Håkansson, Nils 2021. *Dolda gudar: En bok om allt som inte går förlorat i en översättning*. Stockholm: Nirstedt/litteratur.
- Hölter, Achim 2024. Introduction. I: Hölter, Achim (red.), *The Languages of World Literature*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 3–28. <doi.org/10.1515/9783110645033>

- Index Translationum u.å. <<https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx?lg=0>>. Hämtad 28 december 2024.
- Ingo, Rune 2007. *Konsten att översätta: översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ivaska, Laura 2019. Distinguishing Translations from Non-Translations and Identifying (in)Direct Translations' Source Languages. I: Jantunen, Jarmo Harri, Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Katja Västi (red.), *Proceedings of the Research Data and Humanities (RDHUM) 2019 Conference: Data, Methods and Tools*. (Studia Humaniora Ouluensia 17.) Oulu: University of Oulu, s. 125–138. <utupub.fi/handle/10024/160161>
- Ivaska, Laura 2020a. *A Mixed-Methods Approach to Indirect Translation: A Case Study of the Finnish Translations of Modern Greek Prose 1952–2004*. (Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis. Sarja – Ser. B. Osa – Tom. 524. Humaniora.) Turku: University of Turku. <utu-pub.fi/bitstream/handle/10024/150755/AnnalesB524Ivaska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ivaska, Laura 2020b. Identifying (indirect) translations and their source languages in the Finnish National Bibliography Fennica: Problems and solutions. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 13, s. 75–88. <<https://journal.fi/mikael/article/view/129304/78207>>. Hämtad 14 januari 2025.
- Ivaska, Laura 2021. The Genesis of a Compilative Translation and its de facto Source Text. I: Nunes, Ariadne, Joana Moura & Marta Pacheco Pinto (red.), *Genetic Translation Studies. Conflict and Collaboration in Liminal Spaces*. London: Bloomsbury Academic, s. 71–88.
- Ivaska, Laura & Suvi Huuhtanen 2020. Beware the source text: five (re) translations of the same work, but from different source texts. *Meta* 65(2), s. 312–331. <doi.org/10.7202/1075838ar>
- Ivaska, Laura & Outi Paloposki 2018. Attitudes towards indirect translation in Finland and translators' strategies: Compilative and collaborative translation. *Translation Studies* 11(1), s. 33–46. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1399819>
- Ivaska, Laura, Hanna Pięta & Yves Gambier 2023. Past, present and future trends in (research on) indirect literary translation. *Perspectives: Studies in Translatology* 31(5), s. 775–786. <doi.org/10.1080/0907676X.2023.2221388>
- Japac, Lilli, Antti Ahtianen, Jan Hörngren, Håkan Lindén, Lars Lyberg & Per Nilsson 2000. *Minska bortfallet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån SCB. <www.scb.se/contentassets/d62df838f1ac40648b3c29f79fa88c7c/minska-bortfallet.pdf>. Hämtad 8 januari 2025.

- Jianzhong, Xu 2003. Retranslation: Necessary or Unnecessary. *Babel* 49(3), s. 193–202. <doi.org/10.1075/babel.49.3.02jia>
- Jiménez-Crespo, Miguel A. 2020. The “Technological Turn” in Translation Studies: Are We There yet? A Transversal Cross-Disciplinary Approach. *Translation Spaces* 9(2), s. 314–341. <doi.org/10.1075/ts.19012.jim>
- Johnson, R. Burke, Anthony J. Onwuegbuzie & Lisa A. Turner 2007. Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research* 1(2), s. 112–133. <doi.org/10.1177/1558689806298224>
- Jonsson, Carla 2012. Making Silenced Voices Heard. Code-Switching in Multilingual Literary Texts in Sweden. I: Sebba, Mark, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson (red.), *Language Mixing and Code-Switching in Writing: Approaches to Mixed-Language Written Discourse*. (Routledge Critical Studies in Multilingualism 2.) London/New York: Routledge, s. 212–232.
- Jämtelid, Kristina 2002. *Texter och skrivande i en internationaliserad affärsvärld: flerspråkig textproduktion vid ett svenskt storföretag*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, N.S. 27.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Kallifatides, Theodor 2004. Att översätta sig själv. *Språkbruk* 2004(4). 1 januari 2004. <sprakbruk.fi/artiklar/att-oversatta-sig-sjalv>. Hämtad 8 januari 2025.
- Karlsson, Ola & Bibbi Fagerström (red.) 2008. *Svenska skrivregler*. (Språkrådets skrifter 8.) Stockholm: Liber.
- Karlsson, Ola (red.) 2017. *Svenska skrivregler*. 4 uppl. (Språkrådets skrifter 22.) Stockholm: Liber.
- Kellman, Steven G. 2003. *Switching Languages: Translingual Writers Reflect on Their Craft*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kittel, Harald & Armin Paul Frank 1991. Introduction. I: Frank, Armin Paul & Harald Kittel (red.), *Interculturality and the Historical Study of Literary Translations*. (Göttinger Beiträge Zur Internationalen Übersetzungsforschung 4.) Berlin: Erich Schmidt, s. 3–4.
- Klaudy, Kinga 2011 [1998]. Explication. I: Baker, Mona & Gabriela Saldanha (red.), s. 104–108.
- Kleberg, Lars 2008. Behövs en svensk översättningshistoria? I: Kleberg, Lars (red.), *Konsten att översätta: föreläsningar vid Södertörns högskolas litterära översättarseminarium 1998–2008*. Huddinge: Litterära översättarseminariet, Södertörns högskola, s. 17–34.
- Klingenberg, Jana 2022. Literary Translingualism in a Multilingual Society: South Africa’s Publishing Landscape. I: Kellman, Steven G. & Natasha Lvovich (red.), *The Routledge handbook of literary translingualism*. Abingdon: Routledge, s. 243–256.

- Koehn, Philipp 2005. Europarl: A Parallel Corpus for Statistical Machine Translation. *The tenth Machine Translation Summit*. Phuket: Association for Computational Linguistics, s. 79–86.
- Koller, Werner 1992 [1979]. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 4 uppl. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Krige, Nadie 2018. Unbanned Books Now Important Historical Artefacts. University of Cape Town News, 25 september 2018. <www.news.uct.ac.za/article/-2018-09-25-unbanned-books-now-important-historical-artefacts>. Hämtad 10 januari 2025.
- Kulturrådet 2019. Kulturrådets årsredovisning 2018. Stockholm: Kulturrådet.
- Kulturrådet 2020. Kulturrådets riktlinjer för statsbidrag till litteratur. Administrativt beslut ADM 2020/25.
- Kulturrådet 2024. Administrativt beslut ADM 2024/48. <www.kulturradet.se/globalassets/start/om-oss/sa-arbetar-kulturradet/sa-styrs-vi/riktlinjer/riktlinjer-dokument/riktlinjer-for-statsbidrag-till-litteratur.pdf>. Hämtad 11 januari 2025.
- Kungliga biblioteket 2024. Nationalbibliografin. Kungliga biblioteket. <www.kb.se/om-oss/det-har-gor-vi/nationalbibliografin.html>. Hämtad 11 januari 2025.
- Laakso, Johanna 2011. Linguistic approaches to Finno-Ugric literary multilingualism. I: Laakso, Johanna & Johanna Domokos (red.), *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*. (Finno-Ugric Studies in Austria 8.) Wien: LIT Verlag, s. 26–34.
- Landa, Mariasun 2009. Identity, Language, Creation (An Autobiographical Vision). I: Olaziregi, Maria Jose (red.), s. 65–74.
- Landers, Clifford E. 2001. *Literary Translation: A Practical Guide*. (Topics in Translation 22.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Landqvist, Hans 1998. 'Först och främst vill jag tacka ...'. Något om avhandlingsförord som genre. I: Lundqvist, Aina, Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Barbro Wallgren Hemlin (red.), *Form – Innehåll – Effekt. Stilistiska och retoriska studier tillägnade Peter Cassirer på 65-årsdagen*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, s. 154–164.
- Landqvist, Hans 2000. *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. (Nordistica Gothoburgensia 22.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. <hdl.handle.net/2077/12429>
- Landqvist, Hans 2012. "Hennes röst blev tonlös när hon började prata svenska": litterär flerspråkighet och språkväxling. I: Nissilä, Niina & Nestori Sipunkoski (red.), *Kielet liikkeessä – Språk i rörelse – Languages in*

- Motion – Sprachen in Bewegung.* (VAKKI Publications 1.) Vasa: VAKKI, s. 142–152.
- Landqvist, Hans 2013. ”– Visst kan jag tolka, sa Eino. Mie käännän.” Mikael Niemi, meänkieli och läsare i och utanför Tornedalen. I: Bladh, Elisabeth & Ängsal, Magnus P. (red.), *Översättning, stil och lingvistiska metoder.* (Studia Interdisciplinaria, Linguistica et Litteraria (SILL) 4). Göteborg: Institutionen för språk och litteratur, Göteborgs universitet, s. 105–132.
- Landqvist, Hans 2014a. “‘Ruottiksi’, translated Paul Muotka patiently. ‘Kiitos.’” Mikael Niemi, Meänkieli and Readers Inside and Outside Tornedalen. *Acta Borealia* 31(11), s. 59–82. <doi.org/10.1080/08003831.2014.905004>
- Landqvist, Hans 2014b. ”’Saattana’, tackade Vera på felaktig finska och tog emot den.’ Manifest språkväxling i Eija Hetekivi Olssons roman *Ingenbarnsland*. I: Lindström, Jan, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning* 33. (Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet, s. 214–223.
- Landqvist, Hans 2023. Gender Equality and/or Inequality? Female and Male Translators in a Swedish Digital Encyclopaedia of Translators. *STRIDON: Journal of Studies in Translation and Interpreting* 3(1), s. 93–114. <doi.org/10.4312/stridon.3.1.93-114>
- Landqvist, Hans & Siv Björklund 2014. Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: förslag till analys av kontextuella komponenter. I: Lamminpää, Siru & Christian Rink (red.), *Demokratia, Demokrati, Democracy, Demokratie.* (VAKKI Publications 3.) Vasa: VAKKI, s. 122–133.
- Landqvist, Hans & Sofia Tingsell 2016. Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: att analysera kontexten för litterära verk. I: Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.), s. 33–53.
- Larsson, personlig kommunikation = e-brev från Fanny Larsson, Svenska Förläggareföreningen, till Anja Allwood, 5 februari 2024.
- Larsson, Mats 1992. *Från tjeckiska till svenska: översättningsstrategier för litterärt talspråk.* (MINS: Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 35.) Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Laxgård, Kalle 2019. Strawberry köper Bazar förlag. *Svensk Bokhandel*, 14 juni 2019. <www.svb.se/nyheter/strawberry-koper-bazar-forlag>. Hämtad 8 januari 2025.
- Le Roux, Elizabeth & Samantha Buitendach 2014. The Production and Reception of Deon Meyer’s Works: An Evaluation of the Factors Contribu-

- ting to Bestseller Status. *Scrutiny* 2 19(1), s. 18–34. <doi.org/10.1080/18125441.2014.906230>
- Leden, Laura 2021. *Adaption av flickskap: normbekräftande och normbrytande i flickböcker översatta från engelska till svenska och finska 1945–1965*. (Acta Translatologica Helsingiensia 6, Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet 154.) Helsingfors: Finskugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet. <urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7320-1>
- Lefevere, André 1992. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: Modern Language Association of America.
- Lehohla, Pali 2012. *Census 2011. Census in brief*. (Report No. 03-01-41.) Pretoria: Statistics South Africa. <www.statssa.gov.za/census/census_2011/census_products/Census_2011_Census_in_brief.pdf>. Hämtad 11 januari 2025.
- Lenemark, Christian 2017. Bokmässan. Arena för värdeförhandling. I: Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner, *Litterära värdepraktiker. Aktörer, rum, platser*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, s. 27–66.
- Libris 1976. <libris.kb.se/>. Hämtad 10 januari 2025.
- Liljegren, Lars 2018. *The Taming of a Viking: August Strindberg, Translation and Post-Victorian Censorship*. (Linköping Studies in Arts and Science 754.) Linköping: Department of Culture and Communication, Linköping University.
- Linkqvist, Hugo & Vera von Otter 2024. Översättningen av Han Kangs roman anklagad för förvanskning. *Dagens Nyheter*, 10 oktober 2024.
- Linkqvist, Yvonne 2002. *Översättning som social praktik: Toni Morrison och Harlequinserien Passion på svenska*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, N.S. 26/Acta Universitatis Stockholmiensis.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International. <urn:nbn:se:su:diva-82685>
- Linkqvist, Yvonne 2005. *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. (Ord och stil 36.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Linkqvist, Yvonne 2006. Consecration mechanisms: The reconstruction of the Swedish Field of High Prestige Literary Translation during the 1980s and 1990s. I: Wolf, Michaela (red.), *Übersetzen – Translating – Traduire: towards a "social turn"*. (Repräsentation – Transformation: translating across cultures and societies 1.) Berlin/Wien: LIT Verlag, s. 65–75.
- Linkqvist, Yvonne 2011. Dubbel konsekration – en förutsättning för svensk översättning av utomeuropeisk litteratur? Maryse Condé som exempel. *Språk & stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 21, s. 140–170.

- Lindqvist, Yvonne 2012. Det globala översättningsfältet och den svenska översättningsmarknaden: Förutsättningar för litterära periferiers möte. I: Carlsson, Ulla & Jenny Johannisson (red.), s. 197–207.
- Lindqvist, Yvonne 2015. Det skandinaviska översättningsfältet – finns det? *Språk & stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 25, s. 69–87.
- Lindqvist, Yvonne 2018a. Bibliomigration från periferi till semi-periferi – om den samtida spansk-karibiska litteraturen i svensk översättning. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 48(1–2), s. 90–104.
- Lindqvist, Yvonne 2018b. Translation Bibliomigrancy: The Case of Contemporary Caribbean Literature in Scandinavia. I: Helgesson, Stefan, Annika Mörte Alling, Yvonne Lindqvist & Helena Wulff (red.), *World Literatures. Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange*. Stockholm: Stockholm University Press, s. 294–309. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-162628>
- Lindqvist, Yvonne 2021a. Det svenska översättningsfältet och det skönlitterära översättarkapitalet. 15 översättares arbete med nutida spansk-karibisk litteratur som exempel. *Finsk Tidskrift* 2021(2), s. 7–35. <www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2021/09/FT_2_2021_webb.pdf>. Hämtad 14 januari 2025.
- Lindqvist, Yvonne 2021b. Institutional Consecration of Fifteen Swedish Translators – ‘Star Translators’ or Not? I: Kaindl, Klaus, Waltraud Kolb & Daniela Schlager (red.), *Literary Translator Studies*. (Benjamins Translation Library 156.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 137–154.
- Lindung, Yngve 1994. Dominansförhållanden på det vuxenlitterära fältet. (Medienotiser från NORDICOM-Sverige 1.) Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet, s. 29–44.
- Linge Nordh, personlig kommunikation = telefonsamtal med Karin Linge Nordh, 3 mars 2020.
- Litosseliti, Lia 2010. *Research Methods in Linguistics*. (Research Methods in Linguistics.) London/Oxford/New York/New Delhi/Sydney: Bloomsbury Academic.
- Loader, Catharina 2018. *Afrikaans in konteks: ’n erfenis uit Europa, Asië en Afrika (Werkboek)*. Arbetsbok. Wien: Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft, Abteilung für Niederlandistik, Universität Wien.
- Lyster, Rosa Frances 2018. *A history of apartheid censorship through the archive*. Cape Town: University of Cape Town. <hdl.handle.net/11427/36901>
- Lönnroth, Harry 2014. ”Språket gör sitt till” – om tvåspråkighetens dynamik i en (f)inlandssvensk släktkrönika. *Finsk Tidskrift* 2014(1), s. 7–17.

- <www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2018/02/ft_1_2014_arkiv.pdf>. Hämtad 14 januari 2025.
- Mamo, Josianne 2020. Towards a Multilingual Poetics: Self-Translation, Translingualism and Maltese Literature. I: Chitnis, Rajendra A., Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin & Zoran Milutinović (red.), *Translating the Literatures of Small European Nations*. Liverpool: Liverpool University Press, s. 227–246.
- Marin-Lacarta, Maialen 2012a. A Brief History of Translations of Modern and Contemporary Chinese Literature in Spain (1949–2009). *1611: revista de historia de la traducción* 6, s. 1–7.
- Marin-Lacarta, Maialen 2012b. *Mediación, recepción y marginalidad: las traducciones de literatura china moderna y contemporánea en España* [*Mediation, Reception and Marginality: Translations of Modern and Contemporary Chinese Literature in Spain*]. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. <doi.org/10.13140/RG.2.1.3422.2969>
- Marin-Lacarta, Maialen 2017. Indirectness in Literary Translation: Methodological Possibilities. *Translation Studies* 10(2), s. 133–149. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1286255>
- Marin-Lacarta, Maialen 2018. Mediated and Marginalised: Translations of Modern and Contemporary Chinese Literature in Spain (1949–2010). *Meta: Journal des traducteurs* 63(2), s. 306–321. <doi.org/10.7202/1055141ar>
- Mattson, Ellen 2009. Mässfrossa. *Expressen*, 24 augusti 2009. <www.expressen.se/gt/kultur/massfrossa/>. Hämtad 8 januari 2025.
- McDermott, Lydia 2010. *Complete Afrikaans*. (Teach yourself.) London: Hodder & Stoughton.
- Van Meerbergen, Sara 2010. *Nederländska bilderböcker blir svenska: En multimodal översättningsanalys*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, N.S. 54.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Van der Merwe, H. J. J. M. 1972. *Afrikaans: sy aard en ontwikkeling*. Pretoria: van Schaik.
- Meyer, Deon 2025. Deon Meyer. <www.deonmeyer.com>. Hämtad 12 januari 2025.
- Meyer, personlig kommunikation = personligt samtal med Deon Meyer på Bokmässan, 25 september 2022.
- Meylaerts, Reine 2006. Heterolingualism in/and Translation: How Legitimate Are the Other and His/Her Language? An Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies* 18(1), s. 1–15.
- Meylaerts, Reine 2012. Multilingualism as a challenge for translation studies. I: Millán, Carmen & Francesca Bartrina (red.), s. 519–533.

- Michelson, Marianne 1997. Isaac Bashevis Singer, jiddischförfattaren mellan två världar. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 18(1–2), s. 97–106. <doi.org/10.30752/nj.69542>
- Millán, Carmen & Francesca Bartrina (red.) 2012. *The Routledge Handbook of Translation Studies*. London: Taylor & Francis Group.
- Montgomery, Scott L. 2000. *Science in Translation: Movements of Knowledge through Cultures and Time*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Montini, Chiara 2010. Self-translation. I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), s. 306–308.
- Montini, Chiara 2020. The Strange Case of the Nabokovs' Enchanter. *Palimpsestes. Revue de Traduction* 34. s. 15–28. <doi.org/10.4000/palimpsestes.5478>
- Moretti, Franco 2012. Hypoteser om världslitteratur. I: Svedjedal, Johan (red.), s. 299–314.
- Munday, Jeremy 2008. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 2 uppl. London: Routledge.
- Muñiz, Iris F. 2016. Tracking sources in indirect translation archaeology – a case study on a 1917 Spanish translation of *Et Dukkehjem* (1879). I: Rautaojar, Turo, Tamara Mikolič Južnič & Kaisa Koskinen (red.), *New Horizons in Translation Research and Education 4*. (Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities and Theology 16.) Joensuu: University of Eastern Finland, s. 115–132. <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/17599/urn_isbn_978-952-61-2356-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Hämtad 14 januari 2025.
- Mählqvist, Stefan 2012 [1988]. Bokmarknadens nya moguler. I: Svedjedal, Johan (red.), s. 501–520.
- Määttä, Jerry 2010. Pengar, prestige, publicitet: Litterära priser och utmärkelser i Sverige 1786–2009. *Samlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 131, s. 232–329.
- Naidu, Samantha & Elizabeth Le Roux 2015. South African Crime Fiction: Sleuthing the State Post-1994. *African Identities* 12(3–4), s. 283–294. <doi.org/10.1080/14725843.2015.1009621>
- Nationalencyklopedin 2023. <www.ne.se>. Hämtad 8 januari 2025.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Nord, Christiane 2010. Functionalist Approaches. I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), *Handbook of Translation Studies Online*. John Benjamins Publishing Company, s. 120–128. <benjamins.com/online/hts/articles/fun1>. Hämtad 8 januari 2025.
- Nordman, Lieselott 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. (Nordica

- Helsingensia 16.) Helsingfors: Nordica, Helsingfors universitet. <urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5317-7>
- Olaziregi, Maria Jose 2009. *Writers in between Languages: Minority Literatures in the Global Scene*. (Center for Basque Studies Conference Papers Series 5.) Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada.
- Pakarinen, Sanna 2016. Språkväxling i Bengt Pohjanens Smugglarkungens son och dess översättning till finska. I: Björklund, Siv & Harry Lönnroth (red.), s. 165–180.
- Paloposki, Outi 2018. The Missing Needle: Bibliographies, Translation Flows and Retranslation. I: Berni, Bruno & Anna Wegener (red.), *Translating Scandinavia: Scandinavian Literature in Italian and German Translation, 1918–1945*. (Analecta Romana Instituti Danici. Supplementum 50.) Rom: Edizioni Quasar, s. 15–28.
- Pedersen, Jan 2007. *Scandinavian Subtitles: A Comparative Study of Subtitling Norms in Sweden and Denmark with a Focus on Extralinguistic Cultural References*. Stockholm: Engelska institutionen, Stockholms universitet. <urn:nbn:se:su:diva-7159>
- Pedersen, Jan 2011. *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References*. (Benjamins Translation Library 98.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <doi.org/10.1075/btl.98>
- Persson, personlig kommunikation = serie av e-brev 2017–2018 från Ingvar Persson, bibliotekarie, Avdelningen för fysiska samlingar, Enheten för nationalbibliografin, Kungliga biblioteket, till Anja Allwood.
- Peterson, Bo 1998. Förlag och förläggare – en historisk bakgrund. I: Björkman, Margareta (red.), *Böcker och bibliotek: Bokhistoriska texter*. Lund: Studentlitteratur, s. 147–180.
- Pettersson, Jan-Erik 2011. *Vad gör de på bokförlagen? Rapport från Svenska Förläggareföreningen, SvF*. Stockholm: Svenska Förläggare AB. <forlaggare.se/wp-content/uploads/2021/12/Vad-gor-de-pa-bokforlagen.pdf>. Hämtad 11 januari 2025.
- Pettersson, Jan-Erik 2018. Intervju med ... I: Svedjedal, Johan (red.), s. 191, 339, 396, 570, 653, 709.
- Pettersson, Jonatan 2009. *Fri översättning i det medeltida Västnorden*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, N.S. 51.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-29470>
- PharosAanlyn 2023. PharosOnline. <www.pharosaanlyn.co.za>. Hämtad 10 januari 2025.
- Pięta, Hanna 2012. Patterns in (in)directness: An exploratory case study in the external history of Portuguese translations of Polish literature (1855–

- 2010). *Target. International Journal of Translation Studies* 24(2), s. 310–337. <doi.org/10.1075/target.24.2.05pie>
- Pięta, Hanna 2013. *Entre periferias: contributo para a história externa da tradução da literatura polaca em Portugal (1855–2010)*. Lisboa: Departamento de estudos anglísticos, Universidade de Lisboa.
- Pięta, Hanna 2014. What Do (We Think) We Know about Indirectness in Literary Translation? A Tentative Review of the State-of-the-art and Possible Research Avenues. I: Garcia Sala, Ivan, Diana Sanz Roig & Bożena Zaboklicka (red.), *In Traducció indirecta en la literatura catalana*. Lleida: Punctum, s. 15–34.
- Pięta, Hanna 2017. Theoretical, methodological and terminological issues in researching indirect translation: A critical annotated bibliography. *Translation Studies* 10(2), s. 198–216. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1285248>
- Pięta, Hanna 2018. Friend and Foe: On the Role of Indirect Literary Translation in the Construction of the Conflicting Images of Communist Poland in Para-Fascist Portugal. *Target. International Journal of Translation Studies* 30(3), s. 345–382. <doi.org/10.1075/target.15089.pie>
- Pięta, Hanna 2019. Indirect translation: Main trends in practice and research. *Slovo.ru: baltijskij accent* 10(1), s. 21–36.
- Pięta, Hanna, Rita Bueno Maia & Ester Torres-Simón 2022a. *Indirect Translation Explained*. (Translation Practices Explained.) London/New York: Routledge.
- Pięta, Hanna, Laura Ivaska & Yves Gambier 2022b. What Can Research on Indirect Translation Do for Translation Studies? *Target. International Journal of Translation Studies* 34(3), s. 349–369. <doi.org/10.1075/target.00012.pie>
- Pięta, Hanna, Laura Ivaska & Yves Gambier 2023. Structured literature review of published research on indirect translation (2017–2022). *Perspectives* 31(5), s. 839–857. <doi.org/10.1080/0907676X.2023.2221379>
- Pleijel, Richard 2018. *Om Bibel 2000 och dess tillkomst: konsensus och konflikt i översättningsprocessen inom Bibelkommissionens GT-enhet*. Skellefteå: Artos.
- Pleijel, Richard & Malin Podlevskikh Carlström 2022. Introduction. I: Pleijel, Richard & Malin Podlevskikh Carlström (red.), *Paratexts in Translation: Nordic Perspectives*. (TRANSÜD Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens 135.) Berlin: Frank & Timme. <doi.org/10.26530/20.500.12657/58048>
- Podlevskikh Carlström, Malin 2020. *The Trials of the Intertextual: The Translation and Reception of Tatyana Tolstaya's Kys' in Sweden and the United*

- States. Gothenburg: Department of Languages and Literatures, University of Gothenburg. <gupea.ub.gu.se/handle/2077/62252>
- Pokorn, Nike K. 2005. *Challenging the Traditional Axioms: Translation into a Non-Mother Tongue*. (Benjamins Translation Library 62.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Popovič, Anton 1975. *Dictionary for the analysis of literary translation*. Edmonton: Department of Comparative Literature, University of Alberta.
- Provläs böcker 2020. <www.provlas.se>. Hämtad 11 januari 2025.
- Publications Act 1974. <https://lawlibrary.org.za/akn/za/act/1974/42/eng@1974-10-09>. Hämtad 10 januari 2025.
- Pym, Anthony 2011. Translation research terms: a tentative glossary for moments of perplexity and dispute. I: Pym, Anthony (red.), *Translation research projects 3*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili, s. 75–99.
- Pym, Anthony 2018. A typology of translation solutions. *JoSTrans – The Journal of Specialised Translation* 30. <jostrans.soap2.ch/issue30/art_pym.php>. Hämtad 11 januari 2025.
- Pym 2020. Trust-based translation history. Guideline questions and an illustration. *Chronotopos: a journal of translation history* 2(1&2), s. 146–160. <doi.org/10.25365/cts-2020-2-1-6>
- Pym, Anthony & Esther Torres-Simón 2015. The pedagogical value of translation solution types. *Perspectives* 23(1), s. 89–106. <doi.org/10.1080/0907676X.2014.928334>
- QSR International Pty Ltd. NVivo (Version 12) 2018. NVivo 12 Pro. <www.qsrinternational.com/nvivo-qualitative-data-analysis-software/home>
- Rabe, Annina 2022. Kan översättaren fortfarande vara introduktör? *Med andra ord* 112, s. 4–8.
- Raper, Peter Edmund 2004. *New Dictionary of South African Place Names*. 3 uppl. Johannesburg: Jonathan Ball.
- Recuenco Peñalver, Maria 2015. Encounter with André Brink: Looking on ... Self-Translation. *Research in African Literatures* 46(2), s. 146–156.
- Residents Stick to 'old' City Names 2011. News24, 15 augusti 2011. <www.news24.com/news24/residents-stick-to-old-city-names-20110809>. Hämtad 8 januari 2025.
- Reyes-Torres, Agustín 2011. Investigating the New South Africa: An Interview with Deon Meyer on *Dead Before Dying*. *Anglistica* 15(1), s. 79–89.
- Ringmar, Martin 2007. 'Roundabout Routes': Some remarks on indirect translations. I: Mus, Francis (red.), *Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2006*. Leuven: CETRA, s. 1–17.

- Ringmar, Martin 2008. När periferierna möts – 100 år av finsk-isländska litterära kontakter. I: Zilliacus, Clas, Heidi Grönstrand & Ulrika Gustafsson (red.), *Gränser i nordisk litteratur = Borders in Nordic literature: IASS XXVI 2006*. Åbo: Åbo Akademis förlag, s. 744–752.
- Ringmar, Martin 2009. 'I Had the Misfortune of Being Introduced by a Rotten Translation': On Haldór Laxness's Relations with Translators and His Views on Translations. I: Epstein, B. J. (red.), *Northern Lights: Translation in the Nordic Countries*. Oxford/Bern/New York: Peter Lang, s. 259–274.
- Ringmar, Martin 2010. Relay translation. I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), *Handbook of translation studies 3*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 241–244.
- Ringmar, Martin 2012. "... anses vara mycket god." Hur åsikter om (ny) översättningar uppstår och sprids: Exemplet Laxness. I: Eriksson, Olof (red.), *Aspekter av litterär nyöversättning = Aspects de la retraduction littéraire. Föredrag från ett symposium vid Linnéuniversitetet (Växjö) 7–8 oktober 2011*. Växjö: Linnaeus University Press, s. 165–181.
- Ringmar, Martin 2013. Indirekt översättning. *Svenskt översättarlexikon*. <https://litteraturbanken.se/översättarlexikon/artiklar/Indirekt_översättning>. Hämtad 8 januari 2025.
- Ringmar, Martin 2015. Figuring out the Local within the Global: (Sub) Systems and Indirect Translation. I: Seruya, Teresa & Hanna Pięta (red.), *IberoSlavica: Translation in Iberian-Slavonic Cultural Exchange and Beyond*, s. 153–178.
- Rogstad Norberg, Maria 2024. Québec blir hedersgäst och tema på Bokmässan 2026. Bokmässan, 26 februari 2024. <bokmassan.se/2024/02/quebec-blir-hedersgast-och-tema-pa-bokmassan-2026>. Hämtad 8 januari 2025.
- Roubaix, Lelanie De 2012. Where Boundaries Blur: André Brink as Writer, Bilingual Writer, Translator and Selftranslator. I: Herrero, Isis & Todd Klaiman (red.), *Versatility in Translation Studies: Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2011*. Leuven: CETRA, s. 1–17.
- Rüegg, Jana 2021. *Nobelbanor – Svenska förlags utgivning av översatta Nobelpristagare i litteratur sedan 1970*. (Skrifter utgivna av Avdelningen för Litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 80.) Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet.
- Rüegg, Jana 2023. *Förmedla och förlägga: utgivningen av översättningar från franska, tyska och spanska på svenska förlag 1970–2016*. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutio-

- nen i Uppsala 83.) Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet.
- Rydstedt, Rudolf 1993. *Retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- samaYende, Sizwe 2005. All but 2 Limpopo Towns Renamed. News24. 28 juni 2005. <www.news24.com/news24/all-but-2-limpopo-towns-renamed-20050628>. Hämtad 8 januari 2025.
- Sandmark, Björn 2003. En av de stora berättarna. *Göteborgs-Posten*, 29 november 2003.
- Sannholm, Raphael 2021. *Translation, Teamwork, and Technology: The Use of Social and Material Scaffolds in the Translation Process*. (Dissertations in Translation and Interpreting Studies 3.) Stockholm: Department of Swedish Language and Multilingualism, Stockholm University. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-197921>
- Santana, Mario 2009. On Visible and Invisible Languages: Bernardo Atxaga's *Soinujolearen semea* in Translation. I: Olaziregi, Maria Jose (red.), s. 213–229.
- SAOL 13 = *Svenska Akademiens ordlista utgiven av Svenska Akademien* 2006. Stockholm: Norstedts.
- SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista utgiven av Svenska Akademien* 2015. Stockholm: Norstedts.
- Sapiro, Gisèle 2016. How Do Literary Works Cross Borders (or Not)? A Sociological Approach to World Literature. *Journal of World Literature* 1(1), s. 81–96. <doi.org/10.1163/24056480-00101009>
- Schulte, Rainer 1997. Profile: The Göttingen Approach to Translation Studies. *Translation Review* 53(1), s. 1–4. <doi.org/10.1080/07374836.1997.10523697>
- Schäffner, Christina 2010. Norms of Translation. I: Gambier, Yves & Luc van Doorslaer (red.), s. 235–244.
- Sebba, Mark 2012. Researching and Theorising Multilingual Texts. I: Sebba, Mark, Shahrzad Mahootian & Carla Jonsson (red.), *Language Mixing and Code-Switching in Writing: Approaches to Mixed-Language Written Discourse*. (Routledge Critical Studies in Multilingualism 2.) London/New York: Routledge, s. 1–26.
- SFS 2010:1058 = *Förordning (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser*.
- SFS 2012:515 = *Förordning (2012:515) med instruktion för Statens kulturråd*.
- Siponkoski, Nestori 2014. *Translation under Negotiation: The Textual Interplay of Translators and Editors in Contemporary Finnish Shakespeare Transla-*

- tion. (Acta Wasaensia 304. Literary and cultural studies 8.) Vaasa: University of Vaasa.
- Slóð fiðrildanna – Samið um útgáfu í Bandaríkjunum 1999. *Morgunblaðið*, 26 november 1999, s. 34.
- Smith, Peter 2016. *Greek and Latin Roots: for Science and the Social Sciences, Part I – Latin*. Victoria: University of Victoria.
- Snell-Hornby, Mary 2006. *The turns of translation studies: new paradigms or shifting viewpoints?* (Benjamins Translation Library 66.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SO 2009 = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts.
- SO 2021 = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. <www.svenska.se>
- Solberg, Ida Hove 2016. Finding the X Factor: Support Translation and the Case of *Le deuxième sexe* in Scandinavia. I: Rautaojar, Turo, Tamara Mikolič Južnič & Kaisa Koskinen (red.), *New Horizons in Translation Research and Education 4*. (Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities and Theology 16.) Joensuu: University of Eastern Finland, s. 86–114. <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/17599/urn_isbn_978-952-61-2356-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Hämtad 14 januari 2025.
- SOU 1952:23 = *Bokutredningen. Betänkande avgivet av särskilda sakkunniga inom Ecklesiastikdepartementet* (SOU 1952:23). Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 1972:80 = *En bok om böcker. Litteraturutredningens branschstudier* (SOU 1972:80). Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 1984:30 = *Läs mera! Slutbetänkande av 1982 års bokutredning* (SOU 1984:30). Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 1997:141 = *Boken i tiden. Betänkande av utredningen Boken och kulturtidskriften* (SOU 1997:141). Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2012:65 = *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (2012:65). Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- Špírk, Jaroslav 2014. *Censorship, Indirect Translations and Non-translation: The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. <doi.org/10.13140/RG.2.1.1218.5686>
- Špírk, Jaroslav 2015. Indirect Translations, Censorship and Non-Translation: The Reception of Czech and Slovak Literature in 20th-century Portugal. I: Seruya, Teresa & Hanna Pięta (red.), *IberoSlavica: Translation in Iberian-Slavonic Cultural Exchange and Beyond*, s. 93–112.

- St. André, James 2003. Retranslation as Argument: Canon Formation, Professionalization, and International Rivalry in 19th Century Sinological Translation. *Cadernos de Tradução* 1(11), s. 59–93.
- Steiner, Ann 2018. En (o)lönsam affär. I: Svedjedal, Johan (red.), s. 107–190.
- Steiner, Ann 2019. *Litteraturen i mediasambället*. 4 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Sternberg, Meir 1981. Polylingualism as Reality and Translation as Mimesis. *Poetics Today* 2(4), s. 221–239.
- Stålhammar, Mall 2010. *Engelskan i svenskan: åttahundra år av lånade ord och språkliga influenser*. Stockholm: Norstedts.
- Stålhammar, Mall 2015. *Att översätta är nödvändigt*. Stockholm: Carlssons.
- Sundberg, Gunlög 2013. Förord. I: Hellberg, Staffan (red.), *Nordiska språk då och nu: Artiklar av stockholmsforskare från skilda tider*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, N.S., 59.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. <urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-984666>
- Sundin, Staffan 2012. Ökad integration och koncentration: Den svenska bokmarknaden i förändring. I: Carlsson, Ulla & Jenny Johannisson (red.), s. 259–294.
- Svahn, Elin 2016. Strålkastare på översättaren 1950–2016. *Med andra ord* nr 87, s. 18–22.
- Svahn, Elin 2020. *The Dynamics of Extratextual Translatorship in Contemporary Sweden: A Mixed Methods Approach*. (Dissertations in Translation and Interpreting Studies 1.) Stockholm: Department of Swedish Language and Multilingualism, Stockholm University.
- Svahn, Elin 2021. Pengar och prestige, men inte publicitet? Översättarpriser i Sverige 1862–2019. *Sammlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 142, s. 240–271.
- Svedjedal, Johan 1994. *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska studier*. Hedemora: Gidlund.
- Svedjedal, Johan 2012. Förord. I: Svedjedal, Johan (red.), s. 7–9.
- Svedjedal, Johan (red.) 2012. *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedjedal, Johan (red.) 2018. *Böckernas tid: Svenska förläggareföreningen och svensk bokmarknad sedan 1943*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Svedjedal, personlig kommunikation = e-brev från Johan Svedjedal, Samfundet De Nio, till Anja Allwood, 9 augusti 2019.
- Svenska Deckarakademin 2024. Bästa översatta kriminalroman. <www.deckarakademin.se/basta-oversatta-kriminalroman/>. Hämtad 12 januari 2025.

- Svenska Förläggareföreningen 2020. Medlemsförslag Svenska Förläggareföreningen. <forlaggare.se/vara-medlemsforlag>. Hämtad 11 januari 2025.
- Svenskt översättarlexikon 2024. Priser för översättare. <litteraturbanken.se/%C3%B6vers%C3%A4ttarlexikon/listor/priser>. Hämtad 11 januari 2025.
- Svensson, Jan 2017. Nordistiken som vetenskap – 30 år senare. I: Håkansson, David & Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur, s. 19–37.
- Sveriges facköversättare och auktoriserade tolkar 2025. Sveriges facköversättarförening och auktoriserade tolkar (SFÖ-SAT). <sfoe.se/sv/var-organisation>. Hämtad 11 januari 2025.
- Sveriges Författarförbund 2001. *Litterära översättare: översättare inom Sveriges Författarförbund och Översättarcentrum*. Stockholm: Sveriges Författarförbund, Översättarcentrum.
- Swart, Marius & Ruchelle Kleyn 2018. Die vertaling van eiename by Deon Meyer: 'n ondersoek na konsekwentheid. *LitNet Akademies* 15(3), s. 654–673.
- Świącicka, Elzbieta 2011. *Translation from Turkish in Sweden*. (Translating in the Mediterranean.) Paris/Alexandria: Anna Lindh Foundation/Trans-européennes. <www.yumpu.com/en/document/view/11128688/read-the-turkish-swedish-study-elzbieta-swiecicka>. Hämtad 11 januari 2025.
- Tanqueiro, Helena 2000. Self-Translation as an Extreme Case of the Author-Translator-Dialectic. I: Beeby Lonsdale, Allison, Doris Ensinger & Marisa Presas (red.), *Investigating translation: selected papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona, 1998*. (Benjamins Translation Library 32.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 55–63.
- Tegelberg, Elisabeth 2011. Nyöversättning – när, hur och varför? *Tidskrift för litteraturvetenskap* 41(3–4), s. 77–90.
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språkgränserna: Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademi förlag/Åbo Akademi University <www.doria.fi/handle/10024/95611>
- TODAY.com 2005. Twinkies sweeten Pittsburgh art exhibit. Cream-filled snack cakes come to life in photos. TODAY.Com. 14 mars 2005. <www.today.com/popculture/twinkies-sweeten-pittsburgh-art-exhibit-wb-na7182443>. Hämtad 11 januari 2025.
- Tolk- och översättarinstitutet 2020. Verksamhetsplan för 2020 Tolk- och översättarinstitutet. Stockholm: Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet. <www.su.se/polopoly_fs/1.647845.1676888223!/menu/stan-

- dard/file/Verksamhetsplan%202020%20T%C3%96I.pdf>. Hämtad 9 januari 2025.
- Torgerson, Sten 1990. *Fiktionsprosa på svenska 1866–1900: En utgivningsstatistik*. (Litteratur och samhälle 26.) Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. (Benjamins Translation Library 4.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Toury, Gideon 2012 [1995]. *Descriptive Translation Studies – and beyond: Revised Edition*. (Benjamins Translation Library 100.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- T’Sjoen, Yves 2018. *Een geschiedenis van de Afrikaanse literatuur in Zuid-Afrika*. Gent: W∞lf.
- Tymoczko, Maria 1999. *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*. Manchester: St. Jerome.
- UNESCO 1976. Recommendation on the Legal Protection of Translators and Translations and the Practical Means to Improve the Status of Translators. (Nairobirekommendationen.) <portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13089&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>. Hämtad 9 januari 2025.
- Valsson, personlig kommunikation = e-brev från Björn Unnar Valsson, bibliotekarie vid Reykjavíks stadsbibliotek, till Anja Allwood, 21 april 2022.
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. (Translation Studies.) London: Routledge.
- Venuti, Lawrence (red.) 2012. *The Translation Studies Reader*. 3 uppl. London: Taylor & Francis.
- Vermeer, Hans J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translations-theorie. *Lebende Sprachen*, 23:3, s. 99–102. <<https://doi.org/10.1515/les.1978.23.3.99>>
- Vetenskapsrådet 2017. *God forskningsred*. Stockholm: Vetenskapsrådet. <www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forsknings-red.html>. Hämtad 9 januari 2025.
- Vetenskapsrådet 2024. *God forskningsred*. Stockholm: Vetenskapsrådet. <www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forsknings-red-2024.html>. Hämtad 9 januari 2025.
- Vimr, Ondřej 2020. Supply-Driven Translation: Compensating for Lack of Demand. I: Chitnis, Rajendra A., Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin & Zoran Milutinović (red.), *Translating the Literatures of Small European Nations*. Liverpool: Liverpool University Press, s. 48–68.

- Vimr, Ondřej 2022a. Choosing Books for Translation: A Connectivity Perspective on International Literary Flows and Translation Publishing. I: Roig-Sanz, Diana & Neus Rotger (red.), *Global Literary Studies: Key Concepts*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 279–300. <doi.org/10.1515/9783110740301-012>
- Vimr, Ondřej 2022b. The impact of translation subsidies on publishing decisions in smaller European countries. *Perspectives* 30(5), s. 828–843. <doi.org/10.1080/0907676X.2022.2030373>
- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet 1995 [1958]. *Comparative stylistics of French and English. A methodology for translation*. (Benjamins Translation Library 11.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- van der Waal, Kees C. S. 2012. Creolisation and Purity: Afrikaans Language Politics in Post-Apartheid Times. *African Studies (Johannesburg)* 71(3), s. 446–463. <doi.org/10.1080/00020184.2012.740886>
- Warnqvist, Åsa 2007. *Poesifloden: utgivningen av diktsamlingar i Sverige 1976–1995*. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 54.) Uppsala: Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. <urn:nbn:se:uu:diva-8329>
- Washbourne, Kelly 2013. Nonlinear Narratives: Paths of Indirect and Relay Translation. *Meta: Journal Des Traducteurs* 58(3), s. 607–625. <doi.org/10.7202/1025054ar>
- Widengren Hammarskiöld, Gunilla 2001. *Förlagsboken*. Stockholm: Ordfront.
- Willems, Hein 2018. The Hidden Stories of Afrikaans. I: Netshitenzhe, Joel, Barry Gilder & Christopher Merrett (red.), *Whiteness, Afrikaans, Africans: Addressing Post-Apartheid Legacies, Privileges and Burdens*. Johannesburg: MISTRA, s. 115–129.
- Williams, Jenny & Andrew Chesterman 2007. *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester/Kinderhook: St. Jerome Publishing.
- Witt, Susanna 2017. Institutionalized intermediates: Conceptualizing Soviet practices of indirect literary translation. *Translation Studies* 10(2), s. 166–182. <doi.org/10.1080/14781700.2017.1281157>
- Wolf, Michaela & Alexandra Fukari (red.) 2007. *Bridge Concepts in Translation Sociology*. (Benjamins Translation Library 74.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Wollin, Lars 1981. *Svensk latinöversättning 1. Processen*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A, 34.) Lund: Ekstrand.
- Wollin, Lars 1983. *Svensk latinöversättning 2. Förlagan och produkten*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A, 35.) Lund: Ekstrand.

Wopenka, personlig kommunikation = e-brev från Bibbi Wopenka, Svenska Deckarakademin, till Anja Allwood, 15 augusti 2019.

Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon & Tamara Mikolič Južnič 2019. *Center and Periphery: Power Relations in the World of Translation*. (Translation Studies and Applied Linguistics.) Ljubljana: Ljubljana University Press. <doi.org/10.4312/9789610602163>

Översättarcentrum 2024. <oversattarcentrum.se>. Hämtad 9 januari 2025.

Översättarsektionen 2023. Dags att nominera årets översättning och årets översättarstipendiat. <oversattarsektionen.se/aktuellt/dags-att-nominera-arets-oversattning-och-arets-oversattarstipendiat>. Hämtad 9 januari 2025.

Referenser: Skönlitteratur

- Abe, Kōbō 2004. *En annans ansikte*. Översatt av Leif Janzon & Lars Vargö. (Nittonhundra, 011.) Stockholm: Lind & Co.
- Atxaga, Bernardo 2009. *Dragspelarens son*. Översatt av Ulla Roseen. Stockholm: Bonnier.
- Brink, André P. 2000a. *Donkermaan*. Kapstaden: Human & Rousseau.
- Brink, André P. 2000b. *The Rights of Desire*. London: Secker & Warburg.
- Brink, André 2001. *I åtråns namn*. Översatt av Inger Johansson. Stockholm: Forum.
- Cervantes Saavedra, Miguel de 1818–1819. *Den Tappre och Snillrike Riddaren Don Quixotes af Mancha Lefverne och Bedrifter*. Översatt av Jonas Magnus Stjernstolpe. Stockholm: Tryckt hos Henrik A. Nordström, eget förlag.
- Cervantes Saavedra, Miguel de 1857. *Don Quixote af la Mancha*. Översatt av Axel Hellsten. Stockholm: Axel Hellsten.
- Cervantes Saavedra, Miguel de 1891. *Den sinnrike junkern don Quijote af la Mancha*. Översatt av Edvard Lidforss. Stockholm: Fahlcrantz.
- Cervantes Saavedra, Miguel de 2001. *Den snillrike riddaren Don Quijote av la Mancha: första och andra delen*. Översatt av Jens Nordenhök. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Ekuni, Kaori 2006. *Twinkle, twinkle*. Översatt av Cecilia Berglund. Stockholm: Bazar.
- Grafton, Sue 2006. *S som i saknad*. Översatt av Mia Gahne. Djursholm: Kriminalförlaget.
- Han, Kang 2016. *Vegetarianen*. Första utgåvan. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hermans, Daniëlle 2013. *Tulpanviruset*. Översatt av Carla Wiberg. Stockholm: Bazar.
- Kadaré, Ismaïl 2003. *Aprils frusna blommor*. Översatt av Dagmar Olsson. Stockholm: Bonnier.
- Kadaré, Ismaïl 2007. *Grymma april*. Översatt av Dagmar Olsson. Stockholm: Bonnier.

- K'arč' xaze, Jemal 2013. *Antonio och David*. Översatt av Nils Håkanson. Stockholm: Ruin.
- Meyer, Deon 1994. *Wie met vuur speel*. Kapstaden: Tafelberg.
- Meyer, Deon 2007. *Onsigbaar*. Kapstaden: Human & Rousseau (Pty) Ltd.
- Meyer, Deon 2009. *Blood Safari*. London: Publisher Hodder & Stoughton.
- Meyer, Deon 2010a. *Devils peak*. Översatt av Mia Gahne. Stockholm: Weyler.
- Meyer, Deon 2010b. *Spoor*. Kapstaden: Human & Rousseau.
- Meyer, Deon 2013. *Den sista safarin*. Stockholm: Månocket.
- Meyer, Deon 2020. *Villebråd*. Översatt av Mia Gahne. Stockholm: Weyler.
- van Niekerk, Marlene 1994. *Triomf*. Kapstaden: Queillerie.
- van Niekerk, Marlene 2012. *Agaat*. Översatt av Niclas Hval. Stockholm: Weyler.
- Oates, Joyce Carol 2003. *Rape: a love story*. New York: Carroll and Graf.
- Oates, Joyce Carol 2005a. *Väld: en historia om kärlek*. Översatt av Kerstin Gustafsson. Stockholm: Bonnier.
- Oates, Joyce Carol 2005b. *Väldtagen: en kärlekshistoria*. Översatt av Malin Lindroth. Stockholm: LL-förlaget.
- Ólafsson, Ólafur Jóhann 1999. *Slöð fiðrildanna*. Reykjavík: Vaka-Helgafell.
- Ólafsson, Ólafur Jóhann 2000. *The journey home*. New York: Pantheon Books.
- Ólafsson, Ólafur Jóhann 2003. *Längtans resa*. Översatt av Meta Ottosson. Stockholm: Alfabeta.
- Oz, Amos 2001. *The same sea*. Översatt av Nicholas De Lange in collaboration with the author. London: Chatto & Windus.
- Pamuk, Orhan 1992. *Den vita borgen*. Översatt av Anne-Marie Özkök och Kemal Yamanlar. Stockholm: Tiden.
- Pamuk, Orhan 1995. *Den svarta boken*. Översatt av Jan Verner-Carlsson. Stockholm: Tiden.
- Pamuk, Orhan 1996. *Det nya livet*. Översatt av Dilek Gür. Stockholm: Rabén Prisma.
- Pamuk, Orhan 1998. *Det tysta huset*. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2002. *Mitt namn är röd*. Översatt av Ritva Olofsson. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2005. *Snö*. Översatt av Inger Johansson. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2008. *Herr Cevdet och hans söner*. Översatt av Mats Müllern. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2009. *Oskuldens museum*. Översatt av Mats Müllern. Stockholm: Norstedts.

- Pamuk, Orhan 2016. *En främmande känsla*. Översatt av Mats Müllern. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2017. *Den rödhåriga kvinnan*. Översatt av Mats Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Pamuk, Orhan 2023. *Pestnätter*. Översatt av Mats Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Welsapar, Ak 2011. *Kobra*. Översatt av Stefan Lindgren. Stockholm: Tranan.

Bilaga 1: De 70 indirekt översatta romanerna 2000–2015

2000

Singer, Isaac Bashevis 2000. *Skuggor över Hudsonfloden*. Översatt av Birgit Edlund från jiddisch via engelska. Stockholm: Bromberg.

2001

Ananthamurthy, U.R. 2001. *Samskara: Rit för en död man*. Översatt av Hans O. Sjöström från kannada via engelska. Stockholm: Ordfront.

Bartana, Orsion 2001. *Det dolda ljuset*. Översatt av Åke Nylinder och Dan Shafran från hebreiska via engelska. Kristianstad: Accent.

Brink, André 2001. *I åtråns namn*. Översatt av Inger Johansson från afrikaans via engelska. Stockholm: Forum.

Nabokov, Vladimir Vladimirovič 2001. *Masjenka*. Översatt av Aris Fioretos från ryska via engelska. Stockholm: Norstedts.

Sobti, Krishna 2001. *Lyssna min dotter*. Översatt av Annika Persson från hindi via engelska. Indiska biblioteket. Stockholm: Tranan.

Uzun, Mehmed 2001. *I skuggan av en förlorad kärlek*. Översatt av Ingmar Björkstén från kurdiska via tyska. Stockholm: Ordfront.

2002

Nabokov, Vladimir Vladimirovič 2002. *Inbjudan till halsbuggning*. Översatt av Estrid Tenggren från ryska via engelska. Stockholm: Bonnier.

Oz, Amos 2002. *Samma hav*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Pamuk, Orhan 2002. *Mitt namn är röd*. Översatt av Ritva Olofsson från turkiska via engelska. Stockholm: Norstedts.

Rabinyan, Dorit 2002. *Våra bröllop*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Natur & Kultur.

2003

- Huston, Nancy 2003. *Gästabud i vintern*. Översatt av Thomas Preis från franska via engelska. Stockholm: Bonnier.
- Kadaré, Ismail 2003. *Aprils frusna blommor*. Översatt av Dagmar Olsson från albanska via franska. Stockholm: Bonnier.
- Kemal, Yaşar 2003. *Myrornas ö*. Översatt av Tora Palm från turkiska via tyska. Stockholm: Ordfront.
- Ólafsson, Ólafur Jóhann 2003. *Längtans resa*. Översatt av Meta Ottosson från isländska via engelska. Stockholm: Alfabet.
- Toer, Pramoedya Ananta 2003. *Människornas jord*. Översatt av Roy Isaksson från indonesiska via engelska. Stockholm: Leopard.
- Uzun, Mehmed 2003. *Ljus som kärleken, mörk som döden*. Översatt av Claire B. Kaustell från kurdiska via turkiska. Stockholm: Ordfront.

2004

- Manfredi, Valerio Massimo 2004. *Alexander. Ammons spådom*. Översatt av Ann Margret Forsström från italienska via engelska. Stockholm: Norstedts.
- Manfredi, Valerio Massimo 2004. *Alexander. Ödets son*. Översatt av Ann Margret Forsström från italienska via engelska. Stockholm: Norstedts.

2005

- Livaneli, Zülfü 2005. *Fullkomlig lycka*. Översatt av Eva Mazetti-Nissen från turkiska via engelska. Sollentuna: Clarkson Publishing.
- Manfredi, Valerio Massimo 2005. *Alexander. Vid världens ände*. Översatt av Ann Margret Forsström från italienska via engelska. Stockholm: Norstedts.
- Oz, Amos 2005 *En berättelse om kärlek och mörker*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Pamuk, Orhan 2005. *Snö*. Översatt av Inger Johansson från turkiska via engelska. Stockholm: Norstedts.
- Yildirim, Hüseyin 2005. *Ema Lenge: En kvinna berättar om massakrerna i Kurdistan: Dersim, 1937–1938*. Översatt av Mats Löfgren från turkiska via franska. Hägersten: 14 temmuz.

2006

- Ekuni, Kaori 2006. *Twinkle, twinkle*. Översatt av Cecilia Berglund från japanska via engelska. Stockholm: Bazar.
- Yehoshua, Avraham B. 2006. *Den befriade bruden*. Översatt av Caj Lundgren från hebreiska via engelska. Stockholm: Bromberg.

Zabužko, Oksana 2006. *Fältstudier i ukrainskt sex*. Översatt av Irina Voltjanskaja från ukrainska via ryska. Stockholm: Norstedts.

2007

Kadaré, Ismaïl 2007. *Grymma april*. Översatt av Dagmar Olsson från albaniska via franska. Stockholm: Bonnier.

2008

Dazai, Osamu 2008. *Inte längre människa*. Översatt av Anna Troberg från japanska via engelska. Stockholm: Six memos.

Huston, Nancy 2008. *Livslinjer*. Översatt av Maria Björkman från engelska via franska. Stockholm: Forum.

Kitereza, Aniceti 2008. *Regnmakarens barn*. Tertiär översättning. Översatt av Jan Erik Bornlid från kerewe via en översättning till swahili, vilken översatts till tyska. Stockholm: Tranan.

Meyer, Deon 2008. *Död i gryningen*. Översatt av Jesper Högström från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.

Yehoshua, Avraham B. 2008. *Kvinnan i Jerusalem*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Bromberg.

2009

Atxaga, Bernardo 2009. *Dragspelarens son*. Översatt av Ulla Roseen från baskiska via spanska. Stockholm: Bonnier.

Ma, Văn Kháng 2009. *Mot strömmen*. Översatt av Jan Ristarp från vietnamesiska via engelska. Stockholm: Tranan.

Meyer, Deon 2009. *Jägarens hjärta*. Översatt av Jesper Högström från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.

Oz, Amos 2009. *Rim på liv och död*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Toer, Pramoedya Ananta 2009. *Ett barn av alla folk*. Översatt av Per Holmer från indonesiska via nederländska. Stockholm: Leopard.

2010

Meyer, Deon 2010. *Devils peak*. Översatt av Mia Gahne från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.

Toer, Pramoedya Ananta 2010. *Fotspår*. Översatt av Per Holmer från indonesiska via nederländska. Stockholm: Leopard.

2011

Grossman, David 2011. *På flykt från ett sorgedud*. Översatt av Boo Cassel från hebreiska via engelska. Stockholm: Bonnier.

- Meyer, Deon 2011. *Tretton timmar*. Översatt av Mia Gahne från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- Oz, Amos 2011. *Lantliga scener*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Rahimi, Atiq 2011. *Jord och aska*. Översatt av Kristina Ekelund från farsi via franska. Stockholm: Leopard.
- Toer, Pramoedya Ananta 2011. *Glashuset*. Översatt av Per Holmer från indonesiska via nederländska. Stockholm: Leopard.
- Welsapar, Ak 2011. *Kobra*. Översatt av Stefan Lindgren från turkmenska via ryska. Stockholm: Tranan.

2012

- Doron, Lizi 2012. *Min mors tystnad*. Översatt av Svante Weyler från hebreiska via tyska. Stockholm: Weyler.
- Kaygusuz, Sema 2012. *Böner som faller till marken*. Översatt av Ulla Bruncrona från turkiska via franska. Stockholm: Ersatz.
- Meyer, Deon 2012. *Den sista safarin*. Översatt av Mia Gahne från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- van Niekerk, Marlene 2012. *Agaat*. Översatt av Niclas Hval från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- Sin, Kyöng-suk 2012. *Ta hand om min mor*. Översatt av Molle Kanmert Sjöländer från koreanska via engelska. Stockholm: Norstedts.
- Villar, Domingo 2012. *De drunknades strand*. Översatt av Lena E. Heyman från galiciska via spanska. Stockholm: Ekholm & Tegebjer.
- Villar, Domingo 2012. *Nattens mörka toner*. Översatt av Lena E. Heyman från galiciska via spanska. Stockholm: Ekholm & Tegebjer.
- Yehoshua, Avraham B. 2012. *Egen eld*. Översatt av Boo Cassel från hebreiska via engelska. Stockholm: Bromberg.
- Özkan, Serdar 2012. *Rosens röst*. Översatt av Maria Holm från turkiska via engelska. Dyssegård: Buster Nordic.

2013

- Hermans, Daniëlle 2013. *Tulpanviruset*. Översatt av Carla Wiberg från nederländska via engelska. Stockholm: Bazar.
- K'arç'xaze, Jemal 2013. *Antonio och David*. Översatt av Nils Håkanson från georgiska via engelska. Stockholm: Ruin.
- Meyer, Deon 2013. *Spåren*. Översatt av Mia Gahne från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- Mishani, Dror 2013. *Utsuddade spår*. Översatt av Nils Larsson från hebreiska via engelska. Stockholm: Bromberg.

- van Niekerk, Marlene 2013. *Memorandum: En berättelse med bilder*. Översatt av Niclas Hval från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- Nurpeisov, Abdizamil 2013. *Blod och svett*. Översatt av Bengt Samuelson och Natasha Micharina från kazakiska via ryska. Saltsjö-Duvnäs: Efron & Dotter.
- Nurpeisov, Abdizamil 2013. *Den yttersta plikten*. Översatt av Bengt Samuelson och Natasha Micharina från kazakiska via ryska. Saltsjö-Duvnäs: Efron & Dotter.
- Oz, Amos 2013. *Vänner emellan*. Översatt av Rose-Marie Nielsen från hebreiska via engelska. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

2014

- Meyer, Deon 2014. *7 dagar*. Översatt av Mia Gahne från afrikaans via engelska. Stockholm: Weyler.
- Mishani, Dror 2014. *Okänt hot*. Översatt av Nils Larsson från hebreiska via engelska. Stockholm: Bromberg.
- Rivas, Manuel 2014. *Snickarpennan*. Översatt av Djordje Zarkovic från galiciska via spanska. Göteborg: Gavrilo.
- Sendker, Jan-Philipp 2014. *Konsten att höra hjärtslag*. Översatt av Lena Torn Dahl från tyska via engelska. Stockholm: Forum.

2015

- Gavron, Assaf 2015. *Uppe på höjden*. Översatt av Erik MacQueen från hebreiska via engelska. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hwang, Sŏn-mi 2015. *Hönan som drömde om att flyga*. Översatt av Ninni Holmqvist från koreanska via engelska. Stockholm: Norstedts.
- Nabokov, Vladimir Vladimirovic 2015. *Ögat*. Översatt av Aris Fioretos från ryska via engelska. Stockholm: Modernista.

Bilaga 2: Enkät och följebrev till förläggarna

Kontakt: Anja Allwood
anja.allwood@svenska.gu.se

Enkät om indirekt översättning av romaner: från originalspråk till svenska via ett mellanliggande språk

Hej! Du har blivit utvald att fylla i den här enkäten om indirekt översättning till svenska. Anledningen är att du var förläggare för en eller flera indirekt översatta romaner mellan år 2000 och 2015. Enkäten beräknas ta 20–30 minuter att besvara, beroende på hur många indirekta översättningar du har varit förläggare för. Jag skulle bli tacksam om du kunde skicka tillbaka den ifyllda enkäten senast måndagen den 9 mars 2020.

Något om Anja Allwood som genomför undersökningen

Jag har en bakgrund som facköversättare från nederländska och engelska till svenska. Sedan hösten 2017 är jag doktorand vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet och forskar om översättning av skönlitteratur, framför allt romaner. Mer specifikt undersöker jag i mitt avhandlingsprojekt s.k. indirekt översättning, dvs. när översättningen till svenska görs från ett annat språk än källspråket. Ett exempel på detta är Ismail Kadares bok som på svenska har titeln *Krönika i sten* 1975. Den skrevs på albanska *Kronikë në gur* 1971. År 1973 översattes den till franska och fick titeln *Chronique de la ville de pierre* och därefter översattes till svenska från den franska översättningen. Jag är alltså intresserad av den väg en bok färdas för att nå de svenska läsarna.

Bakgrund till undersökningen

I doktorsavhandlingen undersöker jag indirekta översättningar till svenska mellan år 2000 och 2015. Projektet består av tre delundersökningar. I del-

undersökning ett har jag identifierat 70 romaner som översatts indirekt. I delundersökning två undersöker jag dels förläggares syn på indirekt översättning generellt, dels de specifika romanernas väg till en svensk översättning. Delstudie tre är ännu inte påbörjad, men i den ska jag undersöka ett antal språkligt-kulturella element, t.ex. artighetsfraser, i två romaner och deras respektive översättningar. Jag beräknar vara klar med avhandlingen år 2022. Handledare är docent Hans Landqvist, hans.landqvist@svenska.gu.se, vid Institutionen för svenska språket.

Enkäten, svaren och personuppgifterna

Enkäten är uppdelad i fyra delar. Del ett gäller bakgrundsinformation om dig som förläggare. Del två behandlar förlagets arbetsrutiner och syn på indirekt översättning. Del tre handlar om de specifika romaner som översatts indirekt. Del fyra, slutligen, innehåller några avslutande frågor.

Del ett, med informationen om dig som förläggare, kommer att behandlas konfidentiellt i undersökningen och svaren redovisas endast på gruppnivå. Del två och tre – om förlagen generellt och om de indirekt översatta böckerna – kan däremot komma att behöva behandlas och redovisas mer detaljerat, i synnerhet böckerna, eftersom de har så pass olika språkkombinationer och tillkomsthistorier. Därför kan jag som forskare inte garantera någon konfidentialitet när det gäller vilket förlag som har gett ut någon specifik bok. Del fyra är inte en del av undersökningen i sig, utan handlar om vad du tyckte om enkäten och ifall du är intresserad av att ta del av resultaten i framtiden.

Min utgångspunkt är att det står mig fritt att använda det som kommer fram i enkätundersökningen i min forskning. Men du som fyller i enkäten kan naturligtvis framhålla att något specifikt som du har svarat inte ska citeras på ett sådant sätt att du eller förlaget kan identifieras.

I övrigt följer jag Vetenskapsrådets etiska riktlinjer så som de framträder i *God forskningssed* 2017, https://www.vr.se/download/18.2412c-5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf. Det innebär bland annat att svaren kommer att behandlas så att inga obehöriga kan ta del av de ifyllda enkäterna, och att du som fyller i enkäten naturligtvis har rätt att dra dig ur studien under undersökningsperioden, utan att behöva ge någon förklaring.

I och med att du fyller i den här enkäten så ger du ditt samtycke till behandlingen av personuppgifter.

Det skriftliga materialet kommer att förvaras vid Göteborgs universitet på institutionen för svenska språket. Ansvarig för personuppgifterna är Göteborgs universitet och insamlat material ska sparas i minst tio år. Göteborgs universitets universitetsjurist och personuppgiftsombud är Kristina Ullgren.

Resultaten av enkätstudien kommer att publiceras i en vetenskaplig avhandling. Eventuellt kan de också komma att publiceras i vetenskapliga och populärvetenskapliga tidskrifter eller presenteras på lämpliga konferenser.

Om du har några frågor är du välkommen att kontakta mig, Anja Allwood, anja.allwood@svenska.gu.se

ENKÄTEN

Del 1. Bakgrundsinformation

1. Beskriv kort din bakgrund. Har du t.ex. själv arbetat som översättare, och i så fall, mellan vilka språk? Har du någon språklig eller litterär utbildning, t.ex. översättarutbildning? Har du någon annan yrkeserfarenhet med språk- eller litteratur-inslag, såsom journalist, korrekturläsare eller lärare?
2. Vilka språk använder du dig främst av i det dagliga arbetet, t.ex. för att bedöma potentiella böcker att låta översätta?
3. Varifrån kommer oftast förslagen på romaner att översätta? Letar du fram dem själv? Kommer potentiella översättare med förslag, andra redaktörer, förläggare, agenter, eller någon annan kanal?
4. Om du själv letar fram förslagen, var hittar du då romanerna? Läser du recensioner i utländska medier? Har du kontakter med utländska förlag, utländska tidskrifter, e.d.?

Del 2. Information om förlaget

1. Har förlaget någon skriftlig eller muntlig policy när det gäller frågan om ifall böcker ska översättas direkt eller indirekt?
2. Om du har svarat ja på fråga fem: Vad innebär policyn?
3. Vilka eventuella fördelar kan du se med att låta en roman översättas indirekt, jämfört med att låta översätta den direkt från det ursprungliga källspråket?
4. Vilka eventuella nackdelar kan du se med att låta översätta en roman indirekt, jämfört med att låta göra en direkt översättning?
5. Skiljer sig förlagets överväganden åt när det gäller att tillsätta en översättare som ska göra en direkt översättning jämfört med en översättare som ska göra en indirekt översättning?
6. Om du har svarat ja på fråga nio: Hur skiljer de sig?
7. Om det inte går att hitta en översättare som kan översätta

direkt från det ursprungliga källspråket hur går du/förlaget då tillväga? Föreslår ni t.ex. att översättaren ska använda sig av flera olika översättningar, dvs. göra en s.k. kompilationsöversättning, eller har ni inga synpunkter på hur själva översättningsarbetet går till?

8. Hur tänker du/förlaget i de fall där en författare själv har översatt sitt verk från ett litet språk till ett större, s.k. självöversättning? Som exempel kan nämnas att Andre Brink översatte sin roman *Kennis van die aand* från afrikans till engelska med titeln *Looking on darkness*? Den svenska översättningen av *Looking on darkness* har titeln *Ut ur mörkret*.
9. Hur resonerar du/förlaget i situationer där det finns en självöversättning från ett litet språk till ett större, t.ex. som med Andre Brink i fråga 12? Påverkar det hur ni resonerar när det gäller att välja vilket språk boken ska översättas till svenska från?
10. Vissa priser och bidrag delas sällan ut till indirekta översättningar, bl.a. Översättarsektionens pris Årets översättning. Spelar detta någon roll när förlaget beslutar på vilket sätt verket ska översättas?
11. Tror du att du/förlaget kommer att ge ut fler eller färre indirekt översatta romaner i framtiden?
12. Varför gör du den här bedömningen?

Del 3. Frågor om specifika romaner

1. Vem, eller vilka, tog initiativet till att ge ut den här romanen?
2. På vilket språk kom den person som beslutade om översättningen först i kontakt med romanen?
3. Hur valdes det språk som romanen översattes från?
4. Hade upphovsrättsinnehavaren av originalverket någon åsikt om vilket språk som skulle användas som källspråk för den svenska översättningen?

Del 4. Avslutande frågor

5. Vill du bli meddelad när min doktorsavhandling är klar?
6. Är det något du tycker att jag har glömt att fråga om, som borde varit med? Eller finns det något du vill lägga till? Om så är fallet, vad?
7. Får jag kontakta dig igen om det är något jag skulle behöva komplettera?

Stort tack för att du vill hjälpa mig med min forskning!

Vänliga hälsningar,
Anja Allwood

